

SCI-CONF.COM.UA

**ACHIEVEMENTS AND
PROSPECTS OF MODERN
SCIENTIFIC RESEARCH**

**ABSTRACTS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
FEBRUARY 7-9, 2021**

**BUENOS AIRES
2021**

ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS OF MODERN SCIENTIFIC RESEARCH

Abstracts of III International Scientific and Practical Conference

Buenos Aires, Argentina

7-9 February 2021

Buenos Aires, Argentina

2021

UDC 001.1

The 3rd International scientific and practical conference “Achievements and prospects of modern scientific research” (February 7-9, 2021) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2021. 356 p.

ISBN 978-987-859-237-4

The recommended citation for this publication is:

Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine // Achievements and prospects of modern scientific research. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Editorial EDULCP. Buenos Aires, Argentina. 2021. Pp. 21-27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-achievements-and-prospects-of-modern-scientific-research-7-9-fevralya-2021-goda-buenos-ajres-argentina-arhiv/>.

Editor

Komarytskyy M.L.

Ph.D. in Economics, Associate Professor

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine, Russia and from neighbouring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

e-mail: argentina@sci-conf.com.ua

homepage: <https://sci-conf.com.ua>

©2021 Scientific Publishing Center “Sci-conf.com.ua” ®

©2021 Editorial EDULCP ®

©2021 Authors of the articles

TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES

1. *Lopushniak V. I., Hrytsulyak H. M.* 10
AGROCHEMICAL PROPERTIES OF SOD-PODZOLIC SOIL FOR FERTILIZER APPLICATION DURING THE CULTIVATION OF CUP PLANT SILPHIUM PERFOLIATUM
2. *Карпенко О. В.* 15
ДОСЛІДЖЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯЄЦЬ КУРЕЙ СУЧАСНИХ ЯЄЧНИХ КРОСІВ
3. *Любчик М. В., Тищенко В. М.* 18
ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДЕРЕВОСТАНІВ СОСНИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЗОНИ НПП «ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ», У ЯКИХ НАЯВНЕ ПАТОЛОГІЧНЕ ВСИХАННЯ
4. *Нестеренко С. В., Одарюк Т. С.* 25
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

VETERINARY SCIENCES

5. *Грінченко Д. М., Баско С. О.* 32
ЛАБОРАТОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПАСТЕРЕЛЬОЗІ КРОЛІВ

BIOLOGICAL SCIENCES

6. *Кременчуцкий Г. Н., Степанский Д. А., Кутовой А. Б., Турлюн С. А.* 36
ЗАЩИТНАЯ РОЛЬ А-БАКТЕРИНА ПРИ ТРАНСЛОКАЦИИ МИКРООРГАНИЗМОВ КИШЕЧНИКА
7. *Фішук О. С.* 41
ПОРІВНЯЛЬНА МОРФОЛОГІЯ ТА АНАТОМІЯ КВІТКИ GALANTHUS NIVALIS L. (AMARYLLIDACEAE J. ST.-NIL.)

MEDICAL SCIENCES

8. *Dudko O. G., Shayko-Shaykovskiy O. G.* 44
DEVELOPING FIXATION DEVICES FOR SURGICAL TREATMENT OF BONE FRACTURES
9. *Hosseini Mehr Seyed Pouriya, Dzekunova Yu., Dmytrenko I.* 50
BREAST CANCER AND THE IMMUNE SYSTEM
10. *Гараздюк М. С., Тюленева В. О.* 55
АЗИМУТАЛЬНО-ИНВАРИАНТНА МІКРОСКОПІЯ ЗРІЗІВ РЕЧОВИНИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ З КРОВОВИЛИВАМИ ТРАВМАТИЧНОГО ГЕНЕЗУ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ ДАВНОСТІ ЇХ УТВОРЕННЯ
11. *Гречанина Е. Я., Гречанина Ю. Б., Школьников Д. В., Твердохлеб Ю. О.* 57
МИТОХОНДРИАЛЬНАЯ МЕДИЦИНА КАК РЕАЛИИ В ЗДРАВООХРАНЕНИИ И МЕДИЦИНЕ. 30-ЛЕТНИЙ ОПЫТ

	ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ	
12.	<i>Мкртчян Ю. К.</i> ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОСМОЛЯРНОСТІ ПРИ БОЙОВІЙ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВІЙ ТРАВМІ	59
13.	<i>Струк В. І., Клітинська О. В., Кручак Р. Ю.</i> АНАЛІЗ РІВНЯ АТРОФІЇ КІСТКОВОЇ ТКАНИНИ НАВКОЛО ОСТЕОІНТЕГРОВАНИХ ДЕНТАЛЬНИХ ІМПЛАНТАТІВ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО ОКЛЮЗІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ	61
PHARMACEUTICAL SCIENCES		
14.	<i>Melnyk G., Yarnykh T., Yuryeva H.</i> THEORETICAL APPROACHES TO STABILIZATION OF EXTEMPORANEOUSE SUSPENSION OF BISMUTH BASIC NITRATE	66
CHEMICAL SCIENCES		
15.	<i>Ткач В. В., Кушнір М. В., Мінакова Т. Г., Петрусяк Т. В.</i> ТРИ КОМБІНОВАНІ ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ МЕКСИКАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ	72
TECHNICAL SCIENCES		
16.	<i>Liubchik G., Fialko N., Regragui A., Navrodska R., Meranova N.</i> THERMODYNAMIC ANALYSIS OF MONAR GAS-STEAM PLANTS WITH USE FUEL-SUBSTITUTES OF NATURAL GAS	78
17.	<i>Кавин Я. М., Кавин С. Я., Кавин О. М., Кавин Б. Я.</i> ДОПОВНЕНА (AR) ТА ВІРТУАЛЬНА (VR) РЕАЛЬНІСТЬ - ПРОГРЕСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ	81
18.	<i>Синицин Я. С., Абрамов С. О.</i> ЗМІЦНЕННЯ ПАР ТЕРТЯ ВІДЦЕНТРОВИХ НАСОСІВ	88
GEOGRAPHICAL SCIENCES		
19.	<i>Кирилюк Л. М., Лозова В. В., Басай І. Є.</i> КАРКАСНІ СПОРУДИ ПОДІЛЛЯ	95
20.	<i>Юрчишина Л. І., Тарасенко В. А.</i> ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ	102
PEDAGOGICAL SCIENCES		
21.	<i>Adanov K. B., Duvanbekov R. S., Ayagan E. S., Bodeev M. T., Zhangabyl M., Duanbekova G. B.</i> DETERMINING THE LEVELS OF FORMATION OF THE CONTENT COMPONENT OF MANAGEMENT CULTURE	109

22. *Adanov K. B., Khairova G. M., Zhunusova N., Shayakhmetova M., Aubakirova K. F., Duanbekova G. B.* 115
 IMPLEMENTATION OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMING THE MANAGEMENT CULTURE
23. *Іншакова І. Є., Дудник Д. О.* 122
 ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
24. *Іншакова І. Є., Зарубіна Є. В.* 125
 ПАЛЬЧИКОВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ
25. *Крамаренко А. М.* 129
 НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ РЕСУРС МЕТОДИКО-ПРИРОДНИЧОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НУШ
26. *Марчук С. С., Чемерис І. В., Ковальчук І. Л.* 133
 НАРОДНА ЗАГАДКА ЯК ЗАСІБ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
27. *Плющик Є. В., Гунько І. Л.* 139
 ІДЕЇ КРЕАТИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ В МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ
28. *Самойлова І. В., Безсонова В. В., Тарасова К. М., Март'янова Т. О.* 146
 ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ
29. *Хуртенко О. В., Яковлів В. Л., Хоронжевський Л. Є., Канюка О. С., Дорофєєва А. В.* 150
 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАПРЯМУ CROSSFIT-ТРЕНУВАНЬ
30. *Шахіна І. Ю., Остаповець А. С.* 154
 ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

31. *Мокhnar L. I., Suhak K. O.* 161
 PROFESSIONAL STRESS AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDERS ARISING IN THE STAFF OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE DURING THE TASKS PERFORMANCE IN THE CONDITIONS OF AN EXTREME SITUATION
32. *Карнюк Ю. Я.* 164
 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ
33. *Попелюшко Р. П.* 171
 ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕТАПІВ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КОМБАТАНТІВ ТА ЇХ СІМЕЙ

34. *Шаровкина В. А., Котельнікова Р. А.* 178
ВИСВІТЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ
МУЗИКОТЕРАПІЇ

35. *Яницька О. Ю., Іванюта О. В.* 184
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СФОРМОВАНOSTI
ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ У ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО
ВІКУ

JOURNALISM

36. *Мелещенко О. К.* 193
МЕТОД ЕКСПЕРИМЕНТУ В ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЕЛІЗАБЕТ КОКРЕН

37. *Холод Г. Я.* 199
СПЕЦИФІКА ДИСТРЕСОГЕННИХ СОЦІАЛЬНИХ ВІДЕОРЕКЛАМ
ПРО COVID-19

ART

38. *Авраменко П. М., Берелет Л. І., Берелет В. І., Шинкарук І. В.,
Данчук Л. І.* 205
МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІД ЧАС
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ

39. *Артеменко М. П., Малищук Т. В.* 211
ТЕХНІКА СТЮБАННЯ ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ

40. *Коннова Л. Д.* 218
ОБРАЗИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ В ГРАФІЧНИХ
РОЗРОБКАХ НАСТІЛЬНИХ ІГОР

41. *Логвіненко Є. О.* 221
ВИКОРИСТАННЯ АЙДЕНТИКИ ПРИ РОЗРОБЦІ ФІРМОВОГО
СТИЛЮ В СУЧАСНОМУ ДИЗАЙНІ

42. *Шишлюк Є. Г.* 229
ЗВАБЛИВО-ПРЕТЕНЗІЙНИЙ ОБРАЗ ДІВЧИНИ-ЦИГАНКИ В
ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЖИВОПИСІ

HISTORICAL SCIENCES

43. *Arkadiusz Derda* 237
THE CAUSES AND SIGNIFICANCE OF THE SERBIAN UPRISINGS

44. *Stula Bartosz* 244
JUAN LUIS VIVES AND HIS PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE
RENAISSANCE

PHILOLOGICAL SCIENCES

45. *Ochilova M. I.* 249
ORIENTALISTS ABOUT ZAMAKHSHARI

46.	<i>Rasulov Rustam Kamal</i> ARCHETYPAL STRUCTURES IN THE PLAYS OF T. WILLIAMS AND E. O'NEILL	257
47.	<i>Гураль О. І.</i> ОСОБЛИВОСТІ АУДІЮВАННЯ	263
48.	<i>Шастало В. О., Герман Л. В.</i> КАТЕГОРІАЛЬНІ ОЗНАКИ СКРОМНОСТІ	267
PHILOSOPHICAL SCIENCES		
49.	<i>Kotets Ya.</i> FORMATION OF ETHICAL AND HUMANISTIC CONTENT OF THE CONCEPT «POET» IN THE WORKS OF VASYL STUS	274
50.	<i>Załęska-Olszewska Ines</i> A HUMAN-ANIMAL PERSPECTIVE IN THE MODERN ERA	279
ECONOMIC SCIENCES		
51.	<i>Васюта В. Б., Житник О. М.</i> ДІАГНОСТИКА ТА ПЛАНУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА	285
52.	<i>Григорак М. Ю., Черннух Д.</i> КОНЦЕПЦІЯ РЕІНЖИНІРИНГУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ	291
53.	<i>Гурбик Ю. Ю., Ковальчук М. В.</i> ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЛЕМПІНГ - БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ	298
54.	<i>Дубок О. О.</i> КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА	301
55.	<i>Іващенко М. В.</i> ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РЕВАЛЬВАЦІЇ ГРИВНІ ТА ВІДСУТНОСТІ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ЦІН	308
56.	<i>Квасницька Р. С., Антонюк О. В.</i> ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	312
57.	<i>Куцик В. І., Майборода Ю. О.</i> МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ОЦІНКА ТА СПОСОБИ УПРАВЛІННЯ	318
58.	<i>П'ятницька Г. Т., Мевша М. К., Мирославська О. С.</i> ФОТОІНДУСТРІЯ: ТРЕНДИ РОЗВИТКУ, ЙМОВІРНІ СТРАТЕГІЧНІ ПОМИЛКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЛЬ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ	325
59.	<i>Цыпкин Ю. А., Пакулин С. Л., Ильичев К. С., Козлова Н. В., Феклистова И. С.</i> НАУЧНО ОБОСНОВАННОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ	333

	ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СИСТЕМ	
60.	<i>Черен О. Г., Демидюк А. І.</i> ОБҐРУНТУВАТИ ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	340
61.	<i>Черен О. Г., Которощук А. О.</i> УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА	346
	LEGAL SCIENCES	
62.	<i>Filipenko N., Bublikov A., Obolientseva-Krasyvska O.</i> RESEARCH METHODOLOGY OF CRIMINOLOGICAL ACTIVITY OF FORENSIC SCIENCE INSTITUTIONS	351

AGRICULTURAL SCIENCES

AGROCHEMICAL PROPERTIES OF SOD-PODZOLIC SOIL FOR FERTILIZER APPLICATION DURING THE CULTIVATION OF CUP PLANT SILPHIUM PERFOLIATUM

Lopushniak Vasyl Ivanovych

Doctor of Agricultural sciences, Professor

Hrytsulyak Halyna Mykhailivna

Ph.D. of Agricultural sciences

Key words: sewage sludge, composts, agrochemical indicators, *Silphium perfoliatum*.

Introductions. Over the last decades, the accumulation of various types of sewage sludge has been growing rapidly. Currently, sludge sewage sludge is thoroughly studied. They are a valuable organic and mineral fertilizer that contains a large number of trace elements necessary for the full growth and development of all types of crops. According to foreign studies, activated sludge after biochemical treatment is of the greatest value as an organic fertilizer because it contains a lot of nitrogen and digestible phosphates. The content of the main agrochemical indicators depends on the composition of wastewater and technology of their treatment. The application of sediments contributes to a significant reduction in soil acidity and increase the content of humus, nitrogen and phosphorus.

Aim. That is why the aim of our research was to determine the effect of sewage sludge on the agrochemical properties of sod-podzolic soil during the cultivation of *Silphium perfoliatum* as an energy crop.

Materials and methods. An experimental plantation of *sylphia perforated* was created in the village. Maidan (Tsenzhiv station), Tysmenytsia district, Ivano-Frankivsk region, on sod-podzolic degraded soils. The soil of the experimental field was marked by the following agrochemical parameters of the arable layer (0 - 20 cm): humus content - 1.56% (according to Tyurin); total nitrogen - 0.08%; nitrogen

of alkaline hydrolyzed compounds - 66.50 mg/kg of soil (according to Cornfield); mobile compounds of phosphorus and potassium (according to Kirsanov), respectively 119.0 and 47.0 mg/kg of soil.

The total area of the experimental plot is 63 m².

The scheme of field experiments included the following options:

1. Without fertilizers - control;
2. N₆₀P₆₀K₆₀
3. N₉₀P₉₀K₉₀
4. SS - 20 t/ha + N₅₀ P₅₂ K₇₄
5. SS - 30 t/ha + N₃₀P₃₃K₆₆
6. SS - 40 t/ha + N₁₀ P₁₄ K₅₈
7. Compost (SS + straw (3: 1)) - 20 t / ha + N₅₀P₁₆ K₆₇
8. Compost (SS + straw (3: 1)) - 30 t/ha + N₃₀ K₅₅

Options 3 - 8 are balanced by the introduction of basic batteries.

The wastewater from the Ivano-Frankivsk aeration station of the state concern Ekotechprom was used in the experiment. Sewage sludge content: nitrogen - 0.66%, P₂O₅ - 2.51%, K₂O - 2.16% on dry matter.

Silphium perfoliatum is characterized by slow germination. During this time, many weeds emerged and weed control was done manually. After the plants reached a height of more than 0.3 m, no treatment was performed.

During 4 years of research, the average content of total humus for the introduction of sewage sludge and compost on their basis varied from 1.70 to 1.77%. In the variants where mineral fertilizers were applied in doses of N₆₀P₆₀K₆₀ and N₉₀P₉₀K₉₀, respectively, the content of total humus increased by 0.1% compared to the control. Variants where sewage sludge and mineral fertilizers were applied together in doses of 20 - 40 t/ha, the content of total humus increased compared to the control by 0.3 - 0.7 m, respectively.

When applying compost based on sewage sludge and straw (3: 1)) - 20 t/ha + N₅₀P₁₆K₆₇ the content of total humus increased by 0.2 - 0.3% compared to the control and amounted to 1.72 - 1.73%. For all years of research the largest indicator of the content of the general humus made in a variant where the sewage sludge in norm of

40 t/hectare was made and made 1,77% (Fig. 1). The results of determining the active (labile) humus showed that with the joint application of sewage sludge and mineral fertilizers, its content increased. The highest indicators of labile humus content were observed in variants where SS and mineral fertilizers were applied together. It should be noted that in almost all variants of the experiment, the content of labile humus ranged from 0.62 to 0.68%.

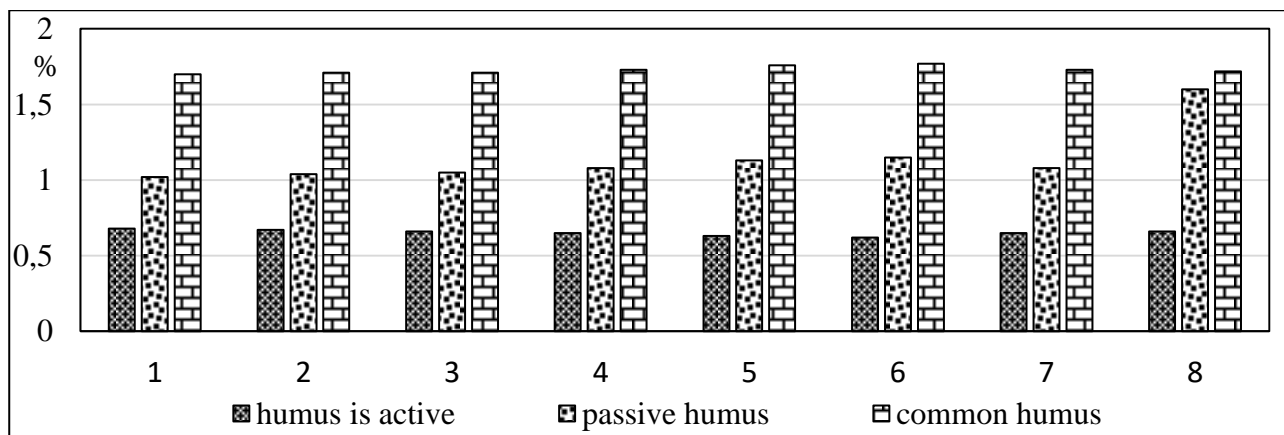

Fig 1. Dynamics of the content of labile and stable forms of humus during the introduction of sewage sludge and composts based on them under the *Silphium perfoliatum* (2016 - 2019)

In contrast to the indicators of labile humus, the indicators of passive (stable) humus increased with the introduction of sewage sludge. With the introduction of sewage sludge at a dose of 40 t /ha, the content of passive humus was 1.15%. The share of stable humus in the control without fertilizers was 1.02%.

During the cultivation of perforated sylphia, the highest content of all nitrogen fractions in the upper soil layer was observed in the variant with the application of SS at the rate of 40 t/ha and $N_{10}P_{14}K_{58}$, and the total nitrogen content in this variant was 0.11%.

The most available forms of nitrogen for plants are mineral and alkaline.

The content of mobile phosphorus compounds during the application of sewage sludge and composts based on them varied from 165 to 192 mg/kg of soil. In the variants where mineral fertilizers were applied in doses of $N_{60}P_{60}K_{60}$ and $N_{90}P_{90}K_{90}$, respectively, the content of mobile phosphorus compounds increased by 4 - 9% compared to the control.

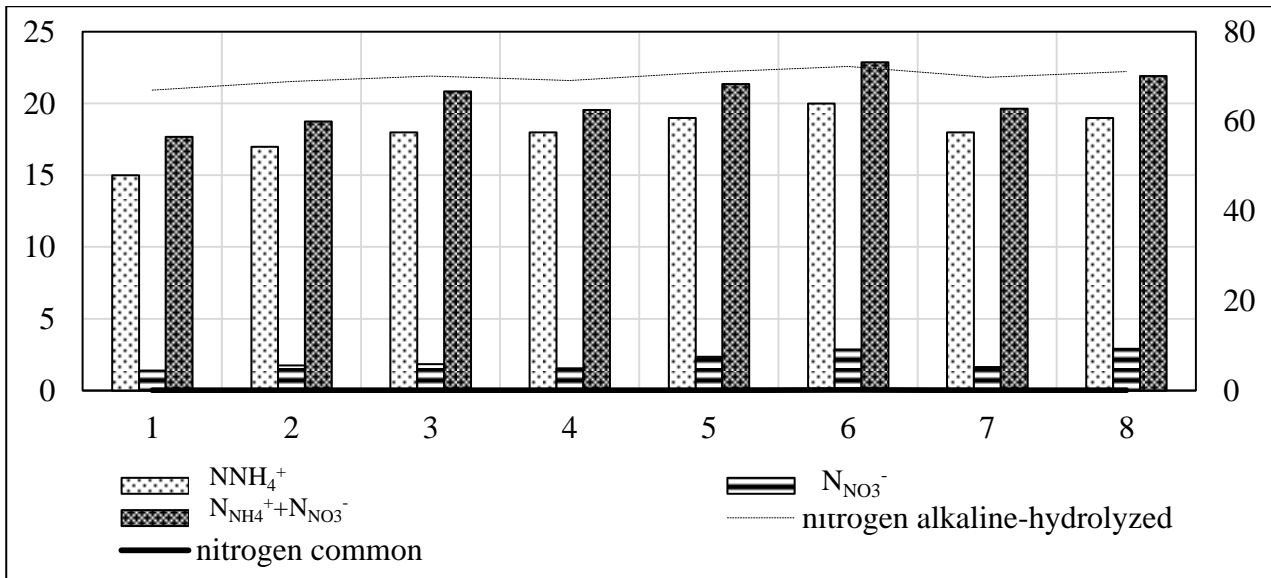

Fig. 2. The content of different nitrogen fractions in the sod-podzolic soil, for the introduction of sewage sludge and compost under the *Silphium perfoliatum*, the average for 2016 – 2019

Variants where sewage sludge and mineral fertilizers were applied together at doses of 20 - 40 t/ha, the content of mobile phosphorus compounds increased compared to the control by 3 - 29 mg/kg of soil, respectively. With the application of composts based on sewage sludge and straw (3: 1) - 20 t/ha + $\text{N}_{50}\text{P}_{16}\text{K}_{67}$ the content of mobile phosphorus compounds increased by 18 - 20 mg/kg of soil compared to the control and amounted to 180 - 182 mg/kg of soil.

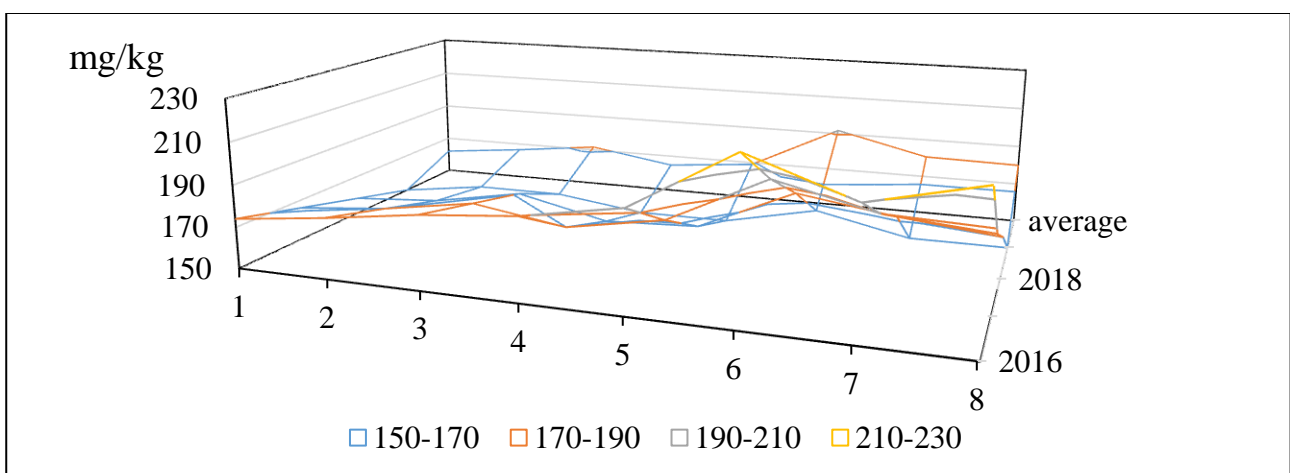

Fig. 3. Influence of sewage sludge on the content of mobile phosphorus compounds during the cultivation of *Silphium perfoliatum* on sod-podzolic soils (2016 -2019)

Potassium is one of the most common elements in the earth's crust. The most available for plants are metabolic forms of potassium. In our studies, the application of sewage sludge as a fertilizer had a significant effect on the content of potassium metabolites in sod-podzolic soil.

With the introduction of SS, the content of potassium metabolic compounds varied from 41 to 63 mg/kg of soil. In the variants where mineral fertilizers were applied in doses of $N_{60}P_{60}K_{60}$ and $N_{90}P_{90}K_{90}$, respectively, the content of potassium metabolic compounds increased by 8 - 14% compared to the control. Variants where sewage sludge and mineral fertilizers were applied together in doses of 20 - 40 t/ha, the content of potassium metabolic compounds increased compared to the control by 19 - 23 mg/kg of soil, respectively. With the application of compost based on sewage sludge and straw (3: 1) - 20 t/ha + $N_{50}P_{16}K_{67}$ the content of potassium metabolites increased by 21 - 22 mg/kg of soil compared to the control and was 61.0 - 62.0 mg/kg of soil.

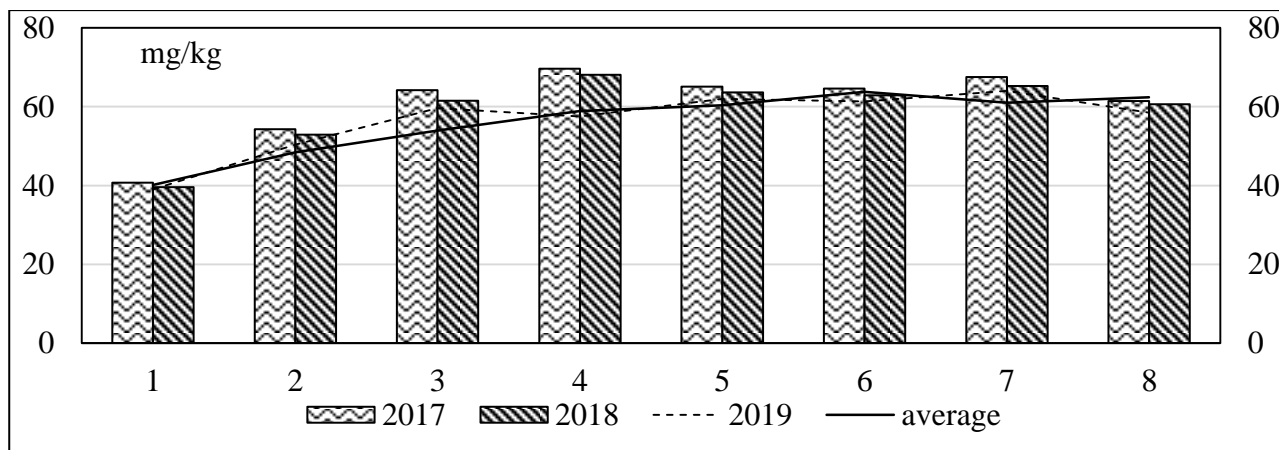

Fig. 4. Influence of sewage sludge on the content of metabolic forms of potassium during the cultivation of *Silphium perfoliatum* on sod-podzolic soils (2016 - 2019)

Conclusions. Thus, the studies show that the use of SS as an alternative type of fertilizer, improves the agrochemical parameters of sod-podzolic soil, namely the introduction of sewage sludge at a rate of 40 t/ha increases the content of total humus by 0.07%, increases the content nitrogen, potassium metabolites and mobile forms of phosphorus increases by at least 29 mg/kg of soil.

**ДОСЛІДЖЕННЯ МОРФОЛОГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯЄЦЬ КУРЕЙ
СУЧАСНИХ ЯЄЧНИХ КРОСІВ**

Карпенко Олександр Володимирович

к. с.-г. н., доцент

Херсонський державний аграрно-економічний університет

м. Херсон, Україна

Введення. Птахівництво – одна із найбільш інтенсивних галузей аграрного комплексу, що дає можливість отримувати дуже важливу для людей продукцію – яйця і м'ясо з мінімальними витратами засобів і часу. На сьогодні в Україні використовують сучасні високопродуктивні яєчні кроси курей переважно з провідних селекційних фірм західних країн, які не дають детальної інформації про вміст, співвідношення, біологічні та споживчі цінності яєць і особливо основних їх складових – білка, жовтка і шкаралупи [1].

Крім того, на сучасному етапі розвиток галузі здійснюється за рахунок впровадження ресурсозберігаючих технологій утримання та годівлі птиці. В Україні нині найбільш високопродуктивною є птиця зарубіжної селекції, особливо американських та канадських фірм, яка створена на кукурудзяно-соевих раціонах за ідеальних кліматичних умов у пташниках.

У господарствах України для годівлі птиці використовують пшенично-ячмінні раціони і технічна характеристика устаткування для птиці значно поступається закордонному. Кліматичні умови, в яких вона створена, безперечно, мають вагомий вплив на біологічно та господарськи цінні якості птиці. Проте їх вплив на зміни певних господарськи цінних ознак курей дещо послаблюється створенням у пташниках регульованого мікроклімату. Виробникам харчових яєць важко об'єктивно оцінити і вибрати крос курей, що найкраще підходить до їхніх умов годівлі та утримання. Відмінність умов утримання та догляду, складу раціонів та різниця у поживності кормів істотно впливають на прояв генетичного потенціалу птиці зарубіжної селекції [2]. А які

із зарубіжних кросів менше реагують на ці зміни і зберігають високі показники продуктивності в умовах господарств нашої країни, ще не встановлено (за відсутності контрольно-випробувальних станцій).

Мета роботи. Питанням кількісного і якісного складу курячих яєць, їх біологічної і споживчої цінності присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-дослідників (Гальперн І. Л., Коваленко Г. Т., Кавтарашвілі А.Ш.).

Проте, в остання роки в птахівничих господарствах України імпортовані з різних фірм і наукових закладів нові лінії і кроси яєчних курей без детальної інформації про вміст, співвідношення, біологічні і споживчі цінності яєць і особливо їх складових – білка, жовтка і шкаралупи.

Тому основною метою роботи є порівняльна оцінка курей зарубіжних кросів за морфологічними показниками яєць.

Матеріал та методи. Дослідження проводили у господарствах України на кросі Хай Лайн W -36. Об'єктом дослідження були кури 21-тижневого віку різних кросів зарубіжної селекції («Шейвер 579» -Канада, «Бованс GL» - Голландія, «Хай Лайн W -36» – США, «Тетра СЛ» (яєчні) та «Тетра Х» (яєчно-м'ясний) - Угорщина). Умови годівлі та утримання були однаковими для піддослідних кросів птиці (згідно норм [3]).

У ході досліджень визначали морфологічні властивості яєць піддослідної птиці.

Результати та обговорення. Морфологічні показники яєць курей піддослідних кросів визначали, відібравши від кожного кросу курей по 40 яєць. Середній показник маси яйця найбільшим виявився у кросів: «Бованс GL» (50,11 г), «Шейвер 579» (49,98 г).

Кількість білку у кросі «Шейвер 579» на 0,7% поступається птиці кросу «Тетра СЛ». Найменший вміст білка в яйці птиці кросу «Тетра Х» - 61,1%, що є меншим на 1,1%; 1,4%, 2,1 і 2,8% і 3,3% порівняно з кросами «Бованс GL»; «Хай Лайн W -36», «Шейвер 579» і «Тетра СЛ», відповідно.

Маса жовтка яйця найбільша у курей кросу «Шейвер 579», порівняно з кросами «Бованс GL», «Тетра Х» і «Тетра СЛ», на 0,4 г, 0,66 г та 1,5 г

відповідно. У яйці жовток становить - 19,6% у птиці кросів «Тетра СЛ» і «Бованс GL», 19,8% у «Хай Лайн W -36» та 20,2% -«Тетра Х», що є меншим на 0,9%, 0,7% та 0,3% порівняно з кросом птиці «Шейвер 579».

Маса шкаралупи і підшкаралупної оболонки найбільша у курей, кросу «Бованс GL» і переважає кроси «Тетра Х», «Шейвер 579», «Хай Лайн W -36» і «Тетра СЛ», відповідно на 0,28 г, 0,46 г, 0,93 г.

Морфологічний склад яйця свідчить про найменшу кількість неїстівної частини яйця (шкаралупи і підшкаралупної оболонки), найбільшу кількість жовтка у курей кросу «Шейвер 579»; а найбільша кількість білка міститься у яйцях курей кросу «Тетра СЛ».

У ході досліджень складових яйця та його маси визначили, що птиця кросу «Бованс GL», маючи найбільшу масу яйця, поступається кросу «Шейвер 579» за вмістом їстівних частин на 1,9%, тобто маса неїстівних частин яйця є більшою у кросу «Бованс GL».

Висновки. У ході досліджень складових яйця та його маси визначили, що птиця кросу «Бованс GL», маючи найбільшу масу яйця, поступається кросу «Шейвер 579» за вмістом їстівних частин на 1,9%, тобто маса неїстівних частин яйця є більшою у кросу «Бованс GL», маса шкаралупи і підшкаралупної оболонки та товщина шкаралупи є найбільшою серед досліджуваної птиці.

Список використаної літератури:

1. Debrov, V.V., Torska, S. M. (2012). Morphological composition of eggs of modern highly productive crosses as the main feature of their consumer qualities Tavriysky scientific bulletin. Kherson, 78, P. 2(II), 65–69. .

2. Злочевская К. Современный генофонд сельскохозяйственной птицы //Птицеводство. -1995, № 1. - С 11 — 14.

3. ДСТУ 4120-2002. Комбікорми повнораціонні для сільськогосподарської птиці. Технічні умови.

4. Методики морфологического и физико-химического анализа яйца. - М.: Россельхозиздат. - 1967. - 25 с.

**ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ДЕРЕВОСТАНІВ СОСНИ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ЗОНИ НПП «ГОМІЛЬШАНСЬКІ ЛІСИ»,
У ЯКИХ НАЯВНЕ ПАТОЛОГІЧНЕ ВСИХАННЯ**

Любчич Микола Васильович,
студент
Тищенко Володимир Миколайович,
к. б. н., доцент
Державна екологічна академія
післядипломної освіти та управління
м. Київ, Україна

Вступ. Природно-заповідний фонд України становлять природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність. Законодавством України ПЗФ охороняється як національне надбання, встановлений особливий режим щодо організації, охорони і *ефективного використання* його територій та об'єктів, *відтворення* його природних комплексів, управління у цій галузі [1].

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне *використання* природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне *використання і відтворення* природних ресурсів. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [2].

Мета роботи. Метою роботи є оцінка екологічного стану лісових ділянок сосняків на території господарської зони НПП «Гомільшанські ліси».

Завданнями роботи є: а) обстежити лісові ділянки сосняків Задонецького лісництва на території господарської зони НПП «Гомільшанські ліси» на

предмет виявлення деградованих деревостанів; б) описати відповідні основні таксаційні характеристики зазначених деревостанів (лісотаксаційних виділів, як пробних площ) із зазначенням кількості всихаючі дерев та дерев V і VI категорій стану); в) визначити *питоме всихання* (співвідношення площі, яку займають усихаючі, сухостійні дерева та повальник до площі проби) деревостанів на пробних площах; г) визначити *ступінь поширення* (співвідношення площі на якій наявне всихання до загальної площі виділу) патологічних процесів деревостанів на пробних площах.

Матеріали і методи. У лісовому фонді лісогосподарських підприємств, координованих Харківським обласним управлінням лісового та мисливського господарства знаходяться 69 територій та об'єктів ПЗФ загальною площею 49,3 тис. га. Заповідність становить 16,4%. До складу зазначеного ПЗФ входять: три національні природні парки загальною площею 19,0 тис. га («Гомільшанські ліси», «Слобожанський» та «Дворічанський»), а також 66 території та об'єктів ПЗФ місцевого значення загальною площею 30,3 тис. га.

Актуальним та таким, що не відповідає вимогам Законів України «Про природно-заповідний фонд України» та «Про охорону навколишнього природного середовища» є те, що на території частини ПЗФ області, перш за все у лісових ділянках господарської зони НПП «Гомільшанські ліси», головна лісоутворююча порода (сосна звичайна) у пристигаючих та стиглих деревостанах на значних площах «випала» або знаходиться у активній стадії патологічного всихання. Така ситуація (див. рис. 1) призводить до зміни екологічного ландшафту, появи осередків шкідників та хвороб лісу, створює подекуди «непрохідну» захаращеність, як умову для несвоєчасного та неефективного пожежегасіння, унеможлиблює рекреаційне використання, призводить до великих економічних збитків постійному лісокористувачеві (ДП «Зміївський лісгосп») та державі. Зазначене не сприяє ефективному та раціональному використанню ПЗФ області, відтворенню його природних комплексів. Причиною вказаного становища є не проведення, починаючи з 2012 року, відповідних санітарно-оздоровчих заходів у господарській зоні

НПП, як «захисної» реакції лісгоспу на відповідну, законодавчо необрунтовану позицію деяких громадських організацій, кінцевою метою яких є недопущення проведення будь яких господарських, у т.ч. і санітарно-оздоровчих, заходів на території ПЗФ області та створення режиму так званої «абсолютної заповідності».

Рис. 1. Вигляд ділянки з патологічним всиханням сосни

Прибирання мертвої деревини при допомозі санітарних рубок і розчистки лісу від захаращеності в об'єктах ПЗФ однозначно рахується екологами екологічно шкідливими, так як дякуючи їм знищуються місця проживання червонокнижних видів, а також видів, занесених до списку Бернської конвенції [3].

Дискусія щодо впровадження «абсолютної заповідності» у вітчизняну практику заповідної справи є особливо недоречною [4].

Спостереження за санітарним станом лісів, за патологічними процесами, які відбуваються у насадженнях конкретних таксаційних виділів, у т.ч. в ПЗФ, за розмноженням і поширенням певного виду шкідників повинні проводити фахівці з лісозахисту спеціалізованих лісозахисних підприємств та лігоспів, керуючись, перш за все, вимогами Лісового кодексу України [5] та «Санітарних правил в лісах України» [6].

У процесі моніторингу та обліку беруться насадження, які були пошкоджені різними патологічними чинниками (пожежами, вітровалами, буреломами, сніговалами, ожеледицею, шкідниками, хворобами, тощо), і ті, в яких спостерігається всихання дерев 1-го та 2-го класів Крафта в різному ступені. Виявлення таких дерев відбувається як шляхом лісопатологічних обстежень, так і в процесі господарської діяльності. Характеристики цих насаджень (таксаційні показники, ступінь всихання, характер всихання, ініціюючі причини, тощо) заносяться в спеціальну форму. Інформація з цього питання має містити діагностику і прогноз стану здоров'я лісів, що є основою стабільності і опору лісових екосистем біотичним і абіотичним шкодочинним і стресовим факторам [7].

Головними завданням лісопатологічного моніторингу процесів у лісах є, крім іншого: моніторинг стану лісів та виявлення негативних екологічних змін у масштабах країни, регіонів, областей, адмінрайонів, лісництва, окремого таксаційного виділу; прийняття рішення про необхідність проведення лісозахисних заходів.

Результати та обговорення. Було проведено обстеження усіх сосняків (лісових ділянок) господарської зони НПП «Гомільшанські ліси» на території Задонецького лісництва та встановлено наявність 61 лісової ділянки загальною площею 248,5 га, на яких наявне (на площі приблизно 37,6га) патологічне всихання, спричинене дією кореневої губки, соснової губки, пожежами минулих років, тощо. Було детально оглянуто 12 лісових ділянках, як пробних

площ, на яких було визначено **екологічний стан** деревостанів через обрахування загальної кількості дерев (у т.ч. сухостійних та повальника). При суцільному та куртинному патологічному всиханні площу частини лісотаксаційного виділу, на якій наявне всихання, визначалася інструментальним способом, а при частковому (хаотичному) – через пропорційне співвідношення до площі кількості здорових дерев та дерев V і VI категорій стану, усихаючих та повчальника, разом взятих.

Деякі таксаційні характеристики та інша необхідна інформація обстежених деревостанів (тип лісу - В₂ДС) сосни звичайної Задонецького лісництва на 12 пробних площах (*вказана площа патологічного всихання, у дужках – загальна площа виділу*) сформована за результатами окомірної таксації та проведених відповідних розрахунків зведена у таблицю 1.

Таблиця 1

Таксаційні характеристики та оцінка санітарного стану насаджень на пробних площах Задонецького лісництва ДП “Зміївський лісгосп”

№ проби	Вік	Повнога	Бонітет	Питоме всихання	Ступінь поширення патологічних процесів	Причина всихання	Кількість дерев, шт.		
							всього	поваль-ника	сухо-стою
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>квартал №63 виділ 2.1 площа 0,3 га (3,5 га), характер всихання – куртина</i>									
1	71	0,3	1А	сильне	сильний	коренева та соснова губка	191	111	13
<i>квартал №57 виділ 11.1 площа 0,3 га (5,4 га), характер всихання – куртина</i>									
2	92	0,1	1А	сильне	сильний	коренева та соснова губка, пожежі	79	55	10
<i>квартал №67 виділ 6.1 площа 0,6 га (4,4 га), характер всихання – куртина</i>									
3	132	0,15	2	сильне	дуже сильний	соснова губка	140	52	49
<i>квартал №67 виділ 10 площа 1,2 га (1,2 га), характер всихання – суцільний</i>									
4	142	0,4		сильне	екологічна катастрофа	коренева губка	180	138	11
<i>квартал №67 виділ 13.1 площа 0,2 га (0,4 га), характер всихання – куртина</i>									
5	142	0,4	2	сильне	екологічна катастрофа	соснова губка	61	19	10

№ проби	Вік	Повнота	Бонітет	Питоме всихання	Ступінь поширення патологічних процесів	Причина всихання	Кількість дерев, шт.		
							всього	поваль-ника	сухо-стою
<i>квартал №67 виділ 12 площа 3,5 га (3,5 га), характер всихання – суцільний</i>									
6	142	0,1		сильне	екологічна катастрофа	соснова губка	555	357	36
<i>квартал №67 виділ 9 площа 1,3 га (1,3 га), характер всихання – частковий</i>									
7	142	0,5	2	сильне	екологічна катастрофа	соснова губка	187	27	12
<i>квартал №73 виділ 9 площа 1,0 га (1,0 га), характер всихання – суцільний</i>									
8	142	0,05		сильне	екологічна катастрофа	коренева губка	53	36	5
<i>квартал №73 виділ 10 площа 0,5 га (0,5 га), характер всихання – суцільний</i>									
9	142	0,2		сильне	екологічна катастрофа	коренева губка	127	69	16
<i>квартал №83 виділ 4.1 площа 0,3 га (1,3 га), характер всихання – куртина</i>									
10	142	0,3	2	сильне	екологічна катастрофа	соснова губка	56	22	10
<i>квартал №89 виділ 1.1 площа 1,5 га (7,2 га), характер всихання – суцільний</i>									
11	112	0,2	1	сильне	екологічна катастрофа	коренева та соснова губка	243	169	42
<i>квартал №79 виділ 10.1 площа 0,7 га (0,9 га), характер всихання – суцільний</i>									
12	121	0,2	2	сильне	екологічна катастрофа	коренева та соснова губка	104	29	16

Визначено, що питоме всихання на усіх без виключення пробах – **сильне**.

Визначено також, що на 9-ти лісових ділянках (75% від загальної кількості пробних площ) ступінь поширення патологічних процесів (екологічний стан деревостанів) являє собою **екологічну катастрофу**. На решті лісових ділянок ступінь поширення патологічних процесів є дуже сильною (8%) та сильною (17%). Зазначене засвідчує про повну деградацію лісових екосистем.

Економічні збитки, які зазнає лісгосп становлять (по результатах оцінки деревостану виділу №9 кварталу №67) приблизно 293,0 тис. грн. на 1 гектарі, що є прикладом вкрай **не ефективного** використання ПЗФ. Збитки обраховані за методичними підходами, викладеними в «Удосконаленні методичних підходів до оцінювання сортиментно-гатункової структури деревостанів на корені» [8] та згідно цін по ДП «Зміївський лісгосп», діючих на 01.01.2021 року.

Висновки. Екологічний стан деревостанів досліджених лісових ділянок засвідчує про необхідність проведення лігоспом відповідних заходів з оздоровлення лісів згідно чинних «Санітарних правил в лісах України» на підставі спеціального дозволу з подальшим лісовідновленням, за умови дотриманні вимог природоохоронного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України “Про природно-заповідний фонд України”. Відомості Верховної ради України. - 1992, №34. - С. 502.
2. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища”. Відомості Верховної ради України. - 1991, №41. - С. 546.
3. Борейко В. Є., Левіна Г. М. Санітарні рубки в об’єктах ПЗФ. Екологічна шкода і протизаконний вид діяльності. - Київ: Київський еколого-культурний центр, 2016. – 132 с.
4. Заповідна справа в Україні: абсолютна заповідність чи європейська модель гармонії людини і природи. За редакцією М. П. Стеценка, Ф. Д. Гамора. - Львів: Тиса, 2017. – 238 с.
5. Лісовий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 17. – Ст. 99. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3852-12 (дата звернення 28.01.2021).
6. Санітарні правила в лісах України. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 № 555 (зі змінами). – 1995. – 26 с.
7. Комплексна оцінка поширення лісопатологічних процесів (диференційовано адміністративним областям України) та прогноз поширення патологічних процесів у лісах України до 2015 року. Рекомендації щодо підвищення стійкості насаджень основних лісоутворюючих порід, в яких спостерігаються патологічні процеси.. Харків: УкрНДІЛГА. - 2010. – 59 с.
8. Любчич М.В. Удосконалення методичних підходів до оцінювання сортиментно-гатункової структури деревостанів на корені. 06.03.02 «Лісовпорядкування та лісова таксація». Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидат сільськогосподарських наук. - Київ, 2017. – 25 с.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ

Нестеренко Світлана Вікторівна,

к. т. н., доцент

Одарюк Тетяна Семенівна

ст. викладач

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

м. Полтава, Україна

Вступ. Земля є місцем людського існування, що визначає її важливу роль у процесі соціально-економічного розвитку суспільства. Як основа екосистеми, знаряддя і предмет виробництва, об'єкт права власності, вона є базисом сталого розвитку, умовою соціального прогресу та добробуту людини. У сільському господарстві земля виступає не тільки просторовим базисом для розміщення виробництва, а є предметом праці та основним засобом виробництва. Особливості землі, як засобу праці, пов'язані з її родючістю. Однією з важливих властивостей землі є її обмеженість. Тому зараз в усьому світі гостро стоїть питання щодо підвищення ефективності земельних ресурсів та їх раціонального використання.

Мета. Дослідження ефективності та раціонального використання земельних ресурсів та розробка факторів підвищення ефективності їх використання в Україні.

Основні результати дослідження та обговорення. Унікальний земельно-ресурсний потенціал України обумовлює її особливе місце серед інших європейських країн. Земля завжди була, є і буде обмеженим ресурсом. Дбаючи про успішне майбутнє країни, ми повинні розумно та раціонально розпоряджатися національним багатством – українською землею, забезпечувати ефективність її використання. У світі панує думка, що нація, яка втратила ґрунт, приречена на загибель. Починають усвідомлювати це, коли ґрунти вже

істотно зруйновано чинниками деградації, а на їх відновлення доводиться затрачати колосальні ресурси.

Якщо виходити з того, що «корисні властивості землі» – це продукт природного походження, то доводиться задуматися над питанням, що означає «ефективне» її використання – завдання, яке ставиться перед землекористувачами. Для них «ефективне», коли продукт виробництва коштує більше, ніж витрати на його вирощування та продаж. Коли мова йде про об'єкти основних засобів виробництва, що є результатом попередньої праці, питання вирішується через накопичення коштів амортизаційних відрахувань, що спрямовуються потім на їх відновлення та заміну. Земля – ресурс іншого роду, її властивості природні, амортизація її не передбачена, але вона, як засіб виробництва, теж вимагає відновлення родючості. З цієї причини ми не ототожнюємо «раціональне» та «ефективне».

Раціональність використання землі слід розуміти, як екологічну складову землекористування, виражену вимогою збереження вихідних властивостей сільськогосподарських угідь, а також як природний ресурс, що визначається встановленою в цих цілях системою кількісних та якісних показників, динаміку яких можна вважати вираженням оцінки раціонального їх використання. Засноване на землі аграрне виробництво, де земля виступає в якості основного засобу виробництва, супроводжується витратами грошових і матеріальних засобів та орієнтоване на отримання певного результату. Порівняння величини таких вкладень і результату означає ефективність виробництва, що трактується як ефективність використання землі. Принцип раціональності стає ключовим аспектом системних підходів подальшого розвитку земельних і будь-яких інших відносин пов'язаних з використанням природно-ресурсного потенціалу у світі.

Одним із головних системних елементом в методології екології довкілля виступає теорія раціонального використання природних ресурсів, їх факторів та землі.

Природне середовище та урбанізовані території – це не сума простих об'єктів та окремих елементів, це система взаємопов'язаних елементів, що організовано взаємодіють і формують єдність, яка цілісно набагато більша і значніша ніж указана сукупність, як сума. Тільки розумна організація цілісної системи, розуміння її цілісної природи та місії дає відповідь щодо раціональності її існування та використання. Вказане визначає подальшу екологічну, природну стійкість системи.

Раціональний (от лат. ratio – розум), означає розумний, обдуманий, особливий системний конструкт, що унікальний для кожної епохи з урахуванням тогочасного стилю мислення і на той час сформованих знань та поведінки людей, яка вважалася раціональною.

Соціальний рух і розвиток матерії, це перш за все розвиток реальних соціальних систем, енергетичним стержнем яких виступає свідомість – індивідуальна і соціальна (суспільна). В раціональній системотворчій поведінці роль свідомості, особливо соціальної, є головною і визначальною, і саме вона виступає вирішальним фактором оптимістичних перспектив поглиблення і якісних змін раціональних поведінкових спочатку теорій, а потім і практично реального життя людства.

Раціональне використання земель – це обов'язкова екологічна вимога, а не забезпечення землекористувачами максимального ефекту при досягненні мети землекористування з урахуванням охорони земель та природних факторів.

Під ефективністю використання земель у сільському господарстві необхідно розуміти економічний результат від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) та площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки. Використання землі, як складової аграрного виробництва, підпорядковується законам, що регулюють організацію та економіку галузі сукупністю організаційних, економічних та правових механізмів, стимулюючи її природоохоронне використання. Сукупність таких законодавчо встановлених механізмів (організаційних та

економічних) або правил використання землі визначає зміст земельних відносин, направляючи дії людей із землею у потрібних для суспільства напрямках, формах, способах і методах використання. Виділення їх в якості самостійного предмета вивчення – об'єктивна необхідність, обумовлена багатофункціональністю земельних ресурсів та їх значенням не тільки як місця розселення людей, але і як джерела для них засобів життєзабезпечення. До організаційних та організаційно-адміністративних заходів тут можна віднести: зонування територій, землеустрій, інформаційне забезпечення, встановлення меж розміру земельної ділянки, порядок перереєстрації земельної власності та угод із землею, обмеження технологій, видів і форм використання землі.

Економічні заходи регулювання земельних відносин передбачають використання вартісних вимірників для орієнтації землекористувачів у виборі системи ведення господарства, що забезпечує отримання рентного доходу і зберігає якісні властивості землі.

На нашу думку, раціональне та ефективне використання земель – це розумне, оптимальне, науково і суспільно збалансоване, платне та безоплатне використання землі, що забезпечує сталість збереження і примноження природних, родючих властивостей біокосної системи, коли досягнутий баланс між ефективністю і екологічними параметрами, між приватним і суспільним інтересом, забезпечено оптимальне пропорційно-збалансоване гармонійне використання земельного ресурсу. Умови використання землі формуються і здійснюються за допомогою адекватних завдань правових, економічних, організаційних, соціальних інститутів, складаючи у сукупності цілісний взаємоузгоджений в деталях механізм регулювання дій із землею. Правові акти законодавчо закріплюють заходи, обґрунтовані наукою і перевірені практикою, роблять їх нормами, обов'язковими для користувачів землею. Сукупність зафіксованих у встановленому порядку документів, починаючи від закону до підзаконних актів різного рівня, складають систему правового забезпечення (нормативно-правову базу) формування, функціонування, контролю та регулювання земельних відносин.

Складність формування ефективної системи земельних відносин – необхідність враховувати подвійність положення землі у сільському господарстві, тобто регулювання її використання як природного компоненту і як основного засобу виробництва. Поява суперечливих завдань (збереження природного ресурсу та його інтенсивне використання, як виробничої компоненти) ставить перед політиками, технологами, вченими та практиками завдання розроблення таких норм використання землі, які б не суперечили один одному (маючи на увазі природні вимоги і вимоги товарного виробництва), а узгоджено вирішували б обидва завдання. Ця вимога забезпечується не завжди, що формує в системі земельних відносин протиріччя, які, накопичуючись, створюють проблеми. Це підтверджує аналіз результатів реформи: масове порушення вимог раціонального та ефективного використання угідь, скорочення або припинення робіт з комплексної агрохімічної меліорації земель, заходів щодо запобігання ерозії ґрунтів, інші роботи, спрямовані на підвищення родючості ґрунтів.

Важливе значення у системі земельних відносин є забезпечення стійкості земельних прав не тільки на певну площу, а й на розташування землі в певному місті та в певних межах, що підсилює інтерес землекористувачів до дбайливого та господарського ставлення до замкнутого саме в цих межах угідь. Підвищення раціональності і ефективності використання земельних ресурсів необхідно розглядати через упорядкування землеустрою та територіальне планування.

Особлива проблема – незадовільне виконання фінансових зобов'язань за програмами підвищення родючості земель. Роботи, пов'язані з відновленням деградованих угідь, можна розділити на два види, суттєві для організації їх подальшого фінансування. Перший – це технолого-екологічні роботи, спрямовані на поліпшення використання сільськогосподарських земель (дотримання сівозмін, мінімізація обробок, внесення органічних добрив, вапнування, промивка ґрунтів, усунення причин потрапляння у водойми гною, мінеральних добрив). Другий вид – еколого-технологічні (осушення,

збільшення вмісту гумусу, посадка лісосмуг в зоні вітрової ерозії, ліквідація ярів і усуненням водної ерозії, очищення озер і ставків).

Раціональність формує оптимальність, як пошук найкращих альтернатив, але на підставі об'єктивного і найбільш повного функціонального аналізу системи і правильної уяви про неї. Як приклад, сучасний інструментарій агроекології С. Антонця щодо подальшого ефективного використання сільськогосподарських угідь.

Таким чином, варто підкреслити, що підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення на основі раціональної системи землеробства можна досягти за умови наявності декількох факторів (Рис. 1).

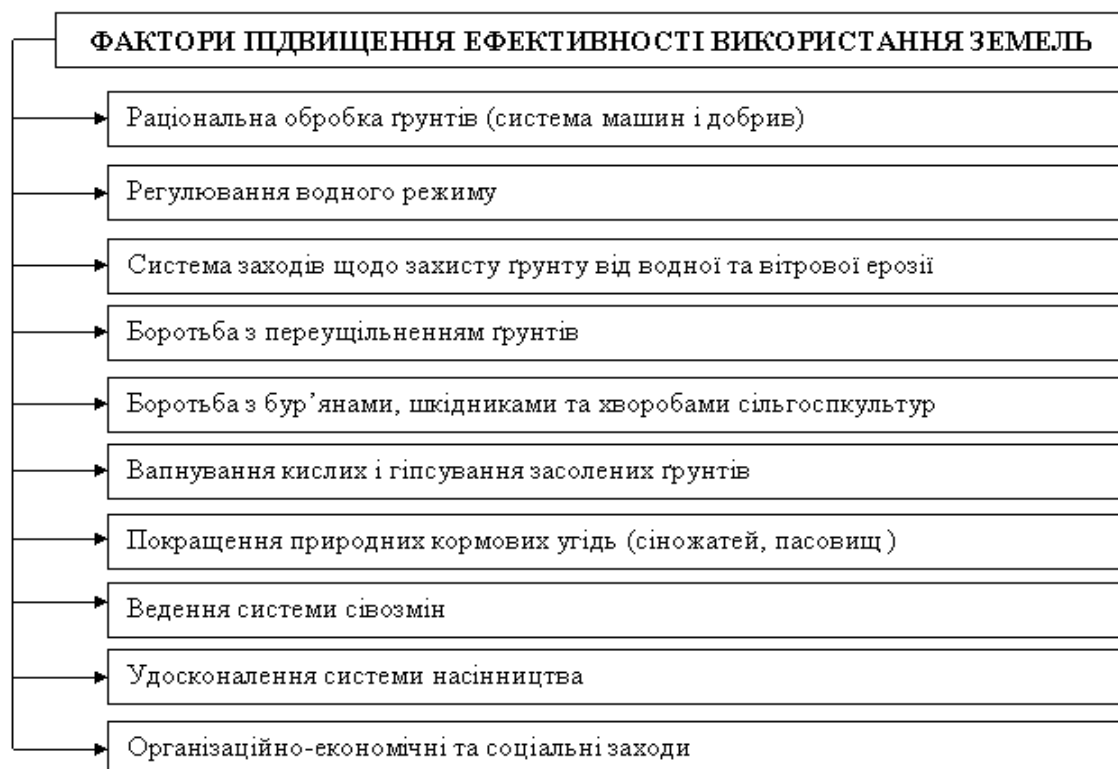

Рис. 1. Фактори підвищення ефективності використання земель в Україні

Крім цього вимагають оперативного вирішення питання загально-економічних перетворень, причому як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Їх вирішення можливе на основі реалізації наступних заходів організаційно-економічного характеру: встановлення паритетності цін на

продукцію сільського господарства і продукцію та послуги інших сфер АПК; зниження кредитних ставок до рівня, що дозволяє вести розширене відтворення; уточнення спеціалізації сільськогосподарських організацій залежно від їх зонального розташування; вдосконалення структури посівних площ, забезпечення збереження родючості ґрунтів і оптимальне співвідношення економічно вигідних (затребуваних на ринку) сільськогосподарських культур; здійснення постійного моніторингу земель.

Постійне збільшення продуктивної сили землі є актуальною проблемою державного значення, від успішного вирішення якої залежать темпи розвитку галузей народного господарства, рівень добробуту населення, економіка країни в цілому. У даний час особливо актуальним є питання вироблення чіткої державної політики щодо земель сільськогосподарського призначення, основних напрямів та механізмів удосконалення регулювання земельних відносин у сільському господарстві, впорядкування землекористування.

Висновки. Реальна оцінка ролі «людства» в сучасному світі підкреслює звичайність раціональної поведінки в будь-яких сферах природокористування і життєдіяльності. В сфері землекористування раціональність набуває епохально-значимої якості, глобального геополітичного масштабу, що вимагає змінювати підходи щодо землекористування від сівозмін до агроекології в сільському господарстві, від сучасної урбаністики до міст майбутнього і повернення в природний стан більшої частини урбанізованих сьогодні людством територій.

Раціональність поведінки в природокористуванні переможе культ збагачення задля збереження біосфери сталого розвитку планети. На сьогодні, на жаль, реформування земельних відносин поки що не привели до значного поліпшення використання земель, підвищення продуктивності землеробства та родючості сільськогосподарських угідь.

VETERINARY SCIENCES

УДК: 636.92.09:616.98:579.843.95

ЛАБОРАТОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПАСТЕРЕЛЬОЗІ КРОЛІВ

Грінченко Дмитро Миколайович,

к. вет. н., доцент

Баско Сабіна Олександрівна

к. вет. н., старший викладач

Харківська державна зооветеринарна академія

м. Харків, Україна

Анотація. Пастерельоз для кролів – надзвичайно небезпечна контагіозна інфекція. В структурі респіраторних бактеріальних захворювань тварин пастерельоз посідає одно із перших місць. Кролі високочутливі до пастерел, серед них інфекція широко розповсюджена (в тому числі бактеріоносійство) та супроводжується значною загибеллю тварин. Для лабораторного дослідження на кафедрі мікробіології, вірусології та імунології ХДЗВА було доставлено патологічний матеріал у вигляді ексудату із носової порожнини кролів. За результатами бактеріоскопічних, бактеріологічних та біологічних досліджень виділену культуру ідентифікували як *Pasteurella multocida*.

Ключові слова: кролики, лабораторне дослідження, пастерельоз.

Актуальність проблеми. Пастерельоз – це інфекційне захворювання усіх видів домашніх і диких тварин, що викликаються мікроорганізмами з роду *Pasteurella*. Характеризується геморагічним діатезом, явищами септицемії, ураженням органів дихання і травлення, а також набряками підшкірної клітковини та міжм'язової сполучної тканини [2, 4, 6, 7].

В структурі респіраторних бактеріальних захворювань тварин пастерельоз посідає одно із перших місць. Пастерельоз для кролів – надзвичайно небезпечна контагіозна інфекція. Кролі високочутливі до

пастерел, серед них інфекція широко розповсюджена (в тому числі бактеріоносійство) та супроводжується значною загибеллю тварин [3, 5, 8].

Значних збитків господарствам завдають спалахи пастерельозу, які спричинені пастерелами в асоціації з вірусами (геморагічна хвороба кролів, фіброматоз, віспа, міксоматоз). Тривалість носійства в кролів може становити 12 і більше міс. Для пастерельозу властиве широке носійство непатогенних форм збудника серед здорових тварин. Носійство пастерел надзвичайно розповсюджене серед кролів. Однак викликати захворювання такі збудники можуть лише за певних умов або факторів (факторна хвороба). Відомі випадки надгострого перебігу пастерельозу при транспортуванні їх влітку у задушливих ящиках або клітках на далекі відстані. Епізоотичною особливістю пастерельозу є ензоотичність і формування стаціонарних епізоотичних вогнищ [1].

Збудником хвороби є *Pasteurella multocida*. Це короткі, з закругленими кінцями (овоїдні) грамнегативні палички, розміром 0,3 – 1,0 x 1 – 2 мкм, які утворюють капсулу. При фарбуванні за Романовським – Гімзе, піоктаніном або синькою Льюфлера спостерігають біполярне забарвлення. Пастерели є факультативними анаеробами, добре ростуть на звичайних поживних середовищах, але краще на середовищах збагачених кров'ю або сироваткою крові. Ферментують маніт, ксилозу, не ферментують мальтозу, утворюють індол [4, 5]. По сучасній класифікації представники виду *P. multocida* поділяються на 5 капсульних серогруп та 16 сероваріантів по соматичному антигену. Найчастіше у кролів захворювання викликають пастерели серогруп А, В та D по капсульному антигену [1, 5, 6].

Завдання дослідження – провести бактеріологічне дослідження надісланого патологічного матеріалу на наявність збудника пастерельозу.

Матеріали та методи. Для дослідження на кафедрі мікробіології, вірусології та імунології ХДЗВА було доставлено патологічний матеріал у вигляді ексудату із носової порожнини кролів. Зі слів власника, у кролів, було відмічено наявний періодичний кашель та слизисті витікання із носової порожнини.

Ізоляцію збудника проводили класичними бактеріологічними методами: посівом патологічного матеріалу на МПА та МПБ та культивуванням при 37 °С на протязі 3 діб.

Мазки із патологічного матеріалу фарбували за Романовським-Гімза, мазки із культур фарбували по Граму та синькою Льофлера. Біохімічні властивості визначали традиційними методами. Патогенність виділеної культури виявляли на білих мишках, яким підшкірно вводили суспензію виділеного мікроба.

Результати досліджень. Виділення збудника пастерельозу від кролів проводили стандартними бактеріологічними методами.

При фарбуванні мазків-відбитків із патологічного матеріалу по Романовському-Гімза виявляли біполярні палички капсулоутворюючих бактерій. Після проведення мікроскопії мазків відбитків робили посіви на МПА та МПБ та культивували при температурі 37 °С на протязі 3 діб.

В препаратах-мазках із добової культури при фарбуванні за Грамом було виявлено грамнегативні овоїдні палички, які частіше розміщувались по одній, іноді попарно. При фарбуванні синькою Льофлера виявили капсулу.

Ізольовані колонії пастерел на МПА вирости через 24 годин у вигляді S – форм (круглі, випуклі, з гладкою, вологою поверхнею, рівним краєм). На МПБ через 3 доби утворився слизовий осад, який при струшуванні піднімався у вигляді коси.

Із ферментативних властивостей виділена культура утворювала кислоту без газу при розщепленні глюкози, сахарози, ксилоли, декстрину, фруктози та маніту. Відсутня ферментація сорбіту, лактози та мальтози. Виділена культура виділяла сірководень та утворювала індол.

Для визначення патогенності виділеної культури проводили зараження білих мишей в дозі 0,2 мл, яким вводили суспензію підшкірно. Через 36 годин відмітили загибель мишей.

Таким чином, за результатами бактеріоскопічних, бактеріологічних та біологічних досліджень виділену культуру ідентифікували та віднесли до *Pasteurella multocida*.

Висновки. При вивченні морфологічних, культуральних, біохімічних та біологічних властивостей виділену культуру із патологічного матеріалу ідентифікували як *Pasteurella multocida*.

Список літератури

1. Інфекційні та інвазійні хвороби кролів / Л.Є. Корнієнко, О.Б. Домбровський, С.І. Пономар, А.А. Антіпов.– Біла Церква, 2003.– с.
2. Лях Ю.Г., Крот Л.А. Роль животных пастереллоносителей в поддержании респираторной патологии у свиней и крупного рогатого скота//Ветеринарна медицина. Міжвідомчий тематичний науковий збірник, Т. 1. 2005 р. С. 700 – 702.
3. Назарец А.С. Биологические свойства эмергентного возбудителя *P. Multocida* subs. *Septica*, изолированная от кролика./Назарец А.С., Сосницкий А.И., Мандыгра Н.С.//Ветеринарна медицина, Вип.. 100, 2015. С. 62 – 64.
4. Пастерельоз кролів та його профілактика. Крутяк Б.М., Бойко П.К., Романович М.С. та інші.// Науковий вісник ЛНУВМБ, 2018, т. 20. – с. 325 – 329.
5. Передера О.О. Заходи боротьби з асоційованим проявом пастерельозу, стафілококову та вірусного стоматиту кролів в умовах приватного господарства Полтавського району./ О.О. Передера, І.В. Лавріненко, І.А. Жерносік//Науковий вісник ЛНУВМБТ, Т.18, №2 (66), 2016 р. С. 144 – 151.
6. Скородумов Д.И. Микробиологическая диагностика бактериальных болезней животных/Скородумов Д.И., Субботин В.В., Сидоров М.А., Костенко Т.Т.//М.:Изографъ, 2005. – 656 с.
7. Скородумов Д.И. Практикум по ветеринарной микробиологии и иммунологии/ Д.И. Скородумов, В.Б. Радионова, Т.С. Костенко//М.: 2008. 224 с.
8. Скрипка М.В. Деякі особливості патогенезу та патоморфологічних змін у легнях кролів за гострого та хронічного перебігу пастерельозу./ Скрипка М.В., Панікар І.І., Заріцька А.О.//Вісник СНАУ, В. 2, 2011р. – С.70 – 72.

BIOLOGICAL SCIENCES

ЗАЩИТНАЯ РОЛЬ А-БАКТЕРИНА ПРИ ТРАНСЛОКАЦИИ МИКРООРГАНИЗМОВ КИШЕЧНИКА

Кременчуцкий Геннадий Николаевич

д. м. н., профессор

Степанский Дмитрий Александрович

д. м. н., профессор

Кутовой Александр Борисович

д. м. н., профессор

Турлюн Сергей Акимович

к. м. н., доцент

ГП "Днепропетровская медицинская академия МЗ Украины"

г. Днепр, Украина

Введение. В наибольшей степени колонизирован микроорганизмами кишечник (особенно толстая кишка). Живущие в кишечнике бактерии включают в себя как бактерии-комменсалы (резидентные бактерии), так и временно попавшие туда бактерии, которые сосуществуют в состоянии сложного симбиоза и равновесия. Нарушение в функционировании кишечной микробиоты могут привести к развитию патологических процессов вызванных нормальной и условно-патогенной микрофлорой [1].

Нарушение барьерной функции кишечной стенки и следующая за этим транслокация микроорганизмов, являются ведущими причинами генерализации патологического процесса при интраабдоминальной инфекции. Сегодня известно, что не все микробы способны преодолеть кишечный барьер. Способность к транслокации чаще имеют энтеробактерии, кишечная палочка, протей, сенная палочка. Средний уровень транслокации наблюдается у грамположительных аэробов. Хуже всего преодолевают кишечный барьер облигатные анаэробы [2, 3].

Главным источником патогенной флоры, вызывающей осложнения при перитоните, онкологических заболеваниях кишечника и др., оказывается желудочно-кишечный тракт [4,5]

Следовательно, профилактика генерализации внутрибрюшной инфекции должна быть направлена на сохранение барьерной функции кишечной стенки и подавление активности внутрикишечных патогенных бактерий [6].

Одним из способов достижения указанных задач может быть использование антагонистических свойств аэрококков, в частности А-бактерина, проявляющихся по отношению ко многим патогенным микроорганизмам [7]

Целью работы является изучение в условиях эксперимента степени транслокации селекционированной *E.coli hemol⁺ str^f* в зависимости от возраста животных и дозы возбудителя, а так же оценка влияния на нее внутрижелудочного введения А-бактерина [8].

Материалы и методы. В эксперименте использованы разнополые белые лабораторные крысы линии Vistar в возрасте 3 месяца и 1,5 года. Вес животных составлял 150-210 грамм. Для проведения экспериментов был селекционирован штамм *E. coli (hem⁺, str^f)*, дикий вариант которого был выделен из отделяемого гнойных ран у больного парапроктитом. Использовались микробные взвеси, содержащие 125, 250, 500 миллионов и 1 миллиард микробных тел в 1 мл физиологического раствора. Крысы были распределены на 4 группы (по 15 особей). Каждая группа разделена на три равные по количеству подгруппы: “а” (молодые животные), “б” (старые животные) и “в” - животные разного возраста, которым за 2 часа до инфицирования в желудок с помощью зонда вводили 0,1 дозы А-бактерина. Крысам I группы внутрижелудочно вводили 1 мл взвеси, содержащей 125-миллионнов микробных тел приготовленной *E. coli (hem⁺, str^f)*, II группы – 250-миллионной взвеси, III группы - 500-миллионной взвеси, IV группы – 1-миллиардной взвеси. Через трое суток крыс выводили из эксперимента. После чего животных вскрывали и на кровяной агар,

содержащий 3000 ед стрептомицина производили посевы из брюшной полости, содержимого кишечника, тканей печени, почек и легких.

Результаты и обсуждение. После инфицирования первые 3 часа состояние крыс разных групп оказывалось однотипным и характеризовалось некоторой двигательной пассивностью, отсутствием интереса к пище и воде. Затем у животных нарастала активность, появлялись аппетит и жажда. На вторые и третьи сутки после инфицирования животные I, II и III групп, в основном, не проявляли внешних признаков заболевания: были подвижными, принимали пищу. У большей части крыс II и III групп, “а” и “б” подгрупп отмечалась диарея. У животных подгруппы “в” кал был оформленным. Животные IV группы отличались болезненными проявлениями: взъерошенной шерстью, адинамией, отсутствием интереса к пище и воде, опрарялись, как правило, жидким калом. При этом, крысы подгруппы “в” были более подвижны, принимали пищу и опрарялись чаще оформленным калом. При вскрытии у крыс I и II групп макроскопических патологических проявлений со стороны органов и тканей выявлено не было. У некоторых животных III и IV групп в брюшной полости были обнаружены признаки воспалительного процесса: чаще ограниченный выпот, раздутые петли кишечника. В одном случае был обнаружен абсцесс печени. Результаты посевов представлены в таблице.

Таблица

Частота выявления *E. coli* (*hem*⁺, *str*^r) в органах и тканях экспериментальных животных

Орган (ткань)	Подгруппы животных											
	а	б	в	I а	I б	I в	II а	II б	II в	IV а	IV б	IV в
	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п	п
Брюшина	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	5	2
Кишечник	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Печень	-	1	-	-	-	-	-	3	-	5	5	1
Легкие	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	5	2
Почки	-	2	-	-	3	-	2	3	-	5	5	1

Примечание. п - число животных с положительным результатом посева

Таким образом, у крыс получавших А-бактерин минимальная транслокация бактерий выявлена лишь при высокой инфицирующей дозе *E. coli* (hem^+ , str^r) (1 млрд. микробных тел). Без использования А-бактерина транслокация кишечной палочки у животных старшего возраста проявила себя при дозе 125 млн микробных тел, у животных младшего возраста - при 500 млн микробных тел.

Выводы.

1. Имеет место прямая зависимость степени энтерально-органной транслокации *E. coli* (hem^+ , str^r) от инфицирующей дозы бактерий.

2. Разница минимальной инфицирующей дозы *E. coli* (hem^+ , str^r), вызывающей транслокацию у крыс разного возраста может свидетельствовать о снижении барьерной функции кишечника у взрослых животных.

3. А-бактерин повышает барьер для транслокации *E. coli* (hem^+ , str^r), что дает основание предположить возможность его применения с целью профилактики генерализации процесса при разной патологии кишечника.

Литература

1. Агабабова А. А. Значение бактериальной транслокации и её роль в формировании симбиотических отношений с макроорганизмом / А. А. Агабабова, Л. А. Авакян // Национальная академия наук Армении. - 2008. - Т. 108, № 3. - С.262-269.

2. Круглянский Ю. М. Бактериальная транслокация при обтурационной непроходимости кишечника (экспериментальное исследование) : автореф. на соискание ученой степени канд. мед. наук : спец. 14.00.27 «Хирургия» / Ю. М. Круглянский. - Москва, 2007. - 24 с.

3. Пеев Б. И. Бактериальная транслокация и нарушение моторно-эвакуаторной функции тонкой кишки в послеоперационном периоде у больных с острой кишечной непроходимостью / Б. И. Пеев, А. Н. Довженко // Украинский журнал хирургии. - Киев, 2009. - № 4. - С. 113-116.

4. Berg R. D. Translocation of certain indigenous bacteria from the gastrointestinal tract to the mesenteric lymph nodes and other organs in a gnotobiotic mouse model / R. D. Berg, A. W. Garlington // *Infection and immunology*. - 1979. - № 23 (2). - P. 403-411.
5. Berg R. D. Bacterial tract from the intestines / R. D. Berg // *Jikken Dobutsu*. - 1985. - № 34 (1). - P 1-16..
6. Гриценко В. А. Свойства эшерихий, выделенных из организма мышей при бактериальной транслокации после иммобилизационного стресса / В. А. Гриценко // *ЖМЭИ*. - Москва, 2000. - № 2. - С. 37-41.
7. Biological properties of aerococci and bacilli - components of the new associative probiotic complex / S. I. Valchuk, D. A. Stepansky, T. N. Shevchenko, I. P. Koshevaya, S. A. Ryzhenko, G. N. Kremenchutsky // *Visn. Dnipropetr. Univ. Ser. Biol. Med.* 2015. Vol. 6, N 1. P. 57–6.
8. Глаголев, Б. А. Характеристика пробиотического препарата «А-Бактерин» / Б. А. Глаголев, Н. М. Шпакова, Л. С. Стрельников // *Сучасні досягнення фармацевтичної технології і біотехнології : зб. наук. пр.* - Х., 2018. - Вип. 5. - С. 101-103.

ПОРІВНЯЛЬНА МОРФОЛОГІЯ ТА АНАТОМІЯ КВІТКИ *GALANTHUS*
NIVALIS L. (AMARYLLIDACEAE J. ST.-HIL.)

Фіщук Оксана Сергіївна

к. б. н., доцент

Волинський національний
університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Анотація. Досліджено морфологію квітки *Galanthus nivalis* L. для з'ясування можливості використання ознак квітки в систематиці родини Amaryllidaceae J.St.-Hil. Рід *Galanthus* L. налічує близько 20 видів трав'янистих цибулинних багаторічних рослин. Виявлено такі структурні зони гiнецею: синасцидіатна зона та симплікатна зона. Гемісимплікатна зона відсутня. Стовпчик по всій довжині формує симплікатна зона. Неповні перегородки зав'язі у симплікатній зоні не розщеплені радіально, їхня епідерма щільно прилягає до епідерми сусідніх перегородок в центрі зав'язі, що означає відсутність септальних нектарних щілин. Нектарники у вигляді нектарного диска, який розташований між тичинками і стовпчиком

Ключові слова: квітка, морфологія, гiнецей, септальний нектарник

Рід *Galanthus* L. поширений від іспанських та французьких Піренеїв на заході до Кавказу та Ірану на сході, та на півдні до Сицилії, Пелопоннесу, Егейського моря, Туреччини, Лівану та Сирі та є рідним для Європи та Близького Сходу. Північна межа роду невизначена, оскільки *G. nivalis* широко впроваджений та культивований по всій Європі [6, с. 664-669]. Характерними ознаками роду є одно-двоквіткові без листків квітконоси, вільні листочки оцвітини, короткі тичинкові нитки, базифіксні пиляки, головчаста приймочка, дещо м'ясиста коробочка [4, с. 101]. Рід *Galanthus* L. належать до триби Galantheae Salisb., підродини Amaryllidoideae s. s., родини Amaryllidaceae [1, с. 15, 2, с. 133].

Квітки *Galanthus nivalis* L. 2,0-2,5 см завдовжки. Оцвітина проста, складається з 6 листочків, розмічених у двох колах. Листкоскладання зовнішніх листочків оцвітини в бутоні відкрите, внутрішніх – стулчасте. Листочки зовнішнього кола широко-ланцетні, увігнуті з обох боків 1,6-1,7 см довжиною та 0,8- 0,9 см шириною, відповідно. Листочки внутрішнього кола коротші за зовнішні обернено-яйцеподібні на верхівці з вирізкою із зеленими плямами довжиною, 0,9-1 см та шириною 0,5-0,6 см.

Тичинки зовнішнього кола в середньому 0,7-0,8 см, а тичинки внутрішнього кола довжиною 0,6-0,65 см, мають до основи розширені тичинкові нитки. Тичинкові нитки в середньому 0,05 см у діаметрі. Пиляки лінійні, вузькотрикутні, загострені на верхівці та відкриваються зверху, пиляки зовнішнього кола 0,5-0,55 см довжиною, внутрішнього кола 0,4-0,45 см довжиною та 0,1 см шириною.

Зав'язь *G. nivalis* видовжено-округла, тригнізда, 0,5 см висотою та 0,3 см у діаметрі. Стовпчик лінійний, ниткоподібний довжиною близько 0,6 см і 0,05 мм у діаметрі, вкритий папілозним епідемісом. Приймочка невелика головчата, 0,1 см висотою і 0,005 см в діаметрі.

Плід – м'ясиста локуліцидна коробочка, яка відкривається зверху вниз. Насінини круглі, з великою соковитою елайосоною [4, с. 101, 6,664-669]. У представників роду *Galanthus* насінина з фітомеланіною кіркою, яка формується з екзотести та кількох підстиляючих шарів інтегументу, має халазальний виріст [6, с. 669]. В Україні ростуть три види роду *Galanthus*: *G. elwesii* Hook.f., *G. nivalis* L., *G. plicatus* M. Vieb. [5, с. 17]. Насінних зачатків 14 і більше у гнізді, розміщені дворядно, мають фунікулярний обтуратор. У гінецеї *G. nivalis* ми виділяємо такі структурні зони за В. Ляйнфельнером [3, с. 424]: фертильну багатогнізду зону, висотою близько 860 мкм, яка відповідає синасцидіатній структурній зоні та фертильну симплікатну структурну зону, висота якої близько 3540 мкм. Гемісимплікатна зона відсутня. Стовпчик по всій довжині формує симплікатна зона. Неповні перегородки зав'язі у симплікатній зоні не розщеплені радіально, їхня епідерма щільно прилягає до епідерми

сусідніх перегородок в центрі зав'язі, що означає відсутність септальних нектарних щілин. Нектарники у вигляді нектарного диска, який розташований між тичинками і стовпчиком. На поперечних зрізах помітно, що внутрішні листочки оцвітини товстіші, ніж зовнішні, і мають поздовжню складчастість на внутрішній поверхні, що пиляки розкриваються у своїй верхній частині поздовжніми щілинами, вкриті папілозним екзотецієм.

Використана література

1. Chase M. W., Christenhusz, M. J. M., Fay, M. F., Byng, J. W., Judd, W. S., Soltis, D. E., Mabberley, D. J., Sennikov, A. N., Soltis, P. S., & Stevens, P. F. The angiosperm phylogeny group. An update of the angiosperm phylogeny group classification for the orders and families of flowering plants APG IV // *Botanical Journal of the Linnean Society*. – 2016. – 181. – p.15.
2. Chase M. W., Reveal J. L., Fay M. F. A subfamilial classification for the expanded asparagalean families Amaryllidaceae, Asparagaceae and Xanthorrhoeaceae // *Botanical Journal of the Linnean Society*. – 2009. – 161(2) – 133 с.
3. Leinfellner W. Der Bauplan des syncarpen Gynoeceums // *Oesterreichische. Botanische Zeitschrift*. – 1950. – 97(3-5). – 424 с.
4. Meerow A. W., Snijman D. A. Amaryllidaceae. In: Kubitzki, K., Huber, H., Rudall, P. J. Stevens, P. S., Studzel, T. (ed.). *The families and genera of vascular plants. III. Flowering plants: Monocotyledons: Liliaceae (except Orchidaceae)* Springer, Berlin. – 1998. – p. 101
5. Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M. *Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist*. Kholodny Institute of Botany, Kyiv. – 1999. – p.17
6. Takhtajan A. *Flowering plants*. – Springer, 2009. – p. 664-669

MEDICAL SCIENCES

УДК 617.3-089

DEVELOPING FIXATION DEVICES FOR SURGICAL TREATMENT OF BONE FRACTURES

Dudko Oleksii Gennadiyovich,

PhD, Associate Professor

Department of Traumatology and Orthopaedics,

Bukovinian State Medical University,

Chernivtsi City, Ukraine

Shayko-Shaykovskiy Olexandr Gennadiyovich

PhD, D. Tech. Sc., Professor

Department of General Physics,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,

Chernivtsi City, Ukraine

Abstract. The main types of surgical treatment for fractures of limbs is analysed in the paper. The authors are presenting the main devices that are used for fracture treatment and main principles of their application. The type, location and fracture segment are considered, as well as presence and type of displacement. Use of modern principles for surgeries allow to improve results of treatment, as good anatomical and functional outcome is achieved. The reduction of the number of complications and quick rehabilitation promise a lot of benefits for patients.

Keywords. Fixing devices, bone fractures, surgical treatment, non-surgical treatment.

Actuality. There are many fractures of limbs that are affecting the general patient condition in most of the cases. Fractures are also decreasing everyday activity for a long period of time spanning for many months and even years. Fractures are mostly caused by mechanical factors. The causes for these injuries are different: road traffic accidents, sport activity, accidental falls, etc. [1]. In cases of high velocity injuries many parts of human body are involved that sometimes led to the lethal

outcome [2]. The frequency of reporting of road traffic accidents in Peru the last year according to the survey was 2.93% [3]. Road traffic mortality increased from 12.6 up to 15.5 deaths per 100 000 population from 2006 to 2011 [4].

As the treatment of different fractures is prolonged and expensive the attempts were made to improve treatment procedures, to make it not so long and expensive. The amount of fracture treatment costs depend from the severity of injury, from the treatment and rehabilitation period and of cause from the treatment surgical options that are applied. In countries with low income high treatment costs are not affordable for many cases, so non-surgical treatment is used more often. As for the first look the non-surgical treatment seems to be less expensive than surgical. It does not need the special equipment, instruments, operating room, as these things are very expensive. The staff has to be specially trained and paid higher salary. But in the long round surgical fracture treatment makes the return to work much quicker. Very important part of the surgical fracture treatment is proper choice of the fixation device. As more new techniques of internal fracture fixation were developed recently, they need more devices to be used and this developing process is very expensive [5-7].

The aim. To analyse various types of fractures that are caused by mechanical factors, as well as surgical methods and fixing devices that are used to treat them. To describe the peculiarities of development of fixing devices, as well as benefits and disadvantages for their different types.

Main body. One of the important tasks for a doctor, who deals with injuries of human body, is proper diagnostics, as it effects further treatment. The severity of the injury depends a lot from the intensity of mechanical factor that is applied to the human body and the place of its application. The main task for a physician or particularly orthopaedic surgeon is to differentiate whether the bone injury is present or it is just the soft tissue injury. Bone tissue injury is considered to be more severe and more demanding for treatment. Usually more complicated and more expensive procedures are used to treat bone fractures. If bone fracture is present next thing it should be decided which type of treatment should be performed: non-surgical or surgical. Mostly for non-displaced fractures where the mechanical force was strong

enough to create the fracture but not strong enough to cause the displacement of bone fragments, there is no need to use a surgery. But for the cases with displaced fractures more often surgical methods of treatment are used.

Operative methods of fracture treatment include open reduction with fracture fixation (internal or external) and closed reduction with fracture fixation.

For internal fixation the fracture is reduced in open way and is held internally by means of some metallic or non-metallic devices or implants, such as steel wire, screws, plates, K-wires, intramedullary nails. The first description of internal fixation in the scientific literature was in the 18th century [8]. Nowadays the application of devices for fracture fixation require the use of modern materials for their manufacturing, such as stainless steel and titanium alloys, but even these can be improved. So research of biomaterials with high bio-compatibility (as polyamide-12) or biodegradation properties (polyglycolide, polylactide) were performed with promising results of experimental investigations and clinical trials.

So the next step in the development of fixation devices for bone fractures is choosing the proper design of the implant. As these implant can be inserted completely in the body or partially, when only some parts of the implant are inserted – K-wires and Schanz Screws of external fixator, while the main part of it is located outside the patients body.

The design of the implant, as usual, is made according to the demands of the fracture site and for these purpose it is very important what are the mechanical parameters of the device, as the main task of it is to immobilize the fracture. So the type of the material is important as well as its mechanical parameters. From these things the stability of the fixation depends on. And the fracture healing depends on the stability of the fixation of its main fragments. The other main parameters are the size of the implant, its thickness, width (diameter for intramedullary nails) and length.

As most of fracture fixation implants consists of several parts that are forming so called fracture fixation system, the number of these parts and the location are also very important for designing of the system. We should plan forehead the possible options that can be used for different types of fracture fixation. All such system

consist of the main body – the plate or nail which is the biggest one and can be located either deep inside of the bone in its channel or on the bone surface (or just above it). The other additional implants that are smaller in size are used to fix the main implant to the main bone fragments. In such way the immobilization of fracture fragments is achieved. Another important thing is how the parts of the implant system are connected with each other and where these connections are located. Usually screws are connected with plates through the special holes that are in them and the number and the location of these holes are very important, as they give us various opportunities for fracture fixation. The same holes are made in side of the intramedullary nail that connects it with the main bone fragments. Usually the main proximal and distal fragments are connected with the main implant and small intermediate fragments not.

The forces that are affecting on the stability of the implant should be studied before the manufacturing of the implants or when the trial implant was made in the bio-mechanical studies. These can be done in the laboratory in vitro or in vivo. Another method which is used nowadays is the use of computer modeling systems by means of application of the finite element method. It helps to choose the size of the implant according to the forces that are affecting bone fragments and the main implant body for a fracture of the certain location and pattern.

Application of a surgical treatment methods depend on the type of injury, location, patient age, gender, and each factor should be taken into the account. Each operative method has its advantages and disadvantages. Surgical methods are expensive, but there are more functional improvement and healing capability, as compared to non-surgical treatment. Recent scientific research made it possible to perform surgeries in a less invasive way, with a minimal blood lost and quick functional recovery. So the percentage of surgical treatment is increasing every year for benefits of our patients. There also different types of connection of the main implant and additional implants. It may be strong connection when there is no movement at all. Another option – dynamic connection when there are some moments (usually micro-movements) that assist fracture healing. In many implants it

is achieved by changing the shape of the hole in the main device. The round hole give us the possibility to achieve more strong fixation, the oval hole gives some possibilities for micro-motion between the screw and the body of the plate or nail. Such dynamic connection in some types of fractures assist fracture healing as well as it is necessary for some periods of fracture healing.

Conclusions. So developing the device for fracture fixation should include the proper choice of the implant material and design, respecting the various options for fracture fixation of various types of fractures. The possibility of inserting additional implants, such as screws, should be planed forehead. The size, design and material of the implant should be calculated in such way that it can stand the load and provide the stable fixation that is important for fracture healing.

Reference

1. Gururaj G, Uthkarsh PS, Rao GN, Jayaram AN, Panduranganath V. Burden, pattern and outcomes of road traffic injuries in a rural district of India. *Int J Inj Contr Saf Promot.* 2016;23(1):64-71. doi: 10.1080/17457300.2014.945465. Epub 2014 Aug 11. PMID: 25109622.
2. Wong P, Gutiérrez C, Romaní F. Autorreporte de accidentes de tránsito en una encuesta nacional en la población urbana de Perú [Self-reporting of road traffic accidents in a national survey of urban population in Peru]. *Rev Peru Med Exp Salud Publica.* 2010 Jun;27(2):170-8. Spanish. doi: 10.1590/s1726-46342010000200003. PMID: 21072467.
3. Wyatt JP, Beard D, Gray A, Busuttil A, Robertson CE. Rate, causes and prevention of deaths from injuries in south-east Scotland. *Injury.* 1996 Jun;27(5):337-40. doi: 10.1016/0020-1383(95)00233-2. PMID: 8763288.
4. Wang L, Ning P, Yin P, Cheng P, Schwebel DC, Liu J, Wu Y, Liu Y, Qi J, Zeng X, Zhou M, Hu G. Road traffic mortality in China: analysis of national surveillance data from 2006 to 2016. *Lancet Public Health.* 2019 May;4(5):e245-e255. doi: 10.1016/S2468-2667(19)30057-X. PMID: 31054642.

5. Reshma Neena Ramachandran, Dudko Oleksii Gennadiyovich, & Shayko-Shaykovskiy Oleksandr Gennadiyovich (2020). PROPERTIES OF MATERIALS USED IN ORTHOPAEDIC FIXATION. Colloquium-journal, (28 (80)), 21-23. doi: 10.24412/2520-2480-2020-2880-21-23.
6. Dudko GE, Rublenik IM. Mediko-sotsial'nye i ékonomicheskie aspekty khirurgicheskogo lecheniia perelomov polimernymi i metallopolimernymi konstruktsiiami [Medico-social and economical aspects of the surgical treatment of fractures by polymer and metal-polymer constructions]. Sov Med. 1991;(12):43-5. Russian. PMID: 1780779.
7. Dudko, O. G., Dudko G. Ye. 30-year experience of open reduction internal fixation of limb fractures using biodegradable polymeric devices. Zaporozhye Medical Journal. 2018 Jul-Aug; 109 (4): 562-7. doi:10.14739/2310-1210.2018.4.135555.
8. Greenhagen RM, Johnson AR, Joseph A. Internal fixation: a historical review. Clin Podiatr Med Surg. 2011 Aug;28(4):607-18. doi: 10.1016/j.cpm.2011.06.006. PMID: 21944395.

BREAST CANCER AND THE IMMUNE SYSTEM

Hosseini Mehr Seyed Pouriya

Clinical resident

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

Dzekunova Yuliia

Intern

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

Dmytrenko Igor

Aspirant

Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education

Kiev, Ukraine

Introduction. Breast cancer is the most frequently diagnosed malignancy in women worldwide, and it represents the second most common cause of cancer death¹.

Breast cancer is highly heterogeneous, hence it is extremely difficult to come up with a universal treatment plan and the choice of treatment is tailored to the individual tumor characteristics. Despite this heterogeneity, Breast cancer is traditionally classified into three phenotypes: luminal [estrogen receptor (ER) positive], human epidermal growth factor receptor type 2 (HER2)-positive, and triple-negative (ER-negative/HER2-negative)². Breast cancer is also characterized by a highly inflammatory microenvironment, which is supported by the infiltrating immune cells, inflammatory cytokines, and different growth factors³.

Materials and methods. A literature search was conducted through PubMed using the Medical subject headings Breast Cancer; immune system; Metastasis; tumor microenvironment and immunotherapy.

Aim. Breast cancer affects how the immune system works both locally and systemically. The tumor microenvironment is immunosuppressive and is increasingly recognized to play a significant role in tumorigenesis while accumulating evidence is suggesting that cancer is a systemic disease⁴. Hence, a deeper understanding of normal and aberrant interactions between malignant and immune cells will allow

researchers to come up with more accurate and effective strategies for treating breast malignancies.

The immune system and tumor microenvironment. The immune system can act both pro-tumorigenic and anti-tumorigenic depending on the cells involved and the conditions of the tumor microenvironment⁵. The link between chronic inflammation and cancer was first put forward in 1863, by Rudolf Virchow⁶. Inflammation has been proposed as an important player in tumor initiation, promotion, angiogenesis, and metastasis, all phenomena in which cytokines are prominent players.

Our Knowledge of the tumor microenvironment is limited. While the composition of the tumor environment varies between tumors, the presence of immune cells is one of its main features.

TAMs (tumor-associated macrophages) are the dominant infiltrating immune cells in many human tumors and can represent up to 50% of the tumor mass presence of TAMs 1 and 2 is associated with a less favorable outcome⁷.

Breast tumors with immune infiltration are associated with different patterns based on ER(Estrogen Receptor) presence; however, a common negative immune feature is that regulatory T cells (TRegs)⁸ are associated with poor prognosis in both ER-positive and ER-negative breast tumors, conferring an immunosuppressive environment^{9,10}.

The tumor escape concept is based on the fact that tumor cells start to modulate the recruitment, expansion, and function of tumor-infiltrating leukocytes, such as immune-regulatory myeloid cells, regulatory T cells (TReg cells), T helper 17 cells (TH17 cells), and regulatory B cells (BReg cells)¹¹.

Interestingly, eosinophils and monocytes are associated with a good response after chemotherapy, and B lymphocytes are also associated with a good prognosis in this phenotype. Recently, activated mast cells have additionally been correlated with good prognosis^{12,13}.

Systemic immune changes in breast. Tumors must induce systemic immunological changes in peripheral blood and distantly lymphoid organs to

facilitate cancer progression and metastasis which is Concurrent with dysregulated cytokine signaling in peripheral blood lymphocytes¹⁴.

Immune changes in lymph nodes may reflect disease progression and provide additional prognostic information. Our previous studies have shown that T cells and dendritic cells in axillary tumor-draining lymph nodes (TDLNs) may be altered in some breast cancer patients and can predict clinical outcome¹⁵

peripheral blood monocytes are recruited to tumors via various tumor-derived chemokines and motility factors such as CSF1¹⁶

Chemotherapy sensitivity and cancer outcomes appear to be affected by circulating immune cells, similarly, the neutrophil/lymphocyte ratio, the platelet/lymphocyte ratio, and the lymphocyte/monocyte ratio were described to have prognostic value in breast cancer

Therapeutic strategies. Common therapies for the management of breast cancer are surgery, radiotherapy, and systemic therapies, such as targeted therapy and chemotherapy. The treatment option used depends on the subtype or stage of the breast cancer

Another emerging paradigm changing concept in cancer treatment is immunotherapy, which includes Adoptive Chimeric Antigen Receptor T cell (CAR T) Therapy, Immune Checkpoint Blockade, Oncolytic Viruses, and Antibody-Based Therapy⁷. There is also some ongoing research aiming at developing a breast cancer vaccine¹⁷.

Results. Nature and degree of immune infiltration into tumors in Breast cancer is now recognized. This interaction can have both positive and negative effects on the prognosis of Breast cancer depending on the nature of these events, types of cells involved and the stage of oncogenesis. Immunotherapy is gaining more interest, especially in case of triple negative tumors.

Conclusion. Immunotherapy for breast cancer has lagged behind the field of oncology in tumors such as melanoma and lung cancer. However, the emergence of immune-oncology has offered a new toolbox to researchers and clinicians in breast cancer treatment, especially for breast cancer subtypes that lack targeted therapy. It is

also essential to further study the tumor and immune system interactions both in terms of the tumor's microenvironment and the systemic changes in order to come up with better strategies for treating breast cancer.

References

1. Ahn, S. G., Kim, S. J., Kim, C. & Jeong, J. Molecular Classification of Triple-Negative Breast Cancer. *J. Breast Cancer* **19**, 223–230 (2016).
2. Sj, S. Classification and prognosis of invasive breast cancer: from morphology to molecular taxonomy. *Modern pathology : an official journal of the United States and Canadian Academy of Pathology, Inc* <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20436504/> (2010) doi:10.1038/modpathol.2010.33.
3. Esquivel-Velázquez, M. *et al.* The Role of Cytokines in Breast Cancer Development and Progression. *J. Interferon Cytokine Res.* **35**, 1–16 (2015).
4. Metastasis as a systemic disease: molecular insights and clinical implications. *Biochim. Biophys. Acta BBA - Rev. Cancer* **1872**, 89–102 (2019).
5. Edechi, C. A., Ikeogu, N., Uzonna, J. E. & Myal, Y. Regulation of Immunity in Breast Cancer. *Cancers* **11**, (2019).
6. R, V. Cellular pathology. As based upon physiological and pathological histology. Lecture XVI--Atheromatous affection of arteries. 1858. *Nutrition reviews* <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2649802/> (1989) doi:10.1111/j.1753-4887.1989.tb02747.x.
7. Petty, A. J. & Yang, Y. Tumor-associated macrophages: implications in cancer immunotherapy. *Immunotherapy* **9**, 289–302 (2017).
8. TAKENAKA, M. *et al.* FOXP3 expression in tumor cells and tumor-infiltrating lymphocytes is associated with breast cancer prognosis. *Mol. Clin. Oncol.* **1**, 625–632 (2013).
9. Bates, J. P., Derakhshandeh, R., Jones, L. & Webb, T. J. Mechanisms of immune evasion in breast cancer. *BMC Cancer* **18**, 556 (2018).

10. Setiadi, A. F. *et al.* Quantitative, Architectural Analysis of Immune Cell Subsets in Tumor-Draining Lymph Nodes from Breast Cancer Patients and Healthy Lymph Nodes. *PLoS ONE* **5**, (2010).
11. Kitamura, T., Qian, B.-Z. & Pollard, J. W. Immune cell promotion of metastasis. *Nat. Rev. Immunol.* **15**, 73–86 (2015).
12. Glajcar, A. *et al.* The relationship between breast cancer molecular subtypes and mast cell populations in tumor microenvironment. *Virchows Arch.* **470**, 505–515 (2017).
13. Badr, N. M., Berditchevski, F. & Shaaban, A. M. The Immune Microenvironment in Breast Carcinoma: Predictive and Prognostic Role in the Neoadjuvant Setting. *Pathobiology* **87**, 61–74 (2020).
14. Wang, L. *et al.* Breast cancer induces systemic immune changes on cytokine signaling in peripheral blood monocytes and lymphocytes. *EBioMedicine* **52**, (2020).
15. Blenman, K. R. M. *et al.* Sentinel lymph node B cells can predict disease-free survival in breast cancer patients. *NPJ Breast Cancer* **4**, (2018).
16. Ding, J. *et al.* CSF1 is involved in breast cancer progression through inducing monocyte differentiation and homing. *Int. J. Oncol.* **49**, 2064–2074 (2016).
17. Behravan*, J. & Behravan, A. R. and G. Towards Breast Cancer Vaccines, Progress and Challenges. *Current Drug Discovery Technologies* <https://www.eurekaselect.com/161800/article> (2019).

**АЗИМУТАЛЬНО-ІНВАРІАНТНА МІКРОСКОПІЯ
ЗРІЗІВ РЕЧОВИНИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ З КРОВОВИЛИВАМИ
ТРАВМАТИЧНОГО ГЕНЕЗУ ЯК МЕТОД ВИЗНАЧЕННЯ
ДАВНОСТІ ЇХ УТВОРЕННЯ**

Гараздюк Марта Славівна

к. мед. н., доцент

Тюленєва Віалланта Олександрівна

студентка

Буковинський державний медичний університет

м. Чернівці, Україна

Вступ. В судово-медичній практиці дослідження випадків смерті від ушкоджень головного мозку травматичного і нетравматичного генезу, зокрема морфологічна оцінка крововиливів, є достатньо поширеними. Визначення часу утворення крововиливів є одним із ключових завдань роботи судово-медичного експерта. У цьому аспекті позитивно себе зарекомендували фізико-оптичні методи, які ґрунтуються на лазерному опромінюванні біологічних тканин та подальшій статистичній обробці отриманих даних.

Мета роботи. Вивчити зміни лазерних поляриметричних характеристик морфологічних особливостей речовини головного мозку для діагностики часу утворення крововиливів.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження є зрізи речовини головного мозку (РГМ), отримані від трупів осіб, смерть яких наступила від: інфаркту мозку ішемічного генезу (ІМ) – 6 зразків (I гр.), геморагій нетравматичного генезу (ГНГ) – 5 зразків (II гр.), крововиливів травматичного генезу (КТГ) – 7 зразків (III гр.), серцево-судинних захворювань – 6 зразків (IV гр., контроль). Дослідження проводилися на стандартному стокс-поляриметрі шляхом оцінювання Мюллер-матричних інваріант лазерного зображення зразків. Надалі проводилися статистична обробка отриманих даних шляхом оцінювання статистичних моментів (СМ) 1-4-го порядків.

Результати та обговорення. Порівняльний аналіз даних поляризаційного Мюллер-матричного картографування зображень зрізів РГМ з усіх груп виявив руйнацію полікристалічної структури, сформованої оптично активними протеїновими комплексами речовини головного мозку, на що вказує зменшення абсолютних значень і діапазону їх розкиду із збільшенням часу утворення крововиливів. За рахунок цього із зростанням часу утворення крововиливів зменшується величина середнього (СМ1) і дисперсії (СМ2). Асиметрія (СМ3) і ексцес (СМ4), навпаки, зростають. Установлено, що діапазон часової лінійної зміни значень СМ 1–4-го порядків, які характеризують мапи Мюллер-матричного картографування зображень зразків РГМ з усіх груп досягає 12 год, а точність визначення часу утворення крововиливів складає $1,5 \text{ год} \pm 15 \text{ хв}$.

Висновки. Метод Мюллер-матричного картографування дає можливість діагностувати час утворення крововиливів у речовині головного мозку із точністю $1,5 \text{ год} \pm 15 \text{ хв}$.

МИТОХОНДРИАЛЬНАЯ МЕДИЦИНА КАК РЕАЛИИ В ЗДРАВООХРАНЕНИИ И МЕДИЦИНЕ. 30-ЛЕТНИЙ ОПЫТ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Гречанина Елена Яковлевна,
Профессор

Гречанина Юлия Борисовна,
Профессор,

Школьникова Д. В.,
заведующая молекулярной генетики,
Твердохлеб Ю. О.
врач

Межобластной специализированный медико-генетический центр —
центр редких (орфанных) заболеваний,
Украинский институт эпигеномной медицины,
г. Харьков, Украина

Введение. Энергетический обмен, который формирует одна маленькая молекула АТФ в третьем тысячелетии оказался глобальной проблемой. Создание в мире более 20-ти центров митохондриальной и эпигеномной медицины абсолютно подтверждает актуальность этого вида обмена и для здорового и для больного человека. Цунами информации, которая обрушилась на специалистов-генетиков, открывает широкие возможности применения новых подходов в расшифровке здоровья и его нарушений, а главное — возможность предвидеть его нарушение.

Цель работы. более 30-ти лет наша команда занимается изучением. Наша команда ставит перед собой цель раскрыть возможность управления здоровья, предвидеть его диагностику и лечение как основные пути врача, вооружённого классическими знаниями и современными высокими технологиями.

Материалы и методы. Более 3-х тысяч пациентов изучено нами с целью оказания адекватной эффективной помощи семьям, отягощёнными митохондриальными болезнями и митохондриальными дисфункциями. Разработаны подходы к питанию (лечебному) митохондрий.

Результаты. За основу взяты клинические критерии, предложенные Вульфом Н. И., Смейтинком Дж. А., дополнительные и адаптированные для нашей популяции. Установлены различные клинические митохондриальные болезни у более 300 пациентов и у 270 установлены митохондриальные дисфункции, сопровождающие различную наследственную и не наследственную патологию. Эффективность комплексного лечения дисфункции очень высока — превышает 90%. Лечение заболеваний, вызванных мутациями нуклеарных и митохондриальных генов в настоящее время носит симптоматический характер, но, и при условии индивидуального подхода улучшает физические, психические, социальные характеристики патологии, продлевает жизнь и улучшает качество.

Выводы. Митохондриальная медицина представляется нам той главной точкой опоры, которая перевернёт современные тенденции в медицине и здравоохранении в постковидном периоде человечества, когда работают драйверы эволюции — вирусы.

ПРОГНОСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ОСМОЛЯРНOSTІ ПРИ БОЙОВІЙ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВІЙ ТРАВМІ

Мкртчян Юрік Карпетович

слухач-анестезіолог III курс ФПВЛ

Українська військово-медична академія

м. Київ, Україна

Вступ. Для поранених з черепно-мозковою травмою характерні порушення водно-електролітного обміну. Осмолярність плазми крові як ознака порушення водно-електролітного гомеостазу, може становити прогностично вагомим маркером в оцінці ступеня тяжкості та прогнозування летальності у поранених з бойовою черепно-мозковою травмою (БЧМТ).

Мета. Встановити прогностичне значення осмолярності при БЧМТ.

Матеріали та методи. Аналіз проведено на основі 46 медичних карт стаціонарних хворих нейрохірургічного відділення НВМКЦ «ГВКГ» Всі поранені мали вогнепальне осколкове проникаюче поранення головного мозку.

Враховуючи результати оцінки стану травмованих за ШКГ було виділено три групи. Перша група 20 (43,5 %) чоловік — легка БЧМТ без втрати свідомості (ШКГ - 15 балів), з незначними порушеннями невральних функцій. Друга група 14 (30,5 %) поранених — важка БЧМТ, у яких травма супроводжувалась втратою свідомості від 3 до 9 в середньому 5,6 бала за ШКГ. Третя група включала в себе 12 (26 %) поранених з важкою БЧМТ та летальними наслідками, у яких травма супроводжувалась втратою свідомості від 3 до 6 в середньому 5,1 бала за ШКГ.

Аналіз проводився протягом перших 15 діб від моменту поранення. Всі поранені чоловіки віком від 19 до 49 років, середній вік становив 29 ± 2 роки. На момент поступлення поранені всіх груп, статистично достовірно між собою не відрізнялись за віком та статтю. За шкалою SAPS II, Rotterdam та ШКГ достовірно не відрізнялись поранені другої та третьої групи.

Рівень осмолярності було визначено по формулі: осмолярність плазми = $2 \cdot (\text{натрій} + \text{калій}) + \text{сечовина} + \text{глюкоза крові}$.

Результати та обговорення. На час надходження рівень осмолярності у поранених першої групи був в межах від 276,17 до 311,63 мосм/л, середні значення осмолярності склали $293,7 \pm 4,7$ мосм/л. Середній рівень показника в другій групі складав $298,9 \pm 6,5$ мосм/л. Мінімальні та максимальні значення знаходились в межах від 282 до 382 мосм/л. Осмолярність в третій групі достовірно вище у порівнянні з першою та другою групою, з середнім значенням в групі $339,5 \pm 11,7$ мосм/л. Коливання показника в групі знаходились в межах від 304,8 до 354,7 мосм/л.

Протягом проведення інтенсивної терапії у поранених першої групи зазначено коливання осмолярності від 275 до 316,9 мосм/л, але зберігались нормальні середні значення в межах $291 \pm 5,9$ мосм/л. Рівень в другій групі статистично значущо не відрізнявся від першої групи з середнім значенням $290 \pm 6,6$ мосм/л. Розкид осмолярності в групі був в межах від 271 до 310 мосм/л. Осмолярність в третій групі поранених зберігалась в межах від 293 до 378 з середнім значенням в групі $334,3 \pm 21,6$ мосм/л. Рівень осмолярності в третій групі був достовірно вище на час поступлення та зберігав свої високі значення протягом лікування в порівнянні з першою та другою групами $p_{\alpha} < 0,05$.

Проведено кореляційний аналіз між часом відновлення свідомості, рівнем осмолярності на час поступлення, середнім, максимальним та мінімальним рівнями осмолярності протягом лікування. За результатами встановлено помірний позитивний зв'язок.

Висновок. Високе значення осмолярності на момент поступлення та протягом лікування характерне для поранених з важкою травмою голови. На основі рівня осмолярності, не встановлено можливості прогнозування тривалості зниження свідомості. Осмолярність визначено як прогностично несприятливий маркер при бойових черепно-мозкових пораненнях.

АНАЛІЗ РІВНЯ АТРОФІЇ КІСТКОВОЇ ТКАНИНИ НАВКОЛО ОСТЕОІНТЕГРОВАНИХ ДЕНТАЛЬНИХ ІМПЛАНТАТІВ В УМОВАХ ПІДВИЩЕНОГО ОКЛЮЗІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

Струк Володимир Іванович

к. мед.н.

Буковинський державний медичний університет,
м. Чернівці, Україна

Клітинська Оксана Василівна

д. мед. н., професор

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна

Кручак Роксолана Юріївна

к. мед. н., асистент

Львівський національний
медичний університет імені Данила Галицького
м. Львів, Україна

Вступ. Довговічність функціонування імплантату в якості опори при ортопедичному лікуванні на пряму залежить від атрофії періімплантатних тканин, особливо за умов підвищеного оклюзійного навантаження. Велику роль відіграють і протоколи оклюзійного навантаження, які відрізняються різноманіттям у різних дослідників.

Мета роботи. Визначити ступінь атрофії періімплантатних тканин при різних протоколах оклюзійного навантаження на дентальний імплантат в умовах підвищеного оклюзійного навантаження.

Матеріали и методи. Для вирішення завдань дослідження щодо визначення ступеню атрофії періімплантатних тканин при різних протоколах оклюзійного навантаження на дентальний імплантат були проведені окремі дослідження репрезентативного контингенту осіб (62 особи віком від 30 до 44 років) з подібними вихідними клінічними умовами, пролікованими за різними протоколами оклюзійного навантаження на дентальний імплантат в умовах патологічного стирання твердих тканин зубів (ПСТТЗ).

Для об'єктивної кількісної та якісної оцінки твердих тканин зубів та кісткової тканини щелеп у осіб з дефектами зубних рядів, з метою прогнозування ускладнень і планування заміщення дефектів зубних рядів ортопедичними конструкціями з опорою на дентальні імплантати проводили рентгенологічні методи, а саме, ортопантомографію, дентальну візіографію та конусно-променеvu комп'ютерну томографію (на апараті Planmeca 3D). Методика прогнозування ускладнень дентальної імплантації базувалася на визначенні рентгенологічної щільності кісткової тканини визначеного сегменту коміркового відростка за денситометричними показниками значень сірого за шкалою одиниць Hounsfield (HU).

Якість кісткової тканини всіх обстежуваних пацієнтів оцінювали згідно класифікації U. Likhholm G. Zarb, C. Mich K. Judi, яка передбачає виділення 4 класів (типів) якості кістки (D1 - D4). Відповідно цієї класифікації, якісні характеристики кісткової тканини розглядали за процентним співвідношенням кортикальної та губчастої речовини кістки щелеп.

Результати та їх обговорення. До групи X дослідження було включено пацієнти з ПСТТЗ I - II ступеню з малими дефектами зубних рядів у бічних відділах зубного ряду з достатнім об'ємом кісткової тканини (12 - 15мм) та відсутність показань до кісткової аугментації. Щільність кісткової тканини складала 350-850 одиниць Hounsfield та, відповідно D3 за C.Misch. Пацієнтам було встановлено 79 ендоссальних дентальних імплантатів, котрі були виготовлені з титану типу Grade 4, конічної форми з заокругленою верхівкою та мали мікроструктуроване плече зі свіч-платформою.

Після шести місяців періоду остеоінтеграції усіх пацієнтів даної групи було розділено на дві підгрупи X1 та X2 в залежності від вибору протоколу навантаження постійними ортопедичними конструкціями. До першої підгрупи X1 віднесли 29 осіб, котрим встановлено 36 імплантатів на яких було виготовлено 36 одиночних коронки з діоксиду цирконію через 14 днів після встановлення формувачів ясен. Оклюзійні співвідношення вивірені таким чином, щоб контакт

зуб-імплантат виникав лише після сильного зімкнення зубів. Контакти в ділянці зуб-імплантат були пришліфовані на оклюзійному папері 200мкм.

Другу підгрупу X2 склали 33 особи (43 імплантати). Протезування здійснювалося за схемою: формувач ясен встановлювався через 1 місяць, абатмент через 1 місяць з тимчасовою пластмасовою коронкою поза оклюзією, потім на 1 місяць була зафіксована тимчасова пластмасова коронка, яка сприймала оклюзійне навантаження і на заключному етапі фіксували постійну коронку на основі діоксиду цирконію з оклюзійним навантаженням, як у пацієнтів 1 підгрупи.

Комп'ютерна томографія була проведена на ділянці гребня альвеолярного відростка, оскільки відомо, що найбільший стрес кістки під час трансформації жувального навантаження відбувається саме в цій ділянці. Втрата кістки вимірювалась від рівня платформи з проксимальної сторони імплантату.

На верхній щелепі також вимірювали відстань від вершини альвеолярного гребня беззубої ділянки зубного ряду на межі з дентальним імплантатом до краю нижньої межі верхньощелепової пазухи.

Для визначення рівня резорбції кісткової тканини в динаміці вимірювали відстань між рівнем платформи дентального імплантата та рівнем альвеолярного гребня, а також порівнювали з попередніми замірами до рівня нижньої межі верхньощелепової пазухи.

Окрім традиційних клінічних досліджень було застосоване об'єктивне дослідження визначення рівня стабільності імплантатів, оскільки саме стабільність імплантатів може свідчити про щільність та структуру переімплантаційних тканин. Для визначення ступеня первинної стабільності імплантата, а також ступеню остеоінтеграції було застосовано прилад Isq Osstell, виробництва фірми «Integration Diagnostics» (Швеція). Прилад складається з блока з комп'ютерним аналізатором, випромінювача-приймача електромагнітного поля та намагніченого штифта Smartpeg, який під'єднується до імплантату, або абатменту. Штифт збуджується магнітним імпульсом від вимірювального зонда на ручному інструменті.

Застосований метод ґрунтується на реєстрації резонансних електромагнітних коливань імплантату та оточуючої кістки при дії на них електромагнітного поля через намагнічений штифт. Резонансна частота є мірою стабільності фіксації імплантату, відповідно ступеня його остеоінтеграції і розраховується на основі сигналу-відповіді. Результати відображаються на дисплеї апарата у вигляді значення ISQ (Implant Stability Quotient) – коефіцієнта стабільності імплантату (КСІ) в діапазоні від 1 до 100 одиниць. Чим вище значення цього коефіцієнту, тим більша стабільність фіксації. Дослідження проводили одразу після встановлення дентальних імплантатів, через 6 та 12 місяців.

За результатами досліджень щодо визначення ступеню атрофії періімплантатних тканин при різних протоколах оклюзійного навантаження на дентальний імплантат в умовах ПСТТЗ встановлено, що за даними приладу «Osstell ISQ», при встановленні імплантатів у пацієнтів Х1 та Х2 пацієнтів підгруп ($56,360 \pm 0,454$ од., $58,579 \pm 0,598$ од., відповідно, $p > 0,05$) не було отримано статистично достовірної різниці у показниках коефіцієнту стабільності імплантатів, що пояснюється однаковими вимогами до добору пацієнтів та ідентичною методикою встановлення імплантатів.

Як правило, протягом першого місяця після встановлення імплантату відзначається зниження стабільності в з'єднанні кістка-імплантат. Потім спостерігалось поступове підвищення стабільності імплантату, на другому і третьому місяцях після операції, що підтверджує наявність явища ремоделювання кісткової тканини навколо імплантату. Через 6 місяців після встановлення імплантату відмічалось незначне зростання коефіцієнту стабільності імплантату.

Найбільші зміни, щодо стабільності дентальних імплантатів були відмічені у пацієнтів обох груп впродовж року. Зокрема, у Х1 підгрупі де пацієнтам були виготовлені повноцінні металокерамічні коронки через 6 місяців після встановлення імплантатів, спостерігалось статистично недостовірне зниження коефіцієнту стабільності імплантату, а де ортопедичне

лікування проводилось шляхом поступового збільшення оклюзійного навантаження на дентальний імплантат ми констатували статистично достовірне ($p < 0,05$) збільшення досліджуваного показника до $63,158 \pm 0,574$ одиниць.

Задля визначення динаміки резорбції кісткової тканини в ділянці шийки імплантата оцінювали втрату кісткової тканини в перший рік після його встановлення.

Динаміку резорбції кісткової тканини у ділянці шийки імплантата ми оцінювали за даними комп'ютерної томографії одразу після встановлення дентальних імплантатів, а також через 6 та 12 місяців після встановлення імплантатів.

Висновки. Аналіз результатів проведених досліджень засвідчив, що рівень кісткової тканини навколо остеоінтегрованих дентальних імплантатів відрізняється, насамперед, залежно від протоколу ортопедичного навантаження. Зокрема, через 6 місяців після встановлення імплантатів була відмічена втрата кісткової тканини у пацієнтів обох груп дослідження на рівні $0,823 \pm 0,029$ мм та $0,612 \pm 0,022$ мм ($p < 0,05$).

PHARMACEUTICAL SCIENCES

THEORETICAL APPROACHES TO STABILIZATION OF EXTEMPORANEOUSE SUSPENSION OF BISMUTH BASIC NITRATE

Melnyk Galyna

Ph.D., postdoctoral student of Drugs Technology Department
National University of Pharmacy

Yarnykh Tetyana

D.Sc. (Pharmacy), Head of Drugs Technology Department
National University of Pharmacy

Yuryeva Hanna

Ph.D., Associate Professor of Drugs Technology Department
National University of Pharmacy

Introduction. Suspensions as one of the liquid dosage forms are extremely complex due to thermodynamic instability and, consequently, difficulties in preparation, dosing and storage.

Suspensions belong to dispersive systems, the quality, efficiency and safety of which depend on the many factors, in particular: the degree of grinding of drugs, the nature of the dispersion medium, efficiency of stabilizers, technology and storage conditions.

To ensure the therapeutic efficacy of the suspension must have:

- high aggregative and kinetic stability;
- low sedimentation rate;
- resuspendability.

Aggregative stability is the ability to resist the aggregation of particles and the formation of aggregates. Kinetic (sedimentation) stability is the ability of the system to resist the sedimentation of particles (sedimentation) or their emergence in the form of flakes (flotation), to keep a uniform distribution of particles throughout the volume or mass of the suspension.

The resuspendability characterizes the ability to restore the properties of the suspension as a heterogeneous system during shaking.

It is known that suspensions are kinetically unstable systems. The particles of suspensions, in comparison with true and colloidal solutions, have a sufficiently large size, which, under the influence of gravity, have the ability to sediment, that is, they sink to the bottom or float, depending on the relative density of the dispersed phase and the dispersion medium. That is why sedimentation stability is the main parameter for assessing the quality of suspensions. In other words, the slower the suspended particles of the dispersed phase settle, the higher the quality of the suspension, the more accurate the dosage of medicinal substances contained in its composition..

When the aggregative stability of suspensions is violated, while shaking, they must restore the uniform distribution of particles throughout the volume.

Therefore, while development of the suspension composition, much attention is paid to the correct selection of excipients - stabilizers.

Aim. The purpose of our work was to theoretically substantiate the need to stabilize an extemporaneous oral suspension with a basic bismuth nitrate.

Materials and methods. The object of the study were samples of suspension with basic bismuth nitrate. Well-known methods for determination the stability of suspensions, in particular aggregative, sedimentation and resuspendability, were used for the study.

Results and discussion. Extemporaneous suspension with a basic bismuth nitrate was mainly prepared by the dispersion method using the method of “making muddy”. The suspension was prepared at a concentration of 1 %. Purified water was used as an dispersion medium. The sedimentation stability of the suspension without stabilizer was determined by standard methods.

Suspension (50 cm³) was poured into the cylinders with ground cork, tightly capped and the contents were thoroughly mixed for 5 minutes (by shaking). Then the cylinders were placed in a row and left alone. Sedimentary volumes were measured at regular intervals until they stopped changing. The obtained suspension after 30 minutes had all the signs of sedimentation instability (Fig. 1).

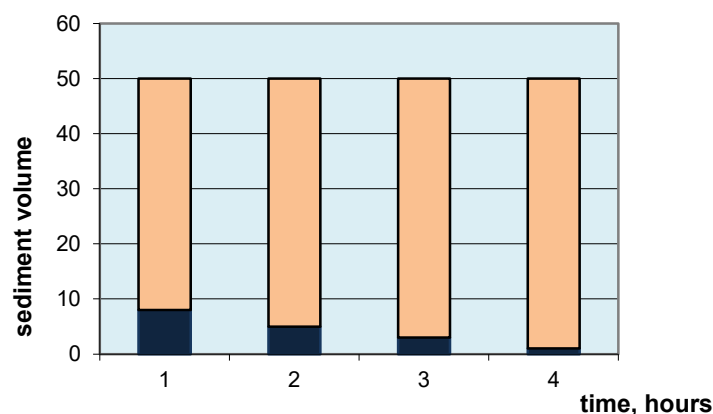

Fig. 1. Sedimentation stability of suspension with a basic bismuth nitrate during storage

After storage for 1 day, there were signs of aggregative instability: a strong layer of basic bismuth nitrate was formed at the bottom of the vial.

For pharmaceutical suspensions, resuspendability is an important characteristic that determines, along with aggregative stability, the possibility of its correct dosage. If a poorly resuspended precipitate is formed in the suspension during the shelf life, a suspension cannot be produced under industrial conditions.

In pharmacy, the resuspendability of suspensions is usually evaluated by the method according to which the number of shakes of the vessel with a suspension is determined, which is necessary to bring it to its original state with an evenly distributed solid phase (shaking is performed manually).

Although this method is not quantitative for determining the strength of the precipitate, but it is most often used in pharmaceutical practice, because it sufficiently characterizes the suitability of suspensions for use as a medicine.

Vials of suspension with a different shelf life were shaken and the number of shakes required to restore the homogeneity of the suspension were counted. The results of the study of the suspension resuspendability are shown in Table 1.

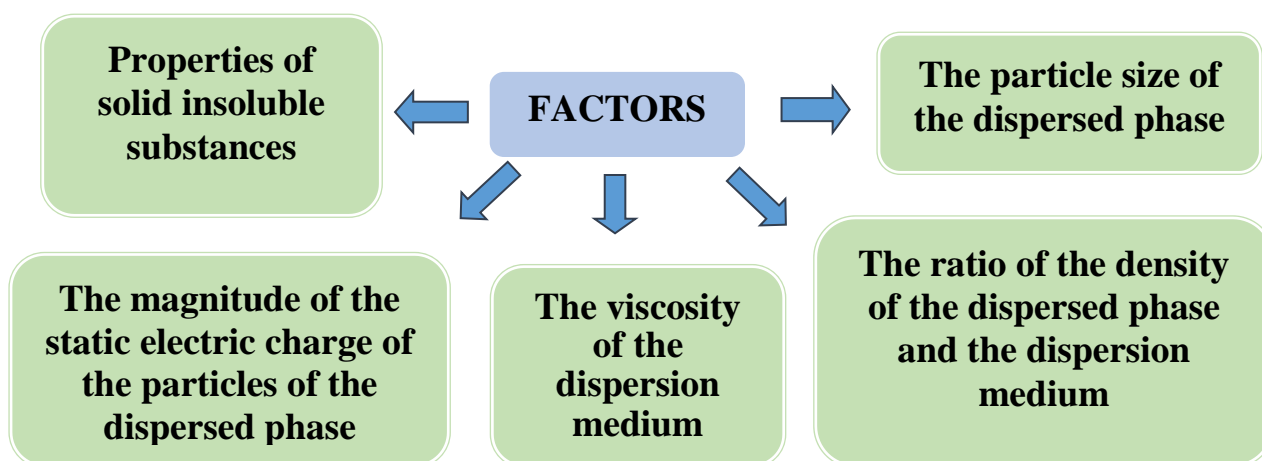
Table 1**The resuspendability of the suspension with basic bismuth nitrate**

Object of study	Shelf life, days								
	1	2	3	4	5	6	7	14	30
Suspension of basic bismuth nitrate without stabilizer	I	II	III	III	III	III	III	III	III

*Notes: I- the first group - less than 5 shakes;
 II- the second group - from 6 to 10 shakes;
 III – the third group - from 11 to 200 shakes.*

As can be seen from the results of the study, the suspension had unsatisfactory resuspension rates. These processes indicate the need to find the optimal excipients that would allow to obtain a stable dosage form with a long shelf life.

Known factors affecting the sedimentation stability of suspensions are presented in Fig.2.

Fig. 2. Factors affecting the sedimentation stability of suspensions

Suspensions with hydrophilic substances are more stable, as the particles of the dispersed phase are covered with an aqueous shell, which prevents the particles from sticking together. Particles of hydrophobic substances do not have such shell; they are not able to absorb particles of the dispersion medium, so they quickly stick together

and settle. Thus, stable suspensions of drugs with a relative ability to be wetted by water in an aqueous medium can not be obtained. For their preparation it is necessary to add auxiliary substances (stabilizers) which provide them with wetting properties. Particular attention in the choice of stabilizer is paid to the stabilization mechanism, namely groups of suspending substances that do not have surface tension (high molecular compounds, inorganic substances, fatty oils, glycerol, syrups and there combinations) or reduce it, as well as a complex stabilizers that increase solvate or adsorptive-solvate layers.

Spatial stabilizers - aerosil and bentonites – are play an important role in the stabilization of suspensions. Aerosil A-380 is used in various concentrations depending on the nature of the dispersion medium. So for oil suspensions, its percentage is 0.3 %, and for water-alcohol or glycerol suspensions is up to 3 %. The main quantitative characteristics of aerosil, depending on the concentration of the dispersed phase, are given in Table 2.

Table 2

Aerosil concentration for stabilization of suspensions

The concentration of the dispersed phase of the suspension	Aerosil concentration
Up to 20%	5%
20-30%	3%
More than 30 %	1%

The main task in the suspensions preparation is to obtain a finely powdered dispersed phase. The smaller of particle size is more stable the suspension. After all, the dispersion of particles, regardless of the method of preparation of the suspension, provides an essential role not only for the manifestation of the proper therapeutic activity, but also for ensuring its kinetic stability.

Particle charge is obtained by friction while grinding. Since all particles receive the same charge, they are repelled from each other and do not stick together, as a

result of which large heavy aggregates are formed and the sedimentation rate of the particles slows down. The higher particle charge is the more stable the suspension.

The higher viscosity of the solvent is the more stable the suspension, since in viscous medium, the rate of settling or floating of particles is greatly slowed down. Therefore, oil suspensions are more stable than aqueous suspensions. Glycerol suspensions are even more stable due to the high viscosity of glycerol. It is possible to increase the viscosity of the dispersion medium by adding syrups, glycerol, gums, mucus, cellulose derivatives, gelatose and others. The closer the density value, the more stable the suspension, since in this case the particles settle and do not float.

Bismuth basic nitrate is a hydrophilic substance, so the adding of spatial stabilizers (aerosil, bentonites) and solutions of high molecular compounds is advisable and theoretically justified to obtain a stable suspension.

Conclusions. Thus, as a result of studies of sedimentation and aggregative stability, as well as resuspendability of the extemporaneous suspension with bismuth basic nitrate, the need to find excipients for stabilization it was established. The main factors influencing the stability of suspensions are considered and the use of aerosil and solutions of high molecular compounds as stabilizers is proposed.

CHEMICAL SCIENCES

ТРИ КОМБІНОВАНІ ХІМІКО-МАТЕМАТИЧНІ ЗАВДАННЯ В БРАЗИЛЬСЬКОМУ СТИЛІ НА ТЕМУ МЕКСИКАНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

Ткач В. В.,

Чернівецький національний
університет ім. Ю. Федьковича, Україна

Кушнір М. В.,

Мінакова Т. Г.,
Чернівецька гімназія №5, Україна

Петрусяк Т. В.

Чернівецька музична школа №1, Україна

Останнім часом, діти поступово втрачають інтерес до вивчення точних та природничих наук. Це пояснюється рядом об'єктивних та суб'єктивних факторів, одним із яких є недосконалість традиційного педагогічного підходу до учнів.

Одним із засобів зацікавлення учнівської аудиторії до пояснюваного матеріалу є задіяння міжпредметних зв'язків. Хімічний матеріал дозволяє підібрати міжпредметні зв'язки хімії із будь-яким предметом шкільної програми – як природничо-математичного, так і суспільно-гуманітарного та мистецького циклу, включаючи музику, що буде показано у даній роботі.

Тут подані три приклади оригінальних задач. При її підготовці автори орієнтувалися на типи та рівень складності завдань іспитів з хімії, які були задані у різні роки у школах різних штатів Бразилії. В них формулювання умови задачі здійснюється через переосмислення текстів відомих пісень з точки зору хімічних речовин або процесів, що описуються у них.

Дана підбірка завдань заснована на мексиканській народній пісні «María Chuchena»

Estaba María Chuchena
Sentadita en la barranca.
Sentadita en la barranca.
Estaba María Chuchena
Con su vestido en las piernas,
Recogiendo flores blancas,
Estaba María Chuchena
Sentadita en la barranca.

Estríbillo:

María Chuchena se fue a bañar
A orilla del río, muy juntito al mar.
María Chuchena se estaba bañando
Y el pescador alegre la estaba mirando

Y le decía:

“María, María,
Ni techo tu casa, ni techo la mía,
Ni techo tu casa, ni techo la mía,
Ni techo tu casa, María García”

Por aquí pasó volando
Una calandria amarilla.
Una calandria amarilla
Por aquí pasó volando
Y en su piquito llevaba
Una rosa de Castilla
Y el viento la deshojaba,
Como blanca maravilla.

(Estríbillo)

Dime qué flor te acomoda
Para írtela a cortar,
Para írtela a cortar
Dime qué flor te acomoda -
¿Azucena o amapola
O maravilla del mar,
Para, cuando estés sola,
Tengas con quien platicar?

María Chuchena estaba a bañar
A orilla del río, muy juntito al mar.
María Chuchena estaba bañando,
Y el pescador alegre la estaba mirando

Y le decía –
“María, María,
Ni techo tu casa,
Ni techo la ajena,
Ni techo tu casa,
Ni techo la ajena,
Ni techo tu casa,
María Chuchena.

Пісню було записано у мексиканському штаті Веракрус – на узбережжі Карибського моря. Існують декілька варіантів текстів. За сюжетом пісні, дівчина на ім'я Марія Чучена купалася у гирлі річки. Закоханий у неї рибалка дивився на неї. Після купання вона сіла на краю обриву, а рибалка запитує, яку саме квітку їй подарувати.

Дана пісня складає основу для завдань 1 – 3.

1. У другому куплеті пісні згадується «жовтий пересмішник» (ісп. *calandria amarilla*). Під «жовтим пересмішником» мається на увазі галапагоський пересмішник (*Nesomimus*), більша частина тіла якого оперена жовтим кольором. Голівка та крила, однак, оперені в темних тонах.

Яскраве оперення птахів червоних, помаранчевих або жовтих відтінків пояснюється накопиченням в епітелії пір'я пігментів пситакофульвінів, також відомих як пситацінів (Рис. 1)

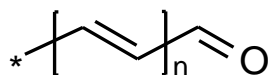

Рис. 1. Пситаціни

Тут величина n варіює від 6 до 9.

Відтак, пситацини являють собою поліненасичені альдегіди, яскраве забарвлення яких пояснюється не тільки довжиною спряженого ланцюга простих та подвійних зв'язків, але й наявністю на початку молекули акцептора електронів – альдегідної групи.

1.1. Проілюструйте трьома реакціями властивості пситацинів як спряжених ненасичених сполук та альдегідів.

1.2. Щодо пситацинів, вкажіть невірне твердження

а) Пситацини знебарвлюють бромну воду та розчин Калій перманганату.

б) При частковому окисненні пситацинів утворюються гідрокси- та кетокислоти

в) При окиснювальному озонуванні пситацинів утворюється суміш ацетатної, оксалатної та гліоксалевої кислот

г) Пситацини є ароматичними сполуками, які вступають в електрофільне заміщення

г) Пситацини не вступають в неперехресну альдольну конденсацію, однак вступають в реакцію Каніццарро

1.3. Пситацин окиснили озоном, який спершу займав об'єм призми. В основі призми знаходиться дельтоїд зі сторонами 14 і 16 см і кутом 120° . Висота призми складає $20\sqrt{3}$ см. В результаті утворилася суміш трьох кислот масою 29,2 г. Масова частка ацетатної кислоти в суміші склала 10,28%. Знайдіть формулу пситацину, який було використано в реакції.

2. Під назвою «*rosa de Castilla*» (буквально «троянда із Кастилії») мається на увазі французька шипшина (*Rosa gallica*). Це чагарник до 1 м заввишки, що використовувався здавна не тільки як декоративна рослина, але й як лікарська. Її олія застосовувалася як дезодорант і як основа для цілющого відвару.

Відомо, що французька шипшина містить 49 сполук. Одним із головних компонентів її олії є *Z*-5-нонадецен (Рис. 2)

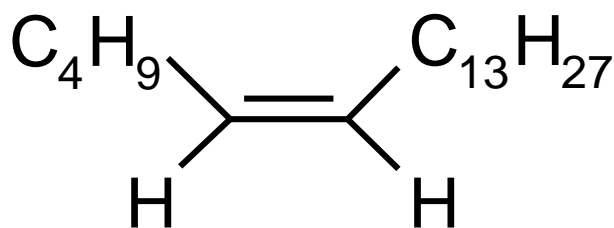

Рис. 2. Z-5-нонадецен

Він є однією із речовин, відповідальних за запах цієї олії.

2.1. Трьома реакціями покажіть властивості наонадецену як алкену. Покажіть типи ізомерії, притаманні для нього. На прикладі наонадецену та гомологів, доведіть, що масова частка Карбону в алкенах завжди відповідає дробові $\frac{6}{7}$. Поясніть, що таке «йодне число» і знайдіть його значення для Z-5-нонадецену.

2.2. Щодо Z-5-нонадецену вкажіть невірне твердження:

- а) Ізомером Z-5-нонадецену є 1-бутил-2-додецилциклопропан
- б) Z-5-нонадецен знебарвлює бромну воду і розчин Калій перманганату
- в) в умовах реакції Вагнера Z-5-нонадецен окиснюється до 5,6-нонадекандіолу
- г) для гідрування 19 г Z-5-нонадецену необхідно 3,2 л (н.у.) водню
- г) просторовим ізомером Z-5-нонадецену є E-5-нонадецену

2.3. Водень за нормальних умов займає об'єм посудини в формі піраміди. В основі піраміди знаходиться ромб зі стороною 16 см. Кут між сторонами піраміди складає 60° . Висота піраміди складає $16\sqrt{3}$ см. Знайдіть масу Z-5-нонадецену, яка гідрується цим об'ємом водню

3. У третьому куплеті рибалка пропонує дівчині декілька квіток на вибір. Однією із запропонованих квіток є лілія (azucena іспанською). Приємний запах польової лілії зумовлюється наявністю альдегіду, відомого як «ліліаль» або лілійний альдегід (Рис. 3)

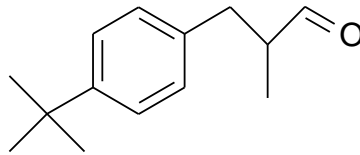

Рис. 3. Ліліаль

Він синтезується синтетично і часто використовується як ароматизатор у косметиці, засобах для відбілювання.

3.1. Трьома реакціями проілюструйте властивості ліліалю як ароматичної сполуки та альдегіду. Поясніть, чому, порівняно із бензальдегідом, ліліаль більш активний у реакціях електрофільного заміщення, але менш активний ніж *n*-метилбензальдегід. Чи вступає ліліаль в альдольну конденсацію, чи в реакцію Каніццаро.

3.2. Щодо ліліалю, вкажіть невірне твердження:

а) Ліліаль також відомий як (2-метил-3-(*n*-трет-бутилфеніл)пропаналь

б) Ізомером ліліалю є фенілгептилкетон

в) При окисненні 17 г ліліалю по альдегідній групі утворюється $18\frac{1}{3}$ г

відповідної кислоти

г) Ліліаль містить *нео*-пентильний фрагмент

г) Ліліаль знебарвлює бромну воду. Розчин Калій перманганату окиснює ліліаль до терефталевої кислоти

3.3. Водень займає посудину в формі призми. В основі призми знаходиться рівносторонній трикутник зі стороною 16 см. Висота призми складає $21\sqrt{3}$. Знайдіть масу ліліалю, яку водень із посудини відновлює до відповідного спирту

TECHNICAL SCIENCES

THERMODYNAMIC ANALYSIS OF MONAR GAS-STEAM PLANTS WITH USE FUEL-SUBSTITUTES OF NATURAL GAS

Liubchik Gennadii

Doctor of Technical Sciences, Professor,
National Technical University of Ukraine
"I. Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Fialko Nataliia

Doctor of Technical Sciences, Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Head of the Department

Regragui Aboubakr

Junior Researcher

Navrodska Raisa

Candidate of Technical Sciences (PhD),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher

Meranova Nataliia

Candidate of Technical Sciences (PhD),
Senior Scientific Researcher, Leading Researcher
Institute of Engineering Thermophysics of NAS of Ukraine

Introduction. Increasing the energy efficiency of gas turbine units (GTU) by using methods and means of their energy forcing to increase the efficiency and unit capacity of GTU is one of the important problem in the field of energy. It is also important to improve gas-steam technologies by reducing the consumption of high-calorie energy fuels (natural gas and special grades of liquid gas turbine fuels). It is possible due to the development of different dual-fuel schemes, in which natural gas is partially replaced by relatively cheap alternative fuels.

Objective. Increasing the energy efficiency of monar gas-steam plants by using dual-fuel circuits.

Materials and methods. Modern methods of thermodynamic analysis of gas turbines using T-S and H-S diagrams were used.

Results and discussion. The paper proposes a dual-fuel monar gas-steam plant (DMGSP) with a preboiler operating on substitute fuels for natural gas of low or medium calorific value. The preboiler together with the heat recovery circuit at the exhaust from the turbine and the combustion chamber forms a sequential circuit for generating water vapor, as shown in Fig. 1. At the same time, the efficiency of electric energy production in monar installations increases due to the replacement of natural gas and an increase in the share of generating "energy" water vapor when an additional source of steam generation is included in the technological scheme of the installation - a preboiler. It uses the chemical energy of low-grade solid or liquid fuels - substitutes for natural gas, natural or artificial. DMGSPs are considered in two variants of operation of their utilization circuit: under conditions of heating and evaporation of feeding water in it, or only heating of this water (see Fig. 1).

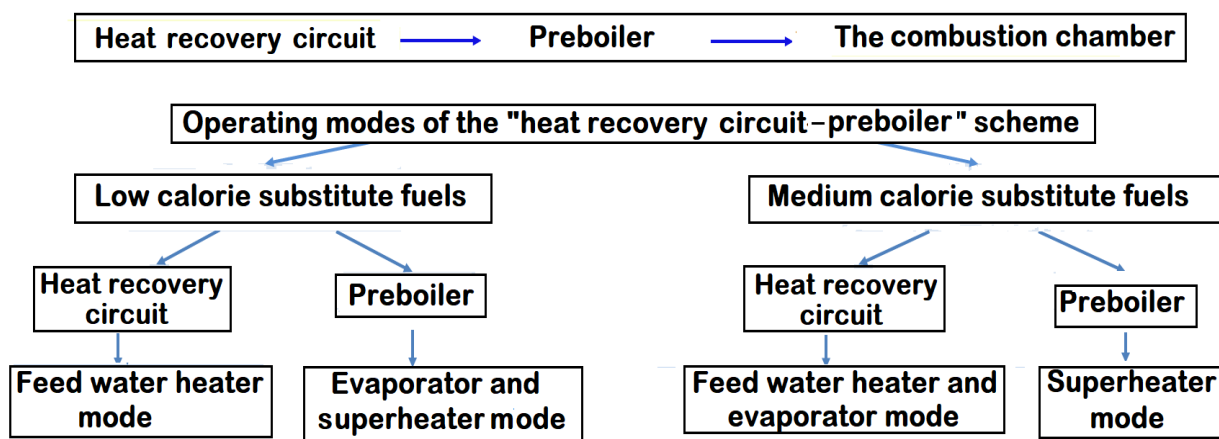

Figure 1. Block diagram of the proposed options for the DMGSP

The paper analyzes the thermodynamic processes in the furnace space and the steam-generating circuit of a preboiler operating on ASh coal during the operation of the heat recovery circuit in the feeding water heating mode and in the heating and evaporation mode. Based on the results of the analysis, it was shown that the increase in enthalpy per 1 kg of steam in the preboiler when the heat recovery circuit is operating in the feeding water heating mode exceeds the corresponding values in the feeding water heating and evaporation mode by about 5.8 times. At the same time,

according to the calculations performed, in the case of heating the feeding water, the efficiency of using the excess thermal potential of the gas-steam mixture in the heat recovery circuit is about 50% at the temperature of the spent mixture $T_c = 420 \dots 430$ K. 90% at $T_c = 320 \dots 330$ K.

Calculations to determine the economic indicators of the proposed DMGSPs with a capacity of 16 MW, developed on the basis of a GTU-16 simple scheme were also made, and a comparison of these indicators with the basic GTU was performed.

As evidenced by the performed estimates, the proposed DMGSPs, with a relative flow rate of water vapor per unit of compressor air, is characterized, in comparison with the basic gas turbine plant of a simple cycle, by an increase in unit capacity of the unit by 4.4 times and an increase in its efficiency by 4% when the utilization circuit is operating in the feeding water heating mode and by 25% - when they work in the heating mode and evaporation of this water. At the same time, the replacement of natural gas consumption is achieved by 87% for the first of these options and by 15% for the other.

Conclusions. The performed studies have shown that the connection to the technological scheme of the monar steam-gas plant of the preboiler, operating on fuels-substitutes for natural gas, allows:

- to ensure the replacement of a part of the natural gas with low-grade fuels;
- to significantly increase the level of utilization of the thermal potential of the combustion chamber and increase the steam content of the gas-steam working fluid;
- to achieve an increase in energy efficiency and a significant increase in the unit capacity of a monar steam-gas plant.

ДОПОВНЕНА (AR) ТА ВІРТУАЛЬНА (VR) РЕАЛЬНІСТЬ - ПРОГРЕСИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Кавин Ярослав Михайлович

доцент, к. т. н., начальник управління міжнародних зв'язків
Українська академія друкарства
м. Львів, Україна

Кавин Святослав Ярославович

аспірант, факультет міжнародних відносин
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

ORCID: 0000-0002-6189-3848

Кавин Ольга Миколаївна

аспірантка, кафедра фінансово-економічної безпеки,
Українська академія друкарства
м. Львів, Україна

Кавин Богдан Ярославович

студент, факультет міжнародних відносин
Львівський національний університет імені Івана Франка
м. Львів, Україна

Вступ: В сучасному світі прогресивних інновацій все більше обертів набирає застосування так званих технологій доповненої та віртуальної реальності (AR-технології, VR-технології). Вони набувають істотної ваги через стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій. Технології віртуальної реальності поступово з'являються в робочих просторах і використовуються в багатьох галузях. Основною перевагою таких технологій є можливість повного занурення у створену реальність, додатково набута здатність відчувати і проаналізувати як позитивні сторони, так і негативні наслідки запланованих дій, а також змоделювати варіанти розвитку майбутніх подій.

Доповнена реальність (augmented reality, AR - «доповнена реальність») - результат введення в поле сприйняття будь-яких сенсорних даних з метою доповнення відомостей про оточення і поліпшення сприйняття інформації.

Віртуальна реальність (*VR, virtual reality, VR, штучна реальність*) - створений технічними засобами світ, який передається людині через її відчуття: зір, слух, дотик та інше. Віртуальна реальність імітує як вплив, так і реакції на вплив. Для створення переконливого комплексу відчуттів реальності комп'ютерний синтез властивостей і реакцій віртуальної реальності проводиться у реальному часі.

Мета роботи: Дослідження функціональних особливостей доповненої (AR) і віртуальної (VR) реальності та класифікація імерсивних технологій для застосування прогресивних іновацій в інформаційно-комунікаційному суспільстві.

Матеріали і методи: Дослідження застосування імерсивних технологій є в роботах як іноземних так і вітчизняних науковців та вчених, зокрема: Howe Neil, Strauss William, T. Monaha, G. McArdle, M. Bertolotto, Подкосова Я. Г., Варламов О. О., Остроух А. В., Краснянський М. Н. та інш. В даному дослідженні був використаний метод аналітичного аналізу.

Результати і обговорення: Основна відмінність AR- та VR- технологій полягає в тому, що віртуальна реальність конструює новий штучний світ, а доповнена реальність лише вносить окремі штучні елементи у сприйняття світу реального. Окрім того, в світі сучасних інформаційних технологій існує поняття, як змішана реальність. Пол Милграм (Paul Milgram) і Фуміо Киширо (Fumio Kishino) визначили **змішану реальність (mixed reality, MR)** як «...все між крайнощами *віртуального континууму (VC)*, де віртуальний континуум простягається від повної реальності до повністю віртуального оточення з доповненими реальністю і віртуальністю всередині нього».

Тобто доповнена реальність у цій концепції стає лише частиною реальності змішаної, яку інакше називають «гібридна реальність» (**hybrid reality**). При описі змішаної реальності іноді використовується більш загальна концепція: **комп'ютерно-опосередкована реальність** (computer-mediated reality), або просто **опосередкована реальність** (mediated reality). Даний континуум віртуальної реальності являє собою горизонтальну вісь на площині опосередкованої реальності. Вертикальна вісь відповідає континууму опосередкованості (іноді її називають вісь медіальності). До цього континууму, зокрема, належить **знижена реальність** (diminished reality), що реалізується в шоломах або окулярах, які блокують рекламу з реального світу або замінюють її на корисну інформацію. Зокрема, під цей термін підпадають не тільки змішана, але і **модульована реальність** (**modulated reality**), **модифікована** та інші реальності.

Керівник підрозділу AR і VR компанії Google Клей Бейвор (Clay Bavor) висловив цікаве твердження, зокрема «Якщо VR і AR - дві точки спектру, то що ми повинні називати спектром? Ось кілька ідей: імерсивні обчислення (immersive computing), обчислення з присутністю (computing with presence), фізичні обчислення (physical computing), перцепційне обчислення (perceptual computing), змішана реальність (mixed reality) або імерсивна реальність (immersive reality). Ця технологія зароджується, і нам належить ще довго вибирати визначення, але зараз давайте назвемо це *імерсивними обчисленнями* (immersive computing)».

Визначення «імерсивні» в даному випадку означає «у багатьох напрямках, з одночасним впливом на людину за допомогою декількох каналів сприйняття (зір, слух, дотик, нюх)». Відповідно можна зазначити, що усі технології, які створюють, в термінології Пола Мілграма і Фуміо Киширо, змішану реальність, Клей Бейвер пропонує об'єднати одним терміном, переважно - імерсивні інформаційні технології.

На сьогоднішній день існує цілий спектр понять реальностей, зокрема:

Розширена реальність (Extended reality (XR або Cross Reality)). XR можна охарактеризувати, як надмножинність, яка включає весь спектр, від «повного реального» до «повного віртуального» в концепції континууму реальності-віртуальності, введеної Полом Мілграмом». Тобто це визначення, по суті, відповідає терміну «змішана реальність».

X-реальність (X Reality (XR)) або Cross Reality (можна перекласти як «крос-реальність» або «перехресна реальність») Вона охоплює широкий спектр апаратного і програмного забезпечення, включаючи сенсорні інтерфейси, додатки та інфраструктури, які дозволяють створювати контент для віртуальної реальності (VR), змішаної реальності (MR), доповненої реальності (AR) і - увага! - ***кінематографічної реальності (CR)***.

Visuo-haptic mixed reality (VHMR) - візуально-тактильна змішана реальність - гілка змішаної реальності, яка має здатність зливати візуальні і тактильні сприйняття як віртуальних, так і реальних об'єктів.

360 virtual reality (або ***360 VR***, або ***mobile VR***) - «інтерактивний і захоплюючий контент, що повністю оточує користувача, неначе він стоїть посеред сцени. Цей контент можна переглядати за допомогою будь-якого пристрою, і він дозволяє користувачеві дивитися в будь-якому напрямку... Це перетворює користувача з пасивного глядача на активного глядача, оскільки у нього є можливість дивитися куди завгодно».⁵ Створюється такий контент за допомогою т.зв. 360-камер, які забезпечують зйомку на 360 градусів.

Simulated reality (симульована, або модельована реальність)⁸ - гіпотетична реальність, яка не відрізняється від реальної дійсності. У

симульованій реальності можуть перебувати розумні сутності, які можуть усвідомлювати, а можуть і не усвідомлювати, що вони живуть у симуляції. Це дуже відрізняється від існуючої в даний час концепції, від технологічно досяжною віртуальної реальності. Віртуальну реальність легко відрізнити від дійсності; занурені в неї учасники ніколи не сумніваються у природі того, що вони переживають. Симульовану реальність, навпаки, буде важко або неможливо відокремити від реальної дійсності.

Висновок: На основі застосування імерсивних інформаційних технологій можна узагальнити існуючі платформи реальностей, а саме:

Доповнена реальність - проектування будь-якої цифрової інформації (зображення, відео, текст, графіка і т.д.) поверх екрану будь-яких пристроїв. У результаті реальний світ доповнюється штучними елементами і новою інформацією. Може бути реалізована за допомогою додатків для звичайних смартфонів і планшетів, окулярів доповненої реальності, стаціонарних екранів, проекційних пристроїв та інших технологій.

Змішана реальність - проектування тривимірних віртуальних об'єктів або голограм на фізичний простір. Дозволяє переміщатись навколо віртуального об'єкту, оглядати його з усіх боків і, за необхідності, всередині. Вимагає, як правило, спеціального обладнання (окулярів або шоломів).⁹ Віртуальні образи привносяться у фізичний простір, візуалізуються і розташовуються, відповідно предметів реальності так, щоб вони сприймалися як реально існуючі. Людина продовжує взаємодіяти з фізичним світом, у якому, в той же час, присутні віртуальні об'єкти, іноді майже неможливо відрізнити від реальних.

Віртуальна реальність - занурення людини в заздалегідь змодельований світ і часткове (в перспективі - повне) ізолювання його від світу фізичного. Для цього використовуються шоломи віртуальної реальності й інші спеціальні пристрої. Розробники прагнуть імітувати взаємодію зі створюваною ними псевдореальністю шляхом впливу на всі наявні у людини органи чуття. Вже освоєно вплив на зір і слух, ведуться роботи зі створення рукавичок і навіть

костюмів, які забезпечують відчуття дотику об'єктів у віртуальній реальності. На основі цього, на даному етапі розвитку технологій VR, можна виділити наступні типи віртуальної реальності:

Технології VR з ефектом повного занурення, що забезпечують правдоподібну симуляцію віртуального світу з високим ступенем деталізації. Для їх реалізації необхідний високопродуктивний комп'ютер, здатний розпізнавати дії користувача і реагувати на них в режимі реального часу, і спеціальне обладнання, що забезпечує ефект занурення.

Технології VR без занурення. До них відносяться симуляції із зображенням, звуком і контролерами, що транслюються на екран, бажано широкоформатний. Такі системи зараховують до віртуальної реальності, оскільки за ступенем впливу на глядача вони набагато перевершують інші засоби мультимедіа, хоча і не реалізують повною мірою вимоги, що пред'являються до VR.

Технології VR зі спільною інфраструктурою. До них можна віднести Second Life - тривимірний віртуальний світ з елементами соціальної мережі, який налічує понад мільйон активних користувачів. Такі світи не забезпечують повного занурення (втім, у Minecraft вже існує версія для віртуальної реальності, що підтримує шоломи Oculus Rift і Gear VR). Але у віртуальних світах добре організована взаємодія з іншими користувачами, чого часто не вистачає у продуктів «справжньої» віртуальної реальності.

Список використаних джерел:

1. Очкова Л. 9 сфер применения виртуальной реальности: размеры рынка и перспективы / Очкова Лена // vc.ru. – 2016 – Електронний ресурс – Режим доступу: <https://vc.ru/flood/13837-vr-use>

2. Подкосова Я. Г., Варламов О. О., Остроух А. В., Краснянський М. Н. Аналіз перспектив використання технологій віртуальної реальності в дистанційному навчанні // Питання сучасної науки і практики. 2011. № 2 (33). С. 104-111.

3. IT-Enterprise. Виртуальная реальность (VR): лучшие практики / IT-Enterprise // it.ua – URL: <https://www.it.ua/ru/articles/virtualnaja-realnost-vr-luchshie-praktiki>

4. Monaha T. Virtual Reality for Collaborative E-learning / T. Monaha, G. McArdle, M. Bertolotto // Computers and Education. 2006. December.

5. Virtual Reality & Digital Twins - URL: <https://www.logistics.dhl/cg-en/home/insights-and-innovation/thought-leadership/trend-reports/virtual-reality-digitaltwins.html>

6. <https://www.lingvolive.com/en-us/translate/en-ru/immersive>

7. <https://www.vrfocus.com/2017/05/ar-vr-mr-rr-xr-a-glossary-to-the-acronyms-of-the-future/>

8. <https://advrtas.com/360-vr/>

9. <https://gearpatrol.com/2016/07/18/virtual-reality-vs-360-video/>

10. <https://apparat.cc/news/microsoft-haptic-wheel/>

ЗМІЦНЕННЯ ПАР ТЕРТЯ ВІДЦЕНТРОВИХ НАСОСІВ

Синицин Ярослав Сергійович,
магістр

Абрамов Сергій Олексійович,

к. т. н., асистент

Національна металургійна академія України
м. Дніпро, Україна

Вступ. Експлуатаційна надійність роботи насосів відцентрового типу в значній мірі залежить від стану вузлів тертя контактних поверхонь валів (рис. 1) з гумовими радіальними манжетами. Цей ущільнений вузол складається з найбільш спрацьовуваємих деталей насоса.

Для виключення дочасного зносу контактних поверхонь валів, більшість досліджень спрямовані на оптимізацію значень шорсткості мікрорельєфу контактних поверхонь вала, так як ці параметри в значній мірі впливають на зносостійкість манжет. Крім цього на поверхні валів, для підвищення зносостійкості, корозійної стійкості, наносять хромове покриття.

Рис. 1. Вал відцентрового насоса

Однак широке застосування хромування стримується рядом факторів, серед яких – негативний вплив на утомливу стійкість в галузі пружно-пластичних та пружних деформацій і т.п. Підставами для погіршення

зазначених властивостей можливо визнати наявність в хромових покриттях значних розтягувальних напружень, насичування воднем сталеві основи, підвищення її крихкості, збільшення шорсткості поверхні після хромування, а також вплив надрізу, який виникає (в зоні розтягування) на покритті відносно основи [1].

Ще більш ефективним є виникнення в покритті стискаючих напружень оскільки при експлуатації в умовах циклічних навантажень зовнішні напруження підсумуються з залишковими, які виникли після останнього технологічного впливу. Крім того відомо, що традиційне хромування на основі хромової кислоти, відноситься до екологічно небезпечного гальванічного виробництва [2,3]. У зв'язку з підвищенням вимог природоохоронного законодавства, вимог до очищення стічних вод та охорони праці, заміна для навколишнього середовища стандартних вимог хромування на безпечні технології, є однією із пріоритетних задач сучасної гальванотехніки. Перспективністю розробок і актуальністю проблеми обумовлена виконанням вимог директиви Євросоюзу (RoHS), обмежуючою використання «шестивалентного» хрому. Висока токсичність та канцерогенні властивості з'єднань хрому (VI) виявляють вплив на інтенсивність пошуків конкурентоспроможних процесів, які забезпечать зменшення класу екологічної небезпеки процесу хромування з 1-го на 2-й [4].

Не зважаючи на велику кількість робіт, які проводились в галузі удосконалення технологій на основі хромової кислоти, а також на основі малотоксичних процесів на основі з'єднань Cr(III), до сих пір не вдалось поліпшити даний процес ні з ефективності виробництва, ні з екологічності безпеки застосованих розчинів.

Одним з методів, які підвищують експлуатаційні якості хромових покриттів (мікротвердість, пористість, міцність зчеплення) є введення в електроліт дрібнодисперсних і нанорозмірних частинок (алмазу, оксидів металів, карбїду кремнію і т.д.). Розробка принципово нових електролітів – суспензій, в якості другої фази використовуються високодисперсні наноматеріали.

Введення в електроліт нанорозмірних частинок (ультрадисперсні алмази, нанопорошки оксидів металів, карбідів, боридів і т.д.) впливають на процес формування хромового покриття, дозволяє отримати покриття з новим рівнем властивостей: безпористі при товщині не більше 15мкм, з мікротвердістю до 1ГПа, зносо- та корозійностійкі.

Однак, реалізація цих переваг як і раніше ускладнена рядом обставин. Основна причина обмеженого застосування "тривалентних" електролітів-суспензій полягає в нестабільності електролітів через складну хімію комплексних сполук Cr(III). До сих пір проблемою залишається обмеженість товщини осадів, одержуваних в електролітах, що містять солі тривалентного хрому [5].

Мета і задачі дослідження. Для вирішення актуальної проблеми охорони навколишнього середовища в умовах сталого виробництва визначена мета, для досягнення якої треба вирішити наступні завдання:

- провести дослідження з удосконалення та зменшення екологічного навантаження процесів хромування на основі хромової кислоти;
- розробити технологію ефективних та малотоксичних процесів на основі з'єднання Cr(III).

Матеріали та методи. Аналіз даталей з хромовим покриттям вироблених на заводах авіа агрегатобудування України показав, що виготовляються вони зі сталі Х2МФ та подібних, що піддаються термічному поліпшенню. Тому більшість досліджень проведено на сталі Х2МФ.

Необхідні зразки виготовлялися з прокату, обробкою різанням (точіння, шліфування, струменево-абразивна обробка) із застосуванням типового інструменту і режимів обробки. Зразки для дослідження якості хромового покриття і їх зносостійкості проводили на косих та прямокутних шлифах для визначення мікротвердості і металографічних досліджень.

Для визначення оптимального способу підготовки підкладки під покриття проведено аналіз якості поверхні вала, обробленої за традиційною технологією. Вплив технологічних операцій підготовки підкладки [6] на якість нанесення

покриття на циліндричну переривчасту поверхню вала, показав, що найбільш раціональним є струменево-абразивна метод, який підвищує адгезію системи підкладка-покриття, оптимізує шорсткість і структуру вала. Як абразивний матеріал використовували сферичні гранули [7] ударостійкого сополімер стиролу (рис. 2).

Рис. 2. Вид гранул сополімер стиролу

Взаємодія гранул сополімер стиролу з поверхнею вала приводить до утворення довільного мікрорельєфу, зняття окисних плівок, що підвищує адгезію нанесеного покриття з утвореною основою.

Дослідження проводилися при наступних припущеннях: гранули ударостійкого сополімер стиролу мають однакову сферичну форму (рис. 2); гранули жорсткі, співвідношення розмірів реальних гранул і оброблюваної поверхні вала дозволяють розглядати робочий зазор як плоский.

Однією з умов підготовки поверхні під покриття є зниження шорсткості поверхні, зміна якої може бути визначена як:

$$Ra_i(Z, V) = \sum_{j=1}^N r(Z, V) \rightarrow \min, \quad (1)$$

де: N - кількість одиничних актів контактної взаємодії на елементарній площадці; r - величина лунки, після одиничного акту контактної взаємодії; Z - зернистість абразивної частки; V - швидкість абразивного потоку.

Хромування зразків проводилося на експериментальній установці, схема якої показана на рисунку 3, що містить електроліт в складі 99% CrO_3 + 1%

H_2SO_4 при температурі 50-55⁰С, щільності струму 40-45А/дм². Товщина нанесених хромових покриттів становила: 50мкм на зразках зі сталі Х12ФМ, твердістю 230НВ і 30мкм на зразках зі сталі 12ХNi твердістю 32HRC.

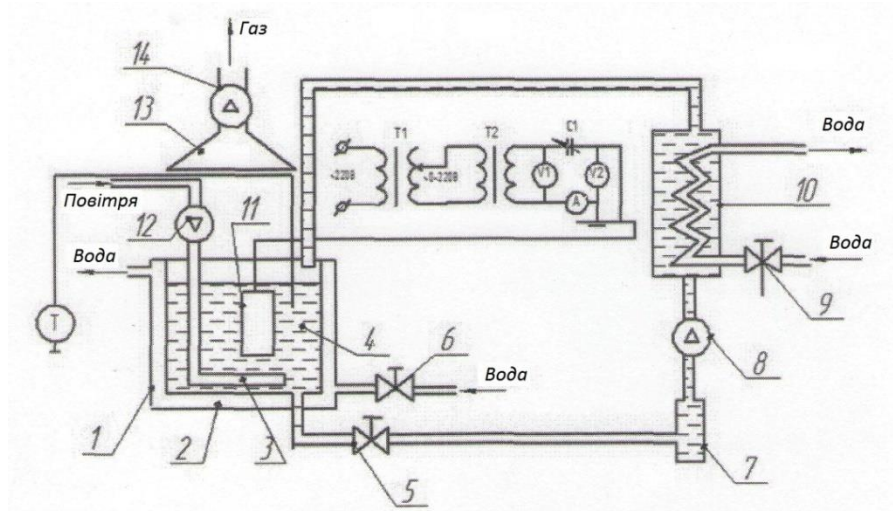

Рис. 3. Функціональна схема установки пароплазмового нанесення:
1-гальванічна ванна; 2-рубашка водяного охолодження; 3-барботер;
4-електроліт; 5,6,9-запорна арматура; 7-фільтр; 8-водяний насос; 10-бак з
теплообмінником; 11-деталь; 12-повітряний компресор; 13-витяжний зонт;
14-витяжний вентилятор

При цьому зняття матеріалу, приймається як обмеження:

$$G_i(Z, V) \rightarrow \min. \quad (2)$$

Значення шорсткості поверхні вала, активованої струменево-абразивним методом під покриття, визначалося за допомогою безконтактного інтерференційного 3-D профілографа «Micron-alpha». Виробництва ТОВ «Мікрон-система» (Україна, Київ), який дозволяє реєструвати топографію поверхонь шляхом обробки послідовності інтерференційних даних (картин), що реєструються цифровою камерою при зміщенні опорного (еталонного зразка) дзеркала.

Випробування на знос проводилися на машині тертя «Micron-tribo», призначеної для проведення випробувань на тертя і знос за схемою "куля-диск".

Результати та обговорення. Результати дослідження поверхні зразків після струменево-абразивної обробки представлені на рис. 4.

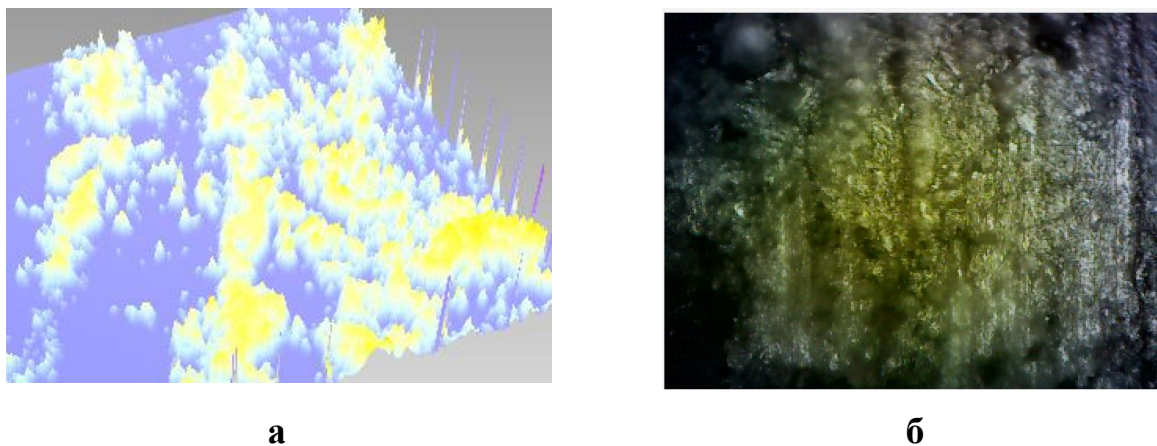

Рис. 4. Поверхня валу після струменево-абразивної обробки: а - 3-D топографія поверхні; б - макрошліф поверхні

Аналіз експериментальних даних показав, що активація поверхні струменево-абразивним методом досить різко змінює параметри утвореного мікропрофілю, а тим самим може сприяти зменшенню повзучості і збільшенню втомної міцності.

Перспективним способом, що відповідає сучасним вимогам, що дозволяє в значній мірі збільшити життєвий цикл пари тертя відцентрового насоса є пароплазменне нанесення покриттів. В якості параметрів, які характеризують процес пароплазменного нанесення покриттів, визначені час обробки, концентрація електроліту і якість підкладки поверхні під нанесення покриття (вид мікрорельєфу, шорсткість).

Висновки. Обґрунтовано доцільність створення комплексного технологічного процесу нанесення покриттів на зовнішні поверхні валів відцентрових насосів, на основі підготовки підкладки під покриття, обробкою сферичними гранулами ударостійкого сополімер стиролу, з подальшим нанесенням пароплазменного хромового покриття.

В результаті виконаної роботи був розроблений і досліджений комплексний, економічно вигідний, екологічно безпечний технологічний процес пароплазменного нанесення трібобар'єрного покриття на поверхні валів

відцентрових насосів, який дозволив істотно збільшити їх стійкість і тим самим поліпшити експлуатаційні показники пари тертя відцентрового насоса.

Перелік посилань:

1. Korzinski. Nagnitane povlok chromowych. Zeszyty Naukowe Politechniki Rzeszowckiej. nr 124. Rzeszow. 1994. p. 1-129.

2. Едигарян А.А., Полукаров Ю.М. О возможности замены стандартных ванн хромирования на сульфатно-окселятные растворы Cr(III). Журнал прикладной химии. 2003. Т 76, вып. 2. с. 333-334.

3. Клаудия М. Каруана. Переход на производство, не использующее шестивалентный хром. Мир гальваники. Российское издание по мировой гальванотехнике. 2007. №1. с. 36-37.

4. Виноградов С. С. Экологически безопасное гальваническое производство. М. Глобус. 1998. Винчек 3. С. 298.

5. Едигарян А.А., Полукаров Ю.М. Электроосаждение хрома и его сплавов из сульфатных растворов Cr(III). Гальванотехника и обработка поверхности. 2001. Т 9, №3. с. 17-18.

6. Величко А.Г., Лю Тянь И, Абрамов С.А. Исследование и организация охлаждения в наконечниках кислородных фурм. Strategy of Quality in Industry and Education: proceeding of XII International conferens (Varna, Bulgaria, 30 may) Varna, 2016. P. 61-64.

7. Маджид А. Х., Михайлов А. Н. Основные направления исследований, основанные на семантическом анализе текстов. [Электронный ресурс] Центральна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Режим доступа: [//www.nbu.gov.ua/portail/Natural/Vtvm/2009_2/articles%5C10.htm/](http://www.nbu.gov.ua/portail/Natural/Vtvm/2009_2/articles%5C10.htm/).

GEOGRAPHICAL SCIENCES

КАРКАСНІ СПОРУДИ ПОДІЛЛЯ

Кирилюк Леонід Миколайович

к. г. н., доцент

Лозова Вікторія Віталіївна

Басай Іванна Євгеніївна

Студенти

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Актуальність. На сьогоднішній день посилюються тенденції до краєзнавчих досліджень. Не є виключенням із цього правила і територія Поділля, в межах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей. Її «обличчя» утворюють цілий ряд геоморфологічних, геологічних утворень. В сукупності вони утворюють своєрідну та унікальну геоморфологічну структуру сучасного Поділля. В нашому розумінні це є каркасними (основою) спорудами, завдяки яким Поділля виділяється своїм рельєфом в межах України. Але, на жаль, ці каркасні споруди, практично не описані в науковій літературі. Тому ми вирішили частково, описати їх та визвати дискусію по цій темі.

Мета роботи. Звернути увагу науковців та краєзнавців і викликати дискусію на тему каркасних основ (споруд) різних регіонів України, а в першу чергу території Поділля.

Матеріали та методи. Матеріалами нашого дослідження стала наукові (в офіційних джерелах інформації) та краєзнавчі публікації про різні регіони Поділля.

Основними методами нашого дослідження були описовий, історичний, синтезу та аналізу, прогнозування.

Результати та обговорення. На нашу думку, геолого-

геоморфологічними спорудами, які визначають сьогodнішнє «обличчя» Поділля є наступні: Гологоро-Кременецький кряж, Опілля, Тернопільське плато, Товтри (в тому числі, Мурафські Товтри), Хмельницьке плато, Летичівська льодовикова водно-прохідна долина, Придністерська височина та Мале Полісся. Дамо їх коротку характеристику.

Гологоро-Кременецький кряж більш відомий як в публікаціях так і в народі як Кременецькі гори. Географічно цей кряж розташований практично на крайньому виступу Поділля в межах Тернопільської області. На сьогodні Кременецькі гори є найбільш високою частиною вододілу річок басейну Чорного та Балтійського морів. В сторону класичного Поділля ці гори знижуються поступово, а в сторону Малого Полісся – характеризується різким обривом, який місцями досягає висоти 150-200 метрів.

Геологічною основою Гологоро-Кременецького кряжу є осадові породи, що утворилися під час панування тут теплого Сарматського моря. За віком вони належать до мезозойської ери (крейдяного періоду), кайнозойської ери (третинний період) та до пізніх континентальних осадків четвертинного періоду.

Кряж характеризується значним покладом твердої білої крейди, який місцями виходить на поверхню схилів та досягає значної товщини (до 100 метрів). В рельєфі ця крейда займає нижню частину схилів. В крейді знаходяться значні поклади чорного кремнію, який має різноманітні форми та досить значні розміри. Зверху крейда, як правило, перекрита різної товщини шарами глини та піску. Ще вище в рельєфі залягає вапняк. На вершині гір панують жовті четвертинні леси та лесовидні суглинки, місцями їх товщина досягає 10-15 метрів.

Кременецькі гори є значно розчленованими. Чому сприяли відносно легкі гірські породи та значна кількість опадів на цій території. В результаті, в геоморфологічному відношенні утворилися так звані останцеві гори. Особливо чітко це спостерігається у північній частині території. На цій же території різко виділяються так звані вапнякові карнизи, що дуже часто обвалюються та

створюють фонову, ландшафтну картинку території та визивають значну зацікавленість для туристів.

Внаслідок значної денудації частина останцевих гір має часткове відокремлення від головного пасма у вигляді окремих гір або невеликої групи гір. Особливо чітко це видно вздовж дороги між містами Кременець та Почаїв. На особливу увагу заслуговує гора Божа, що відокремлено знаходиться на майже ідеальній рівнині поблизу села Великі Бережці. З оглядової вишки, що знаходиться на її вершині, відкриваються чудові краєвиди на Мале Полісся та Кременецькі гори.

На західній межі адміністративного Поділля розташована невеличка ділянка **Опілля**. Основна її частина знаходиться у межах Львівської та Івано-Франківської областей. І лише незначна частина заходить на території Тернопільської області. Більшість дослідників крайню східну межу проводять по лінії річки Золота Липа. Ця територія належить до так званого Рогатинського Опілля. Має загальний напрямок з північного-заходу на південний-схід. Геологічною основою є мергелі, вапняки та пісковики, які в багатьох місцях виходять на денну поверхню. Зверху вони перекриті лесоподібними суглинками. У рельєфі панівними висотами є 320-380 метрів. Територія значно розчленована долинами річок Гнила Липа та її притоками, які є досить заболоченими.

Ще однією цікавою складовою каркасних споруд Поділля є **Тернопільське плато**. Воно розташоване виключно на території Тернопільської області. Умовно межу Тернопільського плато проводять по лінії Зборів – Тернопіль – Гримайлів – Хоростків – Бучач – Зборів. Поряд з північним Поділлям ця територія є найбільш рівнинною. У більшості випадків відносні висоти тут становлять 15-20 метрів і лише в долинах річок Серет і Стрипа коливання досягають 40-60 метрів. Абсолютні висоти коливаються від 400 метрів на півночі до 320 на південному сході. Долини річок та їхні заплави широкі та часто заболочені, схили пологі. Територія плато розчленована північною частиною Товтр.

Як і на більшості території Поділля, основою цієї території є Волино-Подільська плита. Докембрійський кристалічний фундамент тут залягає на глибинах 1500-3000 метрів. Над ним залягає потужний шар осадових порід. За часом утворення вони належать до верхнього протерозою, палеозою, мезозою та кайнозою. Кристалічні породи на території плато на денну поверхню не виходять. Найдавнішими за часом утворення гірськими породами, що виходять на денну поверхню є відклади девонської системи. Східна межа їхніх поширень це вододіл річок Нічлава та Збруч. Ці відклади представлені аргілітами, пісковиками, алевролітами, вапняками.

В північній частині регіону значно поширені породи крейдового періоду, в результаті тут утворилися вапняки та пісковики. Зверху вони перекриті покладами мезозою та початку кайнозою. Це піски, мергелі та пісковики, правда, їх товщина незначна і на території плато вони виявлені лише у верхів'ях річки Горинь.

Вище у рельєфі залягають різноманітні породи неогенового періоду. Найбільш потужні їх покладаи виявлені поблизу села Дзвиняча Збарзького району. Зверху ці породи по всій території перекриті лесами та лесовидними суглинками.

Найбільш відомою каркасною спорудою Поділля можна назвати **Товтри**. Цей природний об'єкт є надзвичайно унікальним за своїм геологічним походженням, адже у всьому світі можна знайти тільки декілька його аналогів. Загалом, територія Товтр є абсолютно нетиповою для платформи, на якій розташовується, адже є рифовою спорудою, що утворилась за міоценової епохи. Основним компонентом для створення рифів став вапняк, утворений з різних видів черепашок. Товтри простягаються у вигляді скелястого дугоподібного підняття. Головний хребет Товтр чітко виділяється в рельєфі. Головними географічними пунктами через які або поблизу яких проходить головний хребет Товтр вважаються смт Підкамінь, в подальшому, с. Івачів, м. Збараж, с. Куйданці, смт Скалат, смт Гримайлів, смт Товсте, смт Трибухівці, смт Сатанів, с. Черче, Нова Ушиця – Чернівецька область. В рельєфі Товтри

проявляються у вигляді окремих горбів, інколи валів, а часом навіть і атолів. Загальна протяжність Товтр на території Поділля становить понад 250 кілометрів при загальній ширині 6-8 кілометрів і лише зрідка до 15-17.

На відтинку між смт Сатанів та східніше міста Кам'янець-Подільський Товтри в декількох місцях утворюють декілька хребтів. Найбільш східна ділянка цих хребтів розташована в районі села Маків Хмельницької області. На цій ділянці Товтри у вигляді вапнякових горбів чітко виокремлюються в рельєфі. Класичним прикладом тут є гора Несамовита, яка самовито розташована серед поля.

На цій південній ділянці значного поширення мають карстові форми рельєфу. Тут значного поширення мають карстові лійки, тріщини, карри та подекуди, карстові поля. Крім того, деякі Товтри зазнали значного впливу хімічного та фізичного вивітрювання. В цій місцевості можна зустріти окремі Товтри у вигляді стовпів, колон та навіть грибоподібних форм.

За річкою Дністер також у рельєфі чітко простежуються Товтри, які можна побачити обабіч траси Новодністровськ – Чернівці. Ця ділянка Товтр отримала назву Прут-Дністровські. Вони є продовженням загального хребта Товтр.

Окремі вчені зокрема Г. І. Денисик виділяють окрему ділянку Товтр, що отримала *назву Мурафські Товтри*. За різними джерелами вона розпочинається від річки Рів південніше міста Бар та простягається до річки Кам'янка на південному сході Вінницької області. Загальна довжина цих Товтр сягає майже 140 кілометрів, а її ширина місцями досягає 16 кілометрів. Їх основою є ракушнякові вапняки, в яких систематично виявляють поклади піску. В рельєфі вони не досить чітко проявляються. В районі сіл Джурин та Сапіжанка Шаргородського району Вінницької області через активний підземний видобуток вапняків активно утворюються антропогенні форми рельєфу.

Територія Хмельницької області на північ міста Хмельницький є однією з найбільш рівнинних ділянок не лише Хмельницької області, але і Поділля. Вона є досить рівнинною, хоча і має висоту 240-300 метрів над рівнем моря, а тому, в науковій літературі вона отримала назву **Хмельницьке плато**. Західні, південні

та східні межі не мають чітких меж і лише північна частина має різкий уступ до долини Малого Полісся. Територія відносно слабо почленована долинами річок, але виключення становить річка Случ, де територія значно розчленована та місцями на денну поверхню виходять кристалічні породи, наприклад, поблизу села Любомирка Полонського району Хмельницької області, де з-під кам'яної скелі б'є джерело. При фізико-географічному районуванні більшість цієї території отримала назву Горинь-Слуцька рівнина. На сході вона поступово переходить у Тернопільську область.

В межах Подільського плато на його західній околиці виділяють *Авратинську височину*. Знаходиться у межах трьох адміністративних районів Тернопільської області (Збаразький, Підволочиський, Лановецький) та двох районів Хмельницької області (Волочиський та Західна частина Теофіпольського району).

Вона є найбільш підвищеною на цій території, досягаючи місцями 380-396 метрів і на цій території, що слугує частиною головного вододілу між басейнами річки Дніпро, Південний Буг і Дністер. Тут бере початок річка Південний Буг (село Холодець) Збруч, Случ (Південна Случ) та значні їх притоки, серед них варто відмітити Бужок, Вовк, Ікву та Плоску. Вони та їхні притоки значно розчленовують Авратинську височину. Східніше Авратинської височини в науковій літературі виділяються Горинь-Слуцька (в іншому трактуванні Північно-Подільська височина) абсолютні висоти тут становлять в переважній більшості 280-300 метрів, а максимальна висота досягає 350 метрів. Особливістю цієї території є те, що її поверхня має загальний нахил із заходу та півдня переважно на схід і, місцями, на північ. Головними річками, що розчленовують рельєф на цій території є річки Ікопоть, Деревичка та переважно Хомора.

Також в деяких наукових виданнях окремо виділяють *Теофіпольську рівнину*, яка знаходиться на схід від Авратинської височини та займає більшість територій Теофіпольського адміністративного району (на момент адміністративної реформи), та західну частину Білогірського району, що знаходиться північніше смт Ямпіль.

Південна частина адміністративного Поділля в науковій літературі отримала назву *Придністровська височина*. В інших джерелах це Придністровська рівнина. Таке різне бачення цієї території пов'язане з тим, що висота цієї території значно нижча ніж Центрального Поділля, але завдяки значному розчленуванню (150-210 метрів) притоками річки Дністер цієї території вона набула «гірського» (каньйоноподібного вигляду) через перепадів висот її можна вважати «гірського, характеру». Ще однією основною каркасною спорудою Поділля є *Летичівська водно-льодовикова прохідна долина*. Вона розташована на території Летичівського району Хмельницької області та Літинського району Вінницької області і має загальний напрямок з північного-заходу на південний-схід.

В останні роки в науковій літературі значного поширення набуває назва *Подільське Полісся*. Зокрема, в роботах О. П. Чиж та Г. І. Денисика було виділено чотири окремих ділянок Полісся – Прибузьке, Десенське, Летичівське та Присобське. Одне із них, а саме Летичівське ми описали вище. Усі названі Полісся дійсно розташовані як окремі ділянки в межах лісостепу, але, як каркасна споруда, на нашу думку, виступає значна ділянка на півночі Тернопільської та Хмельницької областей. Це є частина території, яка входить до складу науково-обґрунтованого та неодноразово описаного в науковій та науково-популярній літературі Малого Полісся. Хоча, на сьогоднішній день деякі науковці проводять межу по території Поділля, виділяючи класичне Мале Полісся, включаючи до нього територію Тернопільської області, а території Малого Полісся Хмельницької області відносять до Житомирського Полісся.

Висновки: Провівши дослідження каркасних геологічних та геоморфологічних споруд Поділля ми стверджуємо, що основними з них є Подільські Товтри, Гологоро-Кременецький кряж, Опілля, Тернопільське та Хмельницьке плато, Авратинська височина, Теофіпольська рівнина, Придністровська височина та ряд менших за площею геолого-геоморфологічних утворень. Саме вони визначають сучасне «обличчя» Поділля на фізичній карті Поділля.

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ

Юрчишина Людмила Іванівна,
старший викладач
Тарасенко Вікторія Анатоліївна,
асистент
НТУ «Дніпровська політехніка»,
м. Дніпро, Україна

Вступ. Перші теоретичні дослідження природи конкуренції виконані у середині XVIII століття. Втім, глибокого вивчення цієї проблеми не було до другої половини XX століття. Інтерес до питань конкуренції та конкурентоспроможності, що з'явився у той час, був зумовлений ускладненням економічної боротьби за ринки збуту. На основі узагальнення управлінської практики науковцями того часу були сформульовані основні стратегії, які дозволяли виграти у боротьбі з конкурентами.

Сучасний період економічного розвитку України супроводжується ринковими реформами та інтеграцією у світовий економічний простір, виходом на міжнародний ринок туристичних послуг, що посилює боротьбу між суб'єктами господарювання, які пропонують туристичні послуги. Тому, щоб забезпечити успіх на ринку туристичне підприємство повинно прагнути до підвищення якості туристичних послуг при помірних цінах, удосконалення форм організації обслуговування споживачів і збільшення, на цій основі, прибутку.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз ключових теоретичних і практичних методів оцінювання конкурентоспроможності туристичного підприємства та визначення можливостей підвищення рівня їх конкурентоспроможності як провідного напрямку сталого розвитку в туризмі.

Матеріали і методи. Методика дослідження ринкового середовища туристичних послуг повинна відображати багатоаспектність діяльності в сфері туризму відповідно до специфіки кожної складової індустрії туризму. Реалізації зазначеної мети найбільш відповідає система суспільно-географічних методів дослідження, серед яких визначається системно-структурний аналіз, який дозволяє на підставі аналізу функціонування елементів системи – суб'єктів ринкової діяльності, структурувати ринок туристичних послуг, виявити територіальні та організаційно-управлінські взаємозв'язки; методи оцінювання і порівняння рівня конкурентоспроможності туристичних підприємств з використанням чинників конкуренто-спроможності у сфері туризму; метод виявлення конкурентних переваг туристичного підприємства в умовах внутрішнього середовища і ситуації на ринку.

Результати і обговорення. В науковій літературі існує багато підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства, але всі вони досить різні, єдиний підхід відсутній. Проблеми конкуренції та оцінки конкурентоспроможності підприємства присвячені праці сучасних науковців, таких як: І. Ансофф [1], який вважав, що конкурентоспроможність підприємства залежить від ефективності його роботи, М. Бранхам, Г. Багієв, В. Білоусов, В. Захарченко [2-5], займалися вирішенням проблем оцінювання конкурентоспроможності підприємства, Є. Голубков [6] у своїх роботах пропонує починати визначення пріоритетних конкурентів з розподілу їх на групи відповідно до ролі в конкурентній боротьбі, О. Млоток [7] є автором методики оцінки рівня конкурентоспроможності за теорією ефективної конкуренції, яка дозволяє швидко отримати уявлення про положення підприємства на галузевому ринку, М. Портер [8] розробив аналітичну модель п'яти сил, яка дозволяє визначити природу й інтенсивність конкуренції в галузі.

Конкурентоспроможність підприємства разом із багатьма іншими чинниками обумовлюють ринкову вартість підприємства, тому методи, що застосовуються у вартісній оцінці рівня конкурентоспроможності туристичного підприємства і ринкової вартості фірми, частково можуть співпадати.

Концепція щодо сукупності, послідовності і взаємозв'язків задач економічної оцінки зображена на рис. 1.

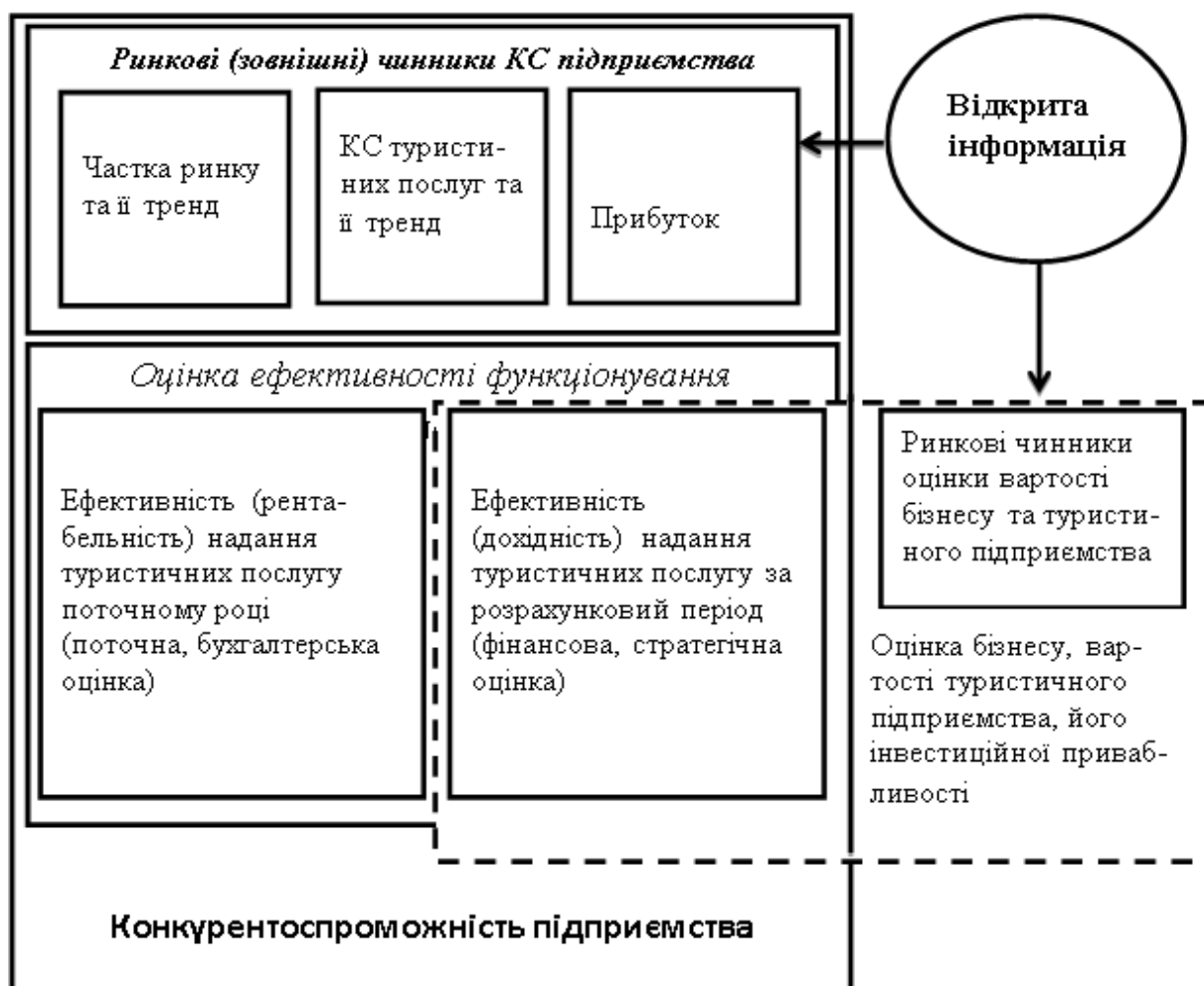

Рис. 1. Сукупність задач, що взаємозв'язані і підлягають вирішенню під час оцінки конкурентоспроможності туристичного підприємства та його ринкової вартості

Велике значення для подальшого розвитку теорії конкуренції мали розробка і обґрунтування професором Гарвардської школи бізнесу М. Портером інструментів стратегічного та конкурентного аналізу: матриць «Національного ромбу» та «П'яти сил». Вони не пов'язані з аналізом конкурентоспроможності підприємства безпосередньо, але демонструють підходи відомого економіста до визначення категорії «конкурентоспроможність» і є інструментами узагальнення великої кількості інформації про

галузь та місце в ній одного або кількох підприємств.

Національний ромб являє собою графічне зображення мікроекономічного бізнес-середовища країни, яке складається з чотирьох сфер: обставини для формування конкурентних стратегій фірм, якість ресурсів, що використовуються, якість попиту і наявність суміжних галузей або галузей, що забезпечують. Ці сфери створюють сприятливі чи не сприятливі умови для формування конкурентоспроможності, яку М. Портер вимірює ступенем продуктивності [12,с.31-32].

Наступним рівнем дослідження категорії конкурентоспроможності є галузь. Аналітична модель п'яти сил М. Портера дозволяє визначати природу й інтенсивність конкуренції в галузі. Ця матриця є універсальною – вона побудована з урахуванням спільних рис усіх ринків, тому широко застосовуються в дослідженнях, найчастіше – саме для аналізу конкуренції. До матриці входять п'ять конкурентних сил:

1. загроза появи нових конкурентів;
2. загроза появи товарів чи послуг-замінників;
3. здатність постачальників торгуватися (чи диктують вони свої умови);
4. здатність покупців торгуватися (чи диктують вони свої умови);
5. суперництво уже наявних конкурентів між собою.

При оцінці загрози появи нових конкурентів необхідно керуватися поняттям «бар'єр входу до галузі», висоту якого варто враховувати як організаціям, що знаходяться всередині галузі (для них чим вище бар'єр, тим краще), так і організаціям, що планують увійти у нову галузь (для них чим він нижче, тим краще). Висота бар'єра в основному визначається економією по масштабу, наявністю звичних марок товару, вартістю основних фондів, обмеженнями в доступі до виробничих ресурсів і каналів збуту продукції, законодавчим регулюванням доступу на ринок тощо.

Сила позиції постачальників багато в чому визначається типом ринку, на якому діють постачальники і підприємства галузі. Якщо це ринок постачальників, і вони диктують свої умови підприємствам галузі, то останні

знаходяться в менш виграшній позиції у порівнянні з випадком, коли на ринку домінують підприємства (ринок споживачів).

Сила позиції покупців, як і в попередньому випадку, залежить від типу ринку, на якому діють підприємства галузі і покупці їхньої продукції. Маються на увазі ринки виробника і покупця відповідно. Сила позиції покупців визначається в першу чергу можливістю швидко і дешево переключитися на використання інших товарів, важливістю товару для покупців, наявністю незадоволеного попиту, обсягом закупівлі і кількістю покупців.

Розглянуті вище чотири групи чинників визначають привабливість галузі і доцільність вести в ній бізнес. Оскільки ці чинники впливають на ціни, витрати, інвестиції, то вони визначають рівень прибутковості організацій даної галузі. Дослідження зазначених чотирьох сил дають можливість визначити конкурентний «клімат», інтенсивність суперництва і конкурентні переваги, якими володіє кожний із учасників ринку.

Конкурентоспроможність туристичного підприємства – це його здатність у поточному періоді та в довгостроковій перспективі забезпечувати більш високу, порівняно з конкурентами, ефективність надання туристичних послуг та вигідність реалізації туристичного продукту. Схематично структура поняття конкурентоспроможності туристичного підприємства представлено на рис. 2. Це концептуальне визначення категорії конкурентоспроможності підприємства обумовлює зміст оцінки конкурентоспроможності сучасного туристичного підприємства.

Чинники конкурентоспроможності туристичного підприємства у більшості своїй є різноспрямованими та неоднорідними: управління, продуктивність праці, різноманітні технологія надання туристичних послуг, ефективність реалізації туристичних послуг, якість і ціна обслуговування тощо. На нашу думку, слушним є твердження про те, що конкуренто-спроможність туристичного підприємства – комплексна характеристика, і тому вона є результатом діяльності туристичного підприємства у всіх напрямках розробки і надання туристичних послуг та їх обслуговування.

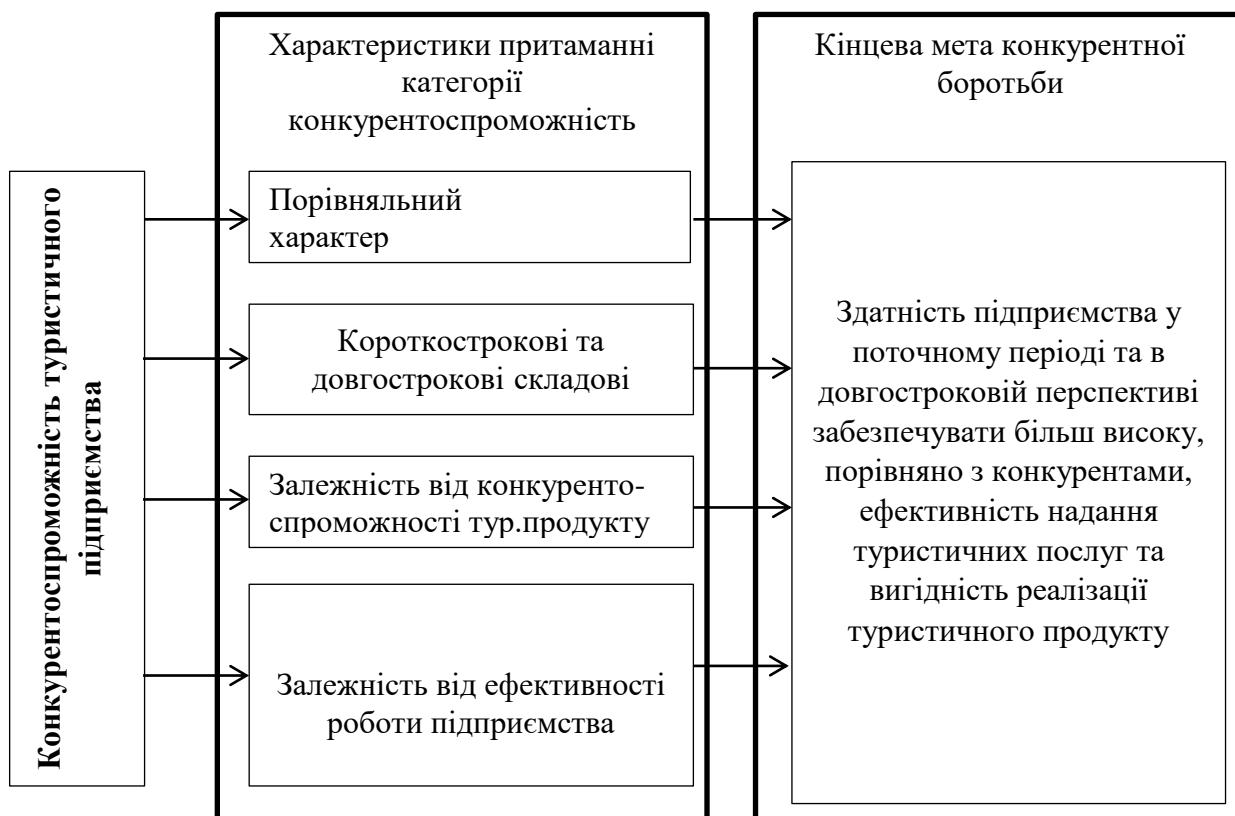

Рис. 2. Поняття конкурентоспроможності туристичного підприємства, що пропонується, та його характеристики

Вибір чинників, за якими буде проводитися оцінка конкурентоспроможності, має спиратися на цілі оцінки рівня конкурентоспроможності туристичного підприємства. Серед них можуть бути наступні:

- визначення позиції підприємства порівняно з конкурентами;
- розробка та реалізація заходів щодо підвищення рівня конкурентоспроможності;
- залучення коштів інвестора;
- розробка програми виходу на нові ринки збуту туристичного продукту.

Висновки. Конкурентоспроможність туристичного підприємства – це його здатність у поточному періоді та в довгостроковій перспективі забезпечувати більш високу, порівняно з конкурентами, ефективність туристичного продукту та вигідність його реалізації. Таким чином, методика кількісної оцінки рівня конкурентоспроможності туристичного підприємства

розглядається, виходячи з таких цілей: визначення критичних ресурсів, що створюють конкурентоспроможність у туристичній галузі, та можливостей підвищення ефективності роботи підприємства порівняно з конкурентами – для власника; вибір найбільш ефективного підприємства галузі – для потенційного інвестора.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ. /Науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 1989, – 519 с.
2. Branham M. Beyond Customer Satisfaction: Measuring the Components of Competitiveness / M. Branham [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.competitiveanalysis.com>.
3. Багиев Г. Л., Богданова Е. Л. Маркетинг-статистика / Г. Л. Багиев, Е. Л. Богданова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.marketing.spb.ru/read/m9/14.htm>.
4. Белоусов В. Л. Анализ конкурентоспособности фирмы // Маркетинг в России и за рубежом. – 2011. – № 5. – С 18-25.
5. Захарченко В. И. Конкурентоспособность станкостроительной продукции /В. И. Захарченко //Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 6 – С. 21-23
6. Голубков Е. П. Основы маркетинга. –М.: Финпресс, 2003. – 688 с.
7. Млоток Е. Принципы маркетингового исследования конкуренции на рынке / Е. Млоток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.marketing.spb.ru/resd/m3/index.htm.
8. Портер М. Международная конкуренция: Пер с англ. / Под ред. и с предисловием В. Д. Щетинина. –М.: Междунар. отношения, 1993 – 896 с.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК 378.147

DETERMINING THE LEVELS OF FORMATION OF THE CONTENT COMPONENT OF MANAGEMENT CULTURE

Adanov Kuanyshbek Bulanovich,
PhD, associate Professor¹

Duvanbekov Ruslan Sabirovich,
master's degree, doctoral student²

Ayagan Erkin Sagyntaevich,
candidate of pedagogical sciences, associate Professor¹

Bodeev Marat Turimovich,
candidate of biological sciences, associate Professor¹

Zhangabyl Marlen,
Master, Senior Lecturer¹

Duanbekova Gulnyaz Bilyalovna,
Candidate of Medical Sciences, associate Professor¹
Karaganda University named after E. A. Buketova¹, Karaganda, RK
Eurasian National University Named After L. N. Gumilyov², Nursultan, RK

Abstract: The informative component of the management culture is represented in the personality structure of the future primary school teacher by a set of psychological, pedagogical and management knowledge. In the course of the experimental work, to determine the initial state of the formation of the technological component of the management culture, questionnaires were offered with the aim of studying the students' perception of the upcoming management and pedagogical activity. As the analysis of the obtained data showed, students realize the need to form the future teacher of primary classes of skills to set the goal of the management and pedagogical activity.

Key words: content component, management culture, psychology, pedagogy, analysis.

The informative component of the management culture is represented in the personality structure of the future primary school teacher by a set of psychological, pedagogical and management knowledge. This component is reflected in the following indicators: knowledge of the specifics of the professional activity from the point of view of the pedagogical management; understanding the essence of management strategies in the activities of the teacher; focus, sustainability, management awareness; ability to self-education; creative orientation in management. Based on the classification offered by I.Ya. Lerner [1], we defined the completeness, consistency and awareness of the psychological, pedagogical and management knowledge as indicators of the formation criterion of this component.

By completeness, we understand the amount of aggregate knowledge about an object measured by the amount of program knowledge about the object being studied (laws, terms, concepts, facts, etc.).

The main features of the systematic knowledge of students are: the consistent presentation of the educational material, taking into account the links between certain types of knowledge; the implementation of actions on a specific algorithm aimed at achieving the goal; independent formation of new types of relationships, firstly, between learned psychological and pedagogical and special knowledge, secondly, between previously acquired and new knowledge.

Signs of the awareness of the totality of students' knowledge are: understanding the nature of the relationships between the psychological and pedagogical and special knowledge (management terms and concepts, facts, ideas, theories, etc., as well as between theoretical and practical types of the management knowledge); differentiation of essential and non-essential relations of the management and pedagogical phenomena; identification of areas of pedagogical reality, in which it is possible to use management knowledge; the assimilation of ways of obtaining and applying management knowledge; understanding of the principles underlying their application. Completeness, systematic nature, awareness of knowledge is by comparing students' answers with an indicative reference response, which was

compiled on the basis of program requirements and analysis of primary sources [2,3,4,5].

As it was noted, in order to determine the levels of the formation of the informative component, we used the results of the current, rating and final controls on a 100-point scale:

- 1-64 - low level;
- 65-89 - medium level;
- 90-100 - a high level.

The results of the analysis of the completion of test and other tasks related to the knowledge of the pedagogical management showed that the level of the theoretical training of the testee is insufficient. The levels of the formation of the second component are reflected in Table 1.

Table 1

Formation of the informative component of the management culture of future primary school teachers (ascertaining experiment)

Indicators	High level		Average level		Low level	
	EG	CG	EG	CG	EG	CG
Knowledge of the specifics of the professional activity from the point of view of the pedagogical management	8.0	7.9	36.9	37.5	55.1	54.6
Understanding the essence of management strategies in the activities of the teacher	4.7	4.5	13.7	14.8	81.6	80.7
Purposefulness, sustainability, management awareness	5.7	6.8	26.4	23.8	67.9	69.4
Ability to self-education	10.3	11.3	17.2	18.2	72.5	70.5
Creative orientation in management	3.4	4.5	16.1	15.9	80.5	79.6
Average indicator	6.4	7.0	22.1	22.0	71.5	71.0

The third component of the management culture of future primary school teachers, the technological one, is characterized by the presence of skills, among which we have identified:

- the ability to set the goal of the management and educational activities;
- the ability to adequately apply management strategies in accordance with the activities;
- the ability to predict and design upcoming relationships;
- the ability to optimally combine management styles;
- the ability to plan and organize intersubject activity.

In the course of the experimental work, to determine the initial state of the formation of the technological component of the management culture, questionnaires were offered with the aim of studying the students' perception of the upcoming management and pedagogical activity. For this purpose, a half-closed question was included in the questionnaire: "What skills should a future teacher have?" Students were asked to rate the level of the formation of the listed skills on a three-point scale.

As the analysis of the obtained data showed, students realize the need to form the future teacher of primary classes of skills to set the goal of the management and pedagogical activity.

The development of skills for the adequate use of management strategies in the organization of the pedagogical process was announced only by 1.4% of the respondents; they are aware of the need to be able to predict and design the upcoming relationship. 33.3% of the total number of respondents, here, in our opinion, reflected the inadequate perceptions of respondents about management activities; the need for skills to optimally combine management styles was noted by only 3.4%; 16.1% of respondents noted the ability to plan and organize intersubject activity.

At the same time, answering another question, "What knowledge does a teacher need for the successful management and pedagogical activity?" students highlight the compulsory formation of a high level of knowledge and skills in psychology - 67.9% and pedagogy - 41.3%.

Comparing the characteristics of students' awareness of the need for special skills and self-evaluation of their formation, it is possible to understand the goals, what students set for them, what difficulties they may face at this stage. So, realizing the need for the developed management style, the management culture in future professional activities, the students rather highly appreciated their formation in themselves: excellent - 17.2%; good - 55.1%; satisfactory - 27.7%. The formation of their skills in organizing and managing a group of students was rated by students much lower - excellent - 15.9%; good - 45.4%; satisfactory - 38.7%.

To identify the real level of the formation of the technological component, we offered the testee a number of questions and tasks related to the methods of the pedagogical management. Thus, the testee was asked to list the leadership styles they knew, methods of studying the group, and indicate those that they speak fairly freely. As a result of the analysis of the answers, it turned out that the complex of methods used by the testee to develop their own leadership styles and study learners is quite small.

In the process of conducting trial lessons, there was an increased anxiety, lack of self-confidence, lack of contact with the audience, inability to hold attention. The problem moments of students manifested themselves in the management of both the learning process and the independent activities of students. Self-analysis of the classes conducted revealed inadequate self-assessment of their own activities, and as a result, disadvantages in the planning of work on self-study and self-correction of their activities.

These low scores could not but affect other skills, for example, analysis of teacher's management actions, leadership style they use, methods used to manage the classroom group and students' personal development, lessons attended and extracurricular activities, analysis of lesson plans of fellow students and teachers.

Insufficient knowledge of the theoretical and methodological foundations of the pedagogical management has largely led to low indicators of ability to use management knowledge in the process of teaching, organizing and conducting

classes, and extracurricular activities, which were identified through a number of relevant tasks.

Thus, we came to the conclusion that an insufficient level of the management knowledge and skills negatively affects the process of teaching practice, which resulted in the inability to organize their management and teaching activities and the corresponding activities of students in the educational process, lacking the ability to predict and design relationships in a team, inability to follow the principles of the pedagogical management, etc.

References

1. Lerner I. Ya. The learning process and its regularities. - M., 1980. - 96 p.
2. Abildina S.K., Adanov K.B. Pedagogikalyq menedzhment – basqaru ma'denietinin' negizi: elektrondy oqulyq. – Qazaqstan Respublikasy A'dilet ministriginin' kua'ligi 10.04.2017 zhyly berilgen, No. 632.
3. Ishanov P.Z., Minzhanov N.A., Adanov K.B. Personality as a subject of the management aspect of pedagogical activity // International Journal of Experimental Education. - 2015. - Part 2, No. 4. - P. 308-310.
4. Mynbayeva A.K., Sadvokasova Z.M. Innovative teaching methods, or how interesting to teach. - Almaty, 2007. - 284 p.
5. Zhunusbekova A. Interrelation of theory and practice in the scientific and methodological support of the process of training future primary school teachers for management activities. [http://www.rusnauka.com/16_EISN_2015 / Pedagogica / 2_194062.doc.htm](http://www.rusnauka.com/16_EISN_2015/Pedagogica/2_194062.doc.htm).

UDK 378.147

**IMPLEMENTATION OF THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMING
THE MANAGEMENT CULTURE**

Adanov Kuanyshbek Bulanovich,
PhD, As. Prof.

Khairova Gulja Malbagarovna,
Cand. of Fil. Scien, Ass. Prof.

Zhunusova Neilya,
Senior Lecturer

Shayakhmetova Marzhan,
Cand. of Ped. Scien, Ass. Prof.

Aubakirova Kymbat Faizullinovna,
Cand. of Ped. Scien, Ass. Prof.

Duanbekova Gulnyaz Bilyalovna,
Cand. of Med. Scien., As. Prof.

Karaganda University named after E. A. Buketova, Karaganda, RK

Summary: The development of the special course and the special seminar in the vocational training of future primary school teachers was stipulated by the trends in the development of the modern pedagogical science and practice; the need to train a competitive specialist; the need to meet the requirements of the future specialist in the knowledge of those areas of the pedagogical activity that go beyond traditional training. Our developed special course “Pedagogical management as the basis of the management culture” and a special seminar “Creative style of the management activity of a future primary school teacher” were held in the third year before the going of students to teaching practice (5, 6 semesters, respectively). Taking into consideration the above, we have identified some requirements for the content of this special course: the special course is based on the conceptual provisions of the pedagogical management described in the first section; the content of the special course takes into account the specifics of the primary school teacher; the special course is aimed at the awareness of the need to form the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management; the

special course provides for the mastering of knowledge in parallel with the formation of practical skills and development of professionally significant qualities.

Keywords: research, management culture, anxiety, self-activity, success, motivation

In the message of the President of the country N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan “New Kazakhstan in the new world” it is noted that “the quality of higher education must meet the highest international requirements” [1].

The significance of forming the management culture of future primary school teachers is determined by the tasks of the social development of the modern Kazakhstan society, which are reflected in a number of official documents in the field of education and culture: the Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”, the State Program for the Development of Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 [1,2].

Control of the process of the formation of the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management occurs, to a greater extent, spontaneously and unconsciously, which will adversely affect the quality of future professional activities of primary school teachers. This served as the basis for the organization and conduct of the forming experiment. A special course “Pedagogical management as the basis of the management culture” and a special seminar “Creative style of the management activity of a future primary school teacher” were developed for the effective formation of the management culture.

The development of the special course and the special seminar in the vocational training of future primary school teachers was stipulated by the trends in the development of the modern pedagogical science and practice; the need to train a competitive specialist; the need to meet the requirements of the future specialist in the knowledge of those areas of the pedagogical activity that go beyond traditional training.

The conditions for the effectiveness of the special course are [3]:

1. The special course should have a high scientific and theoretical level. On the basis of the material of the scientific research, the problem is clearly posed; the

scientific concepts that reveal it, the scientific position of the head of the special course are formed. Students get acquainted with topical issues, with possible solutions to the problem, with the effectiveness of the pedagogical research.

2. An essential condition is the problematic nature of the special course: the discussion of the teacher with the students, their inclusion in the process of “obtaining” the scientific truth, the widespread use of innovative forms of the organization of educational activities and interactive methods of work, causing the interest, activating the thinking process of students.

3. The relationship between theory and practice. The applied nature of special courses, their practical component will contribute to the development of pedagogical thinking, the application of knowledge in practice, the development of special skills, the formation of professional competencies.

Our developed special course “Pedagogical management as the basis of the management culture” and a special seminar “Creative style of the management activity of a future primary school teacher” were held in the third year before the going of students to teaching practice (5, 6 semesters, respectively). It is stipulated by the fact that students already have the necessary knowledge of the general education and basic disciplines, as well as gained some experience of practical work in the school during teaching practice in junior courses. All this became the basis for the offered material not to be perceived abstractly. In addition, the formed theoretical knowledge is fixed in the process of their conscious application during the educational teaching practice in school.

Taking into consideration the above, we have identified some requirements for the content of this special course:

- the special course is based on the conceptual provisions of the pedagogical management described in the first section;

- the content of the special course takes into account the specifics of the primary school teacher;

- the special course is aimed at the awareness of the need to form the management culture of future primary school teachers on the basis of the pedagogical management;

- the special course provides for the mastering of knowledge in parallel with the formation of practical skills and development of professionally significant qualities.

Developing this special course and the special seminar, we were based on the idea of an intensive approach which "...allows you to either in the standard period to achieve better results or to reduce the time to achieve a standard result" [3,4,5,6].

Based on the experience of the educational practice of E. A. Buketov KarSU on using an intensive approach, our developed special course and the special seminar have several conditions and features:

- clear design and strict structure of the special course, without unnecessary repetitions and excessive expansion of information;

- rational (necessary and sufficient) amount of information within the special course, allowing economical and effective use of standard training time, the exclusion of unnecessary information from the training sessions, which unnecessarily overloads the special course with details;

- the use of interdisciplinary information links, additional knowledge, skills and abilities that are successfully used in the classroom on the pedagogical management – pedagogy and psychology;

- conducting simulation business games on the analysis and design development of conventional and real business situations, the development of methods of group and collective decisions, the organization of management communication;

- the use of the method of "case study" - a method of modeling management-pedagogical situations (eng. "case" - a matter, circumstances, precedent) based on real events of the pedagogical practice, fictional circumstances and conditions of activity;

- industrial and pedagogical practice in primary school.

For the interest of students in the study of special courses developed by us, we have justified their advantages: the formation of the management skills and abilities; increasing the effectiveness of the management and pedagogical activities; the development of professionally significant qualities; career prospects; obtaining satisfaction from professional activities; self-assertion; the ability to understand others and an adequate response to the attitude of others; independence in decision-making; the ability to develop their own values, independent creative thinking. The thematic plan of the special course is presented:

Topics
Pedagogical management as the main subject of the management culture, goals and objectives of the course
Basic regularities, principles, activities and technological procedures of the pedagogical management
Target forecasting and achievement of goals in the pedagogical management
Monitoring system in the pedagogical management
Educational process control system. Diagnosis on the basis of certification of teachers-specialists
Basic concepts of the modern pedagogical management

The purpose of the special course “Pedagogical management as the basis of the management culture” is the development of the theoretical foundations of the pedagogical management and the formation of practical skills of effective management of the process of inter-subject interaction in the pedagogical system, and as a consequence, the formation of the management culture of the primary school teacher.

The objectives of the special course are vocational training of students in the specialty “Pedagogy and methods of primary education” for:

- the organization and management of the process of interaction between the teacher and the learner in teaching and educational process;

- the integrated realization of the values of the pedagogical management concept based on the principles of humanism, ensuring the transfer of the learner to the position of the subject;

- the application of the main technological methods of interaction providing possibility to organize productive interaction of the subjects of the pedagogical process in the aspect of management.

To achieve this goal of the pedagogical system set by us, we adhered to the following algorithm of the experimental pedagogical work:

- mastering theoretical knowledge at lectures;
- consolidation and deepening obtained theoretical knowledge at seminars;
- working out practical skills at practical lessons;
- further improvement of skills during the practice and in the professional activity.

The method of studying the special course on the transfer of theoretical knowledge into the management skills was focused on the fact that the concept of the pedagogical management does not give specific recommendations on how to behave in a particular case, but only demonstrates the possible options of the methods of the pedagogical influence. The decision how to behave has to be made by the future teacher on the basis of taking into account objective and subjective factors.

References

1. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan “New decade - new economic growth - new opportunities for Kazakhstan”. – Astana, 2010.

2. State program for the development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2016-2019: official publication. - Astana, 2016.

3. Жетписбаева Б.А., Сырымбетова Л.С. Педагогический менеджмент: учебное пособие. – Караганды: КарГУ, 2005. – 124 с.

4. Исаева З.А. Подготовка менеджеров образования в высшей школе. – Алматы: КазНПУ, 2005. – 135 с.

5. Adanov K. B., Duvanbekov R.S., Abishev Z.B., Karynbaeva M.Z., Isin S.G., Duanbekova G. B. The 6th International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world” (January 20-22, 2021) BoScience Publisher, Boston, USA. 2021. 992 p.

6. Модернизация современного образования: анализ опыта и тенденций The practice of forming the management culture of future primary school teachers in the process of vocational training: [монография / Абишев Ж. Б. Аbugалиев Б.Н., Аданов К.Б., Дуванбеков Р.С. и др.]; Петрозаводск : МЦНП «Новая наука», 2021. - 109 с. : ил. - Коллектив авторов.

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Іншакова Інна Євгенівна,

к. філол. н., ст. викладач

Дудник Д. О.

Студентка

Криворізький державний педагогічний університет
м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. У статті автор надає інформацію щодо поняття «економічне виховання», аналізує його особливості та значення для дітей дошкільного віку.

Ключові слова: економічне виховання, економічна освіта.

Постановка проблеми. Сьогодення показує, що дитина з раннього віку стикається зі світом різноманітних економічних процесів та понять. Економічне виховання має бути однією з основних ланок дошкільного навчального закладу.

Дошкільний період є сенситивним періодом набуття дитиною різних якостей, особливо бережливості та економності. Дітям потрібно дати елементарні відомості з області економіки: навчити їх правильному відношенню до грошей, способам їх заробляння і розумному використанню; за допомогою ігор, економічних задач. Закладена економічна освіта в дошкільному віці сприятиме кращому економічному вихованню та соціалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань економічного виховання займалися Н. Г. Грама, Р. С. Жадан, Є. О. Курак, А. А. Смоленцева, Г. Д. Шатова, які переконували, що економічна освіта повинна перетинатися з трудовим та розумовим вихованням, адже так дошкільники доступно розуміють економічні поняття. Також такі автори, як Л. Горкіна, В. Кондратьєв, Т. Любимова, І. Прокопенко, зауважують, що основним елементом економічного виховання є формування економічного мислення та свідомості.

Мета статті. Основною метою нашої статті є розкриття особливостей та значення економічного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасність демонструє швидкий розвиток економічних процесів, що відбуваються в ньому, але не кожна особистість може компетентно вирішити певні задачі в цій сфері. Ми вважаємо, що саме з дошкільного віку є доречним ознайомлювати дітей з елементарними економічними процесами, адже це є запорукою до формування у дітей знань про те як створений світ, які процеси відбуваються у ньому.

Економічне виховання – це цілеспрямований процес взаємодії дорослого та дитини, орієнтований на засвоєння доступних віку елементарних економічних понять, формування моральних почуттів та морально-економічних якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, розвитку інтересу до економічної сфери життя, формування навичок соціально-економічної поведінки. [1].

У процесі економічного виховання беруть участь два осередки – родина та дошкільний навчальний заклад. Родина – реальне економічне середовище, у якому живе дитина, де вона постійно включається в життєві ситуації: стикається зі справжніми грошима, ходить з батьками в магазин. У дошкільному навчальному закладі у дітей формують уявлення про товар, уміння оцінювати річ, формують інтерес до матеріальних цінностей, розвивають економічне мислення. Успішність засвоєння дітьми знань економічної спрямованості залежить від рівня готовності педагогів та батьків вирішувати завдання економічного виховання. [2].

Педагоги дошкільних закладів мають ретельно підходити до питання економічного виховання. Для цього вони вивчають відповідні програми, тлумачення термінів, які були б зрозумілі дітям, знаходять літературу, у якій яскраво пояснюється зміст теми та добирають ігри, які б закріплювали знання дитини.

Головний засіб, який використовують для формування елементарних економічних знань є гра як провідна діяльність дошкільників. Сюжетно-рольові

ігри передбачають моделювання реальних життєвих ситуацій: операції купівлі – продажу, виробництва та реалізації готової продукції. Під час розгортання цих ігор дорослі створюють найсприятливіші умови для розвитку в дітей інтересу до економічних знань, адже ігрові ситуації моделюють з максимальним наближенням до реальних [3]. Тому, ми можемо сказати, що завдяки грі збагачується економічний досвід, діти навчаються планувати дії та взаємодіяти з оточуючими.

Таким чином, приділяючи увагу економічному вихованню дошкільників, ми:

- формуємо елементарні економічні знання;
- формуємо цінне ставлення до праці людей та її результатів;
- розвиваємо економічне мислення;
- формуємо навички економічної діяльності;
- допомагаємо взаємодіяти з навколишнім світом.

Висновок. Отже, ми вважаємо, що економічне виховання є важливим елементом у дошкільній освіті, адже воно допомагає дитині зрозуміти сутність економічних стосунків, які є запорукою економічної діяльності. Економічна освіта вчить дітей раціонально та розумно підходити до певних вчинків та дій. Важливо, щоб у процесі економічного виховання разом взаємодіяли родина та дошкільний навчальний заклад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркіна Н.Г Погляди видатних педагогів на економічне виховання дітей дошкільного віку. *Вісник студентського товариства*. 2018. №18. С. 215-218.
2. Дудник Н.А. Економічна соціалізація дітей дошкільного віку: сутність, поняття. *Збірник наукових праць "Педагогічні науки"*. 2015. №67. С. 446-450.
3. Левчук О.В. Формування економічної свідомості дітей дошкільного віку. Костопіль, 2019. 92с.

ПАЛЬЧИКОВІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Іншакова Інна Євгенівна,

к. філол. н., ст. викладач

Зарубіна Єлизавета Віталіївна

Студентка

Криворізький державний педагогічний університет

м. Кривий Ріг, Україна

Анотація. Автор розглядає поняття «сенсорне виховання» та «пальчикові ігри»; досліджує особливості та значення пальчикових ігор для розвитку та виховання дітей раннього віку.

Ключові слова: сенсорне виховання, пальчикові ігри.

Постановка проблеми. Велика кількість фахівців у психолого-педагогічній сфері відзначають важливість сенсорного виховання. Пальчикові ігри відіграють одну з провідних ролей сенсорного виховання дітей дошкільного віку. Важливість даних ігор полягає у тому, що дитина отримує позитивні враження. Також під час пальчикових ігор у дошкільника розвивається пам'ять, увага та мовлення. Зазначимо, що педагоги повинні володіти відповідними знаннями, які будуть забезпечувати доцільне використання різних вправ пальчикових ігор відповідно до віку та зацікавленості дітей. Відтак, ми вважаємо, що пальчикові ігри є одним із засобів сенсорного виховання, але успішність даного способу залежить від знань та умінь педагога.

Аналіз досліджень. Серед учених, які приділили особливу увагу у своїх працях пальчковим іграм були Л. Биковець, яка висвітила у своїй статті вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток. Т. Момот запропонувала у своєму посібнику «Пальчиками граємо – мову розвиваємо» пальчикові вправи у віршованому супроводі для розвитку дошкільнят та

молодших школярів. В. Ліщук написала працю «Зв'язок розвитку тонких рухів пальців рук і розвитку мовлення», у якій значну увагу приділила пальчиковій моториці та іграм для розвитку дрібної моторики, адже завдяки цьому дитина здатна опанувати складні маніпуляції з предметами, та готує її до самостійного життя.

Мета публікації – теоретично дослідити та обґрунтувати, яке значення виконують пальчикові ігри у сенсорному вихованні дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, сенсорне виховання відіграє важливу роль у ранньому віці, адже дітям даного віку кортить взаємодіяти з різними предметами, матеріалами, які трапляються на їхньому шляху. Зацікавленість дітей раннього віку є характерною, адже нещодавно вони опанували ходьбу, і тепер самостійно пересуваються та досліджують оточуючий світ.

Сенсорне виховання – сукупність педагогічних заходів, спрямованих на розвиток діяльності органів чуття дитини [1]. Сенсорне виховання забезпечує всебічний розвиток дитини, тому педагоги повинні правильно організувати простір, який би позитивно сприяв сенсорному стимулюванню та зацікавленості дітей.

Ми вважаємо, що особливе місце під час сенсорного виховання дітей раннього віку посідають пальчикові ігри. Пальчикові ігри – це інсценування яких-небудь римованих розповідей, казок за допомогою пальчиків. Багато ігор потребують участі обох рук, що дає можливість дітям орієнтуватися в поняттях «праворуч», «ліворуч», «вгору», «вниз» і т. п [2]. Узагалі, пальчикові ігри – це не лише можливість весело провести час з дитиною, але й можливість сприяти її розвитку, адже, як зазначав І. Кант : «Рука – це мозок людини, що вийшов назовні». Зазначимо, що під час даних ігор відбувається всебічний розвиток, коли дитина займається пальчиковою гімнастикою:

– виконання вправ та ритмічних рухів пальцями призводить до збудження мовних центрів головного мозку і різкого посилення узгодженої діяльності мовленнєвих зон, що, у кінцевому результаті, стимулює розвиток мови;

– ігри з пальчиками створюють сприятливий емоційний фон, розвивають уміння наслідувати дорослому, вчать вслухатися і розуміти зміст мови, підвищують мовну активність дитини;

– малюк вчиться концентрувати свою увагу і правильно її розподіляти;

– якщо дитина буде виконувати вправи, супроводжуючи їх короткими віршованими рядками, то її мовлення стане більш чітким, ритмічним, яскравим, і посиляться контроль за рухами, які виконуються;

– розвивається пам'ять дитини, так як вона вчиться запам'ятовувати певні положення рук і послідовність рухів;

– у малюка розвивається уява і фантазія. Опанувавши всі вправи, він зможе "розповідати руками" цілі історії;

– у результаті освоєння всіх вправ, кисті рук і пальці набувають силу, хорошу рухливість і гнучкість, а це надалі полегшить оволодіння навичками письма [3].

На наш погляд, діти з радістю грають у такі ігри, тому що вони є емоційно насиченими, цікавими та веселими. Психолого-педагогічні фахівці розуміють важливість пальчикових ігор, тому існує достатня кількість посібників, які містять пальчикові вправи віршованого характеру, що дозволяють не тільки педагогічним працівникам, але й батькам сприяти сенсорному вихованню дитини.

На нашу думку, перевагою пальчикових вправ є те, що їх можливо використовувати не лише вдома, але й в лікарні, крамниці, транспорті тощо.

Таким чином, ігри з пальчиками вирішують безліч завдань у розвитку дитини дошкільного віку:

– сприяють оволодінню навичками дрібної моторики;

– допомагають розвитку мовлення;

– підвищують працездатність головного мозку;

– розвивають психічні процеси: пам'ять, увагу, мислення, уяву;

– розвивають тактильну чутливість;

– знімають тривожність [3].

Висновок. Отже, проведений нами аналіз науково-педагогічних джерел, засвідчує важливість пальчикових ігор у сенсорному вихованні. На нашу думку, з раннього віку варто сприяти розвитку дрібної моторики, адже рухи пальців рук сприяють психічному та мовленнєвому розвитку дитини.

Ми вважаємо, що використання пальчикових ігор у ранньому віці є запорукою успішного всебічного розвитку особистості.

Перспективу дослідження ми вбачаємо у подальшому вивченні впливу пальчикових ігор як одного із засобів розвитку дитини раннього віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максименко Н. Л. Сенсорне виховання дошкільників з порушеннями слуху. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2013. № 4(1). С. 58-66.
2. Биковець Л. Л Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини. *Таврійський вісник освіти*. 2012. №2. С.124-131.
3. Богдан Т. М. Вплив пальчикової гімнастики на всебічний розвиток дітей дошкільного віку. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2016. С.65-68.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ РЕСУРС МЕТОДИКО-ПРИРОДНИЧОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ НУШ

Крамаренко Алла Миколаївна

д-р пед. наук, професор,
професор кафедри початкової освіти
Бердянський державний педагогічний університет
Україна

Вступ./Introduction. Один із найважливіших аспектів інтеграційних процесів полягає в запровадженні двоступеневої системи навчання майбутніх учителів початкової школи в умовах модернізації, а також відповідність до запитів НУШ.

Мета роботи./Aim. Аналізуючи практичні здобутки з боку впровадження ідей НУШ, слід вказати, що посиленної уваги потребує навчальний ресурс з методико-природничої підготовки майбутніх учителів початкової школи під час їх навчання в ЗВО. На разі за акредитаційними вимогами НАЗЯВО наявність авторських навчальних посібників з основних дисциплін є складовою для оцінювання якості професійної підготовки майбутніх учителів. Так, особливої підготовки вимагає викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Матеріали та методи./Materials and methods. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи розкрита в ґрунтовних докторських дослідженнях (О. Біда, О. Будник, Т. Гуменникова, Б. Долинський, А. Коломієць, А. Крамаренко, А. Кучерявий, О. Лінник, С. Литвиненко, С. Мартиненко, М. Марусинець, О. Матвієнко, О. Митник, О. Оліяр, І. Осадченко, Д. Пащенко, Р. Пріма, О. Фізеші, О. Федій, О. Хижна, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.). Питання їх методико-природничої підготовки представлено роботами О. Біди, А. Крамаренко та ін. Проте, модернізації зазначеної підготовки, яка б відповідала вимогам НУШ, потребує суттєвого

переосмислення вимог до конкурентоспроможного працівника в сфері початкової освіти.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, використано комплекс методів дослідження, зокрема: *теоретичні* – теоретичний аналіз концепцій, теорій і методик, що мав на меті виявлення шляхів розв'язання досліджуваної проблеми; синтез та осмислення філософської, психолого-педагогічної літератури, дисертацій та авторефератів, матеріалів конференцій та періодичних фахових видань з теми дослідження, вивчення та узагальнення досвіду роботи ЗВО з окресленої проблеми; *статистичні*: методи математичної статистики та обробки одержаних експериментальних даних з метою кількісного і якісного аналізу результатів експериментального дослідження.

Результати та обговорення./Results and discussion. Формування двох із десяти визначених Концепцією Нової української школи ключових компетентностей – «Компетентності в природничих науках і технологіях» та «Екологічна грамотність і здорове життя» – є одним із завдань навчання природознавства в початковій школі [1]. Перехід початкової освіти від знаннєвої парадигми до компетентнісної потребує цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування у молодших школярів предметної природознавчої компетентності.

У свою чергу модернізація освіти, вказують О. Біда та А. Крамаренко, зумовлює актуалізацію нових підходів до підготовки майбутніх учителів початкової школи, формування в них педагогічної й екологічної культури, спеціальних компетентностей з методик викладання предметів початкової ланки освіти в цілому, й методики навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей зокрема [2, с. 162].

Вирішення зазначених завдань потребує вдосконалення навчально-методичного забезпечення ОПП Початкова освіта з методики навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей в умовах кредитної організації освітнього процесу ЗВО.

В авторському посібнику здійснена спроба нового підходу до структуризації змісту курсу "Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі" на принципах кредитної системи навчання [3].

Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей складається з 12-ти модулів (Наукові засади методики навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей; Питання громадянської освіти; Формування суспільствознавчих та природничих уявлень та понять; Форми та методи організації освітнього процесу з курсу «Я досліджую світ»; Практичний аспект вивчення курсу «Я досліджую світ» в початковій школі; Активізація освітньої діяльності молодших школярів з курсу «Я досліджую світ»; Контроль і регулювання освітньої діяльності молодших школярів з курсу «Я досліджую світ»; Методичний аспект викладання курсу «Я досліджую світ» в 1-2 класах; Особливості вивчення курсу «Я досліджую світ» в 3-4 класах; Шляхи підвищення якості освітнього процесу з курсу «Я досліджую світ»; Питання еколого орієнтованої освіти у методиці навчання природничої та громадянської освітніх галузей; Питання біо(еко)етичного виховання здобувачів початкової освіти у методиці навчання природничої освітньої галузі.

Кожний з представлених модулів включає характеристику навчальних цілей, перелік опорних понять, методичні рекомендації щодо опрацювання матеріалу модуля і виконання завдань самостійної та індивідуальної роботи, рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти, стислий зміст лекцій, плани практичних та лабораторних занять, питання до самоконтролю, зразки завдань до поточного та підсумкового контролю. Така побудова посібника є виправданою, оскільки вона надає здобувачеві вищої освіти можливість детально розібратися в теоретичному матеріалі, перевірити й оцінити свої компетентності.

У даному посібнику особлива увага приділена висвітленню таких питань: методи навчання «Я досліджую світ», контроль і регулювання освітньої діяльності молодших школярів з курсу «Я досліджую світ»; шляхи підвищення

якості освітнього процесу з означених курсів. При характеристиці форм і методів навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей були використані класифікації, які історично склалися й широко застосовуються в школі.

Використання навчального посібника, як показує практика (ФППОМ Бердянського державного педагогічного університету, ОС бакалавр), сприяє засвоєнню здобувачами вищої освіти основних категорій методики навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей, методів та форм організації освітнього процесу з предмету здобувачеві вищої освіти «Я досліджую світ», дозволяє орієнтуватися в альтернативних підручниках з курсу для здобувачів початкової освіти в умовах варіативності.

Висновки./Conclusions. Особливістю даного посібника є його практична спрямованість. Майбутні вчителі початкової школи мають добре знати програми з курсу «Я досліджую світ», зміст альтернативних підручників, принципи їх побудови, володіти різноманітними методами та прийомами викладання, вміти застосовувати на практиці знання, одержані під час вивчення методики навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <http://nus.org.ua/news/uryad-opublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 20.01.2021).

2. Крамаренко А. М. Природнича підготовка майбутніх фахівців початкової освіти в умовах сталого розвитку суспільства. Підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти: колективна монографія / за заг. ред.: проф. Людмила КОВАЛЬ, Алла КРАМАРЕНКО. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. С. 161-206.

3. Крамаренко Алла. Методика навчання природничої, громадянської та історичної освітніх галузей у початковій школі: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закладів ОПІ Початкова освіта. Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. 424 с.

НАРОДНА ЗАГАДКА ЯК ЗАСІБ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ ТА КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Марчук Сергій Степанович,

к. пед. н.,

Чемерис Ірина Володимирівна,

старший викладач,

Ковальчук Ірина Леонідівна,

к. філос. н., доцент

Викладачі

КЗВО «Луцький педагогічний коледж»

м. Луцьк, Україна

Вступ./Introduction. Багато можливостей дає загадка для розумового розвитку дітей, для прилучення їх до словесної художньої творчості [1, с. 6]. Створюючи чи відгадуючи загадку, вони зосереджують увагу на конкретному предметі. Молодші школярі ще не володіють достатнім досвідом сприймання об'єкту, тому доцільно звертати їхню увагу на окремі, найвиразніші, найістотніші ознаки певного предмета чи явища. Твори-загадки тим і корисні, що під час їх опрацювання дитина вчиться розглядати предмет, виявляти його ознаки.

Цікава, допитлива загадка надовго запам'ятовується дитиною. Особливо привабливі для учнів початкових класів римовані загадки, які певною мірою допомагають дітям і педагогам зняти накопичену втому, вносять позитивне пожвавлення в освітній процес [10, с. 49]. Народні загадки урізноманітнюють розумову діяльність учнів, підтримують їх інтерес до відповідної навчальної теми і зосереджують увагу на опануванні нової, допомагають позбутися одноманітності у виконанні запланованих пізнавальних операцій та гіподинамії.

Мета роботи./Aim. Мета дослідження – теоретично обґрунтувати проблему народних загадок у педагогічній науці та визначити оптимальні шляхи їх використання в початковій школі. Для розв'язання мети роботи ми

виконали такі завдання: виявити сутність та особливості загадок; з'ясувати реальний стан застосування народних загадок у розвитку лкритичного мислення молодших учнів.

Матеріали і методи./Materials and methods. Теоретичний аналіз наукових-літературних джерел, синтез, узагальнення, порівняння, абстрагування, конкретизація, вивчення передового педагогічного досвіду, анкетування.

Результати і обговорення./Results and discussion. Загадки – це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Щоб знайти відповідь – відгадку, потрібно вміти зіставляти життєві явища на основі їх спорідненості чи подібності за певними ознаками, рисами, характеристиками. Звідси і назва слова «загадка»: від «гадка» – думка, «гадати» – думати, мислити. Специфіка загадок полягає в тому, що в них у завуальованій алегоричній формі зашифровано якийсь предмет чи явище і треба відшукати його первісне значення. Тому автори М. Лановик та З. Лановик аналізуючи художню форму загадок, твердить, що «кожна загадка композиційно – одночленний паралелізм, другим членом якого є відгадка» [5, с. 236].

Використовували загадки у своїй творчості І. Франко, Ю. Федькович, Л. Глібов, Л. Боровиковський, С. Руданський, П. Тичина, М. Сингаївський, О. Потебня, О. Сементовський, М. Рибникова, І. Колесницька, В. Аникіна, І. Березовський та ін. [3, с. 4–5].

Проаналізувавши низку науково-літературних джерел, ми здійснили контент-аналіз поняття «загадка» (табл. 1.).

Таблиця 1

Категоріальний аналіз поняття «загадка»

Автор / Джерело	Визначення (зміст) поняття
М. Лановик, З. Лановик [5, с. 77]	Загадки – це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Щоб знайти відповідь – відгадку, потрібно вміти зіставляти життєві явища на основі їх спорідненості чи подібності за певними ознаками, рисами, характеристиками. Звідси і назва «загадка» від «гадка» – думка, «гадати» – думати, мислити

Літературознавчий словник-довідник [6, с. 97]	Загадка (від «гадати» - думати, вгадувати) – жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі
В. Гнатюк [9, с. 65]	Загадки – бистроумні й дотепні питання, в яких повинна критися також відповідь на них.
Л. Дунаєвська [4, с. 67]	Загадка – це афористичний твір, що складається з стислого поетичного, часто ритмізованого вислову, в якому певний предмет чи явище зображується через його метафоричний еквівалент»
І. Березовський [9, с. 88]	Загадки – це стислі поетичні запитання, мудрі сентенції, які в «прихованій», часто нарочито завуальованій формі зображають окремих предмет чи явище через інші – на основі їх певної спорідненості, подібності, часом ледве вловимої і навіть далекої»

Таким чином, істотними ознаками поняття «загадка» є: короткі й дотепні описи людей, тварин, предметів, подій, явищ; віршована форма; хитромудрі запитання; художнє алегоричне зображення істоти, предмета або явища; короткий афористичний фольклорний твір.

Однією з перших логічно несуперечливих і науково вмотивованих класифікацій, що не втратила свого значення і в наш час, була запропонована І. Франком у праці «Останки первісного світогляду в руських і польських загадках народних». Аналізуючи первісний слов'янський світогляд, побудований на ідеалізації і персоніфікації сил і явищ природи, та давні релігійні вірування (анімізм, зооморфізм і антропоморфізм), Франко кладе їх в основу класифікації загадок як одного з найдавніших жанрів [38, с. 323].

І. Березовський виділяв такі тематичні групи:

1. Природа (Небо. Земля. Явища природи. Рослинний світ. Тваринний світ).

2. Людина (Фізична природа людини: будова тіла, життя і смерть. Матеріальне життя людини: їжа, одяг, взуття, речі домашнього вжитку).

3. Трудова діяльність людини (Освіта. Музика. Звичай та обряди. Абстрактні, загальні, умовні та зібрані поняття. Головоломки, шаради та різноманітні запитання).

4. Різні Включена група «Різні» вказує, що можна виділити й інші тематичні групи та підгрупи [1, с. 31].

Існує значний за обсягом цикл творів, що об'єднує в собі характерні за формою і призначенням загадки-головоломки, шаради та різноманітного характеру запитання. Серед них є зразки елементарної арифметики, задачі на кмітливість та загадки, спеціально призначені для виховання уважності [7]. Сюди ж слід віднести загадки про родинні зв'язки людей (брат, сестра, небога; батько, син, внук; батько і дочка, мати і син та ін.).

Загадки дуже тісно пов'язані з іншими жанрами усної словесності [8, с. 287]. Перш за все, генетично вони пов'язані з міфологією – містять елементи давніх вірувань (анімізму, тотемізму), – а також з магією: споріднені із замовляннями, в яких з певних причин вказується не пряма назва предметів чи явищ, а їх описова метафорична форма. У найдавніших загадках збереглися залишки віри в магічну дію слова, тому подекуди в давніх колядках і віншуваннях трапляються побажання у формі загадок. Загадки виявляють тісний зв'язок із народною лірикою. У календарно-обрядовому циклі вони найчастіше трапляються у русальних піснях, де відгадуванню загадок надається магічна сила [2, с. 200].

Найголовнішими ознаками художньої специфіки жанру загадок є конкретність теми, лаконізм, кондесованість думки, надзвичайна стійкість традиції та велика усталеність образності.

З метою вивчення актуального стану застосування народних загадок у розвитку критичного мислення молодшого школяра нами було проведено анкетування серед 17 учнів 2 та 3 класу та 6 вчителів початкових класів села Деревок Любешівського району. Під час проведення дослідження з визначення ролі загадки у житті дітей молодшого шкільного віку ми переконалися, що діти із задоволенням слухають та розгадують загадки. Вчителі це розуміють і використовують інтерес дітей під час освітнього процесу. 83 % вчителів вважають, що загадки сприяють активності розумової діяльності учнів, 17 % – вважають, що загадка не сприяє активності інтелектуальної праці школярів. На

питання «На яку тематику найчастіше загадуєте загадки?» 50% вчителів загадують загадки про тварин, 33 % про людину і 17% про трудову діяльність людини.

Аналізуючи відповіді молодших школярів на питання «Хто найбільше вам загадує народні загадки?», ми отримали такі дані: 47 % – вчителі, 29 % – батьки, 6 % – друзі, 18 % – однокласники.

Отже, у процесі організації дослідження ми враховували, що загадки – надійний засіб перевірки мудрості, кмітливості і розумових здібностей та мислення дитини, її уважності при вивченні певних явищ природи, навколишнього світу, речей і предметів щоденного побуту і спілкування. Водночас загадка поглиблює мислення і розвиває мовлення дітей.

Висновки./Conclusions. Вивчаючи проблему необхідності включення загадок в освітній процес, їх значний дидактичний потенціал, ми прийшли до таких висновків та узагальнень.

1. Народні загадки здавна тісно пов'язані з письмовою традицією. Чимала їх кількість стала широко відомою з творів письменників, із стародавніх літописів. Загадка живе повнокровним життям, постійно оновлюючись і розвиваючись. Багато зразків цього своєрідного жанру позначено глибокою народною мудрістю, дотепністю, вигадливістю.

2. Загадки – це короткі твори, в основі яких лежить дотепне метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього. Щоб знайти відповідь – відгадку, потрібно вміти зіставляти життєві явища на основі їх спорідненості чи подібності за певними ознаками, рисами, характеристиками. Звідси і назва слова «загадка»: від «гадка» – думка, «гадати» – думати, мислити.

3. У наш час загадки є предметом культурної розваги, своєрідних інтелектуальних ігор і відпочинку. Цікава, допитлива загадка надовго запам'ятовується дитиною. Особливо привабливі для учнів початкових класів римовані загадки, які допомагають дітям і педагогам зняти накопичену втому, вносять позитивне пожвавлення в освітній процес.

Список літератури

1. Березовський І. Г. Українська народна творчість. Київ: Наукова думка, 1973. 152 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
3. Гнутель Я. Б. Виховна робота в сучасних умовах. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1998. 136 с.
4. Грицай М. С, Бойко В. Г., Дунаєвська Л. Ф. Українська народно-поетична творчість. Київ: Вища школа, 1983. 358 с.
5. Лановик М, Лановик З. Українська народна словесність. Львів: Генеза, 2000. 540 с.
6. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Академія, 1997. 752 с.
7. Поліщук О. М. Вивчення усної народної творчості. Київ: Рад. школа, 1978. 128 с.
8. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. Київ: Рад. школа, 1985. 312 с.
9. Український фольклор: Критичні матеріали. Київ: Вища школа, 1978. 288 с.
10. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та ін. / укл. М. Номис. Київ: Либідь, 1993. 768 с.
11. Франко І. Галицько-руські народні приповідки. Передмова до Т. 1. (Львів, 1905), Т. 2 (Львів, 1908), Т. 3 (Львів, 1910). *Твори: У 50-ти т.* Т. 38. С. 294–328.

ІДЕЇ КРЕАТИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ В МИСТЕЦЬКІЙ ОСВІТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Плющик Єлизавета Василівна

старший викладач

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир, Україна

Гулько Інна Леонідівна

вчитель початкових класів

Житомирська гімназія № 1

м. Житомир, Україна

Вступ./Introduction. У сучасній психолого-педагогічній науці теоретично доведено і практично підтверджено, що саме вік учнів початкових класів сприяє успішному творчому розвитку дітей, що смак до творчості найкраще формується в активній творчій естетичній діяльності, і що музична діяльність найбільше відповідає емоційній і творчій природі особистості учня-початківця. Таким чином, саме цей період вважається сенситивним для становлення як дитячої творчості, так і креативних якостей особистості дитини.

Ключові слова: креативна педагогіка, мистецька освіта, активна творча естетична діяльність, сенситивне становлення дитячої творчості, учень початкових класів

Актуальним завданням сьогодення є модернізація початкової освіти в руслі підготовки дітей до творчого вирішення проблем, які виникають у різних сферах їхнього життя. У зв'язку з цим зросла потреба довершеної практики в інноваційних педагогічних технологіях мистецької освіти учнів початкових класів, спрямованих на розкриття та розвиток їхнього творчого потенціалу, оскільки пропоноване нині в освітніх установах мистецьке виховання дітей відстає від сучасних тенденцій і підходів, що розглядають знання, вміння і навички як засіб креативного розвитку цілісної особистості дитини. Тому очевидна актуальність пошуку інноваційних креативних мистецько-

педагогічних технологій освіти дітей початкової школи, які забезпечують творчий розвиток цілісної особистості кожної дитини і якість її мистецької освіти.

Вік початкової освіти розглядається в дослідженнях розвитку творчості та креативності Д. Богоявленської, О. Дяченко, Б. Теплова та ін. Роль і педагогічна значущість мистецтва в розвитку творчої особистості найбільш повно і глибоко розкриті в працях Е. Абдулліна, Ю. Алієва, О. Апраксиної, Б. Асаф'єва, Л. Баренбойма, О. Блоха, Н. Брюсової, Н. Ветлугіної, Н. Гродзенської, Д. Кабалевського, З. Кодая, В. Медушевського, К. Орфа, В. Шацької, Л. Школяр, Б. Яворського та ін.

Мета роботи./Aim. Мета роботи - розглянути особливості креативних педагогічних технологій мистецької освіти дітей з опорою на провідні дослідження у цій галузі.

Матеріали і методи./Materials and methods. Сучасні методики і технології мистецько-творчого розвитку учнів початкових класів відрізняються різноманітністю. В їх основі переважно лежать підходи до дитячої музичної творчості К. Орфа (творчість як метод музичного виховання), Р. Штайнера та Н. Ветлугіної (творчість як необхідна складова мистецької освіти дітей).

Ідея музичного виховання дітей на основі творчого музикування належить К. Орфові. Успіх, якого досяг австрійський композитор, визначався багатьма чинниками. Композитор увів термін «елементарне музикування», тобто процес, що складається з декількох елементів: співу, імпровізації, руху та гри на інструментах. К. Орф розробив дитячі пісеньки, п'єси і вправи, які легко можна змінювати і придумувати нові разом з дітьми. Піддатливий матеріал для занять спонукає дітей фантазувати, вигадувати й імпровізувати. Таким чином, на музичних заняттях досягається мета розвитку творчого начала дитини.

Методика «Музика для дітей» К. Орфа представляє великий інтерес завдяки безперечним перевагам:

- для організації музичних занять не потрібно спеціальної музичної освіти педагога;

- система легко поєднується з іншими методиками раннього розвитку дітей за рахунок своєї універсальності і економічності, крім цього висока адаптивність до різноманітних національних умов дозволяє використовувати кращі зразки народної культури;

- методика К. Орфа враховує індивідуальні особливості дитини і дозволяє ефективно взаємодіяти дітям з різними навичками, здібностями і потребами;

- методика закладає величезний потенціал для розвитку дітей раннього віку та подальшої творчої діяльності.

На музичних заняттях за методикою К. Орфа створюється атмосфера ігрового спілкування, де кожна дитина нарівні з дорослим може проявити свою індивідуальність. Єдина структура занять допомагає дітям добре орієнтуватися в новому матеріалі, творити, створювати образи і радіти успіхам. Діти вчаться спілкуватися з однолітками, у них підвищується психічна активність, розвивається емоційна сфера.

Інший шлях, відмінний від системи К. Орфа щодо розвитку дитячої мистецької творчості на основі спеціально розроблених і послідовно складних творчих завдань запропонувала Н. Ветлугіна. Автор у педагогічній практиці застосовувала систему творчих завдань у грі на дитячих музичних інструментах: звуконаслідування, імпровізований акомпанемент пісенькам і п'єсам, імпровізації на інструментах у процесі розповідання сюжетних історій, створення мелодій на заданий текст тощо. Учні із задоволенням музикували, їхні творчі прояви з часом ставали все більш осмисленими. Продуктивні форми музикування сприяли і якісному освоєнню виконавських навичок, розвитку стійкого інтересу до цього виду музичної діяльності. Але слід зазначити, що система творчих завдань, розроблених Н. Ветлугіною, не порушує традиційної структури і змісту музичних занять, не вимагає принципової зміни взаємодії дорослого і дитини в музичній діяльності.

У контексті статті кращими вважаємо ідеї мистецького виховання дітей на основі евритмії, які отримали широке розповсюдження у світі. Евритмія розроблена Рудольфом Штайнером при допомозі Марії Штайнер. Вона

використовується й у вальдорфській педагогіці, й у традиційному навчанні як можливість самовираження для дітей і дорослих; виникла у зв'язку з духовним світом й має певні умови, цілі та завдання. Розрізняють педагогічну, сценічну, гігієнічну й лікувальну евритмію. Біля витоків цього мистецтва – відомі особистості, такі як Андрій Білий, Максиміліан Волошин, Маргарита Сабашникова, Ася Тургенєва, відома евритмістка, яка отримала вказівки від самого Р. Штайнера, Тетяна Кисельова.

Евритмія – це звук, який виражається в русі. Розрізняють два типи звуків, які використовуються в русі: музичні («тоневритмія») й мовні («лаутевритмія»). У зв'язку з цим на заняттях, як правило, використовується поетичний матеріал й різні, в основному фольклорні й класичні музичні твори. Ця робота допомагає більш глибокому вивченню дітьми таких предметів, як рідна мова, література, музика, а також допомагає розширенню світогляду, розвитку музичного слуху й розвитку мовлення.

Мова – суто диференційована форма людського руху – в евритмії розповсюджується на весь організм. Коли дитина навчається вимовляти звуки, вона робить невидимий вольовий крок, який в евритмії отримує зрине відтворення. Повітря, що проходить крізь легені й гортань, формується за допомогою губ, зубів та піднебіння, і це повітря, у своїй сутності, вже є повітряними жестами, їх можна наслідувати за допомогою рук. У цих рухах бере участь весь організм дитини.

Воля стає активною, переживання та усвідомлення звуків мови (як голосних, так і приголосних) виховують стиль поведінки. Голосні звуки здебільшого пов'язані із внутрішнім станом дитини та виражаються геометричними фігурами. Наприклад: [а] – подив, милування – руки широко розставлені й витягнуті доверху, [е] – протиставлення, руки зігнуті й перетинаються у зап'ястках, [і] – жест самоствердження, руки витягнуті діагонально, одна рука здійснює доверху до світла, друга опускається вниз у темні сфери, [о] – ми обіймаємо світ в любові – обома руками робимо коло.

Приголосні звуки пов'язані з формоутворюючими силами зовнішнього світу. При вимові приголосних важливо уявляти форми цього приголосного, ніби стати цим приголосним. Кожному голосному й приголосному звуку відповідає специфічний рух.

Музична евритмія дає можливість руху дитини розкритися при пізнанні музичних законів метру, ритму, мелодії й гармонії, а також окремих тонів та окремих інтервалів. Евритмію можна назвати гімнастикою духу. У деяких вправах використовуються різні предмети: мідні палички, кульки, м'ячики. Розроблено низку душевних жестів, які допомагають у житті, а також використовуються у драматичному мистецтві.

Педагогічна евритмія ґрунтується на основі вікових особливостей розвитку дитини – з її допомогою можна зміцнити життєві сили, розвинути спритність, концентрацію уваги, покращити дрібну моторику, координацію руху, навчити правильному переживанню простору, поставити правильну вимову, мислення.

Мистецтво руху допомагає дитині в самовираженні: на основі художнього образу діти навчаються проявляти власну індивідуальність, розуміють, що кожна людина особлива.

Ще одним завданням евритмії є розвиток творчих здібностей дитини – навчання імпровізації, тобто створення власного музичного образу. Будь-який рух пов'язаний з диханням й часовим фактором, «фон» якого визначає сприйняття метру і ритму при створенні музичного образу в інструментальній музиці. При визначенні фраз у творі евритміст використовує принцип звуження та розширення. Низхідна фраза – звуження (видих), висхідна – розширення (вдих). У кожної дитини власний темп вдиху та видиху, тому й трактовка фрази дитиною буде індивідуальна (тобто індивідуальним буде ритмічна пульсація й темп). Сутність ритму полягає у правильному русі, навчання починають саме з руху крокування. Взаємодія рухів рук та ніг розвиває координацію рухів й допомагає більш швидкому сприйняттю певного ритму. Всі ці елементи (сюди ще входять сприйняття мелодії, тембру, гармонії, фактури, форми тощо),

поєднані в одне ціле, дають повну свободу уявленню дитини й допомагають розвитку моторики, винахідливості й самовираження, дозволяють інтерпретувати будь-який поетичний та музичний матеріал у відповідності до внутрішніх почуттів.

Якісно новий підхід до вирішення проблеми розвитку дитячої мистецької творчості запропонувала російська дослідниця Е. Костіна. Основними положеннями креативної педагогічної технології Е. Костіної є:

- системний музично-творчий розвиток дитини;
- реалізація творчого потенціалу дитини в різних видах музичної діяльності;
- переклад домінанти процесу музичної освіти з регламентованих на нерегламентовані форми музичної діяльності дітей поза заняттями;
- використання музично-освітнього середовища як чинника і засобу розвитку творчих якостей особистості дитини;
- орієнтація на ігрову та проблемну стратегію музично-творчого розвитку дитини;
- креативність взаємодії суб'єктів музично-освітнього процесу, орієнтація на звільнення сил дитини для творчості, її спрямованість на самостійні пошуки рішень, активність, уміння справлятися з творчими завданнями навчання і виховання [1].

Висновки./Conclusions. Проблема розвитку дитячої мистецької творчості протягом останніх років перебуває в полі зору теоретиків і практиків початкової освіти. Інтерес до неї не тільки з боку вчених, але і практикуючих педагогів зріс значною мірою, коли розвиток дитячої творчості став одним із пріоритетних напрямків мистецького виховання дітей, а установи освіти отримали можливість вибору освітніх програм, в тому числі й мистецьких. Таким чином, слід зазначити, що в наш час у мистецькому вихованні в початковій школі йде процес створення педагогічних технологій (хоч і нечисленних), які включають у себе підбір нового предметного змісту, нових методів і прийомів його реалізації.

Чималий потенціал мистецтва в розвитку креативних якостей особистості дитини ні у кого не викликає сумніву, дискусійним до теперішнього часу залишається питання про підходи до розвитку дитячої мистецької творчості в умовах масової музичної освіти.

Список літератури

1. Костина Э. П. Креативная педагогическая технология музыкального образования дошкольников : диссертация ... доктора педагогических наук : 13.00.02 / Костина Элеонора Павловна – Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – Москва, 2007. – 568 с.

ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Самойлова Ірина Володимирівна,

к. п. н.

Безсонова Вікторія Валеріївна,

Тарасова Каріна Миколаївна,

Март'янова Тетяна Олександрівна

Студенти

Харківська гуманітарна-педагогічна академія

м. Харків, Україна

Стаття присвячена організації ігрової діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Розглянуті питання використання дидактичної гри у навчанні і вихованні дітей з особливими освітніми потребами. Тому що використання дидактичних ігор реалізує навчальну мету значно швидше та надійніше, ніж інші педагогічні засоби. Визначено що навчальну роль дидактичні ігри виконують успішно, якщо вони застосовуються в систематично взаємопов'язані з іншими методами роботи.

Одне з важливих завдання системи освіти – це підготовка дитини з особливими освітніми потребами до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Певні відхилення в фізичному та розумовому розвитку таких учнів створюють труднощі в досягненні загальної освітньо-виховної мети, породжують суперечності між прагненнями учнів і їхніми можливостями. Тому процес навчання і виховання розумово відсталих дітей повинен мати чітку спрямованість.

Саме тому є актуальним питання використання ігрової діяльності у навчально-виховному процесі початкової школи, адже вона сприяє розвитку розумових здібностей учнів, підвищенню якості знань, формуванню активності, самостійності, пізнавального інтересу, волі, характеру.

Питанням дидактичної гри у навчанні і вихованні дітей з особливими освітніми потребами займалися такі науковці, як А. Граборов, С. Забрамна,

А. Катаєва, Б. Мершон, С. Миколаєва, М. Перова, Л. Славіна, О. Стребелєва, Н. Соколова, Г. Трошин, А. Хилько.

Гра, як відомо, є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для школярів. Ще К.Д.Ушинський зазначав, що зробити серйозне заняття для дитини цікавим-ось завдання навчання.

Формування учня самостійною особистістю, буде успішним, якщо вчитель потурбується про це з першого проведеного уроку. Одним з найперспективніших шляхів виховання і навчання учнів з особливими освітніми потребами, озброєння їх необхідними вміннями і навичками є впровадження активних форм і методів навчання, серед яких провідне місце займають дидактичні ігри [1].

Дидактичні ігри бажано широко використовувати як засіб навчання, виховання і розвитку дітей з особливими освітніми потребами. У будь-якій грі розвивається увага, спостережливість, кмітливість. Сучасна дидактика звертаючись до ігрових форм навчання на уроках, вбачає в них можливість ефективної взаємодії педагога і учнів, продуктивної форми їх спілкування з властивими їм елементами змагання [4].

У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, думати, розвивати увагу. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються.

Також під час дидактичних ігор діти систематизують й закріплюють свої знання про різні ознаки предметів, встановлюють зв'язки між ними, просторові, часові та інші співвідношення. Учні засвоюють загальні поняття, збагачують словниковий запас. Дидактичні ігри допомагають розвинути увагу, зосередженість, волю, чесність, правдивість дітей [2].

Повільний та своєрідний розвиток таких психічних процесів, як сприймання, довільна увага, пам'ять у розумово відсталих молодших школярів ускладнює формування їх навчальної діяльності. Засвоєння навчального матеріалу вимагає багаторазового повторення, застосування варіативних вправ. Використання дидактичних ігор реалізує навчальну мету значно швидше та

надійніше, ніж інші педагогічні засоби. Отже, навчальна діяльність визріває в надрах ігрової і лише поступово стає провідною.

Дидактична гра на уроці – не самоціль, а засіб навчання і виховання. Сам термін «дидактична гра» підкреслює її педагогічну спрямованість та багатогранність застосування. А тому найсуттєвішим для вчителя є такі питання:

а) визначити місце дидактичних ігор та ігрових ситуацій у системі інших видів діяльності на уроці.

б) доцільність використання їх на різних етапах вивчення різноманітного за характером навчального матеріалу.

в) розробка методики проведення дидактичних ігор з урахуванням дидактичної мети уроку та рівня підготовленості учнів.

г) вимоги до змісту ігрової діяльності у світлі ідей розвивального навчання.

д) передбачення способів стимулювання учнів.

Дидактична гра – явище складне, але в ній чітко виявляється структура, тобто основні елементи, що характеризують гру як форму навчання й ігрову діяльність одночасно. Один з основних елементів гри є дидактична задача, що визначається метою навчального і виховного впливу. Пізнавальний зміст черпається зі шкільної програми [5].

Цінність дидактичної гри полягає в тому, що саме в цій діяльності освітня, розвиваюча й виховні функції діють у тісному взаємозв'язку. Гра як метод навчання організовує, розвиває учнів, розширює їхні пізнавальні можливості, виховує особистість [3].

Отже, таким чином, дидактичні ігри – це не просто заповнення вільного часу дітей, а спланований і цілеспрямований педагогічний прийом для розширення і закріплення одержаних ними знань. В процесі дидактичної гри діти вчаться на практиці самостійно застосувати одержані знання в нових, ігрових умовах, що благотворно впливає на їх розумовий розвиток. Свою навчальну роль дидактичні ігри виконують успішніше, якщо вони

застосовуються в системі, що припускає варіативність, поступове ускладнення і за змістом, і за структурою, зв'язок з іншими методами роботи з формування уявлень і понять.

Список літератури

1. Воробей Г. В. Народні ігри та забави у фізичному загартуванні молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського краю : автореф. дис. на здобуття наук. ступенів канд. пед. наук / Г. В. Воробей. – Київ, 1997. 17 с.

2. Корносенко О. К. Теорія і методика викладання рухливих ігор і забав : навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. Полтава, 2012. 312 с.

3. Лесько О. Рухливі ігри для молодших школярів із затримкою психічного розвитку : навч.-метод. посіб.: Л., 2004. – 88 с.

4. Полякова Т. Н. Гра як умова творчого розвитку суб'єктів освітнього процесу. *Початкова школа*. № 12. 2009. С. 75 – 78.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАПРЯМУ CROSSFIT-ТРЕНУВАНЬ

Хуртенко Оксана Вікторівна,

к. психол. н., доцент

Яковлів Володимир Леонтійович,

к. пед. н., доцент

Хоронжевський Леонід Євгенійович,

викладач

Канюка Олександр Святославович,

Дорофєєва Анна Володимирівна

студенти

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна

Вступ. У системі гармонійного та всебічного виховання юнаків особливе місце належить фізичній підготовці. Фізична підготовка є базовою, тому її побудову потрібно організовувати з урахуванням індивідуальних особливостей молодого організму, засвоєнням і використанням технічних засобів контролю в навчально-тренувальному процесі. Деякі вчені (Griban G, Dovgan N, Tamozhanska G, Semeniv B, Ostapenko A, Honcharuk N, Khurtenko O, Prontenko K., 2020) вважають, що система фізичної підготовки кросфіт, запропонована Грегом Глассманом, поєднує в собі розвиток усіх фізичних якостей, а отже сприяє повноцінному фізичному вдосконаленню.

Мета дослідження. Дати загальну характеристику напрямку crossfit-тренувань.

Методи дослідження. Аналіз науково-методичної літератури.

Результати дослідження. Вибір технік для підвищення рівня фізичної підготовленості та удосконалення свого тіла на сьогодні, здатен вразити навіть досвідченого спортсмена. При цьому різноманітність дисциплін дозволяє кожному бажаючому вибрати саме той напрям, який би задовольнив його потреби і побажання. І одна з таких тренувальних систем – «CrossFit».

Зиннатнуров А.З. та Попов И.И. (2015), стверджують, що виникнути порівняно недавно, вона викликає навколо себе чимало суперечок серед професійних бодібілдерів, тренерів та лікарів. Під визначенням «CrossFit» ховається система фізичних занять, заснована на філософії різнобічного вдосконалення можливостей людського тіла. Вправи за цією системою дозволяють одночасно розвивати силу, витривалість і спритність та тренують усі групи м'язів, або більшу їх частину.

В даний час поняття «CrossFit» асоціюється зі специфічною методикою тренувань. І з'явився цей термін у результаті злиття двох англійських слів – «cross» (перетинати або схрещувати), а також «fit» (скорочена форма від слова fitness). У той же час, такий термін з'явився в не такому далекому 2000 році, коли два спортсмена заснували центр фізичної підготовки з однойменною назвою. Варто відзначити, що досі один із співзасновників фітнес компанії (колишній гімнаст Грег Глассман) є ідеологом всього напрямку CrossFit.

Повертаючись до визначення, що таке CrossFit, потрібно відзначити, що це особлива система кругових тренувань, яка передбачає виконання певних вправ за мінімальний проміжок часу. Але не тільки тому вона відрізняється від безлічі інших напрямків (Гласман Г., 2010).

Всі вправи в CrossFit поділені на три основні групи:

- М - тренування основних параметрів метаболізму («кардіо»);
- G - гімнастика (робота з обтяженням власної ваги);
- W - вправи з вільною вагою (гирьовий спорт, пауерліфтинг, важка атлетика).

Кардіовправи (М) розвивають витривалість, покращують роботу легенів, судин, серцевого м'яза та загальний гормональний фон. Даний сегмент вправ включає їзду на велосипеді, біг, веслування, роботу зі скакалкою.

Гімнастика (G) допомагає поліпшити навички володіння власним тілом в умовах інтенсивного навантаження. Це вправи на брусах, гімнастичних кільцях, перекладині. Комбінації рухів різноманітних вправ обмежуються тільки

фантазією атлета: віджимання, підтягування, скручування, утримання, підйоми, виходи, б'орпі та ін.

Силові вправи (W) покликані розвинути необхідну вибухову силу атлета, збільшити його можливості по роботі з обтяженнями різного типу. Кругові тренування такого типу включають елементи гирьового спорту, важкої атлетики та пауерліфтингу: станова тяга, присідання з вагою, підйом штанги на груди, швунг поштовховий, махи гирями, жим штанги, ривок штанги та ін.

Циклічні тренування складаються з координаційних, жироспалюючих та силових вправ. Тренування будуються таким чином, щоб в першу чергу впливати на розвиток силової витривалості. Кожне тренування включає від двох до шести базових вправ, 50% яких повинні проводитися в аеробному режимі (стрибки, біг). Друга половина – в силовому режимі. Всі вправи повинні чергуватися відповідно до виду навантаження.

Специфіка CrossFit полягає саме у відмові від будь-якої спеціалізації. Комбінування важкої атлетики, гімнастики, бігу, гирьового спорту, вправ з власною вагою, плавання, веслування дає широкий спектр різних тренувань на кожен день, що дозволяють внести різноманітність і зробити тренувальний процес набагато цікавішим і ефективнішим. Принципи, що лежать в основі системи, дозволяють легко адаптувати кросфітівські елементи тренування для людей різного рівня фізичної підготовки. Кінцевою метою занять CrossFit є поліпшення загальної фізичної форми, витривалості і готовності до будь-якої життєвої ситуації, що вимагає активних фізичних дій.

Ця система тренувань допомагає розвивати силу, підвищує працездатність дихальної та серцево-судинної систем, покращує координацію і сприяє зниженню ваги і формуванню ідеальної фігури. Науково встановлено, що найбільша кількість м'язових клітин задіюються саме в процесі вправ високої інтенсивності. Наша мускулатура містить в собі тисячі м'язових волокон. Вправи низької та помірної інтенсивності включають в роботу лише 10-20 відсотків з них. Вправи високої інтенсивності дозволяють задіяти м'язові волокна по максимуму, збільшується швидкість обміну речовин, знижується

жирова тканина. Система тренувань CrossFit містить велику кількість варіацій одних і тих же вправ.

Говорячи про те, що ж таке – CrossFit, не можна не згадати про переваги цієї системи. По-перше, цей напрямок став симбіозом кількох різних методик розвитку можливостей людського тіла. Дана концепція тренувань запозичила кращі вправи різних програм, що дозволило давати більш високі результати і «виростити» найбільш фізично розвинених людей.

По-друге, тренувальні комплекси за даною методикою є дуже корисними для людського організму. І тут мова йде не про зовнішній вигляд спортсмена, а саме про його здоров'я, адже всебічний розвиток людини за допомогою кругових тренувань кроссфіт здатне підвищити витривалість і силу тіла у повному сенсі цього слова.

Займатися CrossFit можуть практично всі бажаючі, адже вправи передбачають навантаження на різні групи м'язів. Початківці починають із загальних вправ: присідання, випади, віджимання, підтягування і т.д. Згодом вправи стають складнішими, додається вага. І лише тоді, коли м'язи та суглоби натренуються, даються навантаження більші. Вікова категорія також коливається від найменших (8-10 років) до вже досить дорослих людей (35-40 років).

Висновки. Отже, система Crossfit виникла порівняно недавно, але вже здобула популярність серед людей різного віку та статі. Ця система тренувань допомагає розвивати силу, підвищує працездатність дихальної та серцево-судинної систем, покращує координацію і сприяє зниженню ваги і формуванню ідеальної фігури.

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Шахіна Ірина Юріївна,

к. п. н., доцент

Остаповець Анатолій Сергійович,

студент

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна

Вступ. Сучасне суспільство вступило в еру технологічного буму. Завдяки інноваційним технологіям розвиваються усі галузі людської діяльності. Проводяться операції мозку, досліджується безмежний Всесвіт, морські та океанічні глибини, виводяться нові культури, досліджується історія, створюється нове устаткування – все це можливе лише завдяки тому, що людство рухається вперед, до кращого. Впровадження інновацій – це як важіль, яким людство рухає прогрес. Питання впровадження інноваційних технологій в освітньому середовищі України, набули актуалізації лише останні 5-10 років. Людство зрозуміло важливість впливу освіти на соціально-економічний розвиток України [8, с. 142].

Розвиток суспільства з використанням цифрових технологій, характеризує повсюдне впровадження і використання даних технологій, як засобу підвищення ефективності професійної діяльності. Суспільство передбачає формування в системі вищої професійної освіти самостійної, відповідальної, соціально активної особистості, здатної до вирішення виникаючих виробничих і соціальних проблем, яка здатна виконувати професійні функції та, зокрема, підготовлена до продуктивного застосування цифрових інноваційних технологій у практиці професійної діяльності. Затребуваними стають педагогічні кадри, які володіють високим рівнем знань у галузі цифрових технологій, які здатні використовувати засоби цифрових технологій у власній професійній діяльності, готові до постійного підвищення

свого професійного рівня, який відповідає сучасному рівню розвитку інформаційного суспільства. Використання цифрових інноваційних технологій оновлює методики, методи і засоби інформаційної діяльності та інформаційної взаємодії, як між людьми, так і між окремими соціальними групами, підприємствами, виробництвами, освітніми установами. Особливо при цьому високий рівень досягає інформатизація освіти, яку можна характеризувати, як цілеспрямований процес забезпечення сфери освіти методологією, технологією та практикою оптимального використання науково-педагогічних, навчально-методичних та програмно-технічних розробок, орієнтованих на реалізацію можливостей інформаційних і комунікаційних технологій, що застосовуються в здоров'язберігаючих умовах. Актуальність дослідження визначається необхідністю аналізу особливостей підготовки педагогів у галузі використання засобів ІКТ у професійній діяльності, адекватних напрямам професійної діяльності, здійснюваної в умовах інформатизації суспільства та освіти.

Метою статті є розглянути особливості використання цифрових інноваційних технологій у підготовці та професійній діяльності майбутнього педагога професійного навчання.

Матеріали і методи. З метою перевірки упровадження результатів дослідження в педагогічну практику потрібно провести педагогічний експеримент в умовах реального освітньо-виховного процесу.

Під час проведення експерименту, передбачається, що обґрунтування, розробка, практична реалізація педагогічних умов використання цифрових технологій студентами, дозволить отримати позитивний ефект.

В експерименті потрібно використати різні методи педагогічних досліджень, а саме:

1. Спостереження. Предметом спостережень можуть бути студенти під час проведення занять із використанням інноваційних цифрових технологій.

2. Метод хронометрування. Застосовується на практичних заняттях інформаційних технологій. Для визначення ефективності занять, враховувався не тільки результат, а також і затрачений час під час роботи студентів із різним

рівнем підготовки.

3. Бесіда. Проводиться з студентами і викладачами під час проведення експерименту.

4. Анкетування. Проведення ряду анкетувань студентів.

5. Аналіз документації. Вивчаються відомості студентських журналів, результати контрольних робіт, міжсесійний контроль рівня знань.

Результати і обговорення. Науковцями сучасності доведено, що використання цифрових технологій у різних сферах діяльності людства, дає лише позитивні результати для розвитку суспільства. Науковими дослідженнями в галузі використання інноваційних цифрових технологій в освіті присвячено безліч праць, як вітчизняних науковців, так і закордонних. Положення впровадження цифрових технологій та інформатизації сучасної освіти як основної частини інформатизації суспільства та особливості використання цифрових технологій в освітньому процесі висвітлені у працях В.Бикова, Р.Гуревича, М Жалдака, А. Коломієць, Н.Морзе та ін.

Інноваційні процеси в освіті виникали в різні історичні періоди і визначали її розвиток. Термінологічний аналіз інноваційної діяльності педагогів доводить, що поняття «інноваційні процеси», «інноватика» з'явилися у педагогічній науці відносно недавно. Їх поява зумовлена розширенням міжнародного співробітництва в галузі педагогіки. Оскільки вітчизняні педагогічні поняття нееквівалентні реально існуючим педагогічним явищам, то з'являються нові поняття, наприклад, «інноватика». Нині широко застосовується термін «інноваційна педагогічна технологія». Одні дослідники тлумачать його як цілеспрямоване систематичне та послідовне впровадження в практику прийомів, способів педагогічних дій і засобів, які охоплюють цілісний освітньо-виховний процес від визначення його мети до одержання очікуваних результатів, інші – як комплексний, інтегрований процес, що охоплює суб'єктів, ідеї, способи організації інноваційної діяльності і забезпечує результативність нововведення. Також, до інновацій зараховують не просто створення нових засобів, а й сутнісні зміни, що проявляються в новому способі

діяльності, стилі мислення. В цьому контексті вважають інноваційними підходи, що перетворюють характер навчання щодо його цільової орієнтації, взаємодії педагога і студентів, їхньої позиції в освітньому процесі. Домінуючою тенденцією розвитку сучасної цивілізації є її перехід до інформаційного суспільства, в якому об'єктами і результатами праці переважної частини населення стануть інформаційні ресурси та знання, що відповідно вимагає ґрунтовної підготовки всіх членів соціуму до використання інформаційно-комунікаційних технологій у своїй професійній діяльності. Істотним недоліком у професійній підготовці сучасних фахівців є їхній недостатній професіоналізм у використанні інноваційних та інформаційно комунікаційних технологій, що негативно впливає на ефективність та рівень викладання. Випускник педагогічного ВЗО має не тільки володіти знаннями в галузі комп'ютерної техніки, а й бути фахівцем із застосування ІКТ у своїй професійній діяльності, вміти спілкуватися в інформаційному середовищі [5, с. 146-147].

Застосування інноваційних цифрових технологій у професійній освіті підвищує результативність підготовки майбутніх фахівців, спричиняє виникнення принципово нового способу навчання, спрямовує студента на свідоме засвоєння знань у процесі виконання завдань педагогічної спрямованості, формує самостійність уже на початкових етапах навчання у вищому закладі освіти. Слушно зауважує А. Литвин, що використання інформаційних можливостей сучасних технологій, а також їх різноманітних поєднань створює прорив у методиці організації та практичній реалізації освітнього процесу під час вивчення різних дисциплін на всіх рівнях системи освіти. Студенти з пасивних спостерігачів перетворюються на учасників освітнього процесу, розкривають свої творчі якості та індивідуальні можливості, набувають навичок самовираження [2, с. 22].

Аналіз проведених науковцями-практиками досліджень продемонстрував, що сучасний учитель має досить низький рівень володіння комп'ютерними засобами й інформаційними технологіями і не готовий використовувати їх у своїй професійній діяльності. Погоджуємося з думкою О. Нікулочкіної, що

найбільш суттєвими перешкодами на шляху вдосконалення умінь використовувати інноваційні технології у професійній діяльності є:

- низький рівень мотивації;
- недостатня технологічна підготовка майбутніх педагогів;
- відсутність або недоступність мультимедійних засобів навчання;
- упевненість у тому, що застосування інформаційних технологій на уроках у школі тільки відволікає від засвоєння учнями навчального матеріалу;
- не вміння застосовувати набуті знання в практичній діяльності;
- великий обсяг функціональних обов'язків педагога;
- збільшення кількості звітної документації на паперових носіях [3, с. 406].

Науковиця О.М. Снігур розробила й обґрунтувала комплекс умінь, необхідних майбутньому педагогу для професійної діяльності з використанням засобів інформаційно комунікаційних технологій. Усі вміння поділено на п'ять груп: 1) базові; 2) технологічні; 3) спеціальні; 4) інтегративні; 5) поліфункціональні. Процес формування вмінь підпорядкований ієрархії рівнів: не можна перейти на наступний рівень, не засвоївши вміння попереднього. Отже, найважливішою характеристикою майбутнього фахівця буде не статичний перелік умінь, а здатність до творчої діяльності, оптимального вибору засобів ознайомлення з інноваційними технологіями, мобільність у застосуванні знань, умінь і навичок для досягнення найвищих результатів у освіті [4, с. 12].

Аналіз навчальних програм вищих закладів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців педагогічної освіти та методичного забезпечення освітнього процесу, свідчить також і про недостатню готовність викладачів до введення цифрових інноваційних технологій у процес навчання, не розробленість адекватних технологічних прийомів та методик упровадження інноваційних технологій у підготовку майбутніх учителів [1, с. 196].

Головною ціллю розвитку системи освіти у підготовці майбутніх педагогів професійного навчання є створити відповідність сучасних методів навчання, виховання та розвитку студентів до нових умов життя в соціум, зв'язок між

великою кількістю сучасних знань і рамками освітньо-виховного процесу, встановити логічний зв'язок старого і нового. Об'єктом дослідження виступали сучасні цифрові освітні технології. Інноваційні технології є важливим елементом розвитку освіти.

Тому у сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти значною мірою залежить від результативності запровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, які розвивають діяльнісний підхід до навчання. Таким чином можна зазначити, що інноваційні технології в освіті є невід'ємною її частиною. З розвитком суспільства та технологій ми не можемо обійтись без нововведень в освіті. Інноваційні технології в системі освіти допомагають нам краще розробити систему, завдяки якій ми зможемо передавати і засвоювати якомога більше знань, яких з часом стає дедалі більше [6].

Висновки. Отже, ефективна реалізація запропонованої моделі розвитку досліджуваної компетентності в системі педагогічної освіти потребує від суб'єктів цього процесу (методистів районних (міських) відділів освіти та методичних кабінетів, керівних кадрів закладів освіти, педагогів, викладачів закладів педагогічної освіти) розуміння особливостей психології студентів і вміння будувати партнерські відносини з аудиторією; розуміння й здатність реалізовувати на практиці принципи дидактики в освіті дорослих; уміння розвивати в навчанні активність дорослих, яка спрямована на зміни й розвиток їх творчої активності [7].

Зміст підготовки майбутніх педагогів професійного навчання має розгалужену структуру, відрізняється різноманітністю об'єктів, явищ і процесів, що вивчаються. Разом з засвоєнням великого об'єму теоретичних знань у студентів мають бути сформовані практичні навички використання інноваційних цифрових технологій в майбутній освітній діяльності.

Список використаної літератури:

1. Охріменко О. В. Особливості застосування цифрових технологій у професійній діяльності майбутніх корекційних педагогів / Охріменко О. В /

Інноваційна педагогіка – 2019. – №17. – С. 195-197.

2. Литвин А. Інформатизація навчально-методичного забезпечення професійної освіти // Професійно-технічна освіта : наук.-метод. журнал. - 2006. - № 4. - С. 21-25.

3. Нікулочкіна О. В. Дослідження рівня готовності вчителів початкових класів до використання інформаційних технологій у професійній діяльності // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наук. пр. - Запоріжжя, 2012. - Вип. 22. - С. 401-406.

4. Снігур О. М. Формування вмінь використовувати засоби інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя початкової школи: автореф. дис.... канд. пед. наук : 13.00.09 «Теорія навчання». - Київ, 2007. - 22 с.

5. Шахіна І. Ю. Інноваційні технології у професійній підготовці майбутнього вчителя комп'ютерних технологій // Наукові записки / Ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н.С. Савченко та ін. – Випуск 180. - Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2019. – С. 144-150.

6. Цифровий кейс вчителя як сучасна інноваційна технологія в освітньому середовищі // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/cifrovij-kejs-vcitela-ak-sucasna-innovacijna-tehnologia-v-osvitnomu-seredovisi-77825.html>

7. Модель розвитку інформаційно-цифрової компетентності педагогів на основі мережевої взаємодії в системі післядипломної освіти // [Електронний ресурс]. - Режим доступу. <https://medialiteracy.org.ua/model-rozvytku-informatsijno-tsyfrovoyi-kompetentnosti-pedagogiv-na-osnovi-merezhevoyi-vzayemodiyi-v-systemi-pislyadyplomnoyi-osvity/>

8. Шахіна І. Ю. Організація освітнього процесу з використанням електронних навчально-методичних комплексів для підготовки фахівців з комп'ютерних технологій / Інформаційні технології і засоби навчання. – 2017. - Том 58. - № 2. – С.141-154.

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

PROFESSIONAL STRESS AND POST-TRAUMATIC STRESS DISORDERS ARISING IN THE STAFF OF THE STATE EMERGENCY SERVICE OF UKRAINE DURING THE TASKS PERFORMANCE IN THE CONDITIONS OF AN EXTREME SITUATION

Mokhnar Liudmyla Ivanivna

PhD in Pedagogy

Suhak Kateryna Oleksandrivna

student

Cherkasy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of
the National University of Civil Defence of Ukraine,
Cherkasy, Ukraine

Introductions. The extreme nature of the professional activity of specialists of the operational and rescue service of civil protection of the State Service of Emergency of Ukraine contributes to a high probability of the occurrence of neuropsychic disorders, mental disadaptation, stress conditions and reactions. The emotions that firefighters experience after departure to emergency situations are not always positive, most often they are negative. The constant accumulation of negative emotions often leads to stress, post-traumatic stress disorder, maladaptive states of specialists of specialists of the extreme profile of activity.

The aim of th article is to study the term of stress and define the concept of post-traumatic stress disorder of specialists of the extreme profile of activity, to analyze the main methods of psychodiagnostics of post-traumatic stress disorder and to find out the key techniques of providing psychological assistance to people who have survived an emergency.

Materials and methods. After the theoretical analysis of scientific literature we defined that post-traumatic stress disorder may happen after any situation that a person considers traumatic (for example road accidents, health problems, mugging or

robbery, extreme profile of activity, stressful situations at work) [1; 2].

The significant feature of a traumatic event is its capacity to evoke fear, helplessness, or horror in response to the threat of injury or death. Those who suffer such events are at increased risk of post-traumatic stress disorder as well as of depression, panic disorder, generalized anxiety disorder, and substance abuse.

Results and discussion. Post-traumatic stress disorder is a non-psychotic, delayed response to traumatic stress that can cause mental health problems in almost anyone. Post-traumatic stress disorder can occur not only after an acute stress reaction, but also after repeated minor mental trauma. Post-traumatic stress disorder in firefighters can be more strongly expressed, that explains the necessity of the provision of psychological assistance to correct the disorders.

Among the symptoms of post-traumatic stress disorder are the following: **reliving:** people with post-traumatic stress disorder repeatedly feel pain through thoughts and memories of the trauma; these may be flashbacks, hallucinations, nightmares etc); **avoiding:** people may avoid people, places, thoughts, or situations that remind about the trauma; **high excitement:** unpredictable changes of emotions, such as irritability, outbursts of anger, difficulty concentrating, difficulty falling or staying asleep; **negative mood:** people keep in mind memories of the traumatic event [1].

The main methods of psychodiagnostics of post-traumatic stress disorder are: “Structured Clinical Interview Method”, “Post-traumatic Stress Disorder Clinical Diagnostic Scale”, “Traumatic Stress Questionnaire”, “Traumatic Event Impact Severity Scale”, “Post-traumatic Stress Disorder MMPI Additional Scale of multiphasic test”.

The activity of practical psychologists of overcoming professional stress of the staff of the State Emergency Service of Ukraine should be considered as a long process, that include the various assessments and actions to cope with the stressor, feedback and, if it is necessary, develop new strategies of behavior in an extreme situation.

Psychological assistance to people who have survived an emergency should be considered as a psychological follow-up of a person, aimed to the positive changes in

order to integrate and develop all levels of the individual. A psychologist needs to remember that in order to help a person, it is necessary to know the basic methods of providing psychological assistance, to be able to choose the most effective of them for a particular client, to be able to apply them.

These methods include: psychological debriefing (is a group discussion of an experienced extreme situation; that help to understand the causes of stress, and realization of the actions necessary to remove these causes); crisis counseling (the most effective and relevant form of psychological counseling for the extreme activity, the main purpose of which, in most cases, is considered the prevention of post-traumatic disorders, the prevention of suicides, the prevention of misadaption of the staff); techniques used in dealing with psychological trauma (body-oriented psychotherapy, behavior-cognitive therapy, psychodynamic therapy, existential therapy, art therapy).

Conclusions. When providing psychological assistance to the victims, the psychologist must remember that their reactions are normal and correspond to the situation they experienced.

People should keep in mind that post-traumatic stress disorder can be successfully treated, even if the traumatic event happened many years ago. Just the following treatment recommendations must be taken into account: keep an eye on the symptoms to know whether they get better or worse without any treatment; medicine (antidepressants); psychological therapies.

References

1. Abdurakhmanov R. A. Stress in military situation and its psychological consequences // World of psychology. – 1998. – No. 2. – p.86 – 88.
2. Malkina-Pykh I. G. Psychological assistance in crisis situations. – M.: Publishing house Eksmo, 2005. – 960 p.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Карпюк Юлія Ярославівна

Кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної психології
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна

Вступ. Явище економічної та політичної кризи, загострення міжетнічних, міжконфесійних, міжкультурних і міждержавних протистоянь, соціальні, правові та соціокультурні події, які спостерігається на даний час спостерігаються в українському суспільстві зумовлюють актуальність проблеми формування моральної толерантності. В основі більшої кризових процесів лежить неприйняття чужого погляду, традицій інших культур і народів, відсутність прагнення до прийняття чужих думок, визнання власних промахів, тощо. Сучасність ставить перед суспільством завдання, яке полягає у формуванні такої особистості, яка здатна жити та конструктивно діяти в складних нестабільних умовах. Особливої уваги потребує розвиток та формування толерантності, детермінанти моральної поведінки та основи протидії деструктивним впливам соціуму. Прийняття «Декларації принципів толерантності», міжнародних законів ООН, а також нових законодавчих актів і нормативних документів у сфері освіти, які спрямовані на забезпечення толерантного ставлення, діалогу і взаємодії показують актуальність розробки проблеми толерантності та основ її формування.

Мета роботи. Здійснити теоретичний аналіз механізмів та особливостей формування моральної толерантності у підлітків.

Матеріали і методи. Під час нашої наукової розвідки було проведено теоретичний огляд та аналіз сучасних наукових праць і публікацій. Отримані результати узагальнено та систематизовано, окреслено поняття толерантності

та моральної толерантності, як її компонента, описано механізми її формування у підлітків в рамках освітнього та виховного процесу.

Результати та обговорення. Толерантність являється складним і багатоаспектним феноменом, який досліджують філософи, політологи, соціологи, історики, етнографи, педагоги та психологи. Серед філософських досліджень можемо виділити праці Р. Валітова, В.Золотухіна, Є. Магомедової і інші; серед психолого-педагогічних досліджень – О. Асмолов, Г. Солдатової, Д. Леонтєва і інші. Роль толерантності у виховному процесі та роботі з молодими людьми окреслили І. Бех, Л. Вишневська, П. Комогоров, С. Литвинова, А. Скок та інші вчені. Проблему формування міжетнічної толерантності серед учнівської та студентської молоді розглядали в своїх роботах О. Аймангабетова, Г. Солдатова, В. Тишков, Л. Шайгерова. Серед вітчизняних вчених варто виокремити О. Гриву, О. Кихтюка, Л. Кияшка, Л. ОрбанЛембрик та інших. Дослідження Р. Валітова, Є. Касьянова, Н. Круглова, Ю. Сидоренко розкривають моральні основи і моральну природу толерантності. Роботи І. Гояна, С. Сторожук пояснюють аксіологічний та культурологічний виміри гендерної толерантності. М. Хом'якова у своїх наукових розвідках описує толерантність як парадоксальну цінність, а В. Лекторського формує уявлення про філософські моделі та класифікацію феномену толерантності. Толерантність через призму моральної доброчинності особистості розглядала Р. Валітова, акцентуючи увагу на тому, що дана особистісна якість – не кінцева мета морального вдосконалення міжособистісного спілкування, а лише стартова позиція на шляху до гуманного існування з якої варто починати, адже вона являється засобом перетворення ситуації взаєморозуміння та неприйняття, яке можемо зараз спостерігати в соціальному житті.

На сьогоднішній день наявне значне різноманіття трактувань феномену толерантності. Так, філософи толерантність трактують як прояв терпимості до іншого роду поглядів і звичок, що є необхідною по відношенню до «особливостей різних народів, націй і релігій» [2]. Новітня педагогічна галузь

розглядає толерантність в контексті готовності до виконання усвідомлених особистих дій гуманістичного спрямування в процесі відносин між людьми та групами людей у яких відрізняються ціннісні орієнтації та стереотипи поведінки. Терпимістю по відношенню до інших думок, позицій та вчинків та базовою цінністю демократії, – вважають толерантність політологи. З точки зору культурології толерантність – це «терпимість до чужих думок, вірувань, поведінки, звичаям, культурі, почуттям, ідеям, один із основних демократичних принципів, який нерозривно пов'язаний із концепціями плюралізму, свободи і прав людини» [1].

Через призму загальної психології зміст толерантності розкривають через тлумачення її, як моральної якості особистості, яка визначає терпиме ставлення до інших людей, не зважаючи на їх етнічну, національну або культурну приналежність, а також як відображення здатності «індивіда сприймати без агресії думки, судження, особливості поведінки і зовнішності іншої людини».

Н. Асташова, І. Крутова, М. Максимова, Н. Кленова та Т. Таюрська в своїх дослідженнях розкриваються структуру толерантності через призму особистісної якості та виділяють три взаємопов'язані компоненти: концептуально-ціннісний, особистісно-мотиваційний та діяльнісно-поведінковий. Толерантність, як інтегральна характеристика особистості складається з психологічної стійкості, системи позитивних переконань, комплексу індивідуальних якостей, системи особових і групових цінностей. Описаний підхід до розуміння толерантності передбачає виховання стійкої в психологічному плані, а також зрілої в емоційному та етичному планах особистості.

У психології представлено два основні підходи до класифікації видів толерантності, які пов'язані з соціальною сферою прояву і рівнем її сформованості. Г. Бардієр, залежно від сфери прояву виділяє вікову, міжособистісну, міжетнічну, професійну, управлінську, гендерну, міжконфесійну, міжкультурну, соціально-економічну та політичну толерантність. Водночас, О. Орлов і О. Шапіро говорять три типи

толерантності на рівні особистісного утворення. Серед них: природня (неусвідомлена) толерантність – (тип «А»); терпіння, терпимість (тип «Б») і моральна толерантність (прийняття, довіра, тип «В») [3].

За визначенням І. Галицького моральна толерантність являє собою одну з форм толерантності, та імпліцитно входить до усіх соціокультурних форм буття толерантності, що зумовлюється всеохоплюючим характером моралі».

Тобто, моральну толерантність розглядають, як своєрідну світоглядно-етичну та психологічну якість індивіда в залежності від рівня прояву якої він здатний приймати або не приймати інші соціально-культурні та морально-етичні норми (ідентичності) в рамках поваги до самого себе та іншого.

З визначення моральної толерантності випливає, що фундамент її розвитку та виховання складається з релевантних категорій, які є базовими та насичують смислове поле моральної толерантності. В її основу лягли терпимість, взаємоповага, сумісність, емпатія, чуйність, тактовність, доброзичливість, гуманність, рівноправність тощо. Перераховані категорії належать до детермінант внутрішнього світу особистості та виступають мотиваційно-регулюючими корелятами, які визначають повсякденну поведінку особистістю та лежать в основі морально-етичних проявів і діянь.

До ознак сформованої толерантності згідно з І. А. Дроздецькою належать: ціннісне ставлення до інших людей і самого себе, а також до світу, культур і суспільства в цілому; формування досвіду соціального співробітництва; набуття навичок ефективної міжособистісної взаємодії; самостійність та відповідальність; розвиток емпатії та шанобливого ставлення до інших людей.

Варто зазначити, що незважаючи на велике різноманіття представлених алгоритмів і механізмів формування моральної толерантності, не може існувати єдиного правильного механізму її успішного та повноцінного розвитку. Г. Бардієр, наголошував на тісному зв'язку усіх психологічних механізмів толерантності (внутрішньої толерантності) з механізмами усвідомлення, самопізнання, а також суб'єктивного тлумачення, переживаннями пов'язаними зі збереженням або загрозою руйнування ідентичності, особистісним і

груповим самовизначенням; процесом нормативного та ціннісно-орієнтаційного регулювання поведінки. Звідси випливає, що у кожній особистості вони будуть різними.

Виходячи з того, що у підлітковому періоді підрастаюча особистість найбільш активно освоює навколишній соціальний досвід до якого належать соціально-етичні норми, ідеали, інтенсивне формування способів адаптації в дорослому світі, можемо припустити, що саме в цьому віковому періоді моральна толерантність найбільш сприятливо піддається впливам спрямованим на її розвиток, формування та корекцію. До показників становлення і процесу формування моральної толерантності в підлітковому віці відноситься: гострота потреби у комунікації та взаємодії.

Важливим для розвитку моральної толерантності є наявність вміння відчувати внутрішній світ іншого. Від здатності адекватно ідентифікувати та розуміти внутрішній світ іншої людини залежать рівень прийняття підлітком думки іншої людини, її поглядів, бажань, переконань, віри, ідеалів тощо. Отже, в період підліткового віку важливо звернути увагу на розвиток вищої форми соціалізації індивіда, яка представлена моральною ідентифікацією. Саме дана категорія позначає специфічний механізм набуття людиною свого власного морального «Я» шляхом утвердження свободи та гідності. В основу моральної ідентифікації закладена готовність підлітка свідомо, не залежно від зовнішніх обставин поставити себе на місце когось іншого, що водночас сприятиме повнішому розумінню поглядів, інтересів, бажань, переконань, ідеалів, установок і мотивів іншої людини. За твердженнями В. Вайденфельда – індивід в якого наявна стабільна ідентичність буде розглядати різноманітність проявів інших і їх цінність в якості збагачення, а не загрози для захисту від якої вдаються до завищення власної цінності та знецінення інших.

Моральна децентрація відображає своєрідну здатність індивіда сприймати і враховувати у своїй поведінці наявні функціональні стани, бажання, переконання та інтереси інших людей, а також здатність свідомо відходити від власної позиції, щоб краще зрозуміти і сприйняти іншу точку

зору. Отже, рівень розвитку моральної толерантності залежить від рівня прояву моральної рефлексії, саморегуляції, терпимості, гуманності, емпатії, чуйності, розуміння, гнучкості, доброзичливості, критичності по відношенню до себе, поваги себе та інших людей, витримки, волі та тактовності.

Дослідження показують, що розвиток моральної толерантності можливий лише за умови цілеспрямованої організації передачі позитивного досвіду прояву даної якості. Важливо створювати умови в яких підлітки відчуватимуть потребу безконфліктної взаємодії з іншими на яку в не впливало його ставлення до них. Освітня практика свідчить про важливе місце позитивного та дієвого прикладу зі сторони значущих для підлітка дорослих в даному процесі.

Розвиток еталонного образу дорослого, який є живим прикладом прояву моральної толерантності в повсякденному житті під час вирішення різноманітних побутових питань, тісно пов'язаний з розвитком емпатії, як здатності поставити себе на місце іншого, а також емоційної чуйності до переживань іншої людини. Важливо зосереджувати увагу на формуванні різноманітних форм адекватних поведінкових реакцій у відповідь на дії партнера, адже саме їх неадекватність являється найчастішою причиною міжособистісних конфліктів.

Важливим в процесі формування моральної толерантності є вміння толерантно діяти зі збереженням власної гідності, формувати позитивні міжособистісні взаємини, підтримувати екологічну комунікацію.

Серед методів розвитку комунікативної компетентності, вміння налагоджувати відносини та інших компонентів моральної толерантності особливе місце посідають рольові ігри, тренінги, дискусії та інші інтерактивні технології, які допомагають імітувати реальні життєві ситуації у виховному та навчальному середовищі, а також допомагають сформувати у підлітків відповідну моральну установку, як стан готовності та налаштування до відтворення певного алгоритму моральних дій.

Висновки. Фундамент для розвитку моральної толерантності являє собою сукупність категорій, які насичують смислове поле моральної

толерантності. Серед методів виховання моральної толерантності особливе місце посідають рольові ігри, тренінги, дискусії та інші інтерактивні технології, які допомагають імітувати реальні життєві ситуації у виховному та навчальному середовищі, а також наявність «взірцевого дорослого», який показує приклади її застосування в реальному житті.

Список літератури

1. Хоруженко К. М. Культурология. Энциклопедический словарь. Ростов-наДону, 1997.
2. Философский энциклопедический словарь. М., 2002.
3. Швачко О.В. Толерантність як психолого-соціальний феномен / Швачко О.В. // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – Інститут соціології АПН України. – С.154-170.
4. Shapiro A. The Theme of the Family in Contemporary Society and Positive Family Psychology / A. Shapiro ; [ed. William Nichols] // Family Therapy Around the World : A Festschrift for Florence Kaslow. – Haworth Press, 2004. – 99 p

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕТАПІВ ПРОГРАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ КОМБАТАНТІВ ТА ЇХ СІМЕЙ

Попелюшко Роман Павлович,

к. психол. н., доцент

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

м. Київ, Україна

Вступ. Виходячи з реалії українського сьогодення, постає нагальною потребою соціально-психологічної реабілітація військових які повернулися із зони проведення бойових дій. Тому, спеціальні реабілітаційні заходи, щодо комбатантів, повинні бути зосереджені на психодіагностиці, психофізіологічному обстеженні, медичних оглядах, що проводяться психологами, психіатрами, медичними працівниками, і на роботі по психорегуляції, психокорекції, заходах психотерапевтичного характеру. На наш погляд, першочергово, необхідно звернути увагу фахівців, саме на комбатантів з ознаками ПТСР, які у них спостерігалися на початковому етапі реабілітації, безпосередньо після закінчення їх участі у бойових діях.

Психологічна реабілітація комбатантів повинна сприяти їх успішній адаптації до нових умов життя. Термін «психологічна реабілітація» найбільш точно відображає процес і результати діяльності психолога при наданні допомоги в процесі соціально-психологічного супроводу [2].

Мета. Метою статті є висвітлення результатів проведення другого етапу програми психологічного супроводу комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів та їх сімей.

Матеріали та методи. У дослідженні використовувалися індивідуальні та сімейні консультації, групові методи психокорекції та методи залучення комбатантів та їх сімей до суспільно-корисної діяльності.

Результати та обговорення. Психологічна реабілітація комбатантів - це система психологічних, психолого-педагогічних, соціально-психологічних заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених психічних

функцій, станів, особистого і соціального статусу комбатантів, які отримали психічну травму. Метою психологічної реабілітації є надання комбатанту допомоги у відновленні оптимального для продовження професійної діяльності, психічного здоров'я [3].

Психологічна допомога комбатантам - учасникам бойових дій в Україні повинна включати кілька **напрямків** [2]:

1. **Діагностика** синдрому соціально-психологічної дезадаптації у комбатанта, на підставі результатів психодіагностики індивідуальних особливостей військового. Основними завданнями вивчення психічного стану комбатантів, які зазнали впливу бойового стресу, є: визначення наявності, складу та вираженості виявлених негативних психологічних наслідків бойового стресу; з'ясування причин їх виникнення і збереження; встановлення ефективності способів подолання негативних психологічних наслідків бойового стресу; визначення доцільності використання тих чи інших методів психологічної допомоги конкретному комбатанту.

Здійснення діагностичної бесіди можливо за умови подолання бар'єру, який, як правило, виникає у комбатантів щодо інформації, пов'язаної з пережитим ними психотравмуючим досвідом. Проведення бесіди дозволяє їм розповісти про те, що з ними трапилось під час бойових дій, відреагувати емоції, пов'язані з цим періодом їх життя, поглянути на те, що сталося як би з боку, відновити цілісну картину значущих для них актуального психічного стану подій. Ефективне проведення бесіди сприяє також психологічній підготовці комбатантів до подальшої участі у реабілітаційній роботі.

2. **Психологічне консультування** (індивідуальне та сімейне). В індивідуальних бесідах необхідно дати комбатанту можливість висловити все наболіле, проявляючи зацікавленість його розповіддю. Також необхідно роз'яснити, що пережитий ним стан - тимчасовий, і він притаманний всім, хто брав участь в бойових діях. Дуже важливо, щоб комбатант відчув розуміння і побачив готовність допомогти йому не тільки з боку фахівців, але близьких і рідних. Потужним засобом психологічної реабілітації є щирий прояв розуміння

і терпіння, з боку психологів та рідних, до проблем комбатантів, які пережили психотравмуючі події. Відсутність такого розуміння і терпіння до комбатантів, з боку оточуючих, інколи призводить до трагічних наслідків.

3. Психокорекційна робота. Психологічна корекція або психокорекція - це діяльність по виправленню тих особливостей психічного розвитку, які за прийнятою системою критеріїв не відповідають оптимальної моделі. Кваліфікована психотерапевтична допомога необхідна тим комбатантам, у яких відзначаються різко виражені і запущені порушення адаптації.

4. Навчання навичкам саморегуляції, тобто прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу і іншим методам.

5. Соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності комбатанта і його особистісного розвитку (тренінг релаксації, позитивних образів, стійкості до стресу тощо).

6. Допомога у професійному самовизначенні, профорієнтація в цілях перенавчання та подальшого працевлаштування.

Основними **принципами** проведення психологічної реабілітації комбатантів є: *оперативність* - надання психологічної допомоги одразу або якнайшвидше, після закінчення впливу бойової обстановки на комбатанта; *гнучкість* - своєчасна зміна форм і методів впливу в залежності від психічного стану комбатанта та умов проведення психологічної реабілітації; *системність* - використання методів, які дозволяють здійснювати комплексний і взаємопов'язаний вплив на психіку комбатанта, виходячи зі структури основних форм прояву негативних наслідків бойового стресу; *багатоступеневість* - оперативне використання пунктів і центрів психологічної реабілітації для комбатантів, в залежності від складності завдань, що вирішуються в процесі їх реабілітації [3].

Виходячи з актуальної потреби психологічної реабілітації комбатантів, нами була запропонована програма психологічного супроводу комбатантів. Але для підвищення ефективності програми вона також має охоплювати і сім'ї

комбатантів. Дана програма може проводитись як у реабілітаційних центрах, так і за місцем проживання сім'ї комбатанта.

Соціально-психологічний супровід включає такі основні форми та методи роботи, як: індивідуальна робота, соціальне навчання, соціально-психолого-педагогічна та юридична підтримка, консультування [1]. А тому, реалізація психологічного супроводу комбатантів та їх сімей, передбачає здійснення певних послідовних етапів, а саме:

1. *Початковий* - діагностика (виявлення ПТСР у комбатантів);
2. *Надання психолого-соціальної допомоги або підтримки*;
3. *Завершальний* - оцінка отриманих результатів.

Саме на результатах проведення другого етапу психологічного супроводу комбатантів та їх сімей, ми і зосередимося. І виходячи з попередньо отриманих експериментальних даних та встановлення позитивного контакту з комбатантами (початковий етап), їм та їх сім'ям була запропонована програма психологічного супроводу, яка ґрунтувалася на генетико-психолого-аксіологічному підході, та була спрямована на: подолання ПТСР; підвищення рівня самоконтролю; формування адекватної самооцінки; відновлення особистісної інтегрованості; вироблення комунікативних навичок; формування вміння адаптуватись до змін у соціокультурному просторі; навчання навичкам взаємодії з сім'єю та колегами по роботі; допомога у створенні сприятливого психологічного клімату в сім'ї; допомога у вирішенні соціальних проблем сім'ї.

Другий етап програми психологічного супроводу комбатантів «**Надання психолого-соціальної допомоги або підтримки комбатантам та їх сім'ям**», проводився на протязі 2018-2019 років і передбачав здійснення заходів по реадаптації та реабілітації комбатантів з віддаленими наслідками стресогенних впливів та їх сімей.

Під час проведення даного етапу були реалізовані такі види робіт, як:

1. Індивідуальні та сімейні консультації. Даний вид роботи з комбатантами та їх сім'ями передбачав здійснення:

- *Індивідуального консультування* комбатантів та членів їх сімей з психологічних та соціальних проблем (було проведено біля 600 індивідуальних консультацій які тривали в середньому від 15 хв. до 1 год.);

- *Роботу з захисними механізмами* комбатантів, яка полягала у наданні можливості комбатанту усвідомити існування власних захисних механізмів та їх особливостей прояву та впливу на його психоемоційний стан та поведінку, та дати можливість висловитись і нарешті позбутися тих думок чи психоемоційних реакцій які виникали у комбатанта при ментальному, емоційному чи фізіологічному поверненні до травматичної ситуації. Дана робота відбувалась під час індивідуальних консультацій та приватних бесід;

- *Роботу з ціннісними орієнтаціями* комбатантів, які зазнали деформації та/чи повністю змінилися, що в свою чергу призвело до деструктивного впливу на їх психоемоційний стан та до дезадаптаційних процесів як у їх сімейних взаємовідносинах так і в соціальних. Дана робота відбувалась під час індивідуальних консультацій та приватних бесід з комбатантами;

- *Обговорення цілей та мети програми супроводу*, сприяло формуванню позитивного ставлення до участі у даній програмі та запропонованих адаптативних, психокорекційних та реабілітаційних заходів. Дана робота відбувалась під час індивідуальних консультацій та приватних бесід;

- *Освіта та самоосвіта* комбатанта та його сім'ї сприяла отриманню ними інформації про психоемоційні стани та особливості людей які страждають від ПТСР. Даний вид роботи проходив в індивідуальній (індивідуальні консультації та приватні бесіди) та груповій формі (103 годинних лекторії);

- *Формування позитивної самооцінки* у комбатанта, було спрямоване на збереження стану психічної рівноваги та запобіганню виникненню повторної травматизації та когнітивного дисонансу. Дана робота відбувалась під час індивідуальних консультацій та приватних бесід з комбатантами.

2. Групова психокорекція. Даний вид роботи з комбатантами та їх сім'ями передбачав здійснення:

- *Амбулаторна програма психологічної реабілітації.* В запропонованій програмі психологічної реабілітації комбатантів, на основі генетико-психолого-аксіологічного підходу, робота здійснювалась за трьома основними напрямками: робота з особистісними якостями і цінностями та робота з тілом комбатанта. Дана програма була розрахована на 14 днів, та проводилась на базі закладів рекреаційного характеру, соціальних та реабілітаційних центрах для воїнів та ветеранів АТО-ООС. Даною програмою було охоплено 221 комбатант;

- *Тренінги* які були запропоновані комбатантам були орієнтовані на: розвиток навиків безконфліктної поведінки; розвиток комунікативних навиків, формування позитивного відношення до себе; усвідомлення своїх позитивних та негативних якостей, зняття тривоги; вироблення нових форм поведінки та вмій які допомагають позбутись тривоги, страху та сильного емоційного збудження; розвиток взаємоповаги, терпимості; здібності усвідомлювати свій емоційний стан. Було проведено 34 трьох годинних тренінгів;

- *Проведення конференцій, круглих столів* де комбатанти брали активну участь у обговоренні соціально чи психологічно важливих для них питань. Було проведено 4 круглі столи та було прийнято участь у 2 конференціях;

- *Освітні лекційні заняття* передбачали ознайомлення комбатантів та членів їх сімей з проблемами які притаманні комбатантам з ПТСР. Тематика лекції охоплювала такі питання, як: «Для чого потрібна реабілітація?», «Що таке ПТСР?», «Нормальні реакції при ненормальних подіях, що це?», «Девіантна поведінка», «Конфлікти в сім'ї», «Людські цінності». Було проведено 103 годинних лекторії;

- *Залучення до діяльності ветеранських організацій,* було здійснено через співпрацю з центрами соціальної допомоги та ветеранськими організаціями шляхом налагодження прямого контакту з ними та залучення комбатантів та їх сімей до реабілітаційних та терапевтичних програм даних центрів.

3. Залучення до суспільно-корисної діяльності. Даний вид роботи з комбатантами та їх сім'ями передбачав здійснення:

- *Проведення тематичних зустрічей з комбатантами* відбувалося на базі ЗОШ, ВЗО, соціальних центрів, волонтерських організацій. Було проведено 47 тематичних зустрічей;

- *Організація культурно-масових заходів* включала відвідування культурно-масових заходів за участю військових. Даним видом діяльності було охоплено 185 комбатантів та членів їх сімей;

- *Підтримка громадських організацій* комбатантів було здійснено через співпрацю з центрами соціальної допомоги та громадськими організаціями шляхом налагодження прямого контакту з цими організаціями з подальшим (за необхідністю) переправленням в місцеві ветеранські організації.

Висновки. Отже, підсумовуючи результати проведення, другого етапу комплексної програми психологічного супроводу, комбатантів та їх сімей, необхідно зазначити, що дана робота сприяла ефективному подоланню комбатантами та їх сім'ями ознак ПТСР; підвищенню рівня самоконтролю; виробленню комунікативних навичок; формуванню вміння адаптуватись до змін у соціокультурному просторі; навчанню навичкам взаємодії з сім'єю та колегами по роботі. Подальші перспективи нашого дослідження будуть реалізовуватися у проведенні завершального етапу (оцінка отриманих результатів) програми психологічного супроводу комбатантів та їх сімей.

Список літератури

1. Ломакін Г.І. Соціально-психологічні складові соціальної роботи з учасниками бойових дій / Г.І. Ломакін. - Харків: Оберіг, 2014. - 168 с.

2. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти. Методичний посібник / Упор. Д.Д. Романовська, О.В. Ілащук. - Чернівці: Технодрук, 2014. - 133 с.

3. Пушкарев А.Л., Доморацкий В.А., Гордеева Е.Г. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия / под ред. Б.А. Казаковцева. - М.: Издательство Института психотерапии, 2000. - 128 с.

ВИСВІТЛЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА ДОПОМОГОЮ МУЗИКОТЕРАПІЇ

Шаровкина В. А.,

майстер

виробничого навчання ДПТНЗ «ХВПУ СП»

Котельнікова Р. А.,

Вихователь,

Харківський заклад дошкільної освіти № 160,

м. Харків, Україна

Введение./Introduction. У статті розглядаються питання, пов'язані із впливом музикотерапії на дітей з особливими освітніми потребами (діти з розладами аутичного спектра та із синдромом дефіциту уваги і гіперактивністю). Розкрито особливості розвитку пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами. Метою статті є висвітлення програми підвищення пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами з допомогою музикотерапії.

Цель работы./Aim. Постановка проблеми у загальному вигляді. З кожним роком в усьому світі, Україні, зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Нині навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами відбувається нелише в спеціальних закладах освіти, а й в загальноосвітньому просторі. Для корекції їхніх психо-фізичних порушень необхідні нові нетрадиційні методи та моделі психолого-педагогічної допомоги. І саме музикотерапія є одним із таких методів, який використовує музику як засіб мобілізації інтелектуальних, емоційних, рухових, мовленнєвих та інших функціональних можливостей організму дитини. Лікувальний вплив музики було відзначено ще з найдавніших часів. Сучасна музикотерапія стала розвиватися у другій половині ХХ століття. Вплив музики на фізіологічні процеси нашого організму став предметом дослідження вчених різних країн. На основі їхніх досліджень і було засновано музикотерапію як наукову

дисципліну. В. Сухомлинський наголошував, що в руках педагога є могутній засіб попередження грубості, безсердечності, моральної невихованості, а саме лікування музикою. Дітям музикотерапія допомагає прищепити любов до музики, навчити розуміти й слухати, збагатити знання про навколишній світ. Для того щоб музикотерапія позитивно вплинула на виховання й розвиток дітей, обов'язково потрібно враховувати особливості їхнього розвитку. У наукових роботах К. Щедролосєвої, Л. Гаврілової, Н. Кривошеї розкриті лікувально-педагогічні можливості музики, її вплив на емоційний стан дошкільників. Проте вплив музикотерапії саме на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами не досить досліджений.

У галузі спеціальної психології є велика кількість досягнень стосовно методів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Та, незважаючи на це, музикотерапевтичний підхід вивчено не досить. Саме тому, на нашу думку, є потреба у розробці нових, альтернативних шляхів психокорекції, що будуть позитивно впливати на розвиток пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами та матимуть суттєві результати. Тому роль музикотерапевтичного підходу у психології значно зростає.

Материалы и методы./Materials and methods. Аналіз останніх досліджень. Перші розробки проблеми позитивного впливу музики з'являються наприкінці XIX століття. В. Бехтерєв зазначав, що музичний твір, який за своїм станом співпадає з настроєм слухача, викликає сильне враження, а твір, що дисгармоніє з настроєм слухача, може не тільки не подобатися, але й роздратовувати. К. Швабе створив систему методів музичної терапії, а саме виділив активну терапію, в межах якої використовують музичну імпровізацію, вокалотерапію і танцювальну терапію; а також рецептивну терапію, суттю якої є сприймання музики Д. Алвін активно використовувала прийоми музичної терапії для роботи з дітьми із розладами спектра аутизму. Вона наголошує, що за допомогою музики можна значно зменшити негативні прояви поведінки у дітей та допомогти дитині з аутизмом адаптуватися у навколишньому світі. У своїх

дослідженнях А. Томатіс виклав концепцію музичної терапії, згідно з якою дитина під час внутрішньоутробного розвитку у амніотичній рідині чує важливі для себе звуки (дихання матері, серцебиття, голос), які втрачає після народження. Він змодлював звуки, які дитина чує через плаценту, і став використовувати їх у практиці з метою терапії дітей з різноманітними порушеннями – гіперактивністю, аутизмом, дислексією. Поняття «діти з особливими освітніми потребами» (ООП) охоплює категорію дітей, життєдіяльність яких характеризується будь-якими обмеженнями або відсутністю здатності здійснювати діяльність способом або в рамках, що вважаються нормо типовими для дитини такого віку. Загальним для всіх цих дітей є те, що певні особливості розвитку деформують особистість («Я») дитини, пов'язану з її емоційною сферою, мовленням, що призводить до проблем соціалізації дитини, порушення процесів сприйняття навколишнього світу та будування відносин з ним, зниження діяльності, що, своєю чергою, частково або зовсім вилучає людину із соціального життя. У результаті досліджень науковців були виявлені особливості розвитку пізнавальної сфери дітей з РАС:

- увага визначається недостатністю загального і психічного тону, що поєднується з підвищеною сенсорною та емоційною чутливістю, яка зумовлює вкрай низький рівень активної уваги; спостерігаються грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги (увага стійка лише протягом декількох хвилин, а іноді і секунд);

- відчуття і сприйняття характеризуються своєрідністю у реагуванні на сенсорні подразники (підвищена сенсорна ранимість);

- відзначається достатня механічна пам'ять, що створює умови для збереження емоційних переживань;

- відзначається специфічне ставлення до мовленнєвої діяльності і одночасно своєрідність у становленні експресивної сторони мови (перші активні мовні реакції у вигляді гудіння у аутичних дітей можуть запізнюватися);

- мислення – діти орієнтуються на сприйняття яскравих, а не функціональних ознак предметів і в результаті засвоюється лише частина ознак навколишньої дійсності.

Щодо дітей із СДУГ, то виражені порушення в сфері пізнавальних процесів пов'язані з розладами слухового гнозису (О. Політик). Ці порушення характеризуються:

- нездатністю правильно оцінити звукові комплекси з серії послідовних звукових ланцюгів, неможливістю їх відтворення і недоліками зорового сприйняття, на яке впливають одномоментні імпульси;

- пам'ять може відповідати нормативним показникам відповідно до віку, але внаслідок нестійкості уваги спостерігаються пропуски в засвоєному матеріалі (Л. Ясюкова); можливі порушення короткочасної пам'яті, що виявляється в недостатньому обсязі запам'ятовування, підвищенні гальмування слідів пам'яті, уповільнено музапам'ятовуванні, але позитивна мотивація і правильний підбір матеріалу, відповідно до можливостей дитини, дає компенсаторний ефект, що свідчить про збереження коркової функції пам'яті;

- інтелектуальна діяльність циклічна: довільна продуктивна робота не перевищує 5–15 хвилин, далі втрачається контроль над подальшою розумовою активністю і протягом 3–7 хвилин мозок накопичує енергію для наступного робочого циклу; у періоди відновлення дитина перестає розуміти, осмислювати і переробляти інформацію, тому може не пам'ятати, що вона в цей час робила і не помічати таких перерв;

- на мислення впливають порушення мови, особливо її регулюючої функції, це ускладнює послідовне виконання інтелектуальних операцій; дитина забуває поставлене завдання, не помічає своїх помилок, легко перемикається на несуттєві подразники.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Музикотерапія – вид терапії, коли знаряддям зцілення є музика, спів та звуки; лікувальний та психокорекційний вплив на психічний та фізичний стан людини здійснюється засобами музичного мистецтва, підбір яких визначається конкретними завданнями. Важливою функцією музики є посилення розумової діяльності дитини, підвищення пізнавальної активності та активізація самоконтролю. Системна музична діяльність, спрямована на підсилення мислення (хто потребує

пробудження) або на заспокоєння (хто занадто збуджений), стимулює розум дитини до покращення сприйняття матеріалу та до пізнавальної діяльності. Дитина з особливими освітніми потребами не здатна повною мірою сприймати музику і належним чином самовиразитися через неї. Проте вплив музики все ж таки торкається емоційно-вольової та розумової сфер дитини. Це підтверджується тим фактом, що значна кількість дітей з особливими освітніми потребами є обдарованими в музичному плані. А отже, важливо розуміти, що для цих дітей музика є важливим засобом взаємодії з навколишнім світом і слугує підґрунтям для будівництва взаємин з ним. Використовується музикотерапія і в соціально-педагогічній роботі з дітьми з різними функціональними обмеженнями. Так, грамотно підібрана музика позитивно впливає на загальну гармонізацію психічних станів дітей. Засоби музикотерапії здатні сприяти загальному розвитку особистості дитини, включенню в соціальні цінності; надають змогу дітям із різними особливостями розвитку в доступній для них формі відгукнутися на позитивні почуття і вчинки, допомагають активізувати інтелектуальну діяльність. У роботі з дітьми з РАС доцільно використовувати обидва варіанти музичної психокорекції. Рецептивну музикотерапію слід використовувати на настановних етапах психологічної корекції для встановлення емоційно-довірчих контактів з музикотерапевтом і членами групи; створення довірчої, емпатійної атмосфери в групі; зниження емоційного дискомфорту тощо. У роботі з дітьми, а також під час гри слід використовувати різні види занять музикотерапією, а саме: психогімнастичні вправи (мімічні й пантомімічні етюди з ілюстрацією пісні за допомогою звуконаслідування та імітаційних жестів, що відображають її текст); мовні ігри та інсценізація (для цього дітям роздають ролі, пов'язані зі змістом, використовуючи іграшки, ляльки, маріонетки тощо); артикуляційну гімнастику, що співпадає з текстом пісні; слухові вправи – аудіювання, імітація та повторення звуків, розпізнавання звуків; музично-ритмічні вправи в поєднанні з танцювальною імпровізацією (рухи мають співпадати з ритмом музики); поєднання музики з малюнком (діти малюють те, що відчувають під час прослуховування композиції, а тим, хто не вмів малювати,

пропонуються тематичні розмальовки). Кожне заняття з музикотерапії передбачає три етапи: підготовчий; зняття напруги; зарядження позитивними емоціями. Відповідно, на кожному етапі використовувались різні музичні твори, які відповідали тематиці заняття та емоційному стану дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами.

Выводи./Conclusions. Аналізуючи психолого-педагогічну, спеціальну психолого-педагогічну літературу та враховуючи практичний досвід роботи з дітьми з ООП, ми дійшли висновку, що музика суттєво впливає не лише на розвиток усіх сфер дитини (фізичної, психічної та розумової), але й має здатність терапевтично (цілюще, різнобічно, розвиваючи) впливати на дитину з ООП. Це, своєю чергою, соціалізує таких дітей і дає їм можливість найбільш гармонійно жити у суспільстві. Перспективи подальших досліджень – емпіричне дослідження ефективності розробленої програми музикотерапевтичних занять з розвитку пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СФОРМОВАНOSTI ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ У ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Яницька Олена Юрїївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри психології

Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янчука

Іванюта Ольга Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна

Вступ. Актуальність розвитку візуального мислення визначається тим, що цей процес займає особливе місце в інтелектуальному і творчому розвитку особистості. У вітчизняній психолого-педагогічній науці дослідження візуального мислення проведено за декількома показниками: вивчення механізмів візуального мислення як складової функціональної системи операцій (Д. Роем), простеження ролі візуалізації у процесі вирішення творчих завдань у конструкторській діяльності (В. Моляко); дослідження особливостей трансформацій візуального образу в художньо-графічній діяльності (С. Симоненко); виокремлення особливостей візуальної медіакультури (Н. Череповська). Найбільш поширеним у вітчизняній психологічній науці є визначення візуального мислення, як специфічного виду інтелектуальної діяльності, змістом якої є оперування та маніпулювання зоровими (візуальними) образами, а результатом – створення нових образів, що несуть змістове навантаження й роблять значення видимим. Виявлення варіативності у результатах показників процесуальних, операціональних та змістових компонентів візуального мислення підлітків забезпечить можливість для

виокремлення груп досліджуваних, що є надзвичайно важливим для розробки програми та технології стимулювання візуального мислення підлітків.

Ціль статті. Метою дослідження є визначення рівня сформованості візуального мислення у школярів підліткового віку та виявлення серед досліджуваних тих підлітків, які потребують психологічної допомоги в розвитку візуальної мисленнєвої діяльності.

Матеріали та методи. Для визначення вікового генезу процесів візуального мислення нами були використані середні показники в кожній групі. Однак, такий метод не дає можливості для співставлення індивідуальних результатів досліджуваних із загально віковими показниками. Для більш об'єктивної інтерпретації індивідуальних даних ми скористалися методом визначення внутрішньогрупової норми. Показник внутрішньогрупової норми дозволяє оцінити успішність кожного підлітка у співвідношенні з тією віковою групою, до якої він належить. Цей показник визначається за допомогою процентилів. Оцінка результативності у процентилях дає можливість розподілити роботи учнів за чотирма квантилями і, таким чином, визначити успішність кожного учня як низьку (Н – I квантиль), нижче середньої (НС – II квантиль), нижче середньої (ВС – III квантиль) або високу (В – IV квантиль). Застосувавши показник внутрішньогрупової норми, маємо можливість виявити підлітків з низькими та нижче середнього рівнями розвитку візуального мислення й виокремити їх у окрему групу.

Для визначення загального рівня розвитку візуального мислення підлітків ми співставили результати, отримані за допомогою методик Торренса і Равена, оскільки саме ці методики було застосовано для визначення кількісних показників розвитку процесуальних характеристик та операційних структур візуального мислення. При вивченні змістових компонентів візуального мислення нас, у першу чергу, цікавив якісний аналіз, тому ми не використовували критерій внутрішньогрупової норми для оцінки результатів піктографічного тестування.

Результативність виконання завдань молодшими підлітками (М=10,1 років) на етапі констатувального та формувального експериментів представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники методики Торренса (10 років)

№	досліджувані	Показники сформованості основних ознак візуального мислення до і після розвивальної роботи (у балах)							
		активність висування гіпотез		категоріальна гнучкість		конструктивна активність		оригінальність	
		до	після	до	після	до	після	до	після
1	Ж.Ю.	22	28	15	20	41	48	38	45
2	Ю.Ю	29	34	15	18	39	45	38	43
3	Л.С.	24	32	13	18	31	44	31	47
4	Д.С.	23	30	14	16	38	50	32	40
5	М.І.	24	27	13	17	38	46	37	42
6	О.І.	26	30	15	19	38	44	33	42
7	К.Ю.	21	29	9	14	32	47	28	39
8	Г.Л.	27	34	14	18	40	47	26	34
9	С.М.	25	30	15	18	43	50	35	44
10	Т.Ю.	20	27	12	16	37	49	35	40
11	І.В.	18	28	11	17	27	45	39	43
12	К.О.	19	26	10	15	35	43	37	47
	x	23,2	29,6	13,0	17,2	36,6	46,5	34,1	42,2
	δ	3,33	2,64	2,09	1,70	4,58	2,39	4,17	3,64
	t	5,25		5,42		6,66		5,06	
$t_{кр} = 2,07; p = 0,05$									

Співставлення результатів, отриманих за двома методиками, показало, що в залежності від того чи іншого показника, до IV квартилю (рівень В) можна віднести від 17 % до 30 % досліджуваних; до III квартилю (рівень ВС) від 20 % до 27 %; до II квартилю (рівень СС) від 23 % до 30 %; до I квартилю (рівень ВВ)

Н) від 23 % до 27 %. До експериментальної групи ми зарахували 12 досліджуваних (відповідно 40 %).

Результативність виконання завдань 11-річними підлітками представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники методики Торренса (11 років)

№	Досліджувані	Показники сформованості основних ознак візуального мислення до і після розвивальної роботи (у балах)							
		активність висування гіпотез		категоріальна гнучкість		конструктивна активність		оригінальність	
		до	після	до	після	до	після	до	після
1	Х.Д.	30	34	15	19	45	50	32	45
2	Ш.П.	27	39	14	17	40	51	39	50
3	Ш.В.	27	34	12	18	44	50	35	39
4	С.О.	29	33	13	16	43	51	36	44
5	О.В.	20	23	12	17	33	42	29	37
6	К.А.	17	24	10	15	26	40	28	34
7	З.О.	25	28	11	17	44	49	35	44
8	С.М.	29	35	11	14	32	41	28	38
9	К.Т.	22	26	9	15	37	43	27	40
10	П.Р.	26	35	14	20	43	50	29	34
11	П.Н.	28	33	14	19	40	46	37	47
12	З.Д.	25	31	13	15	37	42	26	33
	x	25,4	31,3	12,3	16,8	38,7	46,3	31,8	40,4
	δ	3,94	4,94	1,83	1,90	5,88	4,35	4,45	5,55
	T	3,20		5,92		3,59		4,23	
$t_{кр} = 2,07; p = 0,05$									

Співставлення успішності показало, що в залежності від різних показників, до IV квартилю (В) та III квартилю (ВС) ми можемо віднести від 13 % до 27 % досліджуваних; до II квартилю (НС) від 20 % до 33%; до I квартилю (Н) від 27 % до 30 %. До експериментальної групи ми включили 12

досліджуваних (40 %). У таблиці 3 подані результати виконань завдань методики Торренса на етапі констатувального і формувального експериментів підлітками третьої вікової підгрупи (M=12 років).

Таблиця 3

Показники методики Торренса (12 років)

№	Досліджувані	Показники сформованості основних ознак візуального мислення до і після розвивальної роботи (у балах)							
		активність висування гіпотез		категоріальна гнучкість		конструктивна активність		оригінальність	
		до	після	до	після	до	після	до	після
1	Д.М.	31	40	16	20	62	76	32	48
2	П.О.	34	37	17	19	48	58	33	45
3	З.М.	32	36	16	21	55	68	27	42
4	Д.Ю.	36	40	20	21	50	59	34	48
5	Л.О.	39	40	18	23	31	50	37	45
6	Ш.І.	29	34	15	17	58	67	29	41
7	С.П.	38	40	18	19	58	61	34	40
8	Ш.Є.	33	40	14	17	55	60	28	42
9	С.А.	35	40	12	18	60	67	34	41
10	Д.О.	30	39	17	20	59	71	28	37
11	Л.В.	37	40	13	17	47	55	37	41
x		34,0	38,7	16,0	19,3	53,0	62,9	32,1	42,7
δ		3,32	2,10	2,37	1,95	8,82	7,60	3,59	3,41
t		4,01		3,52		2,82		7,14	
$t_{кр} = 2,09; p = 0,05$									

Із підлітків 12 років до IV і III кварталів (B-BC) за різними показниками ми зарахували від 17 % до 27 % досліджуваних; до II квартилю (HC) від 20 % до 73 %; до I квартилю (H) від 20 % до 30 %.

До експериментальної групи з 12-річних увійшли 11 досліджуваних (37 %). Результати виконання завдань підлітками 13 років представлені в табл. 4.

Таблиця 4

Показники методики Торренса (13 років)

№	Досліджувані	Показники сформованості основних ознак візуального мислення до і після розвивальної роботи (у балах)							
		активність висування гіпотез		категоріальна гнучкість		конструктивна активність		оригінальність	
		до	після	до	після	до	після	до	після
1	П.О.	38	39	18	20	55	60	40	42
2	Т.О.	37	40	18	22	53	67	39	44
3	Н.В.	36	38	16	19	50	57	22	33
4	Д.В.	38	40	15	17	51	64	37	41
5	С.І.	35	36	19	20	55	62	40	46
6	С.Є.	32	36	17	19	48	59	25	38
7	С.А.	39	40	20	20	60	65	45	47
8	О.Н.	38	38	20	21	58	73	43	50
9	В.Л.	38	40	17	18	49	58	30	34
10	Я.П.	35	37	19	21	60	76	43	51
11	С.Д.	39	40	17	20	57	65	45	49
12	С.В.	34	37	19	23	57	69	28	34
13	С.Р.	40	40	19	20	58	74	42	53
14	К.С.	38	40	18	21	58	69	38	46
	x	36,93	38,64	18,00	20,07	54,93	65,57	36,93	43,43
	δ	2,23	1,60	1,60	1,54	4,07	6,09	7,58	6,64
	t	2,34		3,63		5,43		2,42	
$t_{кр} = 2,06; p = 0,05$									

За показника методики Торренса до IV квартилю (В) включено від 17 % до 27 % досліджуваних; до III квартилю (ВС) від 20 % до 30 %; до II квартилю (НС) від 23 % до 63 %; до I квартилю (Н) від 27 % до 37 %. Низькі та нижче середніх результати за двома методиками показали 14 досліджуваних (47 %).

Співставлення результатів виконання завдань підлітками 14 років показало (табл. 5), що до IV і III кварталів (В-ВС) можна віднести, в залежності від показників, від 10 % до 33 % досліджуваних; до II квартилю (НС) від 20 %

до 67 %; до I квартилю (H) від 27 % до 33 %. До експериментальної групи ми включили 15 досліджуваних (50%).

Таблиця 5

Показники методики Торренса (14 років)

№	Досліджувані	Показники сформованості основних ознак візуального мислення до і після розвивальної роботи (у балах)							
		активність висування гіпотез		категоріальна гнучкість		конструктивна активність		оригінальність	
		до	після	до	після	до	після	до	після
1	П.Т.	35	40	15	19	45	60	32	37
2	К.Р.	37	40	16	19	51	58	39	51
3	З.О.	39	40	19	20	69	74	43	54
4	Б.С.	35	36	17	21	55	56	37	40
5	Т.О.	40	40	20	20	66	75	43	49
6	Я.О.	40	40	20	24	69	71	47	55
7	К.М.	37	37	15	18	56	63	28	40
8	П.Г.	38	40	18	23	57	61	42	54
9	М.Т.	36	39	18	19	64	69	41	44
10	С.А.	38	40	18	22	60	63	41	49
11	З.Д.	36	38	11	14	39	51	35	41
12	В.Д.	38	40	11	16	62	69	24	35
13	С.О.	38	40	19	21	68	72	38	49
14	З.Т.	39	39	20	21	63	72	40	45
15	П.Ж.	40	40	21	26	64	77	43	50
x		37,73	39,27	17,20	20,20	59,20	66,07	38,20	46,20
δ		1,71	1,28	3,10	3,00	8,84	7,79	6,19	6,44
t		2,80		2,70		2,26		3,48	
$t_{кр} = 2,05; p = 0,05$									

Серед 15-річних (табл. 6) за показниками методики Торренса до IV і III кварталів (В- ВС) зараховано від 20 % до 73 %; до II квартилю (НС) від 27 % до 73%; до I квартилю (H) 27 %. До експериментальної групи увійшло 16 досліджуваних (53 %). Таким чином, оцінка індивідуальних результатів

виконання тестових завдань підлітками 10-15 років за критерієм внутрішньогрупової норми дозволила визначити рівень розвитку візуального мислення кожного досліджуваного й виявити підлітків із низькими показниками продуктивності візуальної мисленнєвої діяльності, у результаті чого було виділено експериментальну групу. Проте для більш повної інтерпретації особливостей розвитку візуального мислення підлітків з низькими оцінками успішності ми звернули увагу й на якісні характеристики. Аналізуючи роботи підлітків, які увійшли до експериментальної групи, відзначимо деякі загальні риси, на яких потрібно зупинитися докладніше. Як ми вже відзначали раніше, результати, отримані за методикою Фідлера, не можна віднести до «низьких» або «високих», тому що вони відображають індивідуальні особливості візуальної мисленнєвої діяльності, і кожен адекватний образ є прийнятним. Проте необхідно звернути увагу на те, що все ж таки є деякі характерні риси, які вирізняють роботи підлітків експериментальної групи з-поміж робіт інших досліджуваних, які ми виявили за допомогою Піктограми.

По-перше, візуалізацію стимульних понять підлітками було здійснено в основному за допомогою малюнків сюжетного характеру, які передають образи-уявлення. Переважно, це зображення конкретних ситуацій з певною кількістю дійових осіб. Наприклад, 10-річний М. І. для візуалізації поняття «страх» малює людину і тварину, тобто ситуацію, яка викликає страх. Аналогічний сюжет використав 13-річний П.О.: людина і таргани. У зображенні тварини особливо виділені щелепи – гострі, непропорційні великі.

Друга особливість, якою відзначаються роботи підлітків експериментальної групи, – відсутність міміки в зображенні облич. Наприклад, люди намальовані у вигляді схематичних фігурок (Ю. Ю., 10 років). Якщо зображено риси обличчя, то часто вони мімічно нейтральні. Зустрічаються також малюнки з неадекватною мімікою. Так, 13-річна Т.О. для передачі таких понять, як «радість», «щастя» та «смуток», «страх», використала фігуру людини, за мімікою й одягом дуже схожу на клоуна, хоча дані поняття протилежні за своїм емоційним наповненням. Цікаво відзначити, що ці

малюнки досліджувана виконала кольоровими фломастерами, для всіх зображень використовуючи тільки яскраві, життєрадісні кольори.

Результати та обговорення. Отже, аналіз отриманих даних, результати якого представлені в даних тезах, дав нам можливість оцінити рівень розвитку візуального мислення підлітків як по якісних, так і по кількісних показниках. На підставі проведеного аналізу було сформовано експериментальну групу, до якої увійшло 80 підлітків з низькими та нижче середніх показниками, що становить 44% досліджуваних. Саме на цій групі була зосереджена наша подальша експериментальна робота.

Висновок. Отже, співставлення результатів дослідження, отриманих за методикою Торренса дозволило визначити рівень розвитку візуального мислення кожного досліджуваного і виявити підлітків з низьким показником продуктивності візуальної мисленнєвої діяльності, що є надзвичайно важливим для впровадження технологій стимулювання візуального мислення підлітків.

JOURNALISM

УДК 76.0.3 (4 Вел)

МЕТОД ЕКСПЕРИМЕНТУ В ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЕЛІЗАБЕТ КОКРЕН

Мелещенко Олександр Костянтинович,
д. філол. н., професор,
професор кафедри історії журналістики
Інституту журналістики Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Анотація. У статті розглядається публіцистична діяльність американської журналістки кінця XIX – початку XX сторіччя Елізабет Джейн Кокрен (Неллі Блай). У своїй роботі вона в основному використовувала метод експерименту, який вимагає особистої присутності кореспондента на місці події і відповідного отримання фактажу “з перших рук”. Тим самим досягається достовірність оповіді і визнання читачів.

Ключові слова: Кокрен, Неллі Блай, журналістське розслідування, експеримент, “The New York World”, “The New York Evening Journal”.

Актуальність теми дослідження полягає в малодослідженості публіцистичної діяльності американської журналістки Елізабет Кокрен (Неллі Блай).

Цю й суміжну теми досліджували американці В. Блейн, А. Гранді, К. Емерсон, П. Клементс, українці В. Довгич, П. Федченко, Б. Черняков, росіяни А. Беспалова, Є. Корнілов, О. Короченський, Ю. Лучинський, М. Макеєнко, С. Михайлов, Г. Прутцков, А. Раскін, О. Станько тощо.

Мета статті – з’ясування публіцистичної діяльності американської журналістки Елізабет Джейн Кокрен (Неллі Блай).

Із поставленої мети випливають **завдання** статті:

- 1) вивчити співробітництво журналістки з газетою “The New York World”;
- 2) вивчити співробітництво журналістки з газетою “The New York Evening Journal”.

Методи дослідження. У дослідженні використовувалися методи аналітичний, біографічний та історико-порівняльний методи, які дали змогу зрозуміти особливості творчої манери американської журналістки Елізабет Джейн Кокрен (Неллі Блай).

Результати і обговорення. Після смерті батька родина Кокренів опинилася в скруті. Елізабет не змогла завершити середню спеціальну освіту, і змушена була стати найманою працівницею. У 18 років вона взяла активну участь у гендерній дискусії на сторінках газети “Pittsburgh Dispatch”, чим привернула увагу головного редактора Джорджа Меддена. Останній запропонував їй роботу репортерки і запропонував вигадати псевдонім. Так у пресовому середовищі США з’явилася Неллі Блай.

У своїх матеріалах вона починає висвітлювати теми, які завжди її хвилювали: умови роботи дівчат у Піттсбурзі, життя в бідних районах, архаїчні закони про розлучення. Блай створила собі репутацію тим, що давала змогу аудиторії отримувати інформацію «з перших рук».

Так, щоб дослідити умови роботи жінок на заводському підприємстві, Блай влаштовується туди на роботу і пише про те, що приміщення не має пожежного виходу, а жінки за тривалі й важкі робочі зміни отримують низьку зарплатню. Цим вона помітно відрізняється від інших репортерок того часу, чий внесок у журналістику зазвичай обмежувався описом світського життя, моди, садівництва тощо.

Творчий метод журналістки приносить швидкі результати: громадяни Піттсбурга обурені і вимагають змін, а власники заводу невдоволені негативним висвітленням бізнесу в газеті і погрожують позбавити її своєї реклами. Тоді видавці змушені відкликати репортерку з заводу.

На знак протесту Блай 1886 року вирушає до Мексики, звідки де описує корупцію та важкі умови існування бідноти. В одній зі статей вона виступала проти

арешту місцевого журналіста за критику мексиканського уряду за президентства П. Діаса, за що під загрозою арешту вигнана з країни [1, pp. 76 – 83].

У США в пошуках роботи Блай опинилася 1887 року в Нью-Йорку. Вона зуміла привернути увагу власника газети “The New York World” Джозефа Пулітцера, котрий сам полюбляв влаштовувати так звані “хрестові походи” проти багатіїв на користь жебраків. Однак йому хотілося ще чогось більш гострішого. Спільно з головним редактором газети Джоном Коккерілем вони утрюх розробили ідею проникнення до жіночої божевільні для бідних на острові Блеквелл. Задля проведення журналістського розслідування Блай прикинулася психічно хворою і перебувала в божевільні десять днів. Потім, за домовленістю, адвокат газети витягнув репортерку “з дому скорботи”.

Вона повідомила громадськість про зловживання: фізичне та психічне насильство з боку персоналу, годування хворих зіпсованими продуктами харчування, насильницьке утримання в божевільні психічно здорових людей. Ці викриття, опубліковані в “The New York World”, мали широкий резонанс у суспільстві, стимулювали широкомасштабне розслідування справ як у божевільні, так і стану сфери охорони здоров’я країни. Слідом за цією справою Блай розслідувала ситуації у в’язницях і на фабриках Нью-Йорка, випадки корупції в законодавчих зборах штату і т. п. Також брала інтерв’ю та писала статті про кількох тодішніх феміністок – таких, як Емма Голдмен і Сьюзен Б. Ентоні [2, p. 220].

Після Блеквелла Неллі Блай здобула популярність, її стали називати “Леді Сенсація”. Репортеркою заволоділа нова ідея – навколосвітньої подорожі для перевершення рекорду героя книги Ж. Верна. В одному з номерів “The New York World” з’явилося повідомлення, що Неллі Блай кидає виклик Філеасу Фоггу й готова обігнути земну кулю не за 80, а за 75 днів.

Мало хто вірив в обіцянку репортерки, та Блай це вдалося. Використовуючи кошти редакції, звичайні засоби зв’язку та види транспорту, жінка здійснила подорож за маршрутом: Нью-Йорк – Лондон – Париж –

Бріндізі – Суец – Цейлон – Сінгапур – Гонконг – Йокогама – Сан-Франциско – Нью-Йорк.

Навколосвітня подорож супроводжувалася гучною рекламою. “The New York World” організувалася спеціальний конкурс, в якому просила дописувачів вгадати час прибуття репортерки в секундах. Переможця очікувала безкоштовна поїздка до Європи.

Натомість інша нью-йоркська газета, “Cosmopolitan” (пізніше стала широко відомим журналом), спонсорувала свою репортерку Елізабет Бісленд, яка мала обігнути світ у протилежний бік і побити рекорд Філеаса Фогга та Неллі Блай.

Під час подорожі кожен її етап з хронографічною точністю фіксувався в офіційному протоколі. З усіх пунктів, де вона зупинялася, Блай надсилала телеграфом короткі повідомлення. Детальніша кореспонденція доставлялася звичайною поштою і часто затримувалася на кілька тижнів.

Блай подорожувала пароплавами та паровозами. В азіатській частині маршруту транспорт часто підводив, що затримувало подорож. У такі моменти Блай відвідала лепрозорій у Китаї, а в Сінгапурі купила мавпочку. Неллі пожертвувала одним днем, щоб, перепливши Ла-Манш і відхилившись від маршруту, дістатися до Ам’єна, де жив Жюль Верн, і взяти інтерв’ю у відомого фантаста. Верн спочатку іронічно поставився до відвідувачки, але потім відмічав її шлях на глобусі, на якому вже був нанесений маршрут Філеаса Фогга.

Незважаючи на те, що по всьому шляху, на кожній станції репортерку зустрічали захоплені юрби, Блай перевищила книжковий рекорд, об’їхавши навколо Землі за 72 дні 6 годин 10 хвилин і 11 секунд. Її суперниця Елізабет Бісленд прибула до Нью-Йорка на чотири з половиною дні пізніше.

Настав зоряний час Неллі Блай. На її честь пролунав артилерійський салют із 10 залпів. На її адресу та на адресу газети потоком надходили вітальні телеграми. Найбільш дорогоцінною серед них виявилася така: “Я не сумнівався

в успіху Неллі Блай. Вона довела свою завзятість і мужність. Ура в її честь! Жуль Верн”.

Через два роки, в 1891-му, вона ще двічі била власний рекорд – спочатку за 67, потім за 66 днів. (У 1901 році кореспондент паризької газети “Écho de Paris” Гастон Стіглер досяг позначки в 63 дні. Такого роду швидкі подорожі через всю планету завдяки Неллі Блай поступово перетворювалися на своєрідний спорт, причому кожне нове досягнення широко висвітлювалося пресою.

Хоча наклад “The New York World” збільшився в декілька разів, Пулітцер не запропонував своїй репортерці навіть премію. Неллі обурилась і залишила газету. Але навіть без роботи улюблениця аудиторії не втратила популярності: її образ прикрашав торгові карти, настільні ігри та безліч інших продуктів, а сама вона вирушила в лекційний тур.

У 1893 році новий редактор “The New York World” переконав репортерку повернутись, і 17 вересня на першій полосі з’явився заголовок: “Знову Неллі Блай”. Упродовж наступних трьох років вона розслідувала корупцію в поліції, зловживання в найбільшій тодішній залізничній компанії “Pullman Palace Car” тощо. Але чим більшої популярності набувала Неллі Блай, тим важче стало проводити журналістські розслідування через її впізнаваність. Журналістику довелося залишити.

У 1914 році жінка зібралася до Австрії, аби відвідати друга. Побачивши спалах I Світової війни, вона зв’язалася з колишнім головним редактором “The New York World” Артуром Брісбенем, який на той час працював у газеті Вільяма Рендольфа Гьорста “The New York Evening Journal”. Будучи прийнятою на роботу, Неллі Блай стала першою жінкою-військовою кореспонденткою в США, яка писала статті на основі особистих спостережень на лінії фронту.

Після закінчення війни, з 1919 року вона регулярно писала для “The New York Evening Journal”. Мала свою колонку, а також окремі консультації та особисту думку за темами дня. Займалася волонтерством, благодійницею

діяльністю на гендерній ниві. Авторську колонку вела до самої смерті 27 січня 1922 року. Наступного дня “The New York Evening Journal” опублікувала некролог і віддала данину своїй кореспондентці, назвавши Неллі Блай “найкращим репортером в Америці”.

Висновки. На початку своєї репортерської діяльності Елізабет Джейн Кокрен (Неллі Блай) займалася журналістськими розслідуваннями, використовуючи метод експерименту, який вимагав особистої присутності кореспондента на місці події і відповідного отримання фактажу “з перших рук”. Тим самим авторка досягала достовірності оповіді та визнання читачів газети “The New York World”.

В іншій газеті, “The New York Evening Journal”, вона збільшила популярність участю в різноманітних акціях редакції, найбільш відома серед яких – навколосвітня подорож з перевершення книжкового рекорду героя роману Ж. Верна. Впізнаваність репортерки змусила її на деякий час відмовитися від фаху. Однак битви I Світової війни покликали її на європейський театр воєнних дій. Колумністика, волонтерство та благодійництво підтримували її відомість до самої смерті.

Не забута Неллі Блай і сьогодні: у 1998 році її введено до Національної зали слави жінок, вона одна з чотирьох журналісток зображена на серії поштових марок США під назвою “Жінки в журналістиці”, а нью-йоркський прес-клуб надає щорічну журналістську премію “Nellie Bly Cub Reporter” за найкраще досягнення в професії серед репортерів з досвідом роботи менше трьох років.

Список літератури

1. Emerson K. L. Making Headlines: A Biography of Nellie Bly. London: Clarendon Press, 1892. 111 p.
2. Blain V., Grundy I., Clements P. The Feminist Companion to Literature in English: Women Writers from the Middle Ages to the Present. Yale University Press, 1990. 1252 p.

СПЕЦИФІКА ДИСТРЕСОГЕННИХ СОЦІАЛЬНИХ ВІДЕОРЕКЛАМ ПРО COVID-19

Холод Ганна Ярославівна,
кандидат філологічних наук,
директор ГО “Науково-освітній
центр “УСПІШНИЙ”

Вступ. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю порушення проблеми недоцільності використання в соціальних відеорекламах про Covid-19 маніпулятивних технологій, що, продукуючи негативні емоції, спричиняють появу “дистресу” [1, с. 11], здатного пригнічувати роботу імунної системи. Це є небезпечним за умов пандемії, зумовленої Covid-19, оскільки робить організм людини вразливим для вищезазначеної хвороби.

Мета роботи. Мета роботи – з’ясувати специфіку дистресогенних соціальних відеореклам про Covid-19.

Для досягнення мети було виконано такі завдання:

1. Знайти дистресогенні соціальні відеореклами про Covid-19, що продукують негативні емоції завдяки використаним у них маніпулятивним технологіям.
2. Проаналізувати дистресогенні реклами на формально-змістовому рівні.
3. З’ясувати специфіку дистресогенних соціальних відеореклам про Covid-19, виокремивши маніпулятивні технології, що продукують негативні емоції.

Матеріали та методи. Для аналізу на формально-змістовому рівні взято три дистресогенні соціальні реклами про Covid-19 й завдяки синтезу, узагальненню та описовому методу було зроблено висновок про наявність у них елементів, що продукують негативні емоції.

Результати й обговорення. У соціальній рекламі “Як і кого може вбити коронавірус”, назва якої завдяки використанню лексеми з негативною семантикою “вбити” [3] та створенню образу вірусу-убивці, привертає увагу

реципієнта. На відміну від більшості соціальних реклам на аналогічну тематику, немає голосу за кадром, що змушує реципієнта самостійно читати запропонований у відеорекламі текст. У соціальній відеорекламі на прикладі тіла людини продемонстровано, яким чином починається хвороба, які процеси відбуваються в організмі, які ускладнення може спричинити коронавірус. Великий маніпулятивний потенціал у цій рекламі має текст, зокрема такі його фрагменти: “то що ж та хвороба робить з **вашим** тілом” [3], “він здатен...перетворити їх **на фабрики**, що **множать** і **ширять** вірус” [3], “**серйозно хворі** пацієнти потребують подачі кисню, оскільки легені наповнюються кров’ю та рештками тканини” [3], “Covid-19 може спричинити **напади** або навіть **кому**. Він також може вразити мозок, що спричиняє **інсульт**” [3], “Наслідками для серйозно хворих пацієнтів також можуть стати...**запалення мозку**, **психоз** або симптоми, схожі на **деменцію**” [3], “Ми до кінця **не знаємо**, як кожне тіло реагуватиме на вірус” [3]. Маніпулятивний потенціал вищезазначених слів підвищується за допомогою візуалізації тіла, яке є в кожній людині і яке за допомогою слова “вашим” [3] починає реципієнтом сприйматися як своє. Саме тому, на нашу думку, вищезазначена проєкція, а також факт знищення імунною системою здорових клітин як один із наслідків дії коронавірусу, стаючи стресорами, спричиняє у реципієнта появу негативних емоцій і впливає на його емоційний і фізичний стан. Масштабність процесу переналаштування імунної системи вербалізовано завдяки іменнику “фабрики” [3] та синонімів (“множать” [3], “ширять” [3]). У рекламі наголошено на неможливості спрогнозувати розгортання подій і передбачити наслідки ще не вивченої хвороби. Для підтвердження випадків ускладнень, викликаних коронавірусом, у соціальній рекламі наведено два приклади – історії двох людей (Джиммі Флорес – “Я не міг дихати. Мій оксиметр вказував, що рівень кисню становить менше як 88%. Це дуже небезпечно. Це була мить, коли я єдиний раз думав, що моє життя в небезпеці” [3]; Джулі – “Я не можу довго ходити – просто тому, що мені починає бракувати повітря, і я відчуваю потребу сісти. Такого зі мною ще ніколи не траплялося” [3]), образи яких є

анімаційними, а голоси справжніми. Через використану колористику, зокрема домінування червоного, бордового кольорів, а також наявність чорного, сірого кольорів, музичний супровід, що викликає почуття тривожного очікування, образів людей різного віку, життя яких підтримує медична апаратура, у реципієнта, на нашу думку, можуть виникнути негативні емоції. Наприкінці соціальної реклами використано питальне речення “Що ви робите, аби захистити своє здоров’я?” [3], яке після переглянутого змушує замислитися над відповіддю.

У соціальній рекламі “Ця інформація може врятувати життя. Коронавірус”, назва якої окреслює порогову ситуацію – перебування на межі життя та смерті, використано заставку з образом коронавірусу-хижака, який має величезні зуби й здатен з’їсти будь-кого. Для створення образу вірусу було використано контрастні кольори: чорний та червоний. На чорному тлі, що, на нашу думку, символізує смерть, коронавірус має червоні (колір агресії, небезпеки) обриси, що є логічним з огляду на те, що його репрезентовано як хижака, який забирає в людей сили. У першому епізоді соціальної реклами спочатку бачимо чорне око з червоним коронавірусом на білому тлі, а потім чорне тло поширюється на весь екран, що, на нашу думку, символізує стрімке розповсюдження пандемії зі смертельними випадками. Далі на чорному тлі з’являють червоні обриси Китаю, потім інших країн, згодом- карта світу, що увиразнює масштаби пандемії. Цю ж функцію виконує швидке збільшення цифр, що демонструють зростання кількості хворих. Щоб виокремити кожен образ епізоду, автори використовують контрастні кольори (на чорному тлі – білі цифри та червоні обриси карти світу, а також червоне коло, що пульсує, сигналізуючи про небезпеку). У цій соціальній рекламі систематично використовують різні варіанти образу коронавірусу: образ коронавірусу-хижака, образ коронавірусу з білими обрисами (інформація про механізм проникнення в організм людини), коронавірус зеленого кольору (вилітає з організму людини під час кашлю та чхання), образ коронавірусу 1 із бородою, який мутує в коронавірус 2 із великими зубами, образ “особливо злісного

вірусу, який може вбити людину за один день” [2], образ “менш злісного вірусу з уповільненою дією” [2], образ величезної тіні вірусу, що насувається. Крім вищезазначеного, автори реклами моделюють образ інфовірусу, що має дуже великі розміри. У соціальній рекламі автори ознайомили реципієнта з історією виникнення пандемії коронавірусу, заходами, упровадженими країнами для зменшення кількості заражених, із правилами дотримання карантинного режиму, із механізмом проникнення вірусу в тіло людини, розмноження, негативними наслідками для організму людини, увиразненими батальною сценою, під час якої “гинуть і свої, і чужі” [2], варіантами розгортання хвороби, один із яких презентується образами могили, людини, яку від’єднано від медичної апаратури, людини із заплющеними очима, на яких є хрести, а також потенційними наслідками кризи охорони здоров’я, що візуалізуються за допомогою образу падіння будівлі, перерізаного графіка з кількістю захворювань. Наприкінці соціальної реклами автори наголошують на тому, що кожен причетний до збереження життя іншої людини, особливо тієї, яка працює в зоні ризику (лікарі, поліція, касири, водії тощо), а також кожен може зробити внесок для припинення пандемії, і спонукають реципієнта замислитися на цим. Колористиці соціальної реклами притаманні чорні, бордові кольори, завдяки яким створено тло для інших образів. Особливу увагу, на нашу думку, треба звернути на гру з фрагментом речення “Панікувати та боятися (не) треба” [2], яке оформлено білим шрифтом на сірому тлі. Частку “не” реципієнт може побачити, бо її зафарбували чорним кольором, який на сірому тлі лише трохи видно. Автори соціальної реклами роблять акцент на цьому фрагменті завдяки антитетичності візуалізованого та вербалізованого. Голос за кадром стверджує, що боятися не треба, а реципієнт, читаючи текст, сприймає протилежну інформацію.

У соціальній рекламі “Як уповільнити епідемію коронавірусу” цікавим є метафоричний образ лототрона з різнокольоровими кульками, які обирає людина й витягує коронавірус, зовсім цього не очікуючи. Цей образ уособлює непередбачуваність ситуації та індивідуальне розгортання перебігу хвороби

кожної людини, під час якого хворий або відновлює своє здоров'я, або помирає. Підсилюють цей образ слова “Кажуть, що шанси померти від коронавірусу низькі. Чи правда це? І так, і ні?” [4]. Коли голос за кадром каже слово “ні”, тобто людина може померти від коронавірусу, рука витягає коронавірус. Для кращого сприйняття інформації реципієнтами в рекламі використано інфографіку (карта світу з кольоровими відмітками, що свідчать про ступінь інфікування тієї чи іншої країни) та графіки з динамічними показниками, що презентують зростання кількості тих, хто захворів, і кількості тих, хто помер від коронавірусу. Завдяки проведенню аналогій між кількістю померлих людей від коронавірусу у всьому світі та цілим містом, що вимерло від хвороби, автори реклами дають можливість реципієнту уявити масштаби трагедії (“Уявіть, що не стало цілого міста, і з кожним тижнем це число росте” [4]), які можуть збільшитися в декілька разів, якщо хворобу не зупинити. У соціальній рекламі чітко зазначено, що люди різних вікових категорій знаходяться в зоні ризику і є дитяча смертність. Візуалізуючи кризу медичної системи за допомогою образу будівлі, що на очах у багатьох людей, які потребують допомоги, падає, демонструючи необхідність вибору лікарями пацієнтів, яким треба надати медичну допомогу в першу чергу, стрілочками, де написано “померти” [4], “вижити” [4], використовуючи градацію однорідних членів речення (“на всіх не вистачає ані апаратів штучної вентиляції легенів, ані місць, ані самих лікарів” [4]) і презентуючи поступове зникнення цих візуалізованих образів, автори соціальної реклами поглиблюють трагізм ситуації. Наприкінці реклами використано образ щасливої сім'ї (батьки, діти, дідусь і бабуся), здоров'я якої може бути збережено за умови дотримання правил (“Якщо кожен із нас утримається від необов'язкової подорожі, дотримуватиметься всіх правил захисту, не поширюватимемо фейків, ми врятуємо життя собі та своїм рідним” [4]) карантинного режиму.

Висновки. Отже, у дистресогенних соціальних відеорекламах про Covid-19 на різних рівнях (змістовому, колористичному, мовному, образному, композиційному, звуковому) використано маніпулятивні технології, що

спричиняють появу в реципієнтів негативних емоцій. Зокрема, велику увагу приділено візуалізації та вербалізації смерті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булах В.П. Стрес та його вплив на організм людини. Медсестринство. 2004. 3. С. 10-15.

2. Ця інформація може врятувати життя. Коронавірус. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-lMD-wQ_kvQ&feature=youtu.be (дата звернення: 10.11.2020 р)

3. Як і кого може вбити коронавірус. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NPiPyc5mJDg&feature=youtu.be> (дата звернення: 10.11.2020 р.).

4. Як уповільнити епідемію коронавірусу? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xe4CK-ehQ5w&feature=youtu.be> (дата звернення: 10.11.2020 р).

ART

УДК 883.3 (09)

МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АКТОРІВ

Авраменко Петро Михайлович,

заслужений артист України,
Житомирський державний університет імені І. Франка,
м. Житомир, Україна,

Берелет Лілія Ігорівна,

заслужена артистка України, старший викладач,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Берелет Володимир Ілліч,

заслужений артист України, старший викладач,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

Шинкарук Ірина Володимирівна,

народна артистка України, доцент,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна,

Данчук Леонід Іванович,

кандидат мистецтвознавства, професор,
Житомирський державний університет імені І. Франка,
м. Житомир, Україна

Вступ./Introduction. Сучасна парадигма метаморфоз акторської освіти - це посилення особистісного параметру в мистецькій практиці і науці. Орієнтування на людину, ґрунтовні цінності, доконечна демократизація акторської освіти - це ті засади, на яких має базуватися майстерна освіта третього тисячоліття.

Мета роботи./Aim. Суголосно цивілізована особистість має стати першорядною метою і змістом всієї системи мистецької освіти.

Метеріали і методи./Materials and methods. Оновлення всіх сфер життя визначає посилену увагу вчених і педагогів до проблеми професійної підготовки майбутніх акторів, формування в них громадської та працелюбної активності. Мистецька освіта є такою галуззю соціальної сфери, де стійкий розвиток пошукової діяльності має розглядатися як процес відбиття людського капіталу на розширеному мистецькому підмуру.

Механізми мистецького розвитку і їх технології сучасної вищої освіти ґрунтуються на таких концептуальних домінантах як: вирощування інтересу до новацій; створення творчої атмосфери, соціокультурних умов для сприйняття і дієвості занять у ВИШах; накопичення цікавих ідей у постійно діючих пошукових та експериментальних мистецьких середовищах; інтеграція найбільш перспективних досконалих проектів у реально діючі акторські системи.

Напрями виховання майбутніх акторів організовувались навколо відомих талановитих виконавців, режисерів, драматургів, які віддавали свій талант і себе молодим людям, закладаючи в них основи професії. До таких особистостей належать М.С. Щепкін, О.М. Островський, К.С. Станіславський, В.І. Немирович-Данченко, Є.Б. Вахтангов, М.О. Чехов, Лесь Курбас, Л.А.Сулержицький, Дені Дідро, Є. Гротовський, В.Е., Мейерхольд та багато інших театральних діячів. Ці великі митці заклали основи сучасних театральних шкіл, різних за кшталтами, напрямком, за одностроями організації навчального процесу. Кожний з них залишив літературний спадок, де сформулював своє сприймання процесу професійного виховання актора, відповідно до потреб часу та суспільних вимог. Аналіз робіт уславлених теоретиків театру в області професійної підготовки актора упроваджує думку, що їх поєднує впевненість у необхідності постійного самовдосконалення для майбутнього актора, неодмінної роботи над собою, над ускладненням виконавської техніки.

Постійно вершиться перехід мистецької освіти до якісно нового стану, оскільки пошук в освіті лічиться процесом творення, запровадження та поширення в театральній практиці нових ідей, засобів, різноманітних

технологій, у результаті яких підвищуються свідчення успіхів в процесі навчання майбутніх акторів.

Навчання студентів ВИШу (акторів) - це системний метод створення, застосування і дефініції усього процесу навчання й засвоєння знань з урахуванням людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію акторської освіти. Навчання майбутніх акторів також розглядають як галузь вживання системи мистецьких принципів до програмування процесу навчання та використання їх у театральній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання. Це сфера, спрямована більшою мірою на студента, а не на предмет вивчення, на перевірку методів і техніки навчання у ході емпіричного аналізу та широкого використання театральних засобів у навчанні, визначає акторську практику в тісному зв'язку з теорією навчання.

Існує чимала кількість технологій навчання акторському мистецтву. Однак процес використання традиційних і впровадження нових ідей у навчанні іноді тече стихійно. У відборі і реалізації у навчальному процесі існують суперечності між новими цілями акторської освіти і давно використовуваними способами представлення і засвоєння акторських знань; зростаючими обсягами інформації, яку необхідно передати студентам та нечисленною кількістю навчального часу; гострою закономірністю педагогічних пошуків в навчальному процесі і недостатньою розробленістю методології вживання нових х технологій в мистецькій освіті.

Мистецька освіта - сукупність засобів і методів відтворення теоретично обґрунтованих процесів навчання і виховання майбутнього акторів, ці кшталти дозволяють успішно реалізовувати поставлені мистецькі цілі. Проектування мистецьких пошуків - це дослідницька діяльність з питань опрацювання оптимальних дидактичних умов, що достачають найбільшу реалізацію творчого потенціалу студентів-акторів і продуктивність навчання на основі співставлення традиційних та нових підходів і пошуків їх поєднання.

Серед методів і технологій, що активно застосовуються в мистецькій практиці, можна виділити традиційні та сучасні. Їх порівняльний розбір

дозволяє наголошувати як на позитивні, так і негативні сторони. Так, до переваг традиційних технологій можна віднести: організаційна чіткість мистецько-педагогічного процесу, постійний ідейно-емоційний вплив особистості викладача; впорядкована, логічно подача академічного матеріалу, орієнтація на розвій пам'яті (запам'ятовування і відтворення); доступність; врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів-акторів; усвідомлення завдань і активність.

Утім традиційним технологіям властиві і недоліки: орієнтування на формування стереотипного мислення; брак розвитку творчого потенціалу, пригніченість ініціативи у студентів, однаковий підхід до всіх студентів.

Впровадження нового у мистецько-педагогічний процес ВИШу покликане вбезпечити підняття якості навчання студентів-акторів.

Мистецька педагогічна діяльність полягає у розробці, поширенні чи застосуванні акторських пошуків. Метою будь-яких шукань є підвищення ефективності поставлених завдань у процесі занять. Ступінь ефективності цих завдань залежить від того, яких нервових затрат потребує конкретне завдання і як довго воно даватиме корисний ефект. Якщо через незначний час після впровадження певної акторської дії актуальною буде проблема щодо освоєння нового, яке нейтралізує акт попереднього, то корисний ефект такого впливу не може бути значним. Отже, ефективність пошуку залежить від досягнутого завдяки йому корисному враженню, тривалості використання нової технології, витрат на її впровадження.

Дане дозволяє розглядати пошукову мистецько- педагогічну діяльність як складне утворення, сукупність несхожих за цілями та характером видів робіт, що відповідають першорядним етапам розвитку нових процесів і цілеспрямовані на створення і внесення педагогом акторського класу змін до власної системи роботи. Вона має комплексний, багатоплановий характер, уречевлює в собі одність наукових, технологічних, організаційних заходів. Мистецька діяльність є системним видом діяльності, спрямованим на

реалізацію новацій на підніжжі вживання і уведення нових наукових знань, ідей та підходів.

Своєрідними особливостями мистецького навчання є його відкритість майбутньому, здатність до накреслення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на дії в постійно інакших ситуаціях, основою яких є модерні мистецько-педагогічні технології.

Професіоналізація викладача і увід його в сучасний розпорядок роботи нездійсненні без творчого самовизначення, в якому провідну роль відіграють теперішні мистецько-педагогічні технології. Сучасні мистецько-педагогічні технології розглядають не тільки як налаштованість на перцепцію, продукування і вживання нового, а насамперед як відкритість. Мистецько-педагогічні технології забезпечують умови розросту особистості студента ВИШу, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісний почин, на самостійність саморозвитку.

Сучасні мистецько-педагогічні технології мають гуманістичну спрямованість у системі акторської освіти, зумовлену симбіозом і тонкими взаєминами в науковій театральній педагогіці й акторській практиці. Мистецько-педагогічні технології виникли і розвиваються на межі загальної методології, теорії та історії театру, мистецької освіти психології, соціології тощо. є однією з домінуючих тенденцій розвитку людства.

Отже, мистецько-педагогічні технології - це системні процеси, які цілеспрямовані на "студента", направлені на задоволення всієї сукупності його потреб; це новостворені або вдосконалені мистецько-педагогічні системи, вони забезпечують високий рівень навчально-виховного процесу у ВИШах.

Сучасні мистецько-педагогічні технології характеризуються тим, що:

- збагачують навчальний процес, впроваджують активні, аналітичні і комунікативні кшталти навчання;
- забезпечують високий рівень навчально-виховного та мистецького процесу;
- формують компетентність майбутніх фахівців-акторів;

- забезпечують становлення аналітичних, організаційних, проектних, комунікативних навичок;
- розвивають хист до аудієнції вірних рішень у нестандартних ситуаціях;
- продукують вміння будувати власні театральні роботи;
- орієнтовані на ріст творчого потенціалу.

Особливу увагу при проектуванні мистецько-педагогічних технологій необхідно приділяти чіткості й визначеності результатів. Розроблено багато методик і мистецьких технологій, за допомогою яких можна підсилити особистісно-орієнтований підхід до навчання. Але кожна з них вирішує, як правило, чітко визначене коло завдань. Найкращим при опрацюванні конкретної технології навчання є поєднання сталих методів навчання з арсеналом сучасних засобів мистецько-педагогічних технологій.

Висновки./Conclusions. Мистецько-педагогічні технології в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців-акторів покращують їх засвоєння навчального матеріалу, зменшують час на вирішення уніфікованих завдань та сприяють знайти розв'язки нестандартних, прихиляють творчий потенціал, визначають позитивне ставлення до навчальних мистецьких дисциплін, підвищують рівень інформаційної культури та створюють умови для повноцінного розкриття студентів ВИШу як особистостей. Тому застосування сучасних мистецько-педагогічних технологій є однією з умов якісної підготовки майбутнього фахівця-актора.

Література:

1. Бутенко Э. Имитационная теория сценического перевоплощения /Эдуард Бутенко. – М.: Культурно-просветительский центр «Прикосновение». - 2004. – 271 с.
2. Василько В.С. Про перевтілення в мистецтва актора / Василь Василько. – К. - 1976. –230 с.

ТЕХНІКА СТЬОБАННЯ ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ

Артеменко Марія Павлівна

к. т. н., доцент

Малищук Тетяна Вадимівна

магістрант

Херсонський національний технічний університет
м. Херсон, Україна

Анотація: В роботі представлені висновки теоретичного дослідження щодо термінологічних дефініцій в техніках оздоблення та декорування одягу стьобанням. Проведений аналіз історіографічної бази дав змогу систематизувати різновиди стьобання та виявити особливості щодо використання мотивів та орнаментики стьобаних принтів, а також технологічні відмінності в наданні об'єму рисунку та характерні ознаки за цілісністю або членуванням верхнього шару полотна.

Ключові слова: стьобання, декорування, оздоблення костюма, художньо-декоративні техніки, дизайн одягу, терміни та визначення.

Стьобання як техніка оздоблення одягу має довгу історію та культурні коріння і в останні роки все частіше стає трендом на модному подіумі світу. Проте проведені попередні дослідження показали, що системної та вичерпної інформації щодо різновидів стьобання на даний час немає. Тому для більш ґрунтового розуміння його особливостей вирішено звернутися до тлумачення основних визначень та виявлення культурно-історичних розбіжностей як в назвах, так і в техніках виконання.

За словником української мови стьобання як техніка декорування походить від слова «стібати», тобто прошивати наскрізь, поклавши між підкладкою й верхом шар вати, ватину і т. ін., або «स्थ्यобати» прошивати щонебудь стібками [1].

Є. Войтецька в своїй публікації [2] наводить наступну інформацію, за якою «стьобання» - це процес зшивання двох або більше шарів тканини разом, щоб зробити більш товстий матеріал. А, наприклад, стьобана куртка відрізняється від звичайної моделі тим, що тканина, з якої її виготовляють, прострочується наскрізь. Завдяки цьому на одязі з'являється своєрідний візерунок, який прийнято вважати стьобаним принтом.

Під зазначене визначення попадають ще декілька назв відомих декоративних текстильних технік, які мають різне культурне коріння.

Наприклад, італійська техніка об'ємної вишивки «трапунто». Об'єм додається при вишиванні на двошаровому полотні, коли майстриня підкладає під візерунок додаткові нитки, створюючи потрібний ефект. В дослівному перекладі з італійської, зазначає автор роботи [3], «трапунто» означає «вишивка», а в перекладі з латини – «укол голкою». Така техніка набула популярності ще у XVII столітті і вона живе до сьогоднішнього часу завдяки своїй неповторній красі та вишуканості.

Також про «трапунто» згадують в своєму дослідженні О. М. Пискун та Н. О. Кузнецова [4] й вказують, що ця техніка зародилася у середньовічній Флоренції, пізніше набула популярності по всьому світу, особливо в Америці. «Трапунто» це, вважають зазначені автори, скоріше, стьобання об'ємного виробу, ніж вишивка. За допомогою цієї техніки можна створити елегантні рельєфні набивні візерунки на багат шарових виробах –покривалах, подушках, фіранках і предметах одягу. Об'ємна вишивка «трапунто» може бути виконана як за допомогою швейного обладнання, так і вручну. Як правило, ручні шви в техніці «трапунто» виконують найпростішим стібком «вперед голку». Роботи на швейній машині виконують у вільно-ходовій техніці. Головним у цій вишивці є так званий метод декількох шарів. Для «трапунто» необхідно брати тонкі тканини, такі, як бавовна, батист або шифон (ні в якому разі не можна брати стрейч). Головну роль у створенні об'єму відіграє прокладка, яку розміщують між верхнім і нижнім шарами. Саме від неї залежить і сам об'єм, і

кінцевий результат вишивки. В якості прокладки використовують синтепон, холофайбер або спанбонд. Якщо прокладка затонка, її можна покласти в два шари, або комбінувати з іншими прокладними матеріалами. При цьому необхідно пам'ятати, що велика товщина виробу може призвести до пропуску машиною стібків. Для виконання «трапунто» необхідна спеціальна голка для квілтингу з довгим і гострим вістря та великим вушком [4].

Загаданий побіжно в попередньому абзаці «квілтинг» або «кілтінг» також один із різновидів декоративних текстильних технік, що вирізняються стьобання декількох шарів тканини з утеплюючою прокладкою. О. В. Зайцева [5] вважає англійське слово «кілтінг» синонімом російського слова «стьожка», а відповідно в перекладі на українську «стьобання». Спочатку слово «кілт» позначало ковдру, в першу чергу - американську, виконану з клаптиків і простьобану з утеплюючою прокладкою. Пізніше кілтом стали називати всі вироби, виконані в цій техніці, вказується в роботах [5, 6,7].

Також в публікаціях [6,7] зазначається що, існують і національні різновиди стьобання й наводяться терміни «Амішкілтінг» та японська техніка кілтінга «sashiko», коли на однотонну тканину (синю, білу, червону) наноситься геометричний орнамент, який виконується контрастними нитками (найчастіше білі нитки на синьому тлі). Проте інших згадок в наукових та популярних джерелах першого терміну знайти не вдалось. А про техніку Sashiko інформації достатньо, наприклад, в роботі [8] зазначається, що її зазвичай раніше використовували для посилення вже залатаного одягу підкладкою зі старих речей, а також для прикріплення латок до одягу, роблячи тканину в кінцевому підсумку міцнішою та багат шаровою. В Sashiko використовуються для стьобання переважно геометричні візерунки, які поділяються на два основних стилі: moyōzashi (стібки розташовані неперервними довгими лініями) і хітомезаші (візерунок утворюється з одинарних пунктирних стібків). Поширеними мотивами Sashiko є хвилі, гори, бамбук, пір'я стріл, шип-цунагі, трава пампа та взаємозв'язані геометричні фігури, серед іншого.

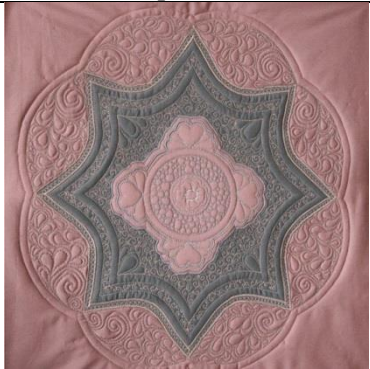

Автор роботи [9] вказує, що згадана вище техніка стьобання та вишивки Sashiko дуже схожа до Kantha, яка використовується в Індії. Відмінність між ними полягає в характері заповнення полотна стібками. В Kantha одинарними пунктирними стібками полотно пристьобується рівномірно за всією площею, а в Sashiko – утворюються орнаменти та узори. Причини виникнення Kantha в Індії ті ж самі – латання та зміцнення поношеного одягу, його утеплення.

Серед західних технік стьобання в роботі [10] також згадується об'ємна вишивка «буті». Ця техніка також як і «трапунто» датується початком XVII століття. З'явилася вона в Італії, а до XVIII століття поширилася до Сполучених Штатів Америки, де продовжує бути відомою і популярною до наших днів. Техніка буті застосовувалася не тільки в Італії та Америці, але і на півдні Франції. Зазвичай виконується по білій тканині, складеній у два шари. Візерунок буті вишивається, як система замкнених ліній. Після завершення простьобування контурних ліній, порожній простір між ними заповнюють товстими нитками білого кольору. В результаті вишивка набуває об'єм. Мотиви для вишивки буті беруть з повсякденного життя. Це можуть бути різні квіти або рослини. А після того, як мотиви простьобані, їх набивають шнуром з бавовни. Головна відмінність техніки буті в тому, що зразки є двосторонніми і однаково красиво виглядають як з лицевої, так і з виворотної сторони.

Ще один різновид технік стьобання - Марсельське піку [10]. Виконується в три шари тканини: перший шар бавовняний, другий з синтепону, нижній шар виготовляли з підкладкової тканини. Вироби виконані в цій техніці більш важкі. На відміну від буті полотно не просвічує на світло. Є відмінності також і в мотивах цих двох різновидів стьобання. Мотиви Марсельського піку в основному геометричні. Зазвичай в зазначеній техніці працюють майстрині з Франції, використовуючи індійські друковані ситці. Але це може бути і проста біла тканина. У цій техніці виготовляють як одяг, так покривала і меблеві чохли.

Більш наглядно ознайомитись з усіма згаданими різновидами стьобання можна в таблиці 1.

Характеристика культурних різновидів техніки стьобання

Стьобання на однокольоровому тлі або набивному друкованому суцільному полотні			
Класичне	Трапунто	Буті (бутіс)	Марсельське піку
-	Італія	Італія, Америка	Франція
			
З'єднання декількох шарів матеріалів з прошарком утеплювача прошивним способом. Орнамент стьобаного принта здебільшого сітковий геометричний (смуги, ромби, квадрати тощо)	Два шари білої тканини простьобуються за характерним візерунком, після чого із зворотної сторони один шар тканини надрізається та заповнюється наповнювачем для створення об'єму.	Два шари білої тканини простьобуються за замкнутими контурами рослинного орнаменту, після чого прошарок заповнюється товстим білим шнуром або пряжею	З'єднання декількох шарів матеріалів з прошарком утеплювача прошивним способом. Геометричні замкнені мотиви з центральною симетрією, заповнені неперервними криволінійними стібками
Стьобання на клаптиковому тлі			
Квілтинг/кілтінг	Sashiko	Kantha	
Америка	Японія	Індія	
			
З'єднання декількох шарів матеріалів з прошарком утеплювача прошивним способом. Верхній шар виконаний в техніці клаптикового життя. Орнамент стьобаного принта може бути сформований простими паралельними лініями, геометричним або складним рослинним.	Стьобання декількох шарів тканини без утеплюючої прокладки найчастіше на клаптиках синіх відтінків білими нитками. Стібки одинарні пунктирні або вистроєні в неперервну лінію, що формує геометричний або рослинний орнамент	Стьобання декількох шарів клаптикового полотна без утеплюючої прокладки. Стібки одинарні пунктирні розміщені рівномірно за всією площею полотна.	

Таким чином, можна зробити висновок, що техніка стьобання має доволі широке видове різноманіття, яке своїм корінням уходить в культуру та історію наших предків від стьобання на клаптиковому тлі з метою зміцнення, ремонту та утеплення старого одягу до багатих європейських об'ємних вишивок XVII-XVIII століть. Системне знання цих прийомів відкриває сучасним дизайнерам та майстрам широкі перспективи для творчості.

Список літератури

1. Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://slovnyk.ua>
2. Войтецька Є. Стьобаний одяг - головний тренд зими 2020. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://lady.tochka.net/ua/82216-steganaya-odezhda-glavnyy-trend-zimy-2020-vot-kak-ego-nosit/>
3. Вишиванки Півдня Європи. 5. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://2kolyory.com/vyshivanki-yuga-yevropy/>
4. Пискун О. М. Різновиди об'ємної вишивки як джерело творчого натхнення / О. М. Пискун, Н. О. Кузнєцова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. - 2016. - Вип. 140. - С. 332-336. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_140_79.
5. Зайцева О. В. Лоскутное шитье: Практическое руководство. Лоскутное шитье: Практическое руководство. СПб: АСТ; Астрель-СПб, 2007.
6. Техника стёжки – килтинг. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.hnh.ru/handycraft/2011-02-26-1>
7. Как сделать лоскутное одеяло. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cpfec.ru/beremennost/kak-obshit-kraya-odeyala-okantovka-odeyala-kosoi-beikoi-kak-okantovat.html>
8. Sashiko. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://en.wikipedia.org/wiki/Sashiko>

9. How to do Sashiko Embroidery – a detailed tutorial [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://sewguide.com/learn-sashiko-hand-embroidery/>

10. Буті витончена об'ємна вишивка в майстер класі (фото і відео) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу <https://handmadebase.com/uk/booty-slim-volume-stitch-in-MAST/>

ОБРАЗИ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ В ГРАФІЧНИХ РОЗРОБКАХ НАСТІЛЬНИХ ІГОР

Коннова Лілія Дмитрівна

Студент

Київська академія декоративно-прикладного

мистецтва і дизайну імені Бойчука

м. Київ, Україна

Введення./Introduction. Ігри для нас не тільки засіб для підняття настрою, створення веселої атмосфери та виграшу, перш за все це чітко продумана схема з оригінально виконаним дизайном. Особливо цікавими та цінними є ігри, які в своїй основі мають міфологічні сюжети, які розкривають історичні, культурні, суспільні, економічні аспекти загалом. Розповсюдженою в настільних іграх є міфологічна тематика, якою можна захоплюватися завдяки персонажам з різних легенд, міфів. Такими іграми зазвичай поширюється культура того чи іншого народу. Та особливу увагу варто звернути на слов'янську міфологію, оскільки вона розкриває глибокі сюжетні події, представляє цікаву історію слов'ян через яскравих та колоритних персонажів. Слов'янська міфологія на відміну від інших, наприклад: японської, кельтської, норвезької, індіанської, індійської та ін., в сучасних настільних ігрових розробках представлена зрідка, що робить її актуальною для сучасних дизайнерів слов'янського ареалу. Через міфологію наших країв можливо привити любов до слов'янської культури у людей по всьому світу, а настільні ігри зроблять це невимушено та цікаво.

Ціль роботи./Aim. Метою роботи стало дослідження, опис, збір матеріалу та визначення кількості настільних ігор, які б мали за основу міфологію та легенди слов'янських народів. Для досягнення поставленої цілі було виділено такі завдання:

1. Опрацювати літературні джерела щодо різноманітних слов'янських легенд, переглянути фільми, що будуть пов'язані з міфологією в цілому, віднайти колоритні образи з легенд та міфів, проаналізувати та описати їх.

2. Зібрати інформаційний матеріал про настільні ігри, в яких використана слов'янська міфологія.

3. Класифікувати та проаналізувати зібраний матеріал.

4. Віднайти спільні та відмінні риси у змістовій та візуальній частині представлених ігрових розробок. На їх основі виготовити власний продукт.

Матеріали та методи./Materials and methods. У роботі використано матеріали, зібрані з різних джерел: книг, статей, інтернет ресурсів, оригінальних описів настільних ігор, розроблених та представлених на сучасному європейському ринку. Для виконання роботи було використано такі методи: порівняння, спостереження, узагальнення, аналіз, синтез, аналогія та історичний метод.

Результати і обговорення./Results and discussion. Головна і характерна особливість слов'янської міфології полягає у тому, що вона не є окремою галуззю народного уявлення про світобудову та існуванні, вона скоріше втілюється на повсякденному рівні, наприклад у побуті. Від обрядів, ритуалів та демонології, до землеробських календарів та забутих ототожнень. Давні слов'яни були впевнені в тому, що всім на світі керують природа і боги, тобто ми можемо стверджувати, що вони були язичниками. Загалом всю міфологію слов'ян ми можемо поділити на три глобальні частини – пантеон богів, люди з надприродною силою та духи і чудовиська. Дослідивши та проаналізувавши ігри на слов'янську тематику, ми дійшли до результату, що даній темі надається обмаль уваги. Як виявилось у процесі нашого дослідження всього існує п'ять ігор, побудованих за легендами та міфами слов'ян: «Пращур», «Славика», «Forest of Radgost», «Inis» та «Stwotze». Ці ігри є схожими за механікою, графічними елементами, але різняться за тематикою та оформленням.

Висновки./Conclusions. Отже, інформація, висвітлена у роботі є актуальною, а головне – всебічно показує проблему створення дизайну з

елементами міфології для збільшення культурного впливу у розвиваючих настільних іграх, у чому й полягає її новизна. На ринку з'являється все більше підприємств, котрі займаються розробкою, виготовленням і збутом ігор. Але робіт, присвячених детальному дослідженню образів з міфології у дизайні продукції досі немає. Результати проведеного дослідження дають підставу зробити такий висновок: використання образів слов'янської міфології в настільних іграх на сьогодні є ще не достатньо. Не зважаючи на те, що така тематика є дуже актуальною серед молоді, а особливо серед дизайнерів, які можуть створити нові авторські розробки, що наповнять ринок настільних ігор загалом, багата на образи міфологія повинна розвиватися на таку ланку графічного дизайну – як поліграфічну продукцію в ігровій індустрії задля привернення уваги до культурної складової нашої держави. В даній роботі подані основні образи слов'янської міфології, їхня характеристика та значення, описано методи створення настільних ігор, їхній вплив на молодь, а також описані елементи та види дизайну ігрової продукції. Саме тому це дослідження може стати в нагоді працівникам у сфері виробництва настільних ігор студентам пов'язаних спеціалізацій.

ВИКОРИСТАННЯ АЙДЕНТИКИ ПРИ РОЗРОБЦІ ФІРМОВОГО СТИЛЮ В СУЧАСНОМУ ДИЗАЙНІ

Логвіненко Євгенія Олександрівна,
Студентка VI курсу,
кафедри графічного дизайну
Київської державної академії декоративно-прикладного
мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
м. Київ, Україна

Анотація. У статті розглядаються особливості розробки фірмового стилю в графічному дизайні, різні прийоми і методи в сучасному дизайн-проектванні.

Ключові слова: рекламні технології, графічний дизайн, фірмовий стиль, знак, логотип, дизайн-проектвання, мистецтво.

Нині неможливо представити світ без реклами.

Правильно розроблена рекламна компанія – це складний процес, який не може обійтися без найважливішого етапу – розробки графічних елементів айдентики. Логотип, шрифт, колір, знак створені дизайнером радує наше око цікавими ідеями, правильними рішеннями та приємними поєднаннями кольорів. Часто буває і навпаки, як невдале вирішення фірмового стилю. Тому це перетворюється в антирекламу.

Проектвання фірмового стилю, який складається з графічних елементів – це серйозна та складна ціль, в якій «традиційне мистецтво» і тренди дизайну взаємопов'язані.

Графічний дизайн є продовжувачем багатовікових традицій і одним з найбільш поширених видів дизайнерської творчості. Отримавши разом з рекламою друге дихання на початку ХХ століття, прикладне графічне мистецтво сьогодні охоплює практично всі сфери життя суспільства. До традиційних видів книжкового і плакатного оформлення, вирішення упаковки,

етикеток, розробкам фірмових знаків і фірмових стилів, а також шрифтів спочатку додалася комунікативна гілка (в інтер'єрах будівель, на просторах населених пунктів і дорогах), пізніше - заставки, рекламні ролики на телебаченні, а в останнє десятиліття - комп'ютерний дизайн. Комп'ютерний дизайн переходить з прикладної сфери, яка обслуговує раніше сформовані види дизайнерського проектування, в самостійний вид творчості, що включає в себе напрямок, пов'язаний з так званими Website в Інтернеті. Побудова графічних зображень, всієї системи інформації в цій мережі визначається своїми, досить жорсткими правилами [1, с. 13].

Нині графічний дизайн не може обійтися без комп'ютерних технологій і графічних програм, такі як Adobe Illustrator, Adobe InDesign, Adobe Photoshop. Щоб бути потрібним в цій сфері, треба мати великий багаж вмінь використання цих програм.

Фірмовий стиль – це створення візуального образу, який зазвичай використовують в рекламі. Айдентика в себе включає такі елементи: логотип, шрифт, знак, колір. А також різноманіття візуальної інформації – сувеніри, одяг, документацію, упаковки, транспорт тощо. [1, с. 55-58]

Ідея графічних елементів починається в двомірному вимірі листа. А носіями є об'ємні об'єкти. Розробка знаку має багатоетапне проектування, яке починається з глибокого аналізу, вивчення аналогів, пошук асоціативних рішень та графічним відтворенням.

Дизайн-проектування фірмового стилю позитивно впливає на ринку та просуванню бренду. У цьому сенсі повинно бути повне розуміння специфіки проектування.

Відомий педагог і сучасний дослідник теорії дизайну І. А. Розенсон вважає, що «специфіка дизайну до деякої міри може бути визначена через особливості професійного мислення дизайнера - точніше, через своєрідне поєднання властивостей, властивих цьому типу свідомості. Слід виділити такі його особливості, дієві лише в своїй сукупності, як: образність, системність, інноваційність»[2, с. 15].

І. А. Розенсон наводить цікаві порівняльні приклади, що дозволяють ясно уявити специфіку взаємодії образності, системності та інноваційності в творчості. Автор розмірковує: «Зрозуміло, не можна заперечувати, що ці ж здібності виявляються затребуваними в будь-яких видах творчості, проектної практики. Так, образне мислення необхідно не тільки художнику, а й конструктору, щоб він міг побачити в уяві кінцеву мету своєї розробки. Здатність системного осмислення реальності необхідна не тільки вченому, а й художнику - без цього його творчість не придбає необхідних якостей цілісності і своєрідності. Здатність до внесення інновацій потрібна не тільки винахіднику, а й кожному конструктору, якщо він має намір створити щось своє, а не копіювати зразки, вже до нього склалася в технічній культурі. Однак при вирішенні завдань дизайну набір названих особливостей мислення знаходить особливу якість. Можливо, воно полягає в їх інтенсивності, вплив один на одного або в особливому їх поєднанні, а, може, виникає при включенні різних реєстрів мислення стосовно до різних рівнів завдань.

Основна умова - щоб всі ці якості працювали в сукупності, оскільки ми бачимо, що окремо вони для дизайну не специфічні.

Практикуючий дизайнер має володіти образним мисленням

Безперечно, дизайнеру, в будь-якій області своєї професії, має бути сформоване образне мислення. Ця здатність повинна бути в будь-якому вигляді творчості. Вона формується в дизайні проектний образ, який відрізняється від художнього образу, присутнього в творі "високого" мистецтва, тим, що містить певну частку прагматизму, утилітаризму, функціональності. Але ці якості можуть бути притаманні також і образу будь-якої речі практичного призначення, над якою дизайнер зовсім не працював (наприклад, образу виробу народного промислу). Значить, наявність образного мислення саме по собі ще не визначає своєрідності дизайну» [2, с. 15-16].

Про важливість образного мислення в дизайнерському творчості говорить і доктор мистецтвознавства, професор Московського державного художньо-промислового університету імені С. Г. Строганова А. Н. Лаврентьев: «Мета

дизайну - задоволення різноманітних потреб людини, включаючи потребу в культурній ідентифікації, ефективна організація предметної і інформаційного середовища життя і діяльності на основі художньо-образних моделей. Це робота художника з формою, і тому процеси формоутворення тут принципові.

Форма інтегрує розуміння дизайнером всього кола завдань, які нею: і утилітарних, і соціокультурних, і художніх, і технологічних. Через форму дизайнер спілкується зі споживачем (розуміючи під формою не тільки оболонку або конструкцію матеріальних предметів, але і структури, сценарії дії, ті чи інші правила і умови) »[3, с. 6].

Отже, для результативності процесу в дизайні найчастіше впливає спонтанне вирішення графічних ідей, але досить важливо робити аналіз і технічний підхід.

Мислення художника-графіка має мати інноваційний характер, оскільки дизайнер має вносити в світ новизну ідеї.

Таким чином, можна сказати, що професійне мислення «ідеального дизайнера» поміщається «в умовному трикутнику між образним мисленням художника, системним мисленням вченого і інноваційним мисленням винахідника» [2, с. 17].

Творчий процес розробки графічних елементів фірмового стилю вимагає від дизайнера саме такого професійного мислення. Композиційно завершений фірмовий стиль - це витвір сучасного графічного мистецтва, при створенні якого художник ставить перед собою певні завдання. У їх числі необхідність досягнення таких якостей, як запам'ятовуваність, універсальність, оригінальність, асоціативність, виразність, функціональність, лаконічність графічної роботи.

Найбільш значущою для дизайнера-розробника залишається роль товарного знака як найсильнішого візуального кошти, формує образ фірми.

Відповідаючи високим естетичним вимогам і сучасним стильовим тенденціям в графічному мистецтві, він в той же час повинен бути простим,

зрозумілим для сприйняття і гармонійно поєднуватися з іншими елементами (текстом, ілюстративним рядом, колірним рішенням і ін.).

Графічна форма, яка використовується при створенні логотипу і товарного знака, багато в чому визначає початкове ставлення до нього з боку споживача. В сучасних умовах дизайнери при створенні фірмового блоку найчастіше використовують кілька графічних форм, що дозволяє створювати ексклюзивні, індивідуальні логотипи. Знак або логотип можуть мати чітке модульне побудова, а можуть бути виконані у вигляді вільного плями або поєднувати в своїй формі чітку модульну структуру з вільним плямою.

У проектуванні фірмового стилю важливу роль відіграє розробка шрифту. За допомогою спеціального набору шрифтів можна створити візуальне відображення будь-яких висловів, які безпосередньо будуть асоціюватися з компанією завдяки вдалій формі подачі слів і фраз.

Деякі шрифти покликані доносити інформацію до споживача одним лише своїм виглядом, що не вимагає додаткового обмірковування змісту тексту. Шрифт може нести певний мотив, емоції, може виглядати жорстко, похмуро, жіночно, по-дитячому, по-начальницькому, загадково, небезпечно, інтригуюче, символічно.

Розробка фірмового шрифту накладає деякі зобов'язання на сам бренд, вимагає від останнього відповідності вкладеним характеристикам. Сучасні технології дозволяють створювати рельєфні, об'ємні, тривимірні, що переливаються і інші відтінки, а саму форму шрифтів підлаштувати під впізнавані образи.

При розробці фірмового шрифту необхідно враховувати кілька факторів: читабельність, ритмічний лад, зміст і форму, образність, колір.

Відомий німецький художник шрифту Альберт Капр пише: «Мистецтво шрифту - це в першу чергу мистецтво пропорції. Напруженість і гармонія, симетрія і асиметрія, ритм форми і контрформи, єдність індивідуального і загального - при роботі над шрифтом доводиться враховувати безліч протилежностей» [4]. За гіпотезою А. Капра, «... закони орнаменту, які грають у

шрифті домінуючу роль, відображають в загальній формі основні закони природи, перш за все діалектики. Ці вироблені в процесі практичної діяльності аксіоми в повній мірі відносяться і до естетичної оцінки. Лише при дотриманні законів форми виникає враження прекрасного »[4].

Фірмовий колір компанії - один з найбільш важливих розпізнавальних знаків і елементів фірмового стилю. У сукупності з торговою маркою і логотипом він виконує функцію ідентифікатора товару в свідомості споживача. Яскраві і впізнавані кольору дозволяють виділитися серед безлічі конкурентів і більш ефективно привертати увагу цільової аудиторії. Фахівці в області психології стверджують, що люди набагато краще сприймають і запам'ятовують зорові образи, ніж лексичний сенс, вкладений в назву бренду.

При виборі фірмових кольорів настійно рекомендується уникати надмірного різнобарв'я, якщо тільки воно не продиктовано специфікою бізнесу.

Численні дослідження показують, що занадто строкатий логотип, хоч і привертає до себе увагу, але зате сильно дратує і швидко забувається. Оптимальним вважається використання не більше трьох-чотирьох кольорів.

Кожен колір має певне асоціативне зміст, що також необхідно враховувати при розробці палітри фірмових кольорів.

Колір істотно впливає на художню форму шрифтового зображення, привносячи свої якісні особливості в ритмічний і композиційний лад. Організація гармонії колірної рішення - одне з основних вимог.

Як відомо, колір впливає на глядача своїми фізичними і психосуб'єктивними якостями. За фізичним якостям колір вважається вдалим, якщо має достатній коефіцієнт відображення, тобто відповідає нормальним умовам зорового сприйняття - чіткості і легкості читання - першу вимогу в роботі над шрифтом.

Таким чином, колір, впливаючи на художню форму, не тільки підвищує або знижує читабельність шрифту, а й надає, будучи виразним засобом, естетичний вплив на основі ряду викликаються у глядача асоціацій, почасти особистісних, почасти загальнолюдських.

В процесі розробки фірмового стилю нерідко виникає необхідність створення фірмового образу або героя. Корпоративний герой презентує імідж фірми і сам є носієм образу або частини образу. Це зазвичай штучно створений позитивний герой, який втілює в життя деякі девізи або устремління компанії. Наприклад, кролик Бакс Банні або людина, одягнена в костюм бджоли, викликають цілком певні асоціації і одним своєю появою народжують певний емоційний настрій. Образ корпоративного героя можна використовувати як самостійний рекламний інструмент, створюючи його зображення на продукції фірми і різних рекламних матеріалах.

Створення образу героя - складний етап творчого процесу роботи дизайнера-графіка. У художньому образі, як правило, виражаються загальні риси багатьох явищ. Але відображаючи світ, художник одночасно втілює в творах і свої думки, почуття, прагнення, естетичні ідеали, дає оцінку явищам життя, пояснює їх сутність і сенс, висловлює своє розуміння світу. Так створюються твори всіх видів мистецтва, в тому числі і образотворчого. Однак в графічному дизайні існує своя специфіка роботи. Тут важливо вміння стилізувати, узагальнити образ героя, представити його виразно і яскраво. При цьому герой повинен органічно влитися в цілісне рішення фірмового стилю і стати його образним продовженням.

Підводячи підсумок аналізу елементів фірмового стилю і специфіки їх розробки, необхідно відзначити, що основним завданням дизайнера-графіка при проектуванні графічної частини фірмового стилю є комплексний підхід, завдяки якому фірмовий стиль знаходить гармонійну закінченість і яскраве образне звучання. Тут важливо все, кожна деталь повинна стати частиною цілого, і при цьому ціле - фірмовий стиль - повинно мати свій характер, образ, ритм, лад, індивідуальність, тобто стати композиційно завершеним твором графічного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рунге В. Ф., Сеньковський В. В. Основи теорії та методології дизайну: навчальний посібник. - Москва: МОЗ Прес, 2001. - 252 с. мул., табл.

2. Розенсон І. А. Основи теорії дизайну: підручник для студентів вузів, що навчаються за спеціальністю «Приклад. інформатика (по обл.) »та ін. екон. спеціальностями. - Москва [и др.]: Пітер, 2006. - 218 с. табл.

3. Лаврентьев А. Н. Історія дизайну: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, що навчаються за спеціальністю 052400 Дизайн. - Москва: Гардарики, 2006. - 303 с., [8] л. кол. мул.

4. Капр А. Естетика мистецтва шрифту: тези і маргіналії з 152 ілюстраціями / [пер. з нім. В. П. Мілютіна]. - Москва: Книга, 1979. - 123, [1] с. мул.

ЗВАБЛИВО-ПРЕТЕНЗІЙНИЙ ОБРАЗ ДІВЧИНИ-ЦИГАНКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЖИВОПИСІ

Шишлюк Євгеній Геннадійович

Аспірант

Національна академія керівних

кадрів культури і мистецтва

(НАКККіМ)

м. Київ, Україна

Анотація: Представлення й розуміння циганської дівочої вроди завжди характеризувалося неоднозначними рисами, межуючи між ангельською цнотливістю та спокусливою чуттєвістю. Використання художниками фігури дівчини-циганки є приводом для розвитку символічного маніпулювання ідентичністю за допомогою зображення й відокремлення мистецької зацікавленості етнічною приналежністю ронок від чуттєвості та екзотичності, яку циганська врода представляє у західноєвропейській уяві.

Ключові слова: Дівчина-циганка, прекрасна циганка, еротичний образ циганки, екзотичні обриси, мистецтво.

Постать дівчини-циганки – важлива фігура, зігравша особливу роль у європейському образотворчому мистецтві, котра надихала майстрів для зображення неймовірних лірично-еротичних мистецьких образів. Картини з зображенням циганок є взірцем чарівності та пристрасті, кожного разу ромська дівчина втілювала найвищі архетипи в соціально-естетичному символізмі. Ця майже відверта оголеність своїм міфічним характером додає майже унікального відбитку великим живописним шедеврам. Притаманна тільки циганці міфічна фігура з екзотичними та східними обрисами могла висловити пристрасть, красу, свободу, тисячу відтінків любові в спільному ключі почуттів, які інакше було б не так просто зобразити.

Відкидаючи стереотипи про брудних, потворних ромів, який часто заважає до кінця зосередитися й пізнати образ циганки з волоссям кольору антрацитового вугілля, чорними та проникливими очима, пристрасними та дикими емоціями, можна зрозуміти чарівність, з якою звичайній європейській дівчині, навряд чи вдасться конкурувати. І тому живописна культура сповнена прекрасних бажаних циганських героїнь, що немов розривають полотна своєю життєвою силою та спокушають своєю впевненістю й прагненням свободи.

Живописний інтерес та цікавість у західноєвропейській мистецькій уяві ще з першої появи ромів на початку XV ст. у Європі викликала юна циганська екзотичність зі спокусливими рисами та чарівністю непідвладною часу.

Малюнок пером під назвою «Східна жінка в тюрбані» німецького живописця Мартіна Шонгауера, датований приблизно 1470 р., є вражаючим тогочасним прикладом сучасного художнього стилю та зображуваної чуттєвості. Поєднання тюрбану й накидки з характерним вузлом на плечі, сережка-підвіска та намисто з перлів чітко визначають жінку унікального типу, а саме циганку. Обличчя, трохи схилене ліворуч, інтригуючи очі, пухкі губи, розкуйовджене волосся й, нарешті, оголені груди, що було цілком природно для ромських жінок, яким постійно доводилося годувати своїх численних нащадків, стає основним фактором спокуси і сексуального потягу, демонструючи еротичну сторону ромської жінки.

У XIX ст., завдяки романтизму, циганська героїня надихає покоління художників, що належать до різних рухів й напрямів в мистецтві аж до перших десятиліть XX ст., час від часу підносячи свою дику природу, свободу, пристрась, чуттєвість, незалежний і нетрадиційний дух в протиставлення буржуазним цінностям.

Літературно-музичні вподобання того часу сприяли розквіту мистецького романтизму, починаючи з Нотр-Дам де Парі, одного з найвідоміших романів Віктора Гюго, опублікованого в 1831 р., який розповідає історію циганки Есмеральди, що відбулася в Парижі в 1482 р., яка змушує всіх, хто її зустрічає, безтямно закохуватися в дівчину.

Скориставшись успіхом цього роману, Карл Штюбен - французький художник російського походження, уміло зобразив юну «Есмеральду» 1839 р. (Рис. 1). На цій картині юна дівчині, сидячи на незастеленому ліжку в білій сорочці, що спадаючи оголює плечі, купається в променях світла, тримаючи свою кізку Джалі на колінах й бубоном біля ног, який супроводжує її танці на соборній площі. Це демонстрування художником надуманої манерної псевдоциганки, образ якої вкритий міфічними атрибутами, завдяки чому створюється привід для представлення оголеного жіночого тіла.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Чарівність Есмеральди сповна відроджена на картині «Молода богема» Ежена Жиро, середини XIX ст. (Рис. 2). Вдале написання молодої дівчини, що сидить на сідцях біля стіни з розставленими ногами і розв'язаною на грудях сорочкою. Світло, пробиваючись зверху, висвітлює струнку фігуру разом з довгим чорним волоссям та червоними квітами, які звисають сережками, немов справжнім камінням, переливаючись, підкреслюють витончені риси впевненого обличчя. Її одяг і бубон говорять про те, що вона танцівниця, яка відпочиває після шаленого танцю. Млява поза та байдужий погляд, не позбавлений певної провокації, що виражають повне усвідомлення власної краси, роблять цю юну циганку символом чуттєвості та екзотичної краси.

Реалісти надають перевагу портрету, який найбільш точно відображає фізичні особливості внутрішнього життя та блискавично передає особистий психологічний стан. Картина «Замислена циганка» Гюстава Курбе, лідера французького реалізму, датована 1869 р. (Рис. 3) зображує молоду циганку у

профіль, з довгим темним волоссям в білій сорочці. Дівчина, притулена до стовбура дерева з рукою в волоссі, в дуже чуттєвій позі і поглядом, який наповнений глибоким, але невизначеним змістом. На відміну від попередньо представлених робіт, які сповнені формальної краси, циганка Курбе поглинена своїм світом, байдужа до всього, що її оточує і до життєвих клопотів.

Придунайські території Угорщини та Румунії також представлені не менш міфічною циганською землею в західній уяві. Немає жодного румунського художника, який би не присвятив одну чи кілька робіт зображенню характерних циганських ознак або їх унікальних рис. Серед найвідоміших був Нікола Григореску, який в роботі «Циганка Гергані» 1868 р. (Рис. 4), він зображує веселу й усміхнену молоду циганку з Гергані, передмістя Рекарі, належала до покоління циганських рабів, звільнених з рабства у 1856 р. Дівчина, трохи з нахиленою в бік головою - явним знаком спокуси, спирається ліктем на стіл, підсвічена промінням світла, що створює динамічний контраст між білим кольором сукні, великою хустиною і намистом із срібних монет та засмаглим обличчям й грудьми, що наповнюють полотно неймовірною чуттєвістю. Знизу розташована велика ваза, символ її положення як домашньої рабині, яка займалася хатніми справами. Румунський поет Алекс Влахуца, підкреслюючи ніжний вираз обличчя, мрійливі очі і тепло злегка відкритого рота, визначає її як «чудову безтурботну Венеру наймальовничішої і наймрійливішої раси на землі».

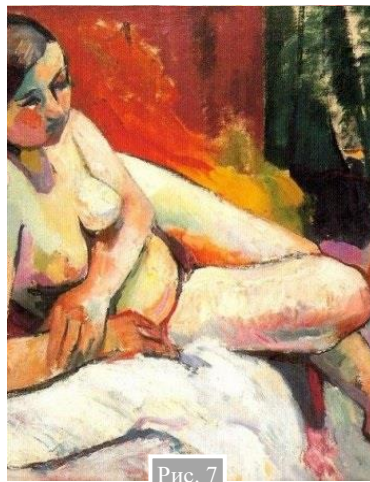
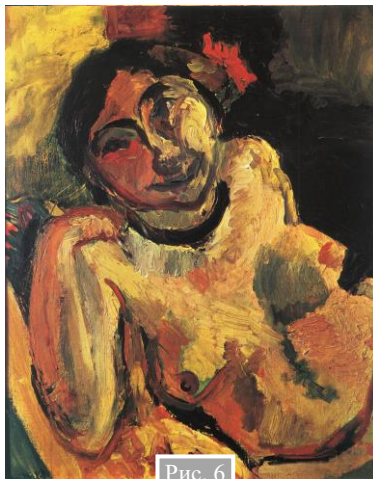
Рис. 4

Рис. 5

Для багатьох художників циганка була синонімом нестримної чуттєвості, тому оголеність зіграла помітну роль у подачі цієї міфічної та прогресивної фігури, яка інколи належала до розпусних верств населення. «Циганка з оголеними грудьми» французького художника Анрі Рено 1869 р. (Рис.5), зображує німфу біля джерела, представляє молоду циганку, оголену по пояс на темному фоні, який підкреслює темний колір шкіри та чорне волосся. Типовий приклад «маніпулювання» ідентичністю за допомогою іконографічного подання. Насправді, більш схоже не на циганку, а на лісову німфу. Спокуслива і надзвичайно чуттєва істота, яка вільно бродить серед зачарованих лісів та кришталево чистих джерел.

«Циганка» Анрі Матісса, одного з промоутерів фовізму, датована 1905 р. (Рис. 6) - це більше ніж циганка, вона є абстрактним зразковим виразом чуттєвості завдяки спіральним плямам яскравих та неприродних кольорів. Жінка-циганка оголена і зухвала, лежачи на землі, схилившись на бік, в запрошувальній позі повії, як «Олімпія» Мане, носить у своєму чорному волоссі червону квітку на зразок екзотичних полінезійців Гогена.

Таку ж провокаційну чуттєвість можна знайти на картині «Циганка в майстерні» іншого представника фовізму - Анрі Мангена 1906 р. (Рис. 7). Тут теж фігура дівчини-циганки, яка оголившись позує на дивані в позачасовому інтер'єрі, з таким же позачасовим невагомим й космічним поглядом.

Трохи віддалена від міфу й ближча до справжньої і конкретної жінки - «Аніта» або «Приручена циганка» голландця Кеса Ван Донгена, одного з

найвпливовіших живописців фовізму, датована 1907 р. (Рис. 8). На інтенсивному червоному тлі циганська танцівниця з чуттєвими вигинами тіла, з чорним волоссям, великими соковитими губами та з оголеними пружними грудьми нахабно дивиться глядачеві в очі. Хроматично яскраві кольори та блискуче штучне світло підсилюють життєвість і чуттєвість цієї, напрочуд вдалого й вельми провокаційного позування «Аніти».

В роботі «Східна» французького живописця і скульптора Леона Жерома, датованої 1882 р. (Рис. 9), дзвінки монетами, тюрбан, намисто та бубон в одній руці свідчать про те, що східна гордовита красуня є професійною танцівницею, на зразок близькосхідних танцівниць живота. Поєднання жіночої фігури циганок зі східним типажом вже була закладена і пов'язана зі «Східною жінкою в тюрбані» Шонгауера в прозорому шовковому платті з сором'язливим і відстороненим ставленням, прим цьому дивлячись просто в очі глядачеві. Більше того, період цієї роботи збігається з лінгвістичними дослідженнями, які остаточно підтверджують походження ромів з давньої Індії.

Рис. 9

Рис. 10

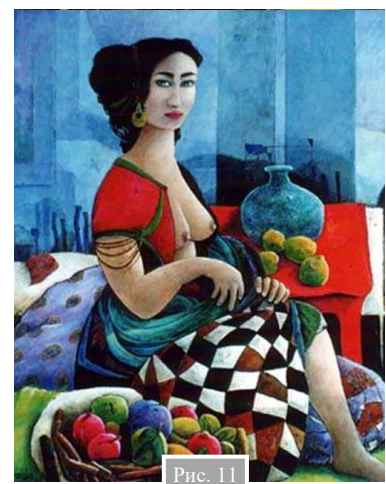

Рис. 11

Помітна частина художніх вподобань Марселя Дрейфуса, французького художника-імпресіоніста, який під час Другої світової війни брав участь у французькому опорі, стосується циганського світу: види таборів та портрети циганських дівчат із фруктами, квітами чи музичними інструментами, якими він захоплювався під час поїздок до Іль-де-Франс, а особливо до Провансу.

«Циганка з квіткою» 1950 р. (Рис. 10), це портрет молодої циганки з засмаглим обличчям, чорним волоссям та злегка заниженою блузкою, що

тримає червону квітку. Мляве та задумливе обличчя й квітка, що пригорнута до грудей є ознаками закоханості. Дівчина думає про своє майбутнє, долю нареченої та матері, про що свідчать дві жінки зображені зі своїми дітьми поруч з кибиткою.

«Циганка» венеціанського художника Діно Гілардо (Рис. 11), показана у спонтанному кубістичному стилі художника, натхнена кольорами та формами різноманітних та барвистих пейзажів та костюмами населення Перу, куди в 1980 р. переїхав художник. На картині зображена гармонійна й пихата чорнява красуня, демонструючи чуттєву відвертість у червоній блузі, розкрити на грудях і ніжну жіночність у пістрявій спідниці, яка нагадує поля квітів Шахи перуанського міста Тарма. Поруч - кошик з кольоровими фруктами, символ вільного життя в ім'я природи.

Більш виразніша і зовсім оголена дівчина-циганка характеризує вподобання митця у роботі «Циганка», датованій 1917 р. (Рис. 12), Джорджа Оуена Вінне Апперлі, англійського художника, який оселився в місті Гранада в 1917 р. На цій амбіційній картині, яка явно натхненна знаменитою «Махою» Гойї, вона відтворює образ циганської моделі. Прекрасна циганка з оголеним і засмаглим тілом лежить на дивані устеленому квітковою ковдрою в статичному положенні, глибокі чорні очі дивляться на глядача з єдиною метою - викликати захоплення. Це новий образ циганки, сповнений її внутрішньою жіночністю, незалежно від її етнічного походження.

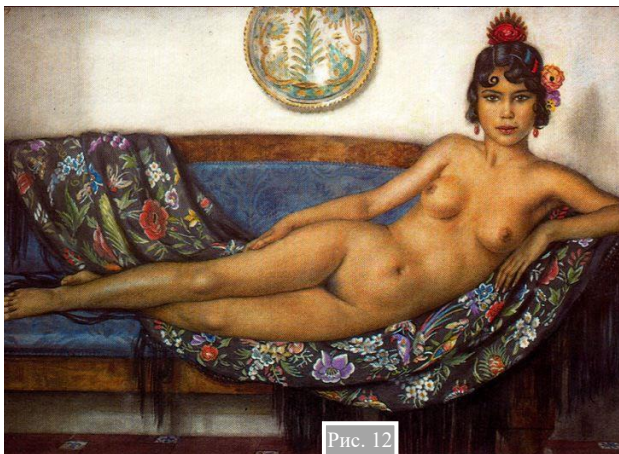

Рис. 12

Рис. 13

Почуття розриву з традиційною циганською міфологією чітко проявляється у роботі сучасного художника Маркуса Моррелла «Гітана» 2002

р. (Рис. 13). Повністю оголена жінка з масивною пов'язкою на голові та з сережкою, які є єдиними атрибутами її етнічного походження, тихо сидить на великому кріслі на тлі завіси, що нагадує інтер'єр циганського шатеру. Виставляючи фігуру циганки та позбавляючи її кольору та фольклорних елементів, а також завдяки техніці використання лише відтінки сірого, художник хоче зобразити вічну жіночність, та передати циганську героїню в сучасних реаліях прогресивного світу соціальної інтеграції.

Список літератури:

1. Acton Mary, *Learning to Look at Modern Art*, London, 2004.
2. Gautier Théophile, *Histoire de l'art dramatique in France*, 1858.
3. Llorens Tomás Serra, Felipe Vicente Garín Llombart, *Il trionfo del colore. Collezione Carmen Thyssen-Bornemisza, Roma, 2002, catalogo della mostra.*
4. Mantovani Alessandra, *L'arte naïf della Collezione Charlotte Zander in Bianca Tosatti e Stefano Ferrari, Inquietitudine delle intelligenze. Contributi eriflessioni sull'Arte Irregolare, PsicoArt, Bologna, 2015.*
5. Mondini Marco, Vittorio e Romolo Tessari *nella pittura veneta tra la fine del XIX secolo e l'inizio del XX secolo, Castelfranco Veneto, 2003.*
6. Olivares Marín Carmen, *El gitano imaginario y la cristalización del mito, in Gazeta de antropologia, 2009.*
7. Potra George, *Contributiuni la historicul tiganilor din Romania, Bucarest, 1939.*

HISTORICAL SCIENCES

THE CAUSES AND SIGNIFICANCE OF THE SERBIAN UPRISINGS

Arkadiusz Derda,
Ph.D. student
Jan Długosz University
Częstochowa, Poland

Introductions: The Serbian uprisings that took place in 1804-1813 and 1815 are undoubtedly a turning point in the history of Serbia and of South Slavic peoples. The development of the Serbian national liberation movement began to take shape as early as the end of the 17th century and was mainly concentrated in the Belgrade Pasalyk. Only 446 settlements were found in a small Turkish administrative unit located on the right bank of the Sava and Danube in the middle of the 18th century. At the time of the uprising, only 35% of the population were Serbs (the rest were mainly Turks). The main Turkish fortresses in the region were Belgrade, Smederevo, and Šabac. The internal crisis of the Turkish state undoubtedly contributed to the development of the Serbian national movement, as a result of which the power position of the Ottoman Empire began to collapse. The Serbs were the first of the peoples inhabiting the Balkan Peninsula to free themselves from Turkish rule.

Aim: The article aims to present the causes and significance of Serbian uprisings, which occupy a special place in the historical awareness of Serbian society.

Materials and methods: The material I am researching are various theories about the causes and significance of the Serbian uprisings contained in all Polish and English-language publications. The method that will be used to develop the text is primarily the direct and indirect method of reading facts at the source and the philological method that allows you to decode the English language.

Results and discussion: In 1453, as a result of the fall of Smederevo managed by the Branković family, the entire Christian population living in the territories belonging to the Empire was deprived of political rights and degraded to the role of

rai (tur. Cattle). Only the restoration of the patriarchy in Pec by Mehmed Sokoll in 1557 brought an improvement in the situation of the local population. Initially, the Serbian national movement saw hope in regaining independence in cooperation with the Habsburg Monarchy, actively supporting the Austrian army in the wars with the Ottoman Empire (1683-1699, 1716-1718, 1735-1739, 1787-1792). The conflict between the dahiyas (rebellious leaders of the Janissaries) and the forces loyal to the sultan, commanded by Mustafa Haji's Pasha of Belgrade, had a significant impact on accelerating the fight for Serbia's liberation from the yoke of the Turkish sultans. It is worth noting that from the 17th century the military formation of the Janissaries was gradually declining and was one of the greatest problems of the Ottoman Empire. Janissaries were recruited from among Christian slaves in the lands conquered by the Turks. Mostly from the Balkans, young boys were forced to convert to Islam. The next stage was heavy physical exercise and learning to use a weapon. The most talented students were sent to the personal guards of the Sultan himself. The Janissaries were divided into 196 ortas, i.e. military communities, which contributed greatly to numerous Turkish conquests. With time, with the lack of slaves, the Janissary troops became one of the main forces that contributed to the disorganization of the state ruled by the sultans of the Ottoman dynasty.

A huge problem for the state was also the insubordination among individual Pasha, who founded their small states with their army and administration. Sultan Selim III, who took power in 1789, tried to save the situation by introducing reforms in the army and economy. Several taxes were then introduced. The reform that directly struck and was associated with the deterioration of the situation of the Serbian peasants was the change of the existing spahilic to czyftlik. This meant that the land passed into private hands, i.e. those who had previously only leased it. It was a conflict between the poorer peasants and the enriching Turkish bourgeoisie. It can be assumed that the second of the reforms is perhaps even more important for the development of events in the Belgrade Pasalyk. Selim III decided to create a modern army - organized in a Western European way.

Unhappy with the changes, the Janissaries led by Pasha began to rebel against the sultan's rule, which was closely related to the course of the Serbian uprisings. The forces loyal to the Sultan, due to the advantage of the Janissaries, were forced to cooperate with the Serbs. In return for help, the Serbs were to receive certain rights, e.g. permission to possess weapons or the possibility to choose their knezi in nahiyas (communes). The united forces of vizier Mustafa Haji and the Serbs managed to defeat and drive the Janissaries from Pasalyk in 1798. However, this did not end the unrest in the province. Turkey in 1798 had to deal with the French invasion of Egypt. The rebels decided to take advantage of the situation and re-mastered the Pasalyk, murdering Mustafa Haji. The autocratic rule of the Janissaries began, which over time deprived the Serbs of all the privileges they had received in 1793. It was therefore a natural step for pro-Sultan Turks and Serbs to cooperate with them, who formed a front against the Dehii (the leaders of the Janissaries). In 1803, preparations for the outbreak of the uprising began, consisting in the purchase of weapons and ammunition. In January 1803, the Janissaries discovered the plot and reacted immediately with the slaughter of kneziow (seča knezova). First, the participants of the fighting from the 1890s were murdered. The gags who survived decided that the uprising was a necessary act of self-defense. In February 1804 it was decided that the leader of the uprising would be Georg the Black, known as Karadziordzie (1768-1817).

The participants of the first Serbian uprising were mostly peasants, merchants and haiducy. During the initial fighting, the uprising was also backed by people associated with the late Mustafa Haji. The aim of the uprising was, above all, to get the Belgrade Pasalyk from the Janissaries' hands. The uprising was directed against the Janissary rule, not the Turkish authorities, which even helped in the fight against the rebels, hoping to bring peace to the province. The combined forces of Turks and Serbs very quickly began to achieve their first successes, liberating such towns as Rudnik, Valjevo, Sabac and Smederwo. The Janissary forces were destroyed in July 1804, which resulted in the end of the Janissary reign in the Belgrade Pasalyk. Subsequently, the Turkish authorities demanded that the Serbs lay down their arms,

claiming that there was peace in the region. On the other hand, the Serbs, headed by Georg the Black, demanded that the Sultan respect their rights, won in 1793. The sultan would probably have agreed to this condition had it not been for the insurgents' contacts with Russia. Also, the situation was worsened by pogroms against the Turkish population, perpetrated by Serbian haiduids. Sultan Selim III decided to suppress the aspirations of Serbs for independence by sending an army against them. Thus, the uprising for national liberation was directed against the Ottoman authorities. In the summer of 1805, Serbian forces clashed with Turkish troops in the Battle of Ivankovac. The battle ended with the victory of the insurgents who expanded their area. The greatest battle of the uprising took place in August 1806 at Mišar. The battle ended with a great victory for the Serbs, who managed to defeat ten times more, numerous Turkish troops. In January 1807, the last two fortresses in Pasalyk fell, which meant that the country was under the control of the insurgents.

In 1809, the insurgents, confident after their earlier victories, launched an offensive in all possible directions. Karadziordzie sent his troops to Bosnia, Vidinia, Niš and Montenegro. The modest insurgent forces were not able to meet the requirements of their commander. At some point, Turkish troops once again threatened Belgrade, but Russia's breach of the ceasefire in March 1809 saved the uprising from collapse. In 1810, the Russian-Serbian agreement on military cooperation was signed, under which aid in the form of weapons, ammunition, medicines and money began to flow to Serbia, and general Mikhail Kutuzov led the campaign against the Ottoman Empire. Given the aid from Russia, the Serbs were able to successfully defend themselves in the Belgrade Pasalyk. The situation changed dramatically when Russia was attacked by French troops in 1812. Tsar Alexander, I was forced to sign peace with the Ottoman Empire in March 1812. The decisions from Bucharest were very unfavorable for Serbian insurgents who, despite receiving amnesty, were obliged to destroy the fortifications and to hand over the captured fortresses to the Turks. The insurgent authorities, however, refused to implement the treaty provisions and refused to negotiate with Turkish deputies. In

June 1813, the Turkish authorities began to suppress the uprising definitively by occupying Belgrade, thus ending the 1st Serbian uprising for national liberation.

When the European powers debated at the Congress of Vienna, another uprising broke out in Serbia. As ten years earlier, the outbreak of the uprising was triggered by repression by the Turkish authorities, which wanted to discourage the Serbs from starting new revolts. The sultan's power deprived the local population of basic civil rights and started a bloody terror by imposing on stakes 36 members of the Ruling Council. In Zemun, on the Austrian side, as early as 1813 he tried to organize a new conspiracy against Suleiman's Pasha. The intentions of the conspirators were thwarted by the Austrian intelligence, which, having learned about the insurgents' plans, decided to arrest them. After the voivodes declared that they were not planning a new revolt, Suleiman Pasha decided to appoint new gags in the Nahiye. Under these circumstances, Milosz Obrenowicz appeared on the political scene, who was appointed the knezia of Nahija kragujevacka. In a short time, he headed the voivodes whose intention was to conduct politics loyally to the Turkish authorities. An example of this policy was the 1814 revolt on the border with Austria, which Obrenowicz and other gags helped to suppress. Suleiman Pasha, however, took advantage of the new Serb revolt and intensified the bloody repression. Obrenowicz, to avoid another massacre of knezias, decided to lead another uprising, which went down in history as the Second Serbian Uprising. Again, as in 1804, the Serbs did not officially rise against the Sultan, but against the ruthless rule of Suleiman Pasha. After the insurgents had captured two cities in the region: Požarevac and Kragujevac, Milosz Obrenowicz began negotiations with the Turkish leaders. Russia became interested in the Serbian affair, and at that time was considered one of the most powerful countries in Europe. Russian diplomacy intervened in the case of Serbia in Istanbul itself, demanding that the Sultan stop hostilities against the insurgents. The Sultan, also struggling with other problems in his Empire, decided to halt the offensive. Peace negotiations began between Milosz Obrenowicz and the newly elected Pasha Marszali. The negotiations ended in November 1815 by introducing, among other things, the Serbian Chancellery, which served as the superior judicial

and administrative institution for Serbs. The treaty entrusted the dukes with collecting taxes from the Christian population, which meant that Milosz Obrenowicz was to be the intermediary between the Turkish authorities and the Nahii kneezes. The agreement itself has not been confirmed by official documents, but it turned out to be the beginning of modern Serbian statehood.

Conclusions: In summary, the Serbian uprisings were the beginning of a longer phenomenon known as the "Serbian Revolution" that lasted until 1833. One of the most important legal acts in the history of Serbia is the Adrianople Treaty, which created the semi-autonomous Serbian Duchy under the authority of the Ottoman Empire. Years of fighting against the Sultan also had a huge impact on the later history of Serbia and the entire Balkan Peninsula. The period of the insurrection shaped the political elite, created a foreign policy line based on cooperation with Russia, and a gradual liberation from Istanbul by peaceful means. Moreover, he created the systemic foundations, which are very important in the formation of statehood. Among the peoples inhabiting the Balkans, the Serbs were the first to create a state organism. However, one cannot ignore the fact that the Serbian cause was completely dependent on the foreign policy of major powers, such as Russia and Turkey. It is worth noting that the example of Serbia was followed also by other peoples of southern Slavs, who also dreamed of their statehood. It can therefore be concluded that the Serbian uprisings revived the ideas of national revival among all the nations inhabiting the Balkan Peninsula.

Bibliography

1. Felczak W., Wasilewski T., *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985.
2. Jelavich B., *Historia Bałkanów*, t. I: Wiek XVIII i XIX, tłum. J. Polak, Kraków 2005.
3. Pajewski J., *Buńczuk i koncerz: Z dziejów wojen polsko-tureckich*. Warszawa 1978.
4. Lawrence P. Merige, *The first Serbian uprising (1804-1813) and the nineteenth-century origins of the eastern question*,
<https://www.cambridge.org/core/services/aopcambridgecore/content/view/50460BFA>

FC3593FD1261D004D720474C/S0037677900125847a.pdf/div-class-title-the-first-serbian-uprising-1804-1813-and-the-nineteenth-century-origins-of-the-eastern-question-div.pdf, access: 14 01 2021.

5. Skowronek J., Tanty M., Wasilewski T., *Historia Słowian Południowych i Zachodnich*, Warszawa 1988.

6. Wereszycki H., *Pod berłem Habsburgów*, Kraków 1986.

JUAN LUIS VIVES AND HIS PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE RENAISSANCE

Stula Bartosz

Phd student

Jan Długosz University

Częstochowa, Poland

Introductions: Juan Luis Vives was one of the most influential thinkers of the Renaissance. He was an educational theorist. He criticized medieval education and created a new system of education and teaching.

Aim: The aim of the paper is to present the biography of the character and his innovative ideas that have shaped contemporary teaching, thus emphasizing the achievements of the Iberian thought.

Materials and methods: The material that I am researching is the theories of Juan Luis Vives contained in his writings, which I found in various reprints, and a biographical study of this Spaniard. Metodą, która posłuży do opracowania jego tekstów, jest przede wszystkim metoda bezpośrednia i pośrednia odczytywania faktów u źródła oraz metoda filologiczna, która pozwala na rozszyfrowanie języka hiszpańskiego.

Results and discussion: Juan Luis Vives was born on March 6, 1492 in Valencia, Spain. He was the son of Luis Vives Valeriola and Blanquina March Almenara. The original name of his name in Valencian is Joan Lluís Vives, and the Latin version with which he signed all his works is Ioannes Ludovicus Vives. He grew up in a wealthy Jewish family which, in the full bloom of Catholic rule and the practices of inquisitors in Spain, had to convert to Christianity to avoid serious problems on the part of the Church. Nevertheless, the Vives family kept their Jewish customs and practices by celebrating them in the family synagogue, which was privately managed by Juan Luis's cousin, Rabbi Miguel Vives. After some time, the inquisition discovered that the Vives family continued to practice Judaism, with disastrous results.

Despite persecution by the Holy Office, the Vives took care of their son's upbringing and education. In 1507, at the age of 15, Juan Luis Vives began attending classes at the newly opened University of Valencia. His education ended there after two years, and during it, his mother died. In 1509 Luis Vives Valeriol decided to send his son to Paris so that he could freely continue his studies at the University of the Sorbonne there, away from the Inquisition, but also in the company of students and lecturers from the Aragonese Crown.

In 1512, young Vives obtained his doctoral degree and then went to Bruges, Belgium. There he met his future wife - Margarida Valldaura. A few years later, namely in 1523, he decided to emigrate to England. The second half of the 20s of the 15th century was filled with great sorrow and concern for him. This was due to the fact that in 1526 he received news that his father had been condemned to death by the Inquisition at the stake, and in 1529 he learned that his mother's body had been desecrated, exhumed and cremated.

In England, where he was a lecturer at Oxford, Juan Luis Vives was offered to teach at the University of Alcalá de Henares but rejected the post. The first reason was that at that moment he did not have the necessary financial resources to complete such a trip, and on the other hand he was afraid of the threat of the inquisition. After settling in England, he was called by Cardinal Wosley "Lector of the College of Corpus Christi" and "Chancellor of King Henry VIII of England." It was then, with the support of the English nobility, that Juan Luis Vives was able to devote himself entirely to research on broadly understood humanism.

During this time he met the thinker Thomas More and, by teaching Latin to Maria Tudor, also her mother - Queen Catalina de Aragón. Between 1525 and the beginning of 1526, he obtained permits to import wines and other goods to England, and to export wheat to the rest of the continent. All this thanks to the friendship with the Queen. For a short time, however, he decided to return to Belgium, where he would forge a new, fruitful friendship with the thinker and writer Erasmus of Rotterdam.

There was one more event in his life that reflected his perception of society and philosophy. This event was the divorce of Catherine and Henry VIII, which was completed by the death sentence carried out on Tomasz More for opposing the king's divorce. Initially trying to help the queen, Vives sent letters to Emperor Charles V to plead for her, but he, being an enemy of Henry VIII, did not want to interfere in the games taking place at the English court. Seeing that the king would not change his mind, Vives tried to convince the queen to accept the divorce, which ultimately aroused the monarch's indignation and, consequently, the withdrawal of any royal aid, and thus the emigration of the Jewish philosopher.

The last years of his life turned him towards Spain, where he turned for help to Emperor Charles V, and also decided to regulate his relations with the Inquisition, to which he dedicated treatises on peace and human nature. While the emperor agreed to financially support the philosopher, the Holy Office did not give Vives a definite answer. In 1529, he began to suffer health problems that accompanied him until his death. He finally died in 1540, on May 6, at his residence in Bruges, Belgium, of a gallstone. His remains rest in the Church of San Donaciano.

For his work, he gained the respect of other thinkers, because, in the spirit of the Renaissance, he tried to explore the problem of ethics and human morality. In addition, he was always interested in saving Aristotle's thoughts by depriving him of medieval overinterpretation. At the behest of Erasmus of Rotterdam, Vives did a titanic job translating God's Lordship of St. Augustine, consisting of 21 volumes from Latin into Spanish. This was due to the fact that he mastered Latin well. This language enabled him to create school textbooks for learning this language, which revolutionized and simplified the method of teaching it.

He was one of the first to discuss the welfare of the state, presenting his ideas and getting others to think about systems to help the most dispossessed people. In the same way, he contributed to the development of pedagogical thought by perfecting and simplifying the teaching methods he used at the Sorbonne University. It was he who presented that the taught material and teaching method should be adapted to the psychology of the student so that he could achieve the best results. He was also

interested in achieving peace in Europe, ending disputes and complaints on the continent about the religions of the Reformation and Counter-Reformation.

However, pedagogy and upbringing were the main topics of his research. He tried to remodel not only the teaching methodology, but also the organization of schools. According to him, an educational institution, which is a school, should be located in every city, on its outskirts, so as to provide peace and quiet for students, but at the same time not excluding them from participation in social life.

In turn, teachers should have an exemplary moral and ethical attitude and be well educated, as well as establish a special master-student relationship with students. They were to receive a decent remuneration for their work from the state, but not well-balanced in money, so that it would not tempt people to play this role undesirable, counting on quick profit.

According to him, the child's education was to last from 7 to 15 years of age, but still everything had to be adjusted to the individual conditions of the student. He recommended that children be admitted to school on a trial basis and select individuals using an arithmetic test and various types of games. He was also the initiator of teaching councils, which were to take place four times a year and discuss the problem of students, as well as the breaks that Vives intended - they were to take place outdoors. He also believed that the older students were to exercise some control over their younger classmates.

Education itself was to consist of two stages and be slowly transformed from fun to learning. The first stage involved learning the alphabet and related reading and writing. Only with time did grammar and spelling be introduced. Vives focused on the development of inductive science, which was to allow students to come to knowledge themselves. He also recommended observation and broadly understood empiricism in teaching. He emphasized the importance of learning Latin and other modern languages. In the first stage of education, he also emphasized that it is important to learn the basics of rhetoric and logic. Only after this stage was time for natural sciences, history, mathematics, and possibly also architecture and sailing. The whole education was complemented by apprenticeships carried out in craft workshops.

According to him, both boys and girls were to be educated. However, their upbringing and teaching was different. From the age of 7, girls should learn to read, write and do handiwork that would enable them to function properly in their own homes. Vives was adamant that women should not use perfumes, cosmetics, or excessively dressing up as this could lead to their personal loss.

Conclusions: As can be seen, the contribution of Juan Luis Vives to humanistic thought, especially that related to pedagogy, was enormous. Many of his ideas were put into practice and are still in use today. The great literary legacy of this thinker has also been preserved. Among the many titles, it is worth mentioning: *Introductio ad sapientiam, De pacificatione, De anima et Vita, Linguae latinae exercitatio.*

Bibliography

1. Díaz A. C., *El Humanismo Pedagógico de J. L. Vives*, [https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/49959/1/EI%20humanismo%20pedagógico.pdf](https://digitum.um.es/digitum/bitstream/10201/49959/1/EI%20humanismo%20pedag%20gico.pdf).
2. Gómez-Hortigüela Amillo Á., *La vida sine querella de Juan Luis Vives*, “eHumanista”, 2014, nr 26.
3. Historia wychowania: Słownik biograficzny, pod red. A. Gąsiorowska, Olsztyn 2002.
4. *Juan Luis Vives*, <https://plato.stanford.edu/entries/vives/>.
5. *Juan Luis Vives*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 7, Warszawa 2008.
6. *Juan Luis Vives*, <https://www.britannica.com/biography/Juan-Luis-Vives>.
7. Redondo García E., Cárceles Laborde C., *Aspectos generales de la pedagogía de Vives*, “Revista de Pedagogía”, 2018, nr 3.
8. Vergara Ciorda J., *La educación política en Juan Luis Vives*, Madryt 2015.
9. Wołoszyn S., *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1, Kielce 1995.
10. Topolski J., *Metodologia Historii*, Poznań 1965.

PHILOLOGICAL SCIENCES

ORIENTALISTS ABOUT ZAMAKHSHARI

Ochilova Mehriniso Ilkhomovna

Associate Professor Department of English,
Tajik Pedagogical Institute in Panjakent
Panjakent, Tajikistan

Abstract: Allama Jarullah Zamakhshari as a famous scientist of his time in studying the Arabic language put a lot of work. In the study of the life and work of Zamakhshari, the contribution of scientists from different countries is particularly significant. It should be noted that Alisher Navoi his artwork "Mahbub-ul-qulub" he wrote in the role model of "Atak-uz-of zahab" Zamakhshari. Uzbek scientists U. Uvatov, A. Rustamov, A. Scientists A. Shavki. Syuti. Askalani H., al-Zubaidi, Muhammad Kurd Ali, Russian and European Acad. I. Yu. Krachkovsky, Akad. A. E. Krymsky, Akad. Vladimir Bartold, Benzig, K. Berkelman, T. Noldeke, V. Wright, A. Zaionchkovskii, I. Goldziher, the member of researchers Turk and Iranians Z. B. Muhammedova, Zeki Validi Togan, Muhammad Qasim in the area of examination and study of Arabian, the poet, the interpreter of Allama of Jarullah Zamakhshari has invested a huge contribution.

In the field of study, research life and creative heritage of Alloma Zamakhshari Uzbek researchers are the most advanced and their scientific work is the most fruitful.

Key words: Zamakhshari, Khorazm, Navai, Orientalists, «Atvak uz-zahab».

In the Middle Ages, the territory of Khorazm was the creative center of the great sages. This is evidenced by the historical monuments of culture and creators. After gaining the status of independence, scientists of the orientologists of Uzbekistan increasingly began to pay attention to the cultural and literary life of the great sages of the East. Today is the turn to Jarullah Zamakhshari, the great philosopher, linguist, writer, teacher.

Abulkasim Mahmud ibni Umar ibni Ahmad al-Zamakhshari al-Khorazmi was born on March 19, 1075 in Khorazm in the village of Zamakhshar and died on June 14, 1144. He is popularly known as "Allama" (who reached the heights of learning), "Fakhr-ul-Khorazm "(Pride of Khorazm)," Ustazu-Arab val-ajam " (Master of Arabic and foreign languages), Jorullah (Neighbor of Allah), etc.He was a great thinker of his time.

His work is now studied in various countries of the world, starting with his compatriots, ending with foreign researchers. Uzbek scholar Ubaidulla Uvatov in his article "Khorazmning olie yulduzlari" puts Jarullah Zamakhshari on a par with the outstanding personalities of the East Abu Rayhan Beruni, Ibni Sinya, Abulkasym Firdavsi and many others (9,183). About 54 works are listed in the "Islamic Encyclopedia" published in Turkey (6, 509). Zamakhshari's creativity is studied in the works of Turkmen scientists: Mukhammedova Z. B., Illammedov R., Dzhanbekov K., Uzbek scientists Rustamov A., Sharipov N. Among Tajik scientists, among the Turkish Nuri Yudzhe, among the Russian: Petrushevskikh I. P., Believ E. A., Krymsky A. E., among Georgian scientists: Rebakidze N. I. and many others. In their works, they studied in detail some of the works of Zamakhshari, especially those related to philosophy, the Arabic language, its writing and literature and pedagogy.

There are very different opinions among scientists about the number of books he wrote. So well-known researchers of his work-B. Z. Khalidov and A. Rustamov believe that Zamakhshari created 50 works. Muhammad al-Khufi the number of them is 47. At the end of the tafsir, "al-Kashshaf" is called a total of 29 works and a reference to the fact that Zamakhshari has several more treatises. The author of "Mawduat al-uloom" gives only 20 works of Zamakhshari, but also adds that some treatises do not apply to them. Muhammad Abdu'l-Hai (1847-1886), author of Fawaid al-bahiyah fi tarajim al Hanafiyah lists 29 titles of Zamakhshari's writings. The author of "Mir'at al-jinan" gives 30 titles of his works. Haji Khalifa (1608 - 1657) names 33 works by the same author. And Ibn Khallikan has 30 names. Yakut has 50 of them (1, 33).

Of the total number of works written by the scientist, about 25 have come down to us, the rest probably died during the Crusades and the Mongol invasions. Or maybe they haven't been found yet. Brockelman, the number of available in different stores of the world works Zamakhshari up to 25, some of them in the list Yakut do not appear. Z. B. Khalidov was found in the library of the Oriental faculty of Leningrad University, manuscript No. 798 "Extraction" from the review Zamakhshari to Urgese poet Ru BA Ibn al-Ajaja (approx. 685-762), was the Author of "Extraction" Jamaladdin al-Ekdawi. Meanwhile, in the sources known to us, the existence of such a work of Zamakhshari is not mentioned (7, 34).

The philosophical views of Zamakhshari are deeply explored in the works of I. P. Petrushevsky. In his opinion, Zamakhshari was a representative of the Mu'tazilite school of thought in philosophy, which was active in Khorazm and Iran in the XI-XII centuries. After the Mongol invasion, such a school gradually disappeared from the historical screen (8, 212). The Russian scientist E. A. Belyaev writes that " the Mu'tazilites adhered to monotheism and justice. In the Arab Caliphate, the highest feudal stratum, mainly relied on this trend. This was observed under such Abbasid caliphs as al-Mustasim and al-Wasik, and under Mutawakkil it ceases to exist. In the Baghdad Caliphate, members of the Mu'tazilite school promoted Greek philosophy by translating them into Arabic. In their opinion, "if religion serves as medicine for the sick, then philosophy serves as food for healthy people" (2, 41).

"I think it would not be an exaggeration," writes Professor B. Z. Khalidov, " if we say that one of the reasons that he became the greatest Arabist - philologist is his mutazilitstvo. The proponents of this trend have always tried to know Arabic better in order to use its subtleties in their reasoned constructions and in discussions with their opponents.

According to I. P. Petrushevsky the Mutazilite current adheres to five conditions: 1) "At-tawhid" - monotheism; 2) "Asl-al-adl adalat" - freedom of thought; 3) "Asl-al-wad wa-l-waid" - instruction; 4) "Asl al-manzila baynal manzilataini" - a person who has committed a sin should not be a Muslim; 5) "Asl-amr wa inahi" - an order and its cancellation. The Mu'tazilite school operated in Basra, Kufa, Baghdad,

Shiraz, Nishapur, Damascus, Egypt, and Spain. In this school, Zamakhshari created his famous book "al-Kashshaf" - a guide that received appreciation in the Muslim world (8, 213). Turkish scientist Nuri Judge noted that the work "al-Kashshaf" Zamakhshari wrote for three years in Mecca and in 1143, he issued with his friend Ibn Vahanam (Sharif of Mecca). It was further reprinted in 1856 and 1589 in Calcutta, and in 1982 in Beirut. A young scholar of Arabic studies from Turkmenistan, Ilmammedov R., in his article "Atwak uz-zahab" (Golden Necklaces), noted that in the last years of his life, Zamakhshari renounces mutazelitism and becomes a true Muslim (4,5).

The author cites the work "Atwak uz-zahab" about 100 instructions, which he divides into two directions, one that is feasible, the other theoretical understanding (9, 23). All these 100 instructions are published in the Turkmen language in the newspaper "Edebiyat ve Sungat" for the year 2000 in the October, November and December issues (4). This work is covered in the scientific work of the Tajik philologist M. Okilov, his scientific work is called "Zamakhshari and his essay" "Atwak uz-zahab" / Moscow, 1981 / The dissertation notes that Zamakhshari has about 80 works, but 50 have come down to us, which relate to Arabic grammar, vocabulary, stylistics, rhetoric, literature and pedagogy. The author notes that the works of the thinker were published in various cities around the world: In Cairo, Beirut, Hyderabad, Paris, Istanbul, Stuttgart, Leipzig, Kazan, Baghdad, Vienna, Tehran, etc. The author gives an original comparison of the work of Zamakhshari "Atwak uz-zahab fi-l-mawaiz wa-l-khutab" (Golden necklaces about instructions and sermons) with the work of Alisher Navai "Mahbub-ul-kulub" (Beloved of Hearts). According to the author, Alisher Navai used the work of Zamakhshariy when writing his work. In his dissertation, the author lists other works of the thinker, such as "al-Mufassal", "Muqaddimat-ul-adab" (Introduction to philology), "Asos-ul-baloga" (The basis of rhetoric), "Al-mustaksa fi amsal al-Arab" (A book about deep studies of Arabic proverbs and sayings). The book contains about 3461 proverbs and sayings. In the work, the author gives the names of the thinker's students: Qasim ibn al-Husayn

al-Khorazmi, Sharafaddin al-Isfahani, Said Tawfiq, Ahmad Shawki, etc. Among his students was the name of Alisher Navoi (7, 10).

Alisher Navai recognizes Zamakhshari as a remarkable commentator and an outstanding linguist. This is evidenced by his couplets in the book "Sabhai Sayyora" dedicated to the poet Abdurrahman Jami:

He always studied Arabic.

In the study of Arabic, I and Ibn Hajib are his students.

But don't talk about Ibn Hajib!

There is no one but Jarallah who would make a tafsir so beautifully. (5, 11).

Such outstanding scholars as Suyuti, Ibn Hajar al-Askalani, al-Zubaydi, al-Ustaz Ahmad Amin, Muhammad Kurd ' Ali and others also praised his scientific work and his writings.

Literary issues are described in great detail by the Uzbek scientist Alibek Rustamov in his book "Mahmud Zamakhshari" published in Tashkent in 1971. "Muqaddimat al-adab" ("Introduction to Philology"). The essay consists of five sections: on the plural and singular numbers of names, on verbs, on prepositions, on inflections and on the conjugation of verbs. In the first section, Arabic and Persian words are given. In the other three sections - only Persian, occasionally - Turkish words. Some of them have been translated into the Khorazm language. From this it can be seen that to this day the work of Zamakhshari is of great value for the study of not only Arabic, but also Iranian and Turkic languages. The book "Muqaddimat al-adab" was written by order of Khorazmshah Ala ad-din Atsyz in 1127-1156. The manuscript "Muqaddimat al-adab" is kept in Tashkent, at the Biruni Institute of Oriental Studies under the Academy of Sciences of the Uzbek SSR under the font number 3272. A. Rustamov in his book, citing examples from "Muqaddimat al-adab", reports the following: "Three years ago, the famous Polish orientalist Zajoncowski published in the Warsaw magazine "Rocnik orientalistichni" (Chronicle of Oriental Studies) part of a rare copy of the book "Muqaddimat al-adab", found in Istanbul, which is dedicated to the names of animals. "Muqaddimat al-adab" by Zamakhshari is the preface to his book "Jawahir al-luga". The book was, and still is, widely

popular as one of the most valuable linguistic sources, and it was used by students in all Muslim countries, in madrasas and other higher educational institutions. It has been translated into Persian, Jagatai, Mongolian, and Turkic. The Institute of Oriental Studies of the Academy of Sciences of the Uzbek SSR has one of the oldest manuscripts of this work, copied in 1306 by Hamid ibn Tajaddin Kashgari in Persian (inv. No. 2699), and its translation into the Jagatai language (inv. No. 2429). At the beginning of the XVIII century, "Muqaddimat al-adab" was translated into Turkish by Haja Ishaq Efendi, this Turkish translation was also repeatedly reprinted. The German scientist Wetzstein I. G., having collected and compared two copies of "Muqaddimat al-adab", located in Europe, in 1850 in Leipzig published a two-volume critical text.

In the works of Zamakhshari, a large place is given to the study of the Arabic language and what is associated with it. In the work "Muqaddimat al-adab", like an explanatory dictionary, the meaning of each word is made. It provides a comparison of Arab, Persian and Turkic words. This work has become an object of close attention for Turkologists. For example, in the work of the Turkmen scholar of philology Z. B. Mukhammedova, in her articles "The name of stars in Arabic philological works in the XII-XIV centuries" and "Some terms of fauna according to Arabic-language philological works", she cites the similarity of words and his works with modern Turkmen words.

A similar study of the Arabic language in scientific terms is noted in the work of the Georgian philologist Robakidze Nun Ivanovne "The phonetic concept of Az-Zamakhshari" /Tbilisi 1984/. In her research, she relies on the work of the thinker "al-Mufassal", thereby exploring morphology and syntax in grammar.

Analyzing the work of Zamakhshari on geography, Academician I. Y. Krachkovsky notes that this " ... famous scientist and writer ... left a much larger mark as an outstanding exegete of the Mutazilite persuasion, grammarian, lexicographer and author of a number of works of high style in fiction." Academician Barthold stated: "Among the scholars of the 12th century who came from Khorazm and worked there, we see such world-class scholars as Zamakhshari and Shahrastani,

of course, from such scholars at that time it was difficult to expect a manifestation of local or national (Turkish) patriotism."

Professor A. N. Baskakov and Academician B. Gafurov highly appreciated the scientific activity of the Zamakhshari. The latter defines Zamakhshari as an outstanding linguist: "Abulkasim Mahmud Zamakhshari... he was one of the outstanding researchers of vocabulary and Arabic grammar. He owns the Arabic-Farsi dictionary."

Soviet scientists akad. I. Yu. Krachkovsky, akad. A. E. Krymsky, akad. V. V. Barthold, orientalist of the West - Benzig, K. Brockelman, T. Neldeke, V. Wright, A. Zayonchkovsky, I. Goldtsier, as well as eastern researchers - Zeki Walidi Togan, Muhammad Kazim, etc. made their contribution to the study of the life and work of Zamakhshari.

While researching articles, books, and dissertations on Zamakhshari, I was personally convinced of the extent of his research, especially in the field of Arabic. It is also possible that when he visited Mecca, he offered his knowledge to the Arabs so that they could learn their native language. Has not yet been studied for many more works of Allama Zamakhshari and can be the object of the research and discoveries of modern science.

Literature:

1. Al-Khufi, A. M. Az-Zamakhshari. - Cairo, 1966. - 93 p.
2. Belyaev E. A. Muslim sectarianism. - Moscow: Publishing house of Oriental literature, 1957. - 100 p.
3. Zamakhshari, Mahmud Ibn Umar. al-Cassio an hakiki wavamizi-t-tanzil VA Uyuni-l-I cavil Phi wuchi-t-tahvil. Note: Sayyid Sharif Jurjani.- Beirut: Dorul-fikr, 2008.
4. Ilmamedov R. "Altyn yzyrgalar" - "Edebiyat va sungat". - Ashgabat, 2000 (13-Oct.). - 8 p. (Literature and Art. In the Turkmen language. Literary and socio-political newspaper, the governing body of the Union of Writers and the Ministry of Culture of the Turkmen SSR. Published since 1958).

5. Navoi, Alisher. Hamsa. (Produced by Shamsiev Porso) - Tashkent: RSS Uzbekistan: Fan Publishing House, 1960. - 471 p.
6. Nuri Jose Zamakhshari. Islam Annecy Bulbapedia. Volume 13.- Eskisehir, 1997. - 509-514 p.
7. Okilov M. "Atvak-uz-zahab" Zamakhshari, (scientific research, translation into the Uzbek language and its interpretation) - Khujand: Nuri marifat, 2012. - 228 p.
8. Petrushevsky I. P. Islam in Iran in the VII-XV centuries. - Leningrad: Leningrad University Press, 1966. - 400 p.
9. Rustamov A. "Mahmud Zamakhshariy", from the series "Mashhur kishilar khaeti" (The life of famous people). - Toshkent, RCC Uzbekistan: Fan Publishing House, 1971, p. 32.
10. Uvatov U. Khorazmning olis yulduzlari// Sharq yulduzi (Star of the East). Tashkent, 1991. - 183-185 p.

**ARCHETYPAL STRUCTURES IN THE PLAYS OF T. WILLIAMS
AND E. O'NEILL**

Rasulov Rustam Kamal

Prof. Dr.

Azerbaijan State Oil and Industry University

Annotation. The article examines the problem of archetypal structures in twentieth-century American drama. The urgency of the work is that concrete examples of American drama (plays by T. Williams and E. O'Neill) are considered in terms of the existence and functionality of archetypal structures.

Key words: archetypal structures, human psyche, mythology, literature, concept

There are mythological structures in the depths of the human psyche, and these structures are present in many different cultures. In fact, from time to time, the human race has turned to the world of myths to prevent the connection between the mysteries hidden in the depths of the soul and the consciousness. In this context, it is clear that "archetype" has become one of the most widely used concepts in the analysis of theoretical issues of mythology [1]. Many provisions of this concept by psychoanalyst K.G. Jung, who brought the "archetype" to science as a concept, influenced the research of later periods in the field of mythology and literature, as well as psychology. However, Jung did not imagine this term in the sense used by philosophers. Researchers admit that, for example, if you take Jung's notion of "archetype" out of the mystical veil, you can really find some deeply hidden structures in art through it.

Jung took the concept of archetype from Philo, the Alexandrian, who was badly influenced by Plato, and explained it as follows: there are such primordial forms in the human psyche that the empty structure resembles a footman. Man himself does not know them. But these archetypes, like ancient structures, encroach on what man sees and knows" [2, p.18].

K. Jung defines the universal content of archetypes in various religious and mythological texts and came to the conclusion that in the deepest layers of the psyche there is a system of stereotypes specific to all peoples and there is a mythological logic.

According to psychologists, nothing disappears in the subconscious, it simply continues to live by changing the image. In the bottom of the psyche, however, “collective imaginations” are more pronounced. The process of myth creation is in this sense nothing more than the transformation of archetypes. They are of exceptional importance in terms of artistic creativity. “Just as the traces left to our consciousness from childhood are connected with strong emotions and are deep, so are the traces left to humanity from primitive, archaic times are deep and are the source of strong emotions. The findings that culture has accumulated over thousands of years are stained on these traces” [2, p. 118].

Although the archetype is subject to any change, it does not lose its symbolic meaning. The infinite number of concrete transformations of the archetype allow the writer to raise the subject to individual and universal scales. This is the significance of Jung’s archetypal theory for art.

Therefore, archetypal structures exist and must exist in true works of art. Although the writer is unaware of Jung’s theory and has not heard of archetypes.

The archetype is always closely connected with the myth. Myth is the embodiment of an archetype, a generalization of the philosophy of life: “Archetypes find their expression in myths” [3]. When we think about the “archetypalization” of a work of art on the basis of the generalization of human feelings, experiences and thoughts – human life and psyche, the close connection between myth and archetype, we also mean “mythology”. One of the most effective means of archotyping is the incorporation of myth into the work. Speaking of literature and myth, the authors also touched on the problems of archetypes, saying that they are semantic centers located in the structures of the subconscious; They also note that they have accumulated the spiritual experience of mankind, emphasizing that they reliably preserve the original socio-cultural codes, the universal symbols of humanity that think and act.

The connection between the American playwright Tennessee Williams' play "Orpheus Descending" and the myth is pointed out in the title of the work, which is enough to fulfill the important aesthetic function of the myth of Orpheus. The parallels between the play's protagonists and the mythical characters are Val Xavier – Orpheus, Mrs. Torrans – Eurydice, Mr. Torrans and his house – Aid (Qades). As can be seen, archetypal oppositions are realized in the structure of the play: life – death, love – violence, and so on. All the high sentiments about Val Xavier are directed against Mr. Torrans, the embodiment of death and violence. Orpheus and Eurydice are killed in this confrontation.

Despite death and losses, we do not despair, on the contrary, completely different associations help us. We understand that although the heroes of the play died, love itself did not die. "It is not surprising that the emergence of an archetypal situation gives us an extraordinary sense of release ... In such cases, we are no longer separate individuals ... The voice of all humanity comes within us" [4]. In man, there is a generalization of internal and external conflicts, which shows that these conflicts are eternal and innate: Modern conflicts are the same as primitive conflicts. Williams uses myth to explain these truths. It should be noted that in addition to the only direct recollection of the myth (remembrance of Orpheus), the play also contains allusions to hidden myths.

When the playwright describes love and the contradictions associated with it, he emphasizes not only emotional love, but also subtextual Christian love. The hero's Xavier associates the name Saviour in our minds. Xavier's confrontation with Mr. Torrans is interpreted not only as the salvation of his lover, but also as the confrontation of good against evil, humanity against hatred, and light against darkness.

With the help of the image of the saviour, he realizes and generalizes the double transformation of ancient and biblical myths. In Eugene O'Neill's trilogy, we encounter the problem of archotyping. His play "Desire under the Elms" shows the passions within a family. The play "Strange Interlude" presents a woman's tangled love. In his dramatic trilogy, O'Neill explores the effects of the pressures of love and

superiority within families identified by Freud. The play “Mourning becomes Electra” is based on the classic Oedipus trilogy by Sophocles. Unlike T. Williams’ play, the struggle in E. O’Neill’s plays takes place between different archetypal structures. This struggle is between both consciousness and the subconscious.

According to O’Neill, the source of human misery is not only in the subconscious. He saw the source of the tragedy in the struggle between the conscious and the unconscious within man.

O’Neill believed that misery was immanent to man and could not be avoided. This is the content of the specific opposition. This is one of the strongest archetypal oppositions of human existence. Therefore, in ancient myths, folk tales, and even in philosophy, it is presented as a problem of free will and its realization.

In O’Neill’s plays, all generalizations occur in two ways: 1) the author reveals the same conflict in different people, in different social societies, in different worlds (either these people have low social and intellectual levels (“Desire under the Elms”) or are middle-class urbanites (“Strange interlude”), or intellectual people belonging to the upper strata of society (“Mourning becomes Electra”), 2) uses a myth.

Primitive human instincts are used in the play “Desire under the Elms”. Under their influence, people become toys.

The instinct to own land, to own property, ruled the whole life of his father, Ephraim Kebot. His eyes see nothing but his own land and farm, everything is sacrificed for the sake of the farm. The image of his late wife is the exact opposite of his generosity and love. These two forces are united in their son, Ebin, and in Abi’s relationship with his father and mother.

The struggle between the immanent oppositions goes on in all proportions in all of O’Neill’s heroes. But this is a universal and eternal struggle, that is, archetypal, manifested at any social and intellectual level.

In “Strange Interlude” (second play), the events take place in an urban environment. Here, too, man is a slave to his instincts and subconscious. Life itself is always full of conflicts and tragic tensions inside a person.

This is the tragic image of Nina Leeds. He could not connect his destiny with the man he wanted. His father prevents this. The familiar mechanism is realized – try (here – love) and obstacle (here – father). The actions of the father, in turn, are determined by the movement of another archetypal structure – the Oedipus complex. Nina is a victim of archetypal mechanisms, she becomes an obstacle in the face of her son's love.

The processes taking place inside a person reach the point of tragedy in O'Neill's third play, "Mourning becomes Electra". Here the events take place between the "spiritual" intelligentsia.

In this work, the playwright uses two methods of generalization: one method is inside the play – the involvement of myth, and the second – is read in the context of the trilogy. Here, as in the third repetition, human suffering begins with the realization of the eternity of tragedy.

As in Williams's *Orpheus*, the myth in O. Neill's third play in the trilogy exists only in the title. The protagonist of the work is Lavinia Mennon. He is the bearer of all the characteristics of the Mennonites (selfishness, willpower, variability and expansiveness). Lavinia – Elektra is against her mother, and as a result she is against her brother – Orina. Mother-son is another place of struggle of archetypal passion.

Lavinia's misfortune does not end there. Although he understands what is happening in his life, he is not able to change anything. Misfortune is a foreword. It completes the quest for happiness.

Lavinia is the most tragic figure in the work. This tragedy is compounded by the fact that he understands the meaning of his misfortune (archetypal structures are understood in the case of repetition) [6]. Lavinia rules for herself – she stays in the house she hates, and everything there reminds her of Mennon's death.

In the struggle against eternal conflicts, all these characters are the cause of the tragedy of the Mennon family. All Mennons are closely related. This is their destiny. Pride and selfishness do not allow their interests to go beyond the home. Even the feeling of love is possible only within the boundaries of the house. The logical end of all events results in the death of the heroes. Despite all this, O'Neill believes that the

beauty of the failure and tragedy of his heroes is that they are born in the struggle with man himself.

Mythology occurs in the last of O'Neill's three plays. It is true that O'Neill denies the influence of psychoanalysts on him. He believes that of all the books on psychoanalysis, only Jung's books are of interest because his views coincide with those of his own [5].

Apparently, the famous American playwrights T. Williams and E. O'Neill turn to myth for the purpose of archotyping. This creates a mythological hypothesis of polyphonic characters.

References:

1. Юнг К.Г. и аналитическая психология – История зарубежной психологии. Тексты МГУ, 1986.
2. Mehdi N. Sənətin arxeologiyası. Sənətin arxitektonikası. Bakı, Qanun, 2007, 344 s.
3. Hardin R.F. Archetypal Criticism // Contemporary Literary Theory. Ed. G.D. Atkins and L. Morrow. Massachusetts, 1989.
4. The Portable Jungi with an introduction by Joseph Campbell, Penguin Books. 1971.
5. Falk D.V. O'Neill E. and the Tragic Tension, New Jersey, 1958.

ОСОБЛИВОСТІ АУДІЮВАННЯ

Гураль Оксана Ігорівна

Викладач КАМТС 1

Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Вступ. Аудіювання сприяє розвитку словникового запасу учнів і пасивного, і активного. Допомагає швидше і простіше вивчати іноземні мови.

Мета – познайомити з найхарактернішими формами аудіювання та характеристиками мовного матеріалу для аудіювання

Аудіювання — вид мовленнєвої діяльності, який забезпечує сприймання і розуміння усного мовлення. Аудитивні навички розрізняють за видами.

Аудитивні навички та вміння:

фонетичні навички аудіювання (сприймання й розпізнавання окремих звуків, звукосполучень, інтонаційних моделей);

лексичні навички аудіювання (навички розпізнавання звукових образів лексичних одиниць та їх безпосереднього розуміння);

граматичні навички аудіювання (навички розпізнавання на слух граматичних форм і прогнозування граматичних структур).

Уміння аудіювання:

- визначати найбільш інформативні частини повідомлення;
- усувати прогалини в розумінні за рахунок прогнозування на рівні тексту;
- співвідносити текст з ситуацією спілкування;
- членувати аудіотекст на смислові частини і визначати головну думку кожного з них;
- письмово фіксувати основну частину інформації;
- простежувати логічну послідовність подій і дотримуватися її при передачі змісту тексту;

- виділяти в тексті логічні ланки: експозицію, зав'язку, кульмінацію, розв'язку тощо.

Навчальне вміння виконувати вправи включає :

- уміння розуміти інструкцію перед слуханням аудіо тексту;
- уміння орієнтуватися на заголовок тексту;
- уміння утримувати в пам'яті завдання, поставлене до прослухування;
- уміння передати зміст почутого в логічній або хронологічній послідовності.

Матеріали і методи. Система вправ для навчання аудіювання

До системи вправ для навчання аудіювання входять дві підсистеми:

(А) вправи для формування мовленнєвих навичок аудіювання

(В) вправи для розвитку вмінь аудіювання.

До першої підсистеми включаються 3 групи вправ:

— вправи для формування фонетичних навичок аудіювання (фонематичного та інтонаційного слуху);

— вправи для формування лексичних навичок аудіювання;

— вправи для формування граматичних навичок аудіювання.

До другої підсистеми входять 2 групи вправ:

— вправи, що готують учнів до аудіювання текстів;

— вправи в аудіюванні текстів

До другої підсистеми вправ належать умовно-комунікативні та комунікативні рецептивні вправи.

Умовно-комунікативні вправи включають такі види вправ: аудіювання повідомлень, запитань, розпоряджень на понадфразовому рівні; комунікативні: вправи на аудіювання текстів з метою одержання інформації.

Комунікативні вправи по суті є керованою мовленнєвою діяльністю; вони забезпечують практику в аудіюванні на основі комплексного подолання аудитивних труднощів. Виконуючи мовленнєві вправи, студенти оволодівають уміннями передбачати зміст, виділяти головне, знаходити другорядні деталі,

встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, зосереджувати увагу на діях і характеристиках персонажів, простежувати логічну послідовність подій і дотримуватися її при передачі змісту. При цьому у вправах для навчання аудіювання, особливо на початковому ступені, важливо враховувати взаємозв'язок аудіювання і говоріння як двох сторін усного мовлення, та аудіювання і читання як двох видів рецептивної діяльності [3;с.45].

У процесі навчання аудіювання вчитель має передбачити три етапи роботи:

- 1) формулювання інструкції,
- 2) презентацію аудіоматеріалу,
- 3) контроль розуміння прослуханого.

Важливу роль відіграє інструкція, що містить конкретне завдання для орієнтування учнів на цілеспрямоване і свідоме розуміння інформації.

Результати та обговорення. Таке завдання організує процес мислення студента, його увагу і стимулює запам'ятовування у процесі слухання. Психологи свідчать, що правильна і точна інструкція може підвищити ефективність сприймання на 25%.

Після прослуховування студентами аудіотексту вчитель має перевірити його розуміння. Розуміння — вирішальний момент аудіювання.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що робота з аудіоматеріалом має бути продуманою системою етапів: перший – підготовчий, перед текстовий, етап; другий – прослуховування; третій – після текстовий етап; які складаються з відповідних вправ, що дозволяють зробити роботу з аудіотекстом цікавою, насиченою і корисною.

Список літератури

1. Підтиченко Г. Виховний потенціал комунікативної методики навчання іноземної мови / Г. Підтиченко // Іноземні мови .- 2007 .- № 3 .- С. 12.
2. Пахомова Т., Савицька Г. Впровадження комунікативного підходу у викладанні іноземних мов / Т. Пахомова, Г. Савицька // Школа .- 2011 .- № 8 .- С. 78-80.

3. Фокшей Б. Комунікативний підхід на уроках іноземної мови / Б. Фокшей // Відкритий урок .- 2012 .- № 12 .- С. 45-47.
4. Васишин М. Комунікативно-ігрове навчання іноземної мови / М. Васишин // Deutsch .- 2010 .- № 13 .- С. 3.
5. Сідлецька М.Б. Комунікативно-діалогова модель навчання / М.Б. Сідлецька // Німецька мова. - 2012 .- 12 .- № 2-3.
6. Васишин М. Комунікативно-ігрове навчання іноземної мови / М. Васишин // Deutsch .- 2010 .- № 13 .- С. 3

КАТЕГОРІАЛЬНІ ОЗНАКИ СКРОМНОСТІ

Шастало Віра Олександрівна,

канд. філол. наук, доцент

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Герман Людмила Володимирівна,

канд. філол. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

м. Харків, Україна

Вступ. За визначенням Р. Павільоніса концептуальна система є «системою думок і знань про світ, що відображує пізнавальний досвід людини, притому як на передмовному, так і на мовному рівні, але такою, що не зведена до певної лінгвістичної сутності» [4, с. 12]. Найбільш місткою ієрархічно структурованою концептуальною системою етносу є його концептосфера – «вмістище сукупного набору типологічно різних концептів у їхній єдності й різноманітності. Концептосфера гетерогенна за сутністю: усю палітру поданих у ній концептів упорядковують у вигляді певних ділянок, що формуються за принципом структури й системи» [5, с. 171]. В інших термінах це – концептуальна картина світу, «об'єднання вербальних і невербальних знань про світ» [11, с. 97], частина якої має мовне вираження і яку визначають як мовну картину світу [3, с. 9–12]. Складність концептосфери полягає в тому, що окремі різнорівневі ділянки поєднані у вигляді сегментів, категорій, субкатегорій, концептів; в інших типологія – це макро-, гіпер-, гіпо-, мезо-, ката-концепти [5, с. 183] тощо. Усі вони є результатом різнонаправленої класифікаційної діяльності: концептуалізації – осмислення світу у вигляді певних ментальних одиниць і категоризації – включення ментальних одиниць до певних груп, класів аналогічних одиниць на базі мисленнєвого зіставлення; при цьому «категоризація є більш важливим, маркованим членом в опозиції «концептуалізація – категоризація», бо будь-яка категоризація передбачає

наявність концептів» як вихідних одиниць процесу об'єднання у певну категорію [7, с. 75].

Ціль роботи полягає у виявленні категоріальних ознак СКРОМНОСТІ. Невипадково визначенню концептуальних ознак СКРОМНОСТІ передують її розгляд у термінах категорії: за Р. Лакоффом, «немає нічого більш базового для нашого мислення, сприйняття дій і мовлення, ніж категоризація», при цьому для досліджуваного феномену етики важливо, що «значна кількість наших категорій є категоріями не предметів, а категоріями абстрактних сутностей» [10, с. 20].

Матеріали й методи дослідження. Цей етап дослідження виявляє сутність концепту через визначення його місця у поняттєвій категорії ДОБРОЧЕСНІСТЬ, до якої він належить. Структура категорії і субкатегорій розкриває як сутність самого концепту, так і зв'язки СКРОМНОСТІ з іншими концептами – членами категорії, виділених в результаті аналізу англійських художніх творів та електронних корпусів.

Результати та обговорення. З філософських тлумачень і доконцептуальних ознак випливає, що СКРОМНІСТЬ в англійській картині світу є концептом етики, що належить до сегменту МОРАЛЬ; маючи провідні спільні риси з іншими концептами цієї групи – відповідність моральним (етичним) нормам і помірність, вона належить до категорії ДОБРОЧЕСНІСТЬ, де ці ознаки відіграють роль класифікатора. Категорія ДОБРОЧЕСНОСТІ утворюється концептами базового рівня, об'єднаними ознаками моральної досконалості людини, протистояння пороку й ознакою моральної помірності як способу досягнення досконалості.

Категорія ДОБРОЧЕСНІСТЬ не вичерпує всього обсягу сегменту МОРАЛЬ у картині світу. ДОБРОЧЕСНІСТЬ – «діяльне добро; фундаментальне моральне поняття, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і твердо дотримуватися добра; цілісна сукупність внутрішніх якостей особистості, що втілюють людський ідеал в його моральній досконалості» [12].

У когнітивній лінгвістиці поняття концепту пов'язане з поняттям домену. На думку Т. Клаузнера й У. Крофта, концепти не є ізольованими, їх витлумачують лише в контексті структур фонових знань – *доменів* [8, с. 2]. Як пояснює О.І. Морозова, домен – це «система концептів, що співвіднесені між собою у такий спосіб, що для розуміння одного з них необхідно розуміти всю структуру, до якої він входить» [2, с. 65]

Відповідно у сучасній картині світу концепти – елементи категорії ДОБРОЧЕСНІСТЬ профілюємо у межах двох небазових доменів – РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНЕ й СУСПІЛЬНО-ЕТИЧНЕ, що сформувалися протягом історичного розвитку. Домен РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНЕ слугує тлом для двох субкатегорій – ТРАДИЦІЙНО-ЕТИЧНІ й ТЕОЛОГІЧНІ ЧЕСНОТИ. Перша сформувалася ще в античних філософських концепціях. ДОБРОЧЕСНІСТЬ в інтерпретації Арістотеля є одночасно шляхом до щастя як вищого блага і його істотним складником [1]: ДОБРОЧЕСНІСТЬ є досконалим станом душі, в якому правильно спрямований розум узгоджується з рухом почуттів та оволодіває серединою, коли людина не схиляється ані в бік надлишку, ані в бік нестачі, тобто і мету життя людини, і спосіб її досягнення визначають *помірністю*, яка слугує класифікатором цієї субкатегорії.

У субкатегорії ТРАДИЦІЙНО-ЕТИЧНІ ЧЕСНОТИ зміни аксіологічних акцентів зумовлені тим, що у світській філософії розірвано зв'язок ДОБРОЧЕСНОСТІ із щастям та вищим благом і доведено її взаємозалежність із метою. Тим самим Арістотель і Кант своїми підходами до чеснот визначають дві епохи в історії етики і моралі: перша зорієнтована переважно на особистісні чесноти; друга – на розуміння моралі як абсолютного закону. У результаті у XVII – XVIII ст. античну вертикаль чеснот як сходинок досконалості, що наближують людину до вищого блага, у суспільстві підприємців, орієнтованих на успіх, заміщують горизонталлю різноманітних моральних відносин, за якими стоять обов'язки людини стосовно себе та інших [13, с. 117–118].

Сучасне уявлення про ДОБРОЧЕСНІСТЬ є результатом історичного розвитку, у ході якого суспільні відносини набули безособового характеру, а

моральність із сфери особистісних чеснот перемістилася у сферу нормативних систем (перш за все, права) [12], де доброчесність тлумачать як фундаментальне моральне поняття – протистояння пороку, що співвіднесено з вищою, самодостатньою метою, яка відповідає людській досконалості; виникає на перетині природно-афективних станів (інстинктів, пристрастей тощо) та розуму; співвіднесено із практикованими у суспільстві зразками поведінки; є самоцінністю; реалізується як вільний, усвідомлюваний вибір поведінки, за яку індивід несе відповідальність [13, с. 116–118].

Деталізована система протестантських чеснот утворює субкатегорію ІНСТИТУЦІЙНІ ЧЕСНОТИ. Філософи пов'язують появу інституційної етики з настанням буржуазної епохи, хоча і в традиційному (доіндустріальному, добуржуазному) суспільстві були присутні інституалізовані форми моралі; йдеться про їхню порівняльну питому вагу в соціальній поведінці [13, с. 9]. За Б. Франкліном, система інституційних чеснот зорієнтована на успіх у житті, її вимірюють практичною корисністю для досягнення цього успіху, що робить помірність у досягненні матеріальних благ важливою категоріальною ознакою цієї субкатегорії. На відміну від традиційної або теологічної моралі, буржуазна мораль суспільно зорієнтована на задоволення вимог діяльності людини у нових інституційних ситуаціях буржуазного світу. Разом з історичними змінами універсальні ознаки категорії ДОБРОЧЕСНІСТЬ не зникають: англomовна лінгвокультурна спільнота ХІХ ст. не стільки відмовляється від античних чеснот, скільки, за Г. Гіммельфарб, замінює їх християнськими чеснотами віри, надії, любові (до Бога). На відміну від цього, в сучасному світі «цінності не обов'язково є чеснотами, вони можуть бути представлені віруваннями, думками, стосунками, почуттями, звичками, умовностями, вподобаннями, забобонами – всім, що окремі особистості, групи або суспільства вважають цінним у той чи інший час» [9, с. 11–12].

Отже, історичне варіювання тлумачення доброчесності і діахронічні зміни набору окремих чеснот підтверджують неонтологічний статус і градуальний характер ДОБРОЧЕСНОСТІ, зміст і оцінка якої залежать від

соціокультурних і психологічних аспектів картини світу певного соціуму, його вищих і культурно та / або індивідуально обумовлених цінностей. За нашими даними [6], концепт СКРОМНІСТЬ також є ознаковим; є максимально узагальненим, має ім'я (*modest*), що першим спадає на думку; служить для використання у нейтральних контекстах, на відміну від імені категорії *virtue*, пор.:

She's not froward, but modest as the dove; / She is not hot, but temperate as the morn... (W. Shakespeare)

And yet such an Englishman must wonder: Was there once virtue in England, which subsequently went out of her?(BNC)

Таким чином, концепт СКРОМНІСТЬ належить до базового рівня категоризації (Дж. Лакофф визначає цей рівень за критеріями цілісного сприйняття, єдиної програми дій, стислості, нейтральності й загальноновживаності лексеми – імені, концентрації знань про категорію [10]).

У свою чергу, СКРОМНІСТЬ слугує центром дальшого ланцюжка варіантів, що не ввійшли до схеми: ПОКІРНІСТЬ, СМІРЕННІСТЬ. Наприклад, такою є демонстрація покірливості чоловіка у ситуації вибачення:

With a meekness that made her feel mean, he knelt down on the floor and started to gather his cuttings together. (BNC)

Родо-видові відношення упорядковують відношення СКРОМНОСТІ з іншими розширеннями ПОМІРНОСТІ. Так, МИЛОСЕРДЯ / ПРОЩЕННЯ (*mercy, forgiveness*) передбачає низький рівень ворожості, гніву, примирення з вадами інших людей, а також надання винуватцю другого шансу і ставлення до нього у більш позитивний спосіб, де перші три якості безпосередньо пов'язані з вищенаведеними ознаками СКРОМНОСТІ.

... Sir John, who was particularly warm in their praise, might be allowed to be a tolerable judge, for he had formed parties to visit them, at least, twice every summer for the last ten years. (J. Austen)

За соціально-культурним параметром РОЗСУДЛИВІСТЬ найбільше цінують у суспільствах з культурою індивідуалістичного типу, новий володар маєтку розмірковує, яку частину спадку виділити своїм племінницям:

Mr John Dowson had then leisure to consider how much there might prudently be in his power to do for them. (J. Austen)

Розширення САМОКОНТРОЛЬ (*self-regulation, self-control*) перетинається із СКРОМНІСТЮ за ознакою «регулювання почуттів і вчинків, применшення власних апетитів та емоцій». Як і інші розширення ПОМІРНОСТІ, якості САМОКОНТРОЛЮ набувають із досвідом життя:

... the late Mr. Dibdin, seeing the errors of his former life, had written that song to show the advantages of abstinence. It was a temperance song (Ch. Dickens)

Висновки. Указані категоріальні ознаки дозволяють структурувати поняттєву категорію ДОБРОЧЕСНІСТЬ у радіально-ланцюжковому вигляді як єдність трьох субкатегорій, що профілюємо в межах доменів РЕЛІГІЙНО-ЕТИЧНЕ й СУСПІЛЬНО-ЕТИЧНЕ з подальшими розширеннями. Субкатегорії ТЕОЛОГІЧНІ, ТРАДИЦІЙНО-ЕТИЧНІ ЧЕСНОТИ, з одного боку, та СУСПІЛЬНО-ЕТИЧНІ ЧЕСНОТИ, з іншого розрізняємо за параметром морального вектора (направленістю моралі на особистість чи суспільство) і складаємо з окремих концептів, що частково перетинаються (це засвідчує їхнє мовне втілення – спільні семи лексеми *modest(y)* та її синонімів). Класифікаційна ознака моральної помірності поєднує елементи всіх субкатегорій з концептом СКРОМНІСТЬ. У структурі категорії ДОБРОЧЕСНІСТЬ, поданої без урахування часових періодів, місце концепту СКРОМНІСТЬ – у субкатегорії ТРАДИЦІЙНО-ЕТИЧНІ ЧЕСНОТИ, де він є одним з радіальних розширень ПОМІРНОСТІ. Інші субкатегорії також опосередковано пов'язані із СКРОМНІСТЮ через концепт ПОМІРНІСТЬ. Концепт СКРОМНІСТЬ частково перетинається з іншими радіальними розширеннями – концептами МИЛОСЕРДЯ, РОЗСУДЛИВІСТЬ, САМОКОНТРОЛЬ.

Література:

1. Аристотель. Никомахова этика [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/nikomah.txt>.
2. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : монография / Е.И. Морозова. – Х. : Экограф, 2005. – 300 с.
Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезиці Шекспіра: монографія / В.Г. Ніконова. – Дніпропетровськ: Дніпропетровськ. ун-т економіки та права, 2007. – 364 с.
3. Павилёнис Р. Й. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка / Р. Й. Павилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы / А.Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. – 307 с.
4. Турченко В.О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту СКРОМНІСТЬ/ MODESTY в англomовному дискурсі XIV–XXI століть: дис. канд. філол. наук. Харків, 2014. – 241 с.
5. Шарандин А.Л. Динамическая природа концептуализации и категоризации как основа речевой деятельности человека/ А.Л. Шарандин. – 2013. – №1. – С.75-81.
Clausner T.C. Domains and Image Schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – № 101. – P. 1–31.
6. Himmelfarb G. The De-moralization of Society: From Victorian Virtues to Modern Values / G. Himmelfarb. – L. : IEA Health and Welfare Unit, 1995. – 314 p.
Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина]. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 248 с.
8. Философия: Энциклопедический словарь / [под ред. А.А. Ивина]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
9. Этика: Энциклопедический словарь / [под ред. Р.Г. Апресяна и А.А. Гусейнова]. – М. : Гардарики, 2001. – 671 с.

PHILOSOPHICAL SCIENCES

FORMATION OF ETHICAL AND HUMANISTIC CONTENT OF THE CONCEPT «POET» IN THE WORKS OF VASYL STUS

Kotets Yana

Postgraduate Student at the Department of Philosophy
Vasyl' Stus Donetsk National University
Vinnitsa, Ukraine

Introductions. Relevance of research topic. Vasyl Stus's creativity is a vivid phenomenon of Ukrainian and world poetry. The talent of the poet, his tragic fate, the consistent struggle for national freedom and the revival of spirituality, bold statements against the communist system are of interest to the figure of the artist and his lyrical works.

It is the philosophical and literary legacy of the Ukrainian poet, philosopher, and publicist Vasyl Stus being ambivalently identified with philosophical views that are relevant to the present. Thinker's legacy is being considered within literary science, and his comprehension of men's existence left beyond the philosophical researches and left almost unknown to ours contemporary.

Aim. The purpose of this study is to consider the formation of ethical and humanistic content of the poet's concept.

Materials and methods. The choice of research methods is due to the peculiarities of scientific issues and the theoretical issues that are solved in the work, based on a combination of several methodological strategies. The research uses a synthesis of such scientific methods: cultural-historical - comprehension of creativity of the poet through the prism of cultural-historical experience; biographical - an appeal to fragments of a writer's biography for the interpretation of his work with elements of psychological analysis; comparative-typological - the identification and analysis of typological ascents, not caused by direct contacts;

Theoretical and methodological basis are both philosophical, cultural studies and literary works of Ukrainian and foreign researchers: M. Bakhtin, M. Buber, O. Potebni, B. Tomashevsky, V. Proppa, A. Lord K. Levi - Strauss , Ts. Todorova V. Soloviev, M. Berdyaev, G. - G. Gadamer, M. Heidegger, M. Blanche, X. Ortega-i- Gasset, E. Levinas, P. Rickera, O. Gaxley, J. Zhenetta, O. Zholkovsky, Natalia Fateeva, Natalia Pege- Gro, D. Nalyvaika, G. Grabovicha, T. Gavriliiva, Yu. Kovaliv, as well as scientific studios of Mikhailina Kotsyubinskaya, Yu. Shevelev, L. Plyushch, D. Stus, Myroslava Gnatyuk, Olena Rosinskaya, K. Moskalets and others like that.

Results and discussion. The ethical and humanistic content of the concept of "poet" is central to V. Stus in the late 1960s and early 1970s. He contrasts this view of understanding the role of the poet with the image of the "poet-citizen" characteristic of the 1960s, in which he sees a threat. politicization and journalism in poetry [3, p.73].

One of the planes in which the formation of Stus's concept of the poet's appointment took place, especially in the early period of his work (until 1972), was the figure of the Ukrainian poet. Stus's reasoning on this topic combined ideas about his contemporary literary process, the phenomenon of the Ukrainian poet (more broadly - the artist) in the historical dimension, at the same time he understood himself in this process.

In the first half of the 1960s, Stus even began writing an article with the rather poetic title "In the Black Winds of Veremiy." Recalling Adam Mickiewicz's statement "Ukraine is the land of poets", V. Stus notes that for a hundred years it has remained relevant: "We have civic poets, but we have no community," the author writes, comparing the Ukrainian poet with a prophet who creates for himself. a surrogate of a non-existent community. " And in later notes (1966) we come across a similar opinion: the Ukrainian poet creates for himself a "poetic Fatherland". One of V. Stus's conclusions is as follows: "The history of Ukrainian poetry is a history of spectacular deadly catastrophes, almost the only way to preserve the spiritual and

national religion." Therefore, understanding the role of the poet in the coordinates of the national leads to conclusions about the poet as a tragic figure [3, p.73].

Journalism, which Stus in many notes and articles calls the main feature of contemporary poetry, is for him at the same time a feature of secondary poetry, which is created by "poets". For him, such poets become a defining symbol of his time: "Nowadays, for the most part, only publishing houses give poets certificates of maturity. And that it is not difficult to get a secondary education - to become a poet - is not such a problem. Somehow he rhymed a few relevant concepts, ran into a new idea (as for the poet, it is also subjectively felt), learned what is possible, and why now - and the course in literature, "- comments V. Stus literary process in sketches with the eloquent title "The poet is a duty." Later - at the turn of 1970-1971 - in the diary entries of V. Stus we find the idea of writing a whole book of poetry of that time, which was to be called "Poets without modernity", in which he sought to "show the complex of loss - land, life, human likeness." [3, p.73].

It is noteworthy that these three concepts are extremely close to the "ethical" features of the poet, which were discussed earlier. The parallel with the contemporary poetic texts of V. Stus from the collections "Merry Cemetery" and "Winter Trees" is obvious, where the problem of man in the present world acquires interpretations in the spirit of the philosophy of existentialism close to him.

Among the Ukrainian poets to whom V. Stus paid special attention when writing literary studies is Lina Kostenko. However, the article about her, which began in 1970, was never completed. It is Lina Kostenko Stus who considers in the above-mentioned paradigm of "poet without community": "The line of its development very well repeats the line of search of the Ukrainian society, the non-existent society which just tried to be connected". In fact, the "line of search for Ukrainian society" in the coordinates of Stus's reasoning about contemporary social and literary processes coincides with his thoughts on the poet of the 1960s, who gained the role of "discoverer", but because of this opportunity.

The fate of the Ukrainian poet was also actualized by the theme of the "state poet". Pavlo Tychyna became his embodiment for Stus. 1960s, as evidenced by

numerous working notes on P. Tychna. The role of "social" or "state" poet V. Stus considered a kind of suicide: "the poet in Tychn went to life imprisonment" [2, p.72]. And the introduction of Tychna into the canon meant the ascent to "Golgotha of national glory." The fate of Tychna seems to Stus to be a threatening opportunity for any poet of his time, and for a poet of genius, such as P. Tychna, especially: "The phenomenon of Tychna is a phenomenon of the day. His fate will testify to our time no less than the terrible stories of historians: the poet lived in a time that filled the genius in the role of a clown. And the poet agreed to this role "[3, p.74].

In parallel with the understanding of the fate of the "state poet", the concept of a poet of another level was formed: a poet who does not compromise with the authorities is on other registers of creativity, not related to the requirements of time and society. The embodiment of such a poet for Stus were Goethe, Shevchenko, Rilke, Svidzinsky, Tsvetaeva, Antonych, Pasternak.

In the article "Disappearing Prosperity" (1970-1971), devoted to the work of Volodymyr Svidzinsky (it is noteworthy that it was written simultaneously with the "Phenomenon of the Age", and therefore, two opposite possibilities of the poet's relationship with society / power Stus comprehended in parallel and, apparently, not regardless of his own destiny), Stus defines the poet as a man who "breaks out of the limitations of habit: humiliates the pleasant and seeks the lost and unattainable" [1, p. 346].

This idea was especially close to Stus: he repeats it in different ways; commenting, in particular, on Tsvetaev's conception of creativity, he characterizes the poet as a revolutionary, a rebel, who is always an exile in this world. Stus's concept of the poet, closely connected with the awareness of his own skill, understanding of his purpose, began to take shape in early poetry (before 1972), and was finally outlined in the collection "Time of Creativity". This concept contains elements of the neo-romantic image of the poet (artist).

In the material of the poems of early collections, one can find a number of images associated with the figure of the poet: it is a poet-dreamer, a poet-medium between nature and man; the poet as the chosen one, the image of the night as the

time of creativity; the poet's opposition to the human crowd, the theme of the conflict between the poet and the world, the poet and the epoch.

The figure of the poet is closely intertwined with the concepts of inspiration, sincerity, words, destiny. In particular, the concept of inspiration is realized through the image of a dove, and in the poems of the last two collections - images of solitude, silence, peace and darkness. In addition, in Stus's lyrics the embodiment of the poet's image acquires the feature of iconicity, where the symbolism of palms, prayers, hearts, pens, letters, which are associated with the understanding of creativity as a sacred act [3, p.74].

Conclusions. Thus, the concept of the poet's appointment in the philosophy of Vasyl Stus is ambiguous. But in general, the artist considers the problem of choosing the fate of the poet and reveals his purpose as a poet-tribune, the main principle of creativity and life of which should be ethics and loyalty to the people.

References

1. Stus. Works: in 4 volumes, 6 books. With additional 5 and 6 (in two books) volumes / VS Stus. - Lviv: VS Prosvita, 1994–1999.
2. Yegorchenko M.O The concept of the poet in the works of Vasily Stus // Scientific notes. Volume 98. Philological Sciences - 2009. - P.71-74.
3. Zhilin M. Ecstasy and austerity: on the question of the philosophical poetry of Vasyl Stus // Actual problems of Ukrainian literature and folklore. - 2014. - -22 21-22. - P. 167-182.

A HUMAN-ANIMAL PERSPECTIVE IN THE MODERN ERA

Załęska-Olszewska Ines

mgr

Jan Długosz University in Częstochowa, Poland

An animal's eyes have to power to speak a great language... Sometimes I look into a cat's eyes... The beginning of this cat's glance, lighting up under the touch of my glance, indisputably questioned me: "Is it possible that you think of me?... Do I really exist?".

Martin Buber, *I and Thou* (Buber 1958: 96-67)

Introduction. The modern world is human-dominated. It means that people's relationship with animals depends on humans' goodwill. Trying to live harmoniously with wildlife impacts ecosystems through changes. Unfortunately, not all people want to understand the nonhuman's situation – being under control and called *nuisances* or forgotten. Nevertheless, it should be recalled that the mentioned problem is not *nouveaux*. Since the beginning of time, the human-animal perspective has been important for both sides (e.g. Paleolithic and Neolithic wall paintings). Regardless of it, the impact of human activities has driven a lot of species into *dégringolade*. That is also the reason why philosophers of different times decided to take a closer look at the human-animal situation and choose the side – animal advocate or animal-indifferent?

In this study, the human-animal perspective in the modern era is discussed. The idea of coexistence has always been questionable, but some philosophers made an attempt to understand the world of animals as individual and common at the same time. They wanted to find a final solution even if it would be a long-standing process.

Purpose of work. The status of the human-animal bond changes all the time. The reason is quite simple – people want to have their rightful place in the world hierarchy and a sense of independence. That is why the idea of coexistence raises doubts. The philosophers from different countries have been trying to find an answer

for the essential question: is there any place for the animal in men's world? Aristotle believed in the principle of equality of human beings whereas Thomas Aquinas and Descartes thought the animal nature seems to be contrary to people's. This views changed in the modern era which can be defined as a full of unparalleled growth of essential philosopher's concepts. The analysis of Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer, and Jeremy Bentham's works enables to show how important is the human-animal relationship within the context of existence. The statements mentioned in the study are essential when it comes to the belief that animal nature differentiates from human nature.

Materials and methods. In the study, there are some essential books mentioned. They are philosophers' works: *Discourse on the Origin of Inequality* (Jean-Jacques Rousseau), *Principles of Morals and Legislation/Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa* (Jeremy Bentham), *Zarzuty i odpowiedzi późniejsze* (René Descartes) and these which are under the editorship: *Św. Franciszek z Assyżu* (Edward Porębowicz), *Arystoteles* (Kazimierz Leśniak), *Rousseau and the Love of Animals* (Nathaniel Wolloch). Referring to human-animal relationships and the way how animals are treated there are some important works cited: *The Frankenstein Syndrome. Ethical and Social Issues in the Genetic Engineering of Animals* (Bernard E. Rollin), *Lectures on ethics* (Peter Heath, Jerome B. Schneewind), *Podstawy pedagogiki* (Sergiusz Hessen), and *The Ethics of Respect for Nature* (Paul Tylor).

Results and discussion. Francis of Assisi, an Italian Catholic friar, is often associated with patronage of the natural environment, especially animals. He was supposed to be called the advocate of animal rights. Francis of Assisi believed that God is the main creator of everything in the world – humans as well as nonhumans. The Italian friar underlined that all beings have the same rights to live. According to Francis of Assisi, "If you have men who will exclude any of God's creatures from the shelter of compassion and pity, you will have men who will deal likewise with their fellow men". What is worth mentioning, Francis of Assisi was the one who believed in the equality between animals and people (Porębowicz 1900). The world view

which contrasts with Francis of Assisi's ideas is anthropocentric, human-centered ideology. It considers humans as children of the creator. One of the philosophers whose view was anthropocentric was Aristotle. He placed human reason at the center of the world. The Greek philosopher believed that each animal has a purpose, so its *telos* is natural – contains behaviors, and life goals, e.g. the pigness of the pig, the dogness of the dog (Rollin 1995: 157). What is more, Aristotle pointed that animals have at least some types of sense impressions such as desire, ability to move and recovery during sleep (Leśniak 1989: 67). He recognized *logos* as the main difference between humans and animals, rationality. It means that ability to live (appropriate for plants and animals) and (self?)perception (animals) are not sufficient. Aristotle's hierarchy (humans are superiors) was shared by other philosophers, among others, Thomas Aquinas – the human being is a rational animal whereas animals should be treated as reasonlessness creatures and Descartes – the idea of soulless *automata* (Descartes 2005: 52-61).

The modern era is often connected with human development (technological innovations – cotton gin, city factories, mills, and revolutions in America, France, Italy, etc.). However, this period is also meaningful when it comes to the well-being of animals throughout the world. The world-famous philosophers – Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer, and Jeremy Bentham – showed that the human reality can mirror in the animal one and the other way round. Modern people started to notice that they need to share the world, full of different beings, and – what is important – they should respect them. The mentioned philosophers' ideas helped to create many humanitarian and utilitarian theories.

A Genevan philosopher Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) influenced the development of modern thought, enriching it with his views about animals. According to him, nonhuman beings have “the right not to be needlessly mistreated” (Rousseau 1992: 14) and natural rights. Moreover, they are *conscious*. Rousseau pointed that the differences between humans and animals are not so significant and nature, in the broadest sense universe, should be seen as moral order without any shades of duplicity. This view is shared by Sergiusz Hessen, who is known as the

creator of his own culture pedagogy system. He argued that *nature* should be seen as human freedom rather than primitive animal living (Hessen 1997: 120). Analyzing The Genevan philosopher's works, it cannot be hidden that the philosopher respected animals and their unique nature (Wolloch 2008: 293-302). Identification with animality is possible when men experience the same suffering and vulnerability shared by all beings.

Immanuel Kant (1724-1804), the German philosopher, believed in human rationality, as well as mentioned Jean-Jacques Rousseau. According to the central Enlightenment thinker, any cruelty towards animals cannot be accepted because it is harmful to humankind. He stated that "cruelty to animals is contrary to man's duty to himself, because it deadens in him the feeling of sympathy for their sufferings, and thus a natural tendency that is very useful to morality in relation to other human beings is weakened" (Sanbonmatsu 2011: 143). What is more, nonhumans can be necessitated *per stimulus*. It means that when the animal is hungry, it eats. By contrast, humans can restrain themselves or be compelled. Their behavior is determined *per motiva* (Heath, Schneewind 1997: 60). Notwithstanding, as reported by Kant, humans and nonhumans cannot be treated as equals. The code which helps us to determine the difference between right and wrong (morality) is appropriate for people who – what is essential – should preserve virtues and treat each other with dignity. Kant's ambivalent attitude to animals was criticized by Arthur Schopenhauer (1788-1860) who manifested philosophical pessimism. Although he can be called a Kantian, Schopenhauer did not agree with all of the mentioned German philosopher's arguments. In his opinion animals should be treated with compassion and respect because they are – just like people – subject to suffer and crave.

One of the founders of modern utilitarianism is Jeremy Bentham (1748-1832), an English philosopher. He is often thought of as an animal advocate (or animal welfare advocate) and the creator of the groundwork for future animal rights movements. According to him, if the color of the skin is not the reason for exploitation, neither the number of legs can change our point of view: "A full grown horse of dog is beyond comparison a more rational as well as a more conversable

animal, than an infant of a day or a week or even a month old. But suppose the case were otherwise, what would it avail? The question is not, can they *reason*? nor, can they *talk*? but, can they *suffer*?" (Singer 1990: 7). The English philosopher claimed that the animals are capable of suffering pain and living in the wild might be also dangerous for them (possible reasons: hunger, lack of veterinary care, or predators) At the same time, he argued that pointless cruelty is wrong. Nevertheless, what might be surprising, Bentham approved using and even killing animals as long as people do it in the name of human welfare (Bentham 1958: 418-419).

Conclusions. In the article, the views of Francis of Assisi, Aristotle, Thomas Aquinas, Descartes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Arthur Schopenhauer, and Jeremy Bentham were examined. Mentioned philosophers' ideas changed the human-animal world. Francis of Assisi believed that God is the main creator of human beings. It is the reason why we should treat each other equally. Aristotle claimed that nonhumans do not have a rational soul. According to him, people are superiors, at the top in the hierarchy. His point of view was shared by Thomas Aquinas (animals as reasonlessness creatures) and Descartes (animals as sophisticated, soulless *automata*). In the modern era, Jean-Jacques Rousseau claimed that animals are subject to natural law because of the virtue of sentience whereas Immanuel Kant did not agree with cruelty to animals. He thought that it can influence the human world (encourage violence against people). The German philosopher was criticized by Arthur Schopenhauer who argued that animals can be treated as fellow sufferers and our duty is to show compassion. Jeremy Bentham's idea – utilitarianism – is also important with regard to animal rights. The English philosopher argued that humans as well as nonhumans have moral status. Moreover, they can experience anxiety. According to Bentham, cruelty should be forbidden (people are allowed to kill animals fast) because the pain is wrong. Moreover, eating animals is a natural law (they are also eaten in their natural environment).

All things considered, it seems reasonable to assume that the status of human-animal bond is blurred. Philosophers from different cultural circles disputed the human-animal hierarchy and the sense of independence. Nevertheless, as was

underlined in the article, the anthropocentric view is not approved as superior. The world is no longer divided between humans and nonhumans. Likewise, the animal nature can be seen as similar to people's because all the beings share mortality and vulnerability. People stay animal and this human animality is nowadays considered as one of the emerging fields of critical importance – *animal studies*.

Bibliography:

Bentham J. *Principles of Morals and Legislation*, 17, 4, b. [In:] P. Singer (1990). *Animal Liberation*. 2nd ed. New York: New York Review of Books.

Bentham J. (1958). *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*. Transl. B. Nawroczyńska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Buber M. (1958). *I and Thou*. Transl. R.G. Smith. New York: Charles Scribner's Sons. [In:] J. Derrida (2009). *The animal that therefore I am*. New York: Fordham University Press.

Descartes R. (2005). *Zarzuty i odpowiedzi późniejsze*. Transl. J. Kopania. Kęty: Wydawnictwo Antyk.

Heath P., Schneewind J.B. (ed.), (1997). *Lectures on ethics*. Transl. P. Heath. Cambridge: Cambridge University Press.

Hessen S. (1997). *Podstawy pedagogiki*. Warszawa: Żak.

Leśniak K. (1989). *Arystoteles*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Porębowicz E. (1900). *Św. Franciszek z Assyżu*. Warszawa 1900. [ONLINE:] http://rcin.org.pl/Content/5823/WA004_2180_T3708_Porebowicz-Sw-Franci.pdf.

Rollin B.E. (1995). *The Frankenstein Syndrome. Ethical and Social Issues in the Genetic Engineering of Animals*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rousseau J.J. (1992). *Discourse on the Origin of Inequality*. Transl. D.A. Cress. Cambridge: Hackett Publishing Company.

Taylor P. (ed.). *The Ethics of Respect for Nature*, in Hargrove. [From:] J. Sanbonmatsu (ed.), (2011). *Critical Theory and Animal Liberation*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers.

Wolloch N. (2008). *Rousseau and the Love of Animals*. "Philosophy and Literature", vol. 32, number 2, pp. 293-302.

ECONOMIC SCIENCES

УДК 331.1+ 658.3

ДІАГНОСТИКА ТА ПЛАНУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Васюта Вікторія Борисівна,
к. т. н., доцент, доцент кафедри економіки,
підприємництва та маркетингу
Житник Оксана Миколаївна,
Студентка
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
м. Полтава, Україна

Анотація. Дослідження присвячено питанню діагностики кадрового потенціалу підприємства та пошуку напрямів вдосконалення процесу його планування. Розроблено практичні рекомендації щодо обґрунтування шляхів підвищення ефективності планування та оцінки кадрового потенціалу підприємства. Оцінка кадрового потенціалу підприємства є підставою для впровадження кадрової стратегії, що є основою для зростання ефективності праці на підприємстві та у забезпеченні професійного розвитку працівників.

Ключові слова: кадровий потенціал, продуктивність праці, планування, одиниця оцінки живої праці, діагностика кадрового потенціалу.

Вступ. Найважливішою умовою прискорення економічного розвитку підприємства є ефективне планування та якісна діагностика кадрового потенціалу підприємства, що дозволить забезпечити його персоналом, здатним вирішувати поставлені виробничі та організаційні завдання, а також приймати вірні рішення у вкрай складних, нестабільних і швидко мінливих економічних ситуаціях.

До змін в ринкових умовах на сучасному етапі зможе адаптуватися тільки

персонал, орієнтований на постійне вдосконалення. Дана обставина підвищує вимоги до всієї кадрової роботи на підприємствах. Чим вище рівень кадрового потенціалу з позицій сукупності його професійних знань, здібностей, навичок і мотивів до праці, тим ефективніше працює підприємство [1, с.145].

Метою роботи є дослідження та аналіз теоретико-методичних підходів щодо планування та діагностики кадрового потенціалу підприємства, та розробка практичних рекомендацій щодо покращення процесів його планування.

Матеріали і методи. Було використано найефективніший метод дослідження кадрового потенціалу, який базується на використанні системи показників, що показують його детальний стан. Використано бухгалтерську та статистичну звітність ПрАТ «Полтавамаш» за 2017-2019 роки. Для дослідження ефективності планування кадрового потенціалу підприємства застосовано метод таксономічного показника.

Результати і обговорення. В сучасних умовах господарювання проведення діагностики кадрового потенціалу обмежується досвідом аналізу у ході реструктуризації або приватизації підприємств. При цьому методологічна та методична база майже не обґрунтована, і діагностика виконується на основі експертної оцінки за участю експертів, які не мають потрібного досвіду роботи в умовах ринку, орієнтуються не стільки на потреби нової виробничої та організаційної структури, скільки на бажання нових власників створити власну команду [2,с.138].

Недосконалість науково-прикладних розробок у сфері діагностики кадрового потенціалу підприємства не дає можливості визначити хоча б кілька альтернативних методик, які б створили основу для подальшого вирішення цього складного проблемного завдання. В напрацювання вітчизняних та іноземних науковців виділено наступні підходи до діагностики кадрового потенціалу підприємства, а саме: доходний, порівняльний та витратний [3,с.12].

Найбільш поширені методики оцінювання кадрового потенціалу представимо на рис.1.

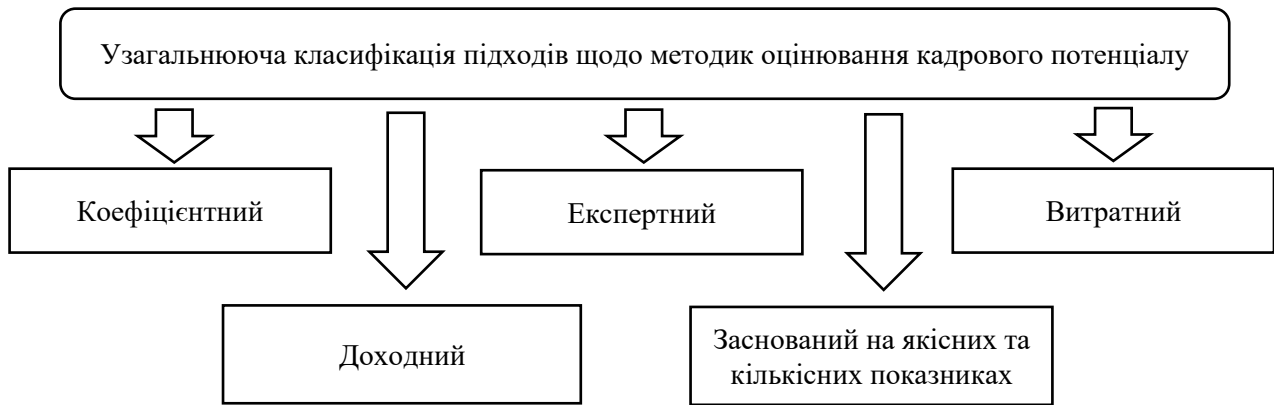

Рис.1. Узагальнююча класифікація підходів щодо методик оцінювання кадрового потенціалу

Отже, аналізуючи підходи щодо діагностики кадрового потенціалу, дослідження показало, що в сучасній практиці існує безліч підходів і методів до оцінки кадрового потенціалу. Найбільш узагальнена їх класифікація виділяє наступні методи: експертний, коефіцієнтний, витратний, доходний, і той, що базується на кількісних та якісних показниках. Діагностика потенціалу на основі одиниці живої праці дає змогу краще врахувати ефективність використання кадрового потенціалу підприємства.

Було досліджено фактори та компоненти, якими характеризується діагностика кадрового потенціалу, обґрунтування залежності зростання продуктивності праці під впливом збільшення питомої ваги більш кваліфікованої праці.

Ефективність планування кадрового потенціалу підприємства можна представити як співвідношення результату, що характеризує ступінь досягнення мети (економічної, соціальної), до кількості і якості реалізованих здібностей персоналу з його досягненнями.

Діагностика кадрового потенціалу показала, що на кінець 2019 року його рівень зменшився на 14607,60 тис. грн, порівняно з 2018 роком. Дана ситуація спричинена зниженням показників: коефіцієнта використання робочого часу та оцінки живої праці.

Як показує досвід, тільки 10% персоналу працюють постійно добре або постійно погано. Іншим 90% потрібні чітко сформульовані завдання і стимул,

щоб приносити користь компанії. З цього можна зробити висновок про важливість розробки на підприємстві ефективної системи мотивації.

Аналіз системи мотивації на ПрАТ «Полтавамаш» дозволив виявити основні недоліки системи преміювання. Для вдосконалення системи преміювання персоналу підприємства було запропоновано впровадження бонусної системи преміювання із щомісячною виплатою, що сприятиме підвищенню мотивації персоналу на підприємстві.

Отримані результати аналізу кадрового потенціалу ПрАТ «Полтавамаш» за 2017-2019 роки дозволили сформулювати основні напрямки підвищення ефективності його планування (рис. 2).

Рис. 2. Напрями підвищення ефективності планування кадрового потенціалу ПрАТ «Полтавамаш»

Провівши оцінку ефективності планування кадрового потенціалу товариства, можемо зробити висновок, що кадровий потенціал на підприємстві використовується не досить ефективно, про що свідчать відповідні показники.

Для дослідження ефективності планування кадрового потенціалу на ПрАТ «Полтавамаш» був застосований метод таксономічного показника.

Протягом досліджуваного періоду найвище значення таксономічного показника оцінювання ефективності використання кадрового потенціалу

підприємства спостерігається у 2018 році, найнижче – у 2017 році. Динаміка результатів розрахунку таксономічного показника наведена на рис. 3.

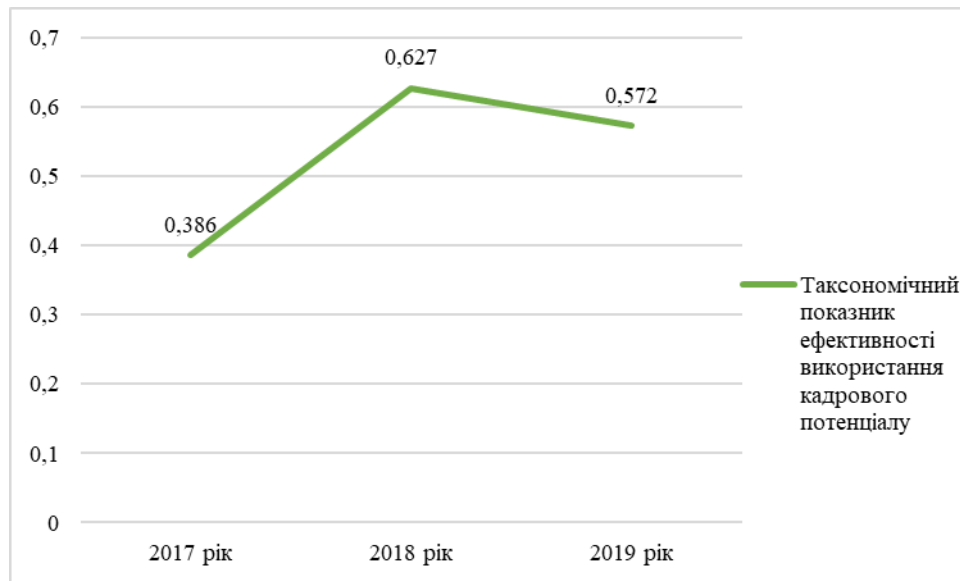

Рис.3. Динаміка результатів розрахунку таксономічного показника ефективності використання кадрового потенціалу

Проведена оцінка кадрового потенціалу підприємства є підставою для впровадження кадрової стратегії на ПрАТ «Полтавамаш», що є основою для зростання ефективності праці на підприємстві та у забезпеченні професійного розвитку працівників.

Висновки. Діагностика кадрового потенціалу ПрАТ «Полтавамаш» дала можливість дозволила виявити невикористані можливості професійно-кваліфікаційного складу персоналу, сформувані напрями його розвитку, та забезпечити основу для формулювання загальних стратегій підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Запропоновані шляхи підвищення кадрового потенціалу будуть сприяти повному здійсненню принципу оплати праці по якості, кількості, випередження росту продуктивності праці в порівнянні з ростом заробітної плати, диференціації рівня оплати праці різних груп і категорій працівників.

Завдяки даним напрямам можна вирішити більшість проблем планування кадрового потенціалу на підприємстві, а саме, зменшити плинність кадрів,

покращити використання робочого часу, що призведе в цілому до підвищення продуктивності праці.

Список літератури

1. Панченко В.А., Панченко О.П. (2019). Управління кадровим потенціалом торгового підприємства в умовах кризового стану. Вчені записки Університету «КРОК». – 2019. – 2 (54). – С. 145-152. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-53-145-152>

2. Онищенко Е. Система управління кадровим потенціалом підприємства: підхід до проектування підсистем [Текст] / Е. Онищенко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – Вип. 1. – С. 137-144.

3. Базалійська Н. П. Оцінювання кадрового потенціалу як необхідна умова ефективного управління персоналом промислового підприємства / Н. П. Базалійська, Т.В. Забавський // Крымский экономический вестник : науч. журн. / ООО «Научное объединение «Economics». – Симферополь, 2015. – № 3 (16) октябрь. – С. 11-17.

КОНЦЕПЦІЯ РЕІНЖИНІРИНГУ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЛОГІСТИЧНОЇ КОМПАНІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Григорак Марія Юріївна,

д. е. н., доцент

Черннух Діана,

студентка

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

Вступ/Introduction. Стрімке поширення COVID-19 призвело до значних змін економічного і соціального життя в багатьох країнах, а також до усвідомлення того факту, що розпочинається новий трансформаційний період, який змінить пріоритети і цільові показники господарської діяльності. У нещодавно опублікованому дослідженні [1] узагальнено вплив глобальної пандемії на результати діяльності різних підприємств і доведено гіпотезу про те, що компанії з сильною корпоративною культурою мають кращі економічні показники, оскільки керівники і співробітники таких компаній мають можливість приймати послідовні рішення та зусилля, засновані на довгостроковій перспективі і цінностях компанії. По суті, це підтвердило висновки багатьох дослідників про важливість проблеми управління розвитком корпоративної культури підприємства в умовах динамічних змін, підтримуючи при цьому стабільність організації в умовах мінливого зовнішнього середовища.

Мета роботи./Aim. Метою дослідження є визначення впливу глобальної пандемії на діяльність постачальників логістичних послуг і зародження нових трендів, доведення гіпотези про необхідність адекватного цим змінам розвитку корпоративної культури і, відповідно, розробка рекомендацій щодо діагностики та проведення процедури реінжинірингу корпоративної культури логістичних компаній.

Матеріали і методи./Materials and methods. Теоретичним базисом дослідження є наукові праці провідних зарубіжних та вітчизняних вчених в галузі формування та розвитку корпоративної культури, зокрема, М. Армстронга, Р. Акоффа, П. Друкер, Р. Куїна, С. Ханді, Е. Шейна та ін., А. Воронкової, О. Грішнкової, М. Дороніної, а також використання інструментів та методів реінжинірингу в управлінні організаціями та їх бізнес-процесами.

В процесі дослідження використані такі методи: загальнонаукові (узагальнення, контент-аналіз, логічний аналіз) для визначення трансформаційних змін на ринку логістичних послуг, системний підхід і комплексний аналіз проблем, що обумовлюють необхідність змін в діяльності логістичних компаній, методичні підходи до діагностики та реінжинірингу корпоративної культури, зокрема, модель Д. Денісона.

Результати та обговорення./Results and discussion. Узагальнення останніх публікацій та емпіричних даних щодо діяльності постачальників логістичних послуг на міжнародному і вітчизняних ринках, дозволили визначити основні проблеми, можливості і загрози логістичного бізнесу, а також причини, що спонукають постачальників логістичних послуг до пошуку нових підходів в організації логістичної діяльності і нових логістичних рішень.

1. Зменшення ємності ринку перевезень. За даними Державної служби статистики України в 2020 р. вантажообіг підприємств транспорту становив 290,3 млрд.ткм, або 85,7% від обсягу 2019 р., а пасажирообіг відповідно становив 49,4 млрд.пас.км, або 46,1% від обсягу 2019 р. Підприємствами транспорту перевезено 600,0 млн.т вантажів, що становить 88,8% від обсягів 2019 р., а також 2568,7 млн пасажирів, або 60,3% від обсягу 2019 р. Отже, від жорсткого карантину в Україні постраждали переважно пасажирські перевезення.

Зменшення обсягів перевезень вантажів призвело, з одного боку, до зміни структури між видами транспорту (переорієнтація частини вантажів з Китаю з морського виду транспорту на авіаційний) і зростання вартості доставки за рахунок зростання тарифних ставок, а з іншого – до консолідації

вантажопотоків і об'єднання експедиторів та/або вантажовідправників для замовлення чартерних рейсів.

2. Зростання обсягів електронної торгівлі. Введення жорстких карантинних обмежень спонукало споживачів до більш активних онлайн-покупок. За даними «Digital Commerce 360» обсяг валових продажів товарів у 2020 році в інтернет-магазинах зріс на 40%. Україна увійшла до десятки країн з найбільшим зростанням прибутку від e-commerce [2]. Разом з тим, електронна торгівля вимагає більш швидкого виконання замовлення за рахунок збільшення рівня доступності та доставки товару споживачеві «до дверей». Це, в свою чергу, обумовило зростання обсягів товарних запасів на 10-20% і, відповідно, попиту на складські приміщення поблизу точки відправлення або пункту призначення.

3. Географічні ризики. Закриття кордонів між країнами та введення режиму самоізоляції спричинили значне скорочення виробничих потужностей і обсягів міжнародної торгівлі. Значна залежність глобальних корпорацій від китайських виробників змушує їх переглядати існуючі ланцюги постачання в сторону диверсифікації та шукати альтернативні місця розташування виробничих потужностей [3]. Сьогодні чимало експертів говорять про можливість створення на території України виробничого та логістичного хабу, що відкриває нові сегменти ринку і можливості побудови альтернативних ланцюгів постачання товарів і послуг.

4. Коливання попиту та управління запасами. У зв'язку із зростанням глобальних ризиків і ускладненням схем транспортування товарів із Китаю, зміною структури споживчого попиту з акцентом на товари повсякденного вжитку спостерігалось накопичення запасів в каналах дистрибуції, що створює довгострокові проблеми для виробництва та постачання.

5. Зростання питомої ваги аутсорсингу логістичних послуг та попиту на послуги комплексне логістичне обслуговування, у тому числі на загальнонаціональну доставку вантажів протягом 24 або 48 годин, зберігання й

складські послуги, митно-брокерські послуги, міжнародні форвардні послуги, фулфілмент, кур'єрську доставку тощо.

6. Прискорене впровадження цифрових технологій і перехід в онлайн-середовище багатьох галузей, зокрема, медицини, торгівлі, трудової діяльності, освіти тощо. Такі технології, як сенсори, Інтернет речей (IoT), аналітика даних та робототехніка все активніше застосовуються у спеціалізованих рішеннях для логістичного сектору [4]. Іншим напрямком цифровізації є автоматизація операційних процесів. Однією із багатьох новинок також є те, що були реалізовані чат-боти і спільні роботи.

Отже, глобальна пандемія коронавірусу порушила стандартні відносини між постачальниками, виробниками й споживачами і обумовила необхідність радикальних змін в організації логістичної діяльності та функціонуванні логістичних систем і ланцюгів постачання. Проведений аналіз діяльності постачальників логістичних послуг в умовах глобальної пандемії дозволяє констатувати, що відзначені трансформації призвели до істотних змін в кадровій політиці багатьох логістичних компаній. З одного боку, вони переводили своїх працівників на віддалену форму роботи, що, відповідно, стимулювало намагання оптимізувати та автоматизувати бізнес-процеси. З іншого боку, широке використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та інтернету у логістичній діяльності спонукає компанії до розробки програм підвищення рівня компетентності персоналу та його адаптації до змін на ринку логістичних послуг, оскільки існує тісний зв'язок між результативністю реалізації персоналом трансформаційних змін і корпоративною культурою підприємства, оскільки вона є ефективним інструментом управління, формує імідж компанії та виступає як сукупність цінностей, норм, правил, традицій і принципів, за якими будуються всі відносини компанії як зі співробітниками, так і з стейхолдерами.

На нашу думку, реінжиніринг корпоративної культури логістичної компанії в умовах ринкових трансформацій має бути спрямований на підвищення рівня мотивації працівників до продуктивної та результативної

роботи та створення конкурентних переваг підприємства на ринку логістичних послуг. Адже у будь-якій компанії, яку б нішу на ринку вона не займала і хоч би якою великою вона не була, ключове значення для успішної діяльності має колектив, його цінності та ідеали. Саме команда визначає все, що собою представляє організація. Тому формування корпоративної культури дозволяє компанії рухатися в одному напрямку як єдине ціле, сповідуючи спільні цінності, норми і правила. Цілком очевидно, що корпоративна культура, як засіб управління, може впливати на: мотивацію співробітників; привабливість фірми як роботодавця, що відбивається на плинності кадрів; моральність кожного співробітника, його ділову репутацію; продуктивність і ефективність трудової діяльності; якість роботи співробітників; характер особистісних і виробничих відносин в організації; ставлення службовців до роботи; творчий потенціал кадрового персоналу тощо.

Проведений аналіз методичних підходів до формування та розвитку корпоративної культури, дозволив зробити висновок, що більшість методів вирішує часткові задачі реінжинірингу корпоративної культури. На нашу думку, одну із найбільш репрезентативних моделей трансформації корпоративної культури з точки зору організаційної ефективності розробив Деніел Денісон [5]. В основі моделі лежить поведінковий підхід з акцентом на особистісні твердження, цінності та очікування працівників компанії. Особливістю моделі Денісона є те, що вона побудована на оцінці чотирьох основних характеристик корпоративної культури та лідерства: місії (mission), здатності до адаптації (adaptability), залученості (involvement) та узгодженості (consistency).

Відповідно до представленої моделі, корпоративна культура впливає на результативність бізнесу чотирма основними шляхами:

- задає напрям розвитку і чітке уявлення про місію, на підставі чого визначається мета, розробляється стратегія і будується бачення майбутнього. Зрозуміла і розділена усіма місія надає цілеспрямованість і значимість дій працівникам компанії;

- здатність до адаптації визначає високий рівень гнучкості і швидкості реагування на зміни зовнішнього середовища. Адаптивність вимірюється пристосуванням до змін, увагою до клієнтів та навчанням і саморозвитком;

- залученість визначає зацікавленість працівників в своїй діяльності. На всіх рівнях управлінської ієрархії співробітники відчують, що роблять свій внесок у прийняття рішень, і відчують, що їх діяльність безпосередньо пов'язана з цілями компанії. Існує три характеристики залученості: надання повноважень, орієнтація на роботу в команді, можливість розвитку;

- узгодженість забезпечує послідовність і стабільність, що характеризується високим рівнем відданості співробітників, наявністю власного методу ведення бізнесу, «виращуванням» керівників всередині компанії, чітким набором правил що потрібно і що не потрібно робити.

Автори __ привертають увагу до важливості аналізу моделі Денісона у вертикальному і горизонтальному розрізах. Вертикальна вісь дає поняття про зовнішній (2 верхніх сегмента) і внутрішній (2 нижніх сегмента) фокуси компанії [6]. Залученість і взаємодія відображають внутрішню динаміку компанії, ефективність внутрішньокорпоративних комунікацій, але не дають уявлення про ефективність взаємодії із зовнішнім середовищем. Адаптивність і місія відображають взаємодію компанії з зовнішнім оточенням і впливають на обсяг прибутку, темпи збільшення обсягів продажів і збільшення частки ринку.

При здійсненні реінжинірингу корпоративної культури дуже важливо виробити у персоналу розуміння варіативності логістичних процесів і здатність знаходити оптимальний варіант вирішення конкретної ситуації із множини можливих. А це означає послаблення надмірного контролю з боку адміністрації. У ході аналізу потрібно з'ясувати, які процеси вимагають контрольних механізмів, а в яких можна обійтися без них і цим самим збільшити відповідальність працівника за результати своєї роботи. Також важливо, щоб співробітники різних логістичних підрозділів інтегрувалися в єдину структуру прийняття рішень з точки зору оптимізації виконання замовлень споживачів.

Висновки/Conclusions. Проведений описовий аналіз змін на ринку логістичних послуг, обумовлений глобальною пандемією, дозволив установити тренди, які будуть визначати діяльність логістичних компаній в постпандемічний період. Доведено, що такі зміни потребують адекватної трансформації корпоративної культури, яка має значний вплив на стабільність і сталість функціонування підприємства в швидко мінливих ринкових вимогах. Визначено, що ефективним інструментом розвитку корпоративної культури з урахуванням трансформаційних змін є реінжиніринг. Обґрунтовано доцільність використання моделі Даніеля Денісона для діагностики стану та проведення процедури реінжинірингу корпоративної культури логістичних компаній.

Список використаних джерел

1. Kai Li, Xing Liu, Feng Mai, Tengfei Zhang. The Role of Corporate Culture in Bad Times: Evidence from the COVID-19 Pandemic. URL: www.ecgi.global/content/working-papers.
2. E-commerce в Україні. URL: <https://nachasi.com/2021/01/19/e-commerce-in-ukraine/>.
3. Ridhika Batra. The COVID-19 pandemic will expedite long-standing transformations in supply chains and entertainment digitalization. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-covid-19-pandemic-will-expedite-long-standing-transformations-in-supply-chains-and-entertainment-digitalization/>.
4. Big Logistics Challenges of COVID-19 – and How to Overcome Them. Agility. URL: <https://logisticsinsights.agility.com/COVID19/4-big-logistics-challenges-of-covid-19-and-how-to-overcome-them/>
5. Denison, D.R., Fey, C.F. Organizational culture and effectiveness: can American theory be applied in Russia. // Organization science. № 6. 2004. P.204-223.
6. Рынкевич Н.С., Данилова Т.В. Исследование моделей влияния корпоративной культуры на организационную эффективность // Вісник Придніпровської державної академії. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2010. № 4-5. С.145-146.

ОСНОВНІ ПЕРЕВАГИ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЛЕМПІНГ - БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Гурбик Юрій Юрійович,

к. н. держ. упр., доцент

Ковальчук Марія Василівна,

Студентка

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь, Україна

Вступ. В посткоронавірусних умовах розвитку нашої держави, все більше українців починають обирати внутрішні туристичні подорожі, детальніше знайомлячись з природою, культурою та традиціями регіонів України. Це зумовлено тим, що в нашій державі знаходиться велика кількість мальовничих та унікальних природних пам'яток та об'єктів, які викликають значний інтерес серед туристів для їх відвідування та відпочинку. Проте більшість таких природних та природоохоронних територій зовсім не пристосовані для розміщення туристів у комфортних умовах з властивим готелю рівнем сервісу. Одним із варіантів вирішення даної проблеми, як показує зарубіжний досвід розвитку туристичної індустрії є глемпінг – сучасна форма організації проживання та відпочинку на природі в комфортних умовах. Адже глемпінг передбачає розміщення туристів в наметах (глемпах), які облаштовані ліжком, дизайнерськими меблями, кондиціонером, електрикою, ванною кімнатою та вбиральнею тощо.

Мета роботи. Розкрити переваги щодо організації глемпінг-бізнесу, як інноваційного та перспективного напрямку туристичної сфери України.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у науковій роботі завдань була використана система методів наукового дослідження, а саме: абстрактно-логічний, методи аналізу і синтезу в процесі дослідження переваг організації глемпінг-бізнесу в Україні, визначені мети та формуванні висновків.

Результати та обговорення. Поняття «глемпінг» утворилося шляхом поєднання двох слів «glamorous» і «camping», що в буквальному перекладі з англійської мови означає «гламурний кемпінг» (розкішний кемпінг). Глемпінг розглядається як нова тенденція у туризмі, яка поєднує у собі розкіш та природу, комфорт та повагу до оточуючого середовища, забезпечуючи ексклюзивність та унікальність у пропозиції розміщення [1, с.39].

Основні риси глемпінгу полягають у наступному:

- наявність комфортного, просторого засобу розміщення (намету-шатра, будиночку, сафарі-тенту тощо);
- використання незвичайних для екологічного туризму та кемпінгу меблів: великих стільців, крісел, обідніх столів, зручних ліжок;
- умови для тимчасового проживання створюються із забезпеченням комфорту як для постійного життя [2, с. 11].

Головними перевагами глемпінгу як бізнес-ідеї є в туристичній індустрії є:

- велика цільова аудиторія (глемпінг передусім передбачений для туристів, які люблять і цінують комфорт під час відпочинку на природі. Як показує зарубіжний досвід глемпінг активно вибирають молодь, сім'ї з дітьми, веселі компанії і активні люди похилого віку. Також глемпінг – це цікава і нова ідея для івентів будь-якого масштабу: фестивалів, весіль, тренінгів, ретритів, днів народження та корпоративів);
- простота організації (глемп – це тимчасові конструкції, тому на їх установку не потрібно спеціальних дозволів. Вони можуть розташовуватися не тільки на зручних рівних ділянках, а наприклад на схилах, скелях, деревах тощо);
- мобільність (конструкції глемпу мобільні, тому що монтуються на збірно-розбірних каркасах протягом декількох годин);
- екологічність (глемпи виготовляються з матеріалів із застосуванням сучасних інженерних систем і безпечних технологій, які повністю відповідають екологічним стандартам);

- економічні вигоди (управління і організація бізнес-глемпінгом не потребує значного персоналу. Наприклад це може бути форма сімейного бізнесу. До того ж не потрібно великих капіталовкладень. Починати вигідно навіть з покупки двох-трьох наметів (глемпів). Так за попередніми розрахунками фахівців компанії «Glamping UA», навіть при заповнюваності на 60 % і тільки в сезон, глемпи окупаються за 2-3 роки);

- сприятливі умови розвитку (наша держава володіє значними природними багатствами, а тому є різноманітний вибір місць для сезонного відпочинку. Наприклад, влітку глемпи можна обладнати на узбережжі моря, на берегах річок і озер. У міжсезоння - в лісі чи горах);

- маневреність (при будівництві готелю або туристичної бази з капітальними будівлями потрібно відразу вибирати одне постійне місце проживання. Глемпи можна розміщувати в різних територіях хоч кожен сезон. Немає ризиків помилитися з популярністю туристичної зони) [3].

Висновки. Отже, на наш погляд глемпінг є одним із нових та перспективних напрямків розвитку екологічного туризму та сфери готельного бізнесу в Україні. Адже дана сучасна бізнес-ідея в туристичній індустрії поєднує два атрибути, які визначають його ефективність: функціональний, який визначається якістю послуг, що надаються, і повністю залежить від постачальника послуг, та емоційний, що формується сприйняттям якості відпочинку споживачем.

Література

1. Олійник О.В., Мостенська Т.Л., Тарасюк Г.М., Чагайда А.О. Перспективи розвитку готелів у стилі глемпінг в Україні. *Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 4 (90). С. 38-46

2. Давиденко І.В., Глемпінг як перспективна форма розвитку екотуризму. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2017. Вип. 26(1). С. 10-13.

3. Глемпінг - успішний бізнес в Україні / офіційний сайт - компанії «Glamping UA». URL : <https://glamping.com.ua/>

**КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА**

Дубок Олександр Олександрович,
магістрант спеціальності «Менеджмент»
Національний університет харчових технологій
м. Київ, Україна

Анотація: у статті розглядаються питання пов'язані із забезпеченням фінансово-економічної безпеки підприємства та створенням системи управління безпекою, в основі якої було б закладено принцип комплексності. Основну увагу складовим елементам, які необхідно враховувати при комплексному підході до забезпечення безпеки підприємства.

Ключеві слова: економічна безпека, фінансово-економічна безпека, система забезпечення безпеки, ресурсно-функціональний підхід, механізм управління системою безпеки підприємства.

Вступ. Кожна система у Всесвіті потребує безпеки. І підприємства тут є не виключенням. Безпека – це одна з найважливіших умов розвитку системи, в т. ч. підприємства, як відкритої системи, яка перебуваючи у стані динамічної рівноваги, функціонує в умовах невизначеності. Серед численних досліджень категорії «безпека», вивчення «економічної безпеки підприємства» в кінці ХХ – на початку ХХІ століття набуло найбільшої популярності. Однак, незважаючи на актуальність та поширеність таких досліджень, форма та зміст управління економічною безпекою підприємства перебувають у суперечливому стані, і концептуальні принципи такого управління не можна визнати чітко складеними. Погоджуючись з думкою щодо необхідності дотримання єдності форми та зміст у науці, слід зазначити, що досягнення цілей управління економічною безпекою підприємства можливе лише за умов створення чітких і логічних концепцій такого управління.

Мета роботи. Актуальність дослідження економічної безпеки підприємства мотивована відсутністю послідовності, координації та спільних поглядів на проблему у цій царині, тож ставилася ціль узагальнення досліджень щодо оцінки системи забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства з позиції комплексності підходу.

Матеріали і методи. У процесі забезпечення економічної безпеки використовуються різні методи та методики. Проте у більшості випадків ціллію забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства є досягнення ним позитивних тенденцій та показників ефективності (за умови оптимізації фінансових результатів та прагненні прибутку підприємства до максимуму). При цьому мають братися до уваги важливі, з точки зору фінансово-економічної безпеки, показники підприємства і має застосовуватися міждисциплінарний підхід: поєднання знань з економіки, фінансового аналізу, юриспруденції, математичної статистики, теорії ймовірності, математичного програмування тощо.

Отже, перше питання, до узгодженості якого маємо дійти - це саме визначення категорії «економічна безпека підприємства».

Небава М. І., Міронова Ю. В. трактують цей термін як «захист діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, які не позначаються негативно на його діяльності» [1].

Існує думка, що під категорією «економічна безпека підприємства» необхідно розуміти систему засобів, що забезпечують економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників» [2].

Зубок М.І. відмічає [3], що «економічна безпека - це стан стабільності, в якому підприємство може здійснювати підприємницьку діяльність, одночасно підтримує рівновагу в мінливому зовнішньому та внутрішньому середовищі, в умовах дестабілізуючих факторів».

На думку Відоменко О. І., «комплексну систему економічної безпеки підприємства можна трактувати як комплекс взаємопов'язаних організаційно-

правових заходів, що здійснюються спеціальними службами, підрозділами підприємства, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості та підприємства в цілому від реальних або потенційних загроз для забезпечення успішного фінансово-економічного розвитку» [4].

Результати і обговорення. Досліджуючи фінансово-економічну безпеку підприємства, варто розглядати результати впливу небажаних факторів, які якісно відображаються на можливості підприємства виконувати свої функції у звичайному режимі; якщо ймовірність негативних змін внаслідок впливу цих факторів невелика, можна казати, що ці впливи мінімальні, а ризики від них незначні.

Відоменко О.І. зазначає [4], що фінансово-економічна безпека підприємства є складною системою, яка включає певний набір внутрішніх характеристик, спрямованих на забезпечення ефективності використання корпоративних ресурсів за кожним напрямом діяльності. Таким чином безпеку варто розглядати через призму її функціональних складових, що дозволяє: здійснювати моніторинг чинників, які впливають на стан як функціональних складових, так і фінансово-економічної безпеки загалом; досліджувати процеси, які здійснюють вплив на забезпечення фінансово-економічної безпеки; проводити аналіз розподілу і використання ресурсів підприємства; вивчати економічні індикатори, що відображають рівень забезпечення функціональних складових; розробляти заходи, які сприятимуть досягненню високого рівня складових, що призведе до посилення фінансово-економічної безпеки підприємства в цілому.

Будь-яке підприємство має певний ступінь безпеки або небезпеки. Він визначається на основі різних оцінок, доступних для компанії, наприклад: її показники прибутковості, платоспроможності, ліквідності тощо. Ціль «досягнення стану захищеності» заохочує менеджмент підприємства або шукати шляхи підвищення рівня безпеки, або перенаправляти ресурси в інші ніші, якщо рівень небезпеки низький.

Рівень фінансово-економічної безпеки визначається багатьма складовими, в т.ч. ефективністю та злагодженістю роботи структурних підрозділів підприємства, працюючим персоналом, акціонерами організації, основними та оборотними активами, віком основних засобів, екологічними показниками (в т.ч. і пов'язаними з якістю продукції, тари та ін.), фінансовими показниками (наприклад, ліквідністю, платоспроможністю, фінансовою стійкістю та ін.), формуванням інвестиційного портфелю, темпами технологічного розвитку і т.д.

Фактори впливу на фінансово-економічну безпеку ділять на екзогенні та ендогенні (зовнішні та внутрішні) фактори [5]. До екзогенних факторів належать економічна та політична ситуація в країні, фіскальна політика держави, насиченість фінансових ринків, трудові ресурси, виробництво та збут. Ендогенні фактори включають кадрову та економічну політику організації, що забезпечує фінансову незалежність та стійкість, управління конкурентоспроможністю компанії, управління якістю продукції, маркетинг, інновації, форс-мажорні обставини.

Як правило, використовують ресурсно-функціональний підхід для визначення рівня економічної безпеки організації. Недоліком цього підходу є його ємкість, але суттєвим плюсом – комплексність; він визначає процес забезпечення економічної безпеки та життя компанії (тобто, за цього підходу розглядається забезпечення безпеки на всьому життєвому шляху організації).

Виходячи з ресурсно-функціонального підходу, має складатися організаційна структура підприємства. А, персонал, технологія, інформація про довкілля, управління, майно, фінанси організації вже розглядаються як фактори економічної безпеки. Кожен із факторів забезпечує економічну безпеку підприємства і водночас є джерелом потенціальної загрози. Важливо визначити участь кожного з факторів у процесі безпеки та визначити його частку в загальному рівні ризиків та загроз компанії.

Якісна складова кожного фактору визначається людськими ресурсами підприємства, тобто кваліфікацією персоналу. Наприклад проведення ефективного управління залежить від керівника та директора, які здійснюють

управління; управління фінансами, інвестиції в цінні папери або в інвестиційні проекти здійснює фінансист або економіст, тобто ефективність саме фінансового управління залежить від кваліфікації працівників. Це означає, що слід проводити роботу з персоналом постійно, оскільки стійке зростання, перспективи розвитку та економічна безпека підприємства залежить від свідомості працівників та їх кваліфікації.

Більше того, серед основних завдань системи економічної безпеки підприємства можуть бути наступні:

- захист законних прав та інтересів підприємства та його працівників;
- аналіз даних та прогнозування розвитку організації;
- своєчасне виявлення можливих зовнішніх загроз безпеки підприємства та його працівників;
- запобігання проникненню на підприємство структур економічної розвідки конкурентів;
- протидія технічному проникненню в кримінальних цілях;
- захист інформації, що становить комерційну таємницю;
- фізичний та технічний захист будівель та споруд, території та транспортних засобів тощо.

Практичні дії, що використовуються для забезпечення економічної безпеки, базуються на нормативній базі підприємства, мотивації його персоналу, заходах економічного стимулювання, методах адміністративного управління та інших заходах.

Під механізмом розуміється система-план, який визначає порядок будь-яких дій [6]. Механізм для забезпечення економічної безпеки організації складається з декількох етапів:

1 етап передбачає формування основ забезпечення економічної безпеки. Тут треба продумати стратегію, визначити цілі, функції та методи управління системою безпеки підприємства, вказати предмет і об'єкт управління.

2 етап включає кількісний та якісний аналіз факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Виявлення ризиків та загроз економічній безпеці підприємства, аналіз впливу факторів на сталий розвиток підприємства.

3 етап – здійснення оцінки вагомих факторів впливу та ризиків їх реалізації. Вивчаючи зовнішні та внутрішні фактори організації та її основні можливості можна виявити потенційні загрози та розкрити потенціал економічної безпеки підприємства.

4 етап включає аналіз та оцінку економічної безпеки шляхом виявлення конкретного набору показників.

5 етап передбачає розробку управлінських рішень та рекомендацій щодо оновлення систем менеджменту.

Така послідовність дій дозволяє розробляти компетентні управлінські рішення у сфері стійкого розвитку підприємства. Слід зазначити, що механізм безпеки має свої особливості: динамічність і безперервність вдосконалення елементів системи на основі аналізу їх ефективності, адаптованості та гнучких змін, відповідно до стану внутрішнього та зовнішнього середовища.

Правильна структура механізму забезпечення економічної безпеки підприємства включає декілька блоків, ефективна взаємодія яких дозволяє підприємству забезпечувати прибутковість. Такий механізм має включати:

- постійний і всебічний моніторинг стану підприємства з метою виявлення та усунення загроз економічній безпеці;
- визначення порогових значень виробничо-економічних показників, відхилення від яких веде до нестабільності та конфліктів;
- діяльність служб безпеки щодо виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Висновки. Успіх підприємства, яке багато в чому залежить від швидкості та правильності реакції на нові загрози, вимагає створення ефективної, а головне, чутливої системи забезпечення економічної безпеки компанії. Проблема забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших для функціонування підприємства будь-якого рівня та типу. Усі організації мають

потенційні та реальні внутрішні й зовнішні загрози, які необхідно виявляти, вчасно попереджувати, або ж ліквідовувати наслідки.

Розробка правильної стратегії, визначення цілей та завдань дозволяє досягти цієї мети. Водночас для аналізу стану економічної безпеки підприємства необхідно вибрати певний набір показників. На наш погляд, саме ресурсно-функціональний підхід найкраще забезпечує принцип комплексності в управлінні фінансово-економічною безпекою.

Список літератури:

1. Небава М.І. Економічна безпека підприємства : навч.пос. / М. І. Небава, Ю. В. Міронова. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 73 с.
2. Панченко В.А. Систематизація підходів до трактування поняття «економічна безпека підприємств» / В. А. Панченко // Ефективна економіка. – 2017. – №11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6512>
3. Зубок М. І. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: навч.пос. / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров. – К. – 2012. – 226 с.
4. Відоменко, О. І. Формування економічної безпеки підприємства / О. І. Відоменко // Нові ідеї в харчовій науці - нові продукти харчовій промисловості : міжнародна наукова конференція, присвяченої 130-річчю Національного університету харчових технологій, 13-17 жовтня 2014 р. – К. : НУХТ, 2014. - С. 786.
5. Науково-методичні аспекти забезпечення економічної безпеки: монограф. / За заг. ред. док. екон. наук, професора І. О. Кузнецової. – Одеса: Атлант, 2013. – 152 с.
6. Коваленко К.В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства : теоретичний аспект / Коваленко К.В. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті <http://www.nbu.gov.ua>

ПОВЕДІНКОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РЕВАЛЬВАЦІЇ ГРИВНІ ТА ВІДСУТНОСТІ ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ЦІН

Іващенко Марина Вікторівна,

к. е. н., доцент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Вступ./Introduction. Протягом свого існування, українська гривня зазнавала не лише знецінень, а й періодів ревальвації. На рівні споживчих очікувань, процес ревальвації здебільшого сприймається позитивно, а у домогосподарств формуються сподівання, що й загальний рівень цін може знизитись. Споживачі вважають, що якщо ця залежність працює в напрямку «девальвація – інфляція», то і залежність «ревальвація – дефляція» також повинна спрацьовувати. Але цього не відбувається через низку причин як суто об'єктивних, так і пов'язаних здебільшого з поведінковими факторами.

Мета роботи./Aim. Метою роботи є встановлення особливостей, поведінкових тенденцій та закономірностей, що виникають під впливом ревальвації гривні.

Матеріали і методи./Materials and methods. Дослідження здійснено на основі аналітико – статистичних матеріалів Національного банку України та Міністерства фінансів України з використанням методології поведінкової економіки.

Результати і обговорення./Results and discussion. Час від часу в українській економіці спостерігаються періоди ревальвації національної ваоюти. Останнім таким прикладом ревальвації можна зазначити період з середині 2019 року та початку 2020 року в українській економіці, коли спостерігалась тенденція до зміцнення курсу гривні. Цей процес розпочався влітку 2019 року з курсу 28 грн за один долар, в жовтні досяг позначки 24 грн, а в кінці року становив трохи більше 23 грн. До весни 2020 року курс коливався в

межах 24-25 грн за 1 долар США, після чого почав наближатися до рівня початку 2019 року [1].

Основною об'єктивною причиною зміцнення курсу гривні стало зростання портфеля облігацій внутрішньої державної позики в руках іноземних покупців, який зріс з початку року в 15,4 рази – з 6,3 млрд гривень до 97,8 млрд гривень [2]. Відбувається збільшення пропозиції доларів через вливання у національний фінансовий ринок понад трьох мільярдів доларів. Джерелом такого вливання є продаж доларів для купівлі гривень для гривневих ОВДП.

Далі зупинимось на чинниках макrorівня, серед яких присутні і суб'єктивні, поведінкові причини зазначеного явища.

Слід почати з того, що у виробників та продавців основні видатки можуть бути також у гривнях, тому реакція на ревальвацію в такому випадку відсутня.

Що стосується імпорту, то за всіма економічними законами він повинен дешевшати, оскільки на купівлю валюти імпортер витрачає менше, зменшуються податки. Але ж дешевшає лише незначна частка імпорту, переважно в сегментах із державним регулюванням, на інших же сегментах зменшення цін не відбувається.

Причин може бути декілька. Так склалося, що українська економіка представляє собою економіку посередників, причому сегмент імпортних споживчих товарів не є виключенням. Продукція багатьох поважних світових брендів надходить на наш ринок не напряму, а через посередників, до того ж не завжди абсолютно легальним способом. Особливо чітко ця тенденція проявляється на відносно (чи й повністю) монополізованих ринках. Класичним прикладом тут є ринок пального, на якому, незважаючи на зміцнення гривні і падіння світових цін на нафту, ціни знижуються повільно. Таким чином, ревальвація гривні – це можливість для посередників збільшити власну норму рентабельності. А поведінка споживачів цьому охоче сприяє: схильність українських споживачів до імпортних товарів є достатньо високою.

Якщо в економіці має місце девальвація гривні, будь-який бізнес швидко реагує на це збільшенням цін. У випадку ж ревальвації, реакція бізнесу

уповільнюється, оскільки незрозуміло, наскільки сталим є це явище. Економічна поведінка господарюючих суб'єктів орієнтується на стратегію роботи з прибутками, а не зі збитками. Підприємці розраховують максимізувати прибутки, користуючись ревальвацією та зниженням світових цін. Аналогічний ефект виникає через інерційність. Підприємці, що здійснюють імпорт товару, закладали вищий курс долара і євро. Тому й не переносять ефект ревальвації на ціну для споживачів відразу.

Крім того, спрацьовують взаємозалежності в межах виробничого і збутового ланцюжка, що впливає на собівартість продукції. Якщо трейдер бачить, що ревальвація гривні не сприяла зниженню цін на запчастини до техніки, пального, або інші енергоносії, а також на оренду складських і виробничих приміщень, то й на свою продукцію знижувати ціни вважають недоцільним.

Зміцнення гривні, безумовно, надавало певний позитивний ефект, що відобразився на рівні життя українців – представників середнього класу. У валютному еквіваленті відбувається зростання доходів, що дозволило активізувати закордонні подорожі та інше. Свої серйозні корективи внесла пандемія та карантинні обмеження, які суттєво змінили споживчі очікування. Зокрема, за даними дослідження Info Sapiens «Споживчі настрої в Україні», Індекс споживчих настроїв українців, після зростання у 2019 році на 29,9 пункту - до 92,9 пункту в 2020 році впав на 26,3 пункту - до 65,9 пункту за 200-бальною шкалою [3].

Ревальвація гривні мала б збільшити ВВП країни в доларовому вираженні і в міжнародних зіставленнях це могло б вплинути на імідж держави. Але ж неминучими є і негативні наслідки для економіки, наприклад, дестабілізація платіжного балансу: протягом відносно короткого часу різко зростає негативне сальдо поточних операцій. Витрати у валютному вираженні зростають, що спричиняє зниження конкурентоспроможності та сповільненню зростання експорту на фоні одночасного зростання схильності до споживчого імпорту.

Висновки./Conclusions. Отже, зміцнення гривні, коли національна валюта підсилює свої позиції на 10 % –15 %, не призводить до відповідного зниження цін через причини як об’єктивного, так і поведінкового характеру.

Антимонопольні органи, які б своєчасно та якісно реагували на будь-які спроби антиконкурентних змов чи порушень, могли б вносити певні корективи в процеси ціноутворення, зокрема, в періоди ревальвації національної валюти.

Список використаних джерел

1. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. *НБУ*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates?date=29.01.2021&period=daily>
2. До кінця року в портфелі іноземців може бути ОВДП на 120 мільярдів. *Мінфін*. 2019, 27 вересня. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2019/09/27/39192515/>
3. Індекс споживчих настроїв. *Info Sapiens*. URL: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=127#>

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Квасницька Раїса Степанівна

д-р екон. наук, професор

Антонюк Олександра Володимирівна

магістрантка

Хмельницький національний університет

м. Хмельницький, Україна

Вступ. Сучасне банківництво по всьому світу поступово переходить від продуктоорієнтованої організації банківської діяльності до клієнтоорієнтованої. В умовах конкуренції українські банки прагнуть максимально задовольнити потреби клієнта завдяки розширенню спектра пропонованих послуг, їх доступності та простоті в отриманні. Із розвитком ІТ-технологій, розробкою та широким використанням мобільних програм у короткий термін прогресивні банки одразу ж поставили в пріоритет необхідність діджиталізації різноманітних банківських операцій.

Мета дослідження полягає у дослідженні передумов виникнення, проблем та перспектив розвитку українських банків в умовах діджиталізації.

Матеріали і методи. Різні аспекти діджиталізації банків розглядали у своїх працях такі українські дослідники як: І. П. Андрушків, Л. М. Надієвець [3], М. С. Демков [5], К. А. Куприна [1], Б. С. Тетерятник [2], та ін. Однак, не зважаючи на все ж значний доробок науковців з цієї тематики, все ж залишаються відкритими питання переваг та проблем розвитку банківської діяльності в умовах діджиталізації. В статті використовуються такі методи дослідження, як: аналітичний метод при вивченні економічної сутності діджиталізації; методи аналізу, синтезу, статистичний при дослідженні переваг, особливостей та перспектив розвитку банків в умовах діджиталізації.

Результати і обговорення. Із розвитком цифрових технологій все більше банків у різних країнах світу віддають перевагу переходу надання онлайн-

послуг клієнтам, таким чином відбувається поступова діджиталізація банківського сектору.

Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в перекладі означає «оцифровування», «цифровізація», або ж «приведення в цифрову форму» [1, с 197]. Розгорнуте трактування цього поняття дається Б. С. Тетерятником, який зазначає, що діджиталізація – це заснований на можливостях сучасної ІТ-індустрії процес застосування суб'єктами господарювання інформаційно-комунікаційних технологій для досягнення мети господарської діяльності, спрямований на зміну існуючих господарських відносин шляхом їх діджиталізації; сукупність актів реалізації діджиталізованих об'єктів для досягнення цілей господарської діяльності, що розглядаються в їх єдності та пов'язані з формуванням нової форми господарських відносин – цифрової [2].

Причини активної діджиталізації в банківському секторі України наведені на рис.1 [3, с 197].

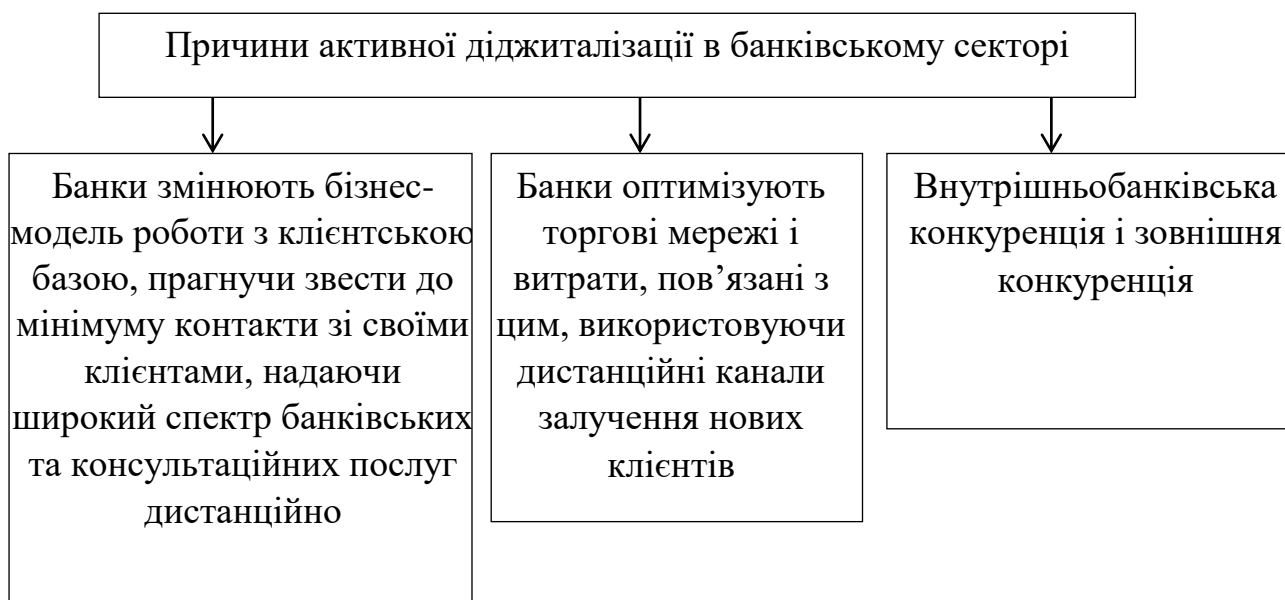

Рис. 1. Причини активної діджиталізації в банківському секторі економіки України

Розвиток інформаційних технологій дозволяє в значній мірі «скоротити дистанцію» між виробником і споживачем банківських послуг, істотно

загострює міжбанківську конкуренцію, а, отже, сприяє розвитку банківського обслуговування як в кількісному, так і в якісному аспекті [4].

Діджиталізація банківських установ створює певні переваги при обслуговуванні клієнтів. До таких переваг відносяться:

- велика швидкість в порівнянні з традиційними методами зарахування коштів і проходження їх між банками;
- скорочення собівартості операцій і витрат для банку і клієнта;
- зменшення трудомісткості операцій при безпаперовій технології;
- зниження ризиків не проходження платежів;
- для банку зникає необхідність трудомісткої роботи з готівкою;
- зручність у використанні (віртуальний банк може працювати цілодобово, у клієнта є можливість не відвідувати банк, не потрібно мати гроші для невеликих покупок, швидкість оформлення сильно скорочує час від замовлення до доставки товару тощо).

Сучасні умови розвитку банківських послуг та постійно зростаючих потреб клієнтів банків сприяють розвитку діджиталізації. Тому, одним з найбільш прогресуючих сервісів банківської сфери в умовах діджиталізації, який зумовлений підвищенням інтересом до дистанційного обслуговування клієнтів є Інтернет-банкінг, засобами якого відкривається доступ до рахунків та операцій за рахунками в будь-який час та з будь-якого комп'ютера через Інтернет.

Перелік послуг інтернет банкінгу за рідкісними винятками повторює всю продуктову лінійку банків. За допомогою інтернет-банкінгу можна не тільки контролювати рух коштів по своїх рахунках, але і проводити більш складні операції: наприклад, замовити платіжну карту або відкрити депозитний рахунок, погасити кредит, а нащодавно стало можливим купувати-продавати валюту.

При обслуговуванні клієнтів через Інтернет-банк необхідно дотримуватися наступних основних принципів банківського обслуговування:

доступність, простота використання, конфіденційність, оперативність, комплексність, збереження цілісності інформації, автентифікація [5, с.212].

Варто відмітити, що юридичні особи використовують дистанційне керування банківськими рахунками ще з середини 90-х років. У роздрібному інтернет-банкінгу першопрохідцем став ПриватБанк, що в 2001 році запустив систему Приват24. Крім Приватбанку, сьогодні серед банків, які активно просуваються по шляху діджиталізації та освоїли Інтернет-банкінг можна виділити: А-Банк, УкрСиббанк, Укрексімбанк, ПУМБ, Universal Bank, Альфа-Банк, ОТП Bank та інші.

За даними компанії «Простобанк Консалтинг» у 2020 році, послугу Інтернет-банкінгу для приватних осіб пропонували 24 банки з числа 50 найбільших роздрібних банків. При цьому банки конкурують між собою, постійно удосконалюють можливості свого дистанційного сервісу [6].

Ще одним новітнім застосунком можливостей діджиталізації є те, що сучасних умовах для більшості розвинених країн світу характерний перехід від класичної філіальної моделі до більш інноваційного дистанційного банківського обслуговування клієнтів. Завдяки появі у клієнтів можливості здійснювати все більше операцій без візиту в банк в Україні з'являються банки без відділень (першим з них став «Монобанк»), а інші банки починають активніше використовувати можливості онлайн-банківництва.

Попри неабияку зацікавленість українських банків до діджиталізації своїх послуг, все ж існують певні проблеми, які ускладнюють розширення цифрового формату банківського сектору України, до них відносяться: великий обсяг паперової роботи та надлишок мережі відділень – в Україні на кожне банківське відділення в середньому припадає у 2–3 рази менше клієнтів, ніж у розвинених країнах, що свідчить про доцільність подальшої оптимізації мереж. Окрім того, вітчизняні банки стикаються з жорсткою регламентацією процесів та необхідністю реалізовувати чималий обсяг паперової роботи; висока частка операцій з готівкою – відділення банків перевантажені операціями з готівкою,

що відображає високу частку тіньової економіки та недостатній рівень розвитку платіжної інфраструктури; велика різниця між продуктивністю різних банків – лідери суттєво випереджають інші банки за кількістю роздрібних клієнтів, які обслуговуються в одному відділенні, та успішніше переводять операції з готівкою як через банкомати, так і за допомогою електронних каналів.

Проведене дослідження свідчить про широке застосування цифрових технологій у банківському секторі. Як наслідок, виникає потреба у зміні правил ведення бізнесу, які будуть спроможними забезпечити конкурентоспроможні позиції банків на ринку в умовах швидкозмінних можливостей, технологій та інновацій. Тому, перед банками постає завдання розробки своєї діджиталстратегії, яка має врахувати те, що ключові зміни у діяльності банківського сектору в умовах діджиталізації мають бути клієнтоорієнтованими та мають забезпечувати підвищення ефективності діяльності банківського сектору та його розвиток.

Висновки. Діджиталізація є досить новим напрямком розвитку для України, що передбачає використання різноманітних технологій (Інтернету, мобільних пристроїв чи інших електронних каналів). Своєю чергою, діджиталізація банківського сектору передбачає впровадження нових технологій та даних у процесі надання банківських послуг з метою підвищення ефективності діяльності банківських установ.

Враховуючи те, що клієнти починають звертатись до цифрових сервісів, стає очевидно, що сучасні форми дистанційного банківського обслуговування вкрай необхідні клієнтам. Головною перевагою Інтернет-банкінгу є його зручність та доступність здійснення банківських операцій без відвідування відділення банку.

З метою поширення та повсемісного впровадження діджиталізації в українських банках передусім необхідний розвиток технологій, що дасть можливість банківським установам знизити витрати на обслуговування та посилити власну конкурентоспроможність.

Список використаних джерел

1. Куприна К.А. Диджитализация: понятие, предпосылки возникновения и сферы применения Вестник научных конференций. Качество информационных услуг: по материалам международной научно-практической конференции 31 мая 2016 г. Тамбов. 2016. № 5-5 (9). С. 259-262
2. Тетерятник Б.С. Діджитизація та діджиталізація в контексті віртуалізації господарської діяльності. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Teteriatnyk.pdf> (дата звернення: 05.12.2020).
3. Андрушків І.П., Надієвець Л.М. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід. *Проблеми економіки*. 2018. № 4 (38). С.195-200.
4. Огляд систем інтернет-банкінгу України. – URL: <https://superobmen.org/obzor-sistem-internet-bankinga-ukrainyi> (дата звернення: 15.12.2020).
5. Деменков М.С. Інтернет-технології в обслуговуванні клієнтів банку. *Банківська справа*. 2009. №1. – С. 58-65.
6. Офіційний сайт «Простобанк Консалтинг». – URL: <https://www.prostobank.ua>. (дата звернення: 15.12.2020).

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: ОЦІНКА ТА СПОСОБИ УПРАВЛІННЯ

Куцик Валентина Ісідорівна,
к. е. н, професор кафедри економіки
Майборода Юлія Олегівна
Студентка другого курсу магістратури
Львівський Торговельно-Економічний Університет
м. Львів, Україна

Вступ: Конкуреноспроможність є одним із ключових показників ефективної роботи підприємства. Це його здатність протягом тривалого часу функціонувати на ринку, успішно реалізовувати вироблену продукцію, запровадити високий технологічний рівень обслуговування, що відповідно стане показником якості та кількості виготовленої продукції.

Високого рівня конкуреноспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку можна досягнути шляхом запровадження нових технологій, використання сучасних методів управління підприємством, створенням ефективного трудового потенціалу та за рахунок високої якості продукції.

Обов'язковою складовою конкуреноспроможності підприємства є розробка методологічного інструментарію, який включає наступні позиції: об'єкт і предмет діяльності підприємства, розробка наукових підходів, методів забезпечення ефективності підприємства та створення умов для конкуреноспроможності.

Метою статті є аналіз оцінок та способів управління міжнародною конкуреноспроможністю підприємства, визначенні факторів впливу на міжнародну конкуреноспроможність підприємства.

Методологічну основу дослідження складають наукові, теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних і зарубіжних вчених економістів, що містяться у монографічній, спеціальній та періодичній літературі з питань

управління конкурентоспроможністю підприємства як на національному, так і міжнародному ринках.

Вирішенню проблеми управління конкурентоспроможністю підприємств та їх виходу на зовнішні ринки присвячено багато наукових досліджень. Серед них праці таких вчених як: Г.Л. Азоєв, І. Ансофф, Є.А. Бельтюков, Й.С. Завадський, І.І. Дахно, І.З. Должанський, Т.М. Мельник, М. Портер, І.Ю. Сіваченко, Г.В. Строкович, Г. Филюк, О.Г. Янковий та багато інших. Вони значно розширили бачення особливостей управління міжнародною конкурентоспроможністю, проте деяким її аспектам все ж приділено недостатньо уваги.

Міжнародна конкурентоспроможність проявляється у досягненні фірмою конкурентних переваг у міжнародній конкуренції, яка визначається певними принципами. Одного підходу до оцінки конкурентоспроможності, в тому числі і на міжнародних ринках товарів (робіт, послуг) не існує. Одні з авторів дотримуються структурного підходу при оцінці конкурентоспроможності підприємства, заснованого на аналізі сфери функціонування підприємства, що склалася конкурентної ситуації; вимірі рівня концентрації ринку і визначенні частки даного підприємства за обсягом виробництва або виручці від реалізації продукції [1].

Більшість дослідників серед факторів впливу на конкурентоспроможність підприємства виділяють: внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів відносять політику держави у сфері регулювання і забезпечення підприємницької діяльності, податкове законодавство, рівень технологічної оснащеності підприємства, роботу трудового потенціалу, попит виготовленої продукції серед населення країни. До зовнішніх факторів відносять інвестиційну, кредитну політику держави, попит на товар на світовому ринку, міжнародне законодавство у сфері підприємницької діяльності, конкурентоспроможність економіки країни, рівень інфраструктури та ін.

Результати дослідження: Конкурентоспроможність підприємства – це налагоджена система управління, яка дозволяє ефективно діяти в умовах

світових економічних ринкових відносин. У результаті такої діяльності підприємство отримує високий прибуток, продукція якого користується попитом серед населення. Важливою умовою конкурентоспроможності підприємства є налагодження високотехнічного виробництва та хорошої роботи трудового потенціалу [2].

Конкурентоспроможність підприємства – це поняття, яке означає:

- суперництво, боротьбу між виробниками за лідируючі позиції на ринку;
- здатність досягати кращих результатів;
- здатність конкурувати за рахунок ефективного використання ресурсів та розвивати інновації;
- спроможність підприємства виготовляти продукцію, яка буде конкурентною на ринку [3].

Для ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства необхідно розробити концептуальні засади розвитку системи управління конкурентоспроможністю підприємств. На практиці й досі доволі часто використовується спрощений матеріалістичний підхід до управління конкурентоспроможністю підприємства, сутність якого можна окреслити «як загальну функцію виробництва для встановлення доцільної погодженості між індивідуальними виробниками шляхом упорядкування їх функцій» [7, с.6]. При цьому об'єктом управління конкурентоспроможністю підприємств виступають виключно матеріальні процеси, серед яких виділяють процеси основного виробництва та допоміжні, цілі і завдання яких визначаються і залежать від основного виробничого процесу [6, с. 9].

Для того, щоб визначити шляхи підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства, необхідно виявити ті чинники, які мають негативний вплив, а потім з'ясувати, чи здатне підприємство підвищити рівень ефективності своєї фінансово-господарської діяльності при усуненні даних факторів, і який є для цього підприємства потенціал. За допомогою

аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства можна об'єктивно оцінити:

- майновий стан підприємства;
- ступінь підприємницького ризику;
- достатність капіталу для поточної діяльності і довгострокових інвестицій;
- потребу у додаткових джерелах фінансування;
- можливість погашення зобов'язань перед третіми особами, а потім, по його результатам, прийняти обґрунтовані рішення

До базових принципів управління конкурентоспроможністю слід віднести [4]:

- принцип єдності теорії та практики управління конкурентоспроможністю;
- принцип системності управління;
- принцип наукової обґрунтованості управління;
- принцип ранжування об'єктів управління за їх;
- принцип багатоваріантності – цей принцип передбачає генерацію альтернативних варіантів розвитку подій;
- принцип співставності управлінських рішень при аналізі їх варіантів;
- принцип збереження та розвитку конкурентних переваг підприємства;
- принцип ринкової орієнтації;
- принцип цільової спрямованості;
- принцип комплексності;
- принцип гнучкості;
- принцип етапності.

Процес управління конкурентоспроможністю підприємства включає в себе наступні дії: моніторинг конкурентного середовища та оцінку конкурентної ситуації в галузі та на ринку; діагностування конкурентоспроможності підприємства та його основних суперників; конкурентне позиціонування підприємства – вибір стратегічних господарських

підрозділів із перевагами у конкурентній боротьбі; розробка концепції та стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства; реалізація конкурентної стратегії підприємства [5].

Економічна ефективність підприємства – результат фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання, який покриває усі витрати на її здійснення та містить чистий прибуток, що залишається для розвитку бізнесу.

Відповідно, економічна ефективність підприємства визначається основними факторами:

1) запровадження максимально досяжних економічних цілей, орієнтованих на весь потенціал підприємства;

2) виявлення змін, необхідних для повного розкриття потенціалу підприємства;

3) проведення необхідних змін, досягнення поставлених стратегічних цілей [8].

Відзначимо, що усі фактори є взаємопов'язаними, адже повинні ставитися саме досяжні цілі. Проте досяжність цілей визначається не власником, не керівником підприємства, а всім колективом.

Об'єктивна оцінка ефективності діяльності підприємства має винятково велике значення, оскільки характеризує успішність менеджменту підприємства, формує його імідж, сприяє доступу на ринки капіталу й обґрунтовує доцільність інвестицій. У цих умовах уміння менеджменту оцінити потенціал підприємства та визначити шляхи його реалізації з максимальною ефективністю є головним завданням.

Висновки: Конкурентоспроможність підприємств слід розглядати насамперед як здатність швидко реагувати на потреби споживачів, вміння створити механізми стратегічного управління, швидкість реагування на зміни і нововведення, які відбуваються навколо, вибір правильної і ефективної лінії розвитку підприємства, враховуючи попит і пропозиції, ситуації на економічному ринку.

Висока конкурентоспроможність підприємства можлива лише завдяки злагодженій та ефективній роботі керівництва підприємства, керівних служб і окремих підрозділів, а найголовніше відданій та якісній роботі трудового колективу.

Надзвичайно важливим для керівництва підприємств є провадження ефективної поточної маркетингової політики, здатності знаходити та створювати умови до зниження витрат, необхідних для виробництва;

Для досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємства необхідно виконувати наступні позиції:

- своєчасно оновлювати власні товари, стежити за появою конкурентних товарів на ринку, виготовляти нові види продукції, які матимуть високу якість.

- розробити успішну маркетингову політику. Розроблена ефективна маркетингова політика підприємства зможе зміцнити позиції підприємства на ринку, сформуванню позитивний образ у споживачів і вигідно виділити серед конкурентів. Це в свою чергу і є конкурентоспроможністю підприємства на ринку товарів і послуг.

- пошук резервів, які можуть бути використані для покращення фінансового стану підприємства, проводиться шляхом ґрунтовної оцінки всіх складових його діяльності. Удосконалення фінансового стану підприємства можливе за рахунок збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків.

Існує три базових підходів до стратегічного управління розвитком підприємств, визначених зарубіжними вченими економістами, кожен з яких має свої особливості, переваги та недоліки. Крім того, зазначимо, що перспективною системою нового покоління стала система Balanced Scorecard – результат багаторічних робіт, на чолі яких знаходилися Роберт Каплан, професор Harvard Business School, і Девід Нортон, засновник і президент компанії Balanced Scorecard Collaborative. В основу їх досліджень вперше була покладена гіпотеза про те, що для того щоб успішно керувати розвитком сучасного підприємства потрібен новий, більш «збалансований» підхід.

Список джерел:

1. Брусник Д.О. Методи оцінки міжнародної конкурентоспроможності підприємства. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/242.pdf>
2. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т.3 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К. : Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
3. Касич А.О. Теоретичні основи дослідження ключових чинників конкурентоспроможності підприємства. *Економіка та управління підприємствами*. Вип.14,2017.С.129-134.
4. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства. Київ, 2006.
5. Кузьмін О. Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : навч. посібник [для студ. спец. «Міжнародна економіка»]/ О. Є. Кузьмін, Н. І. Горбаль. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. 304 с.
6. Методы организации адаптивного планирования и управления в экономикопроизводственных системах / В.М. Скурихин, В.А. Забродский, П.А. Иващенко, О.Г. Штрассер. К. : Наук. думка, 1980. 272 с
7. Субботин А.Н. Основные принципы научной организации управления промышленным производством / А.Н. Субботин. К. : Техніка, 1970. 84 с
8. Ярославський А.О. Економічна ефективність діяльності підприємства: теоретичний аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 20, 2018. С.174-177.

ФОТОІНДУСТРІЯ: ТРЕНДИ РОЗВИТКУ, ЙМОВІРНІ СТРАТЕГІЧНІ ПОМИЛКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЛЬ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

П'ятницька Галина Тезіївна
д. е. н., професор

Мевша Марія Костянтинівна
аспірантка

Мирославська Олександра Сергіївна
студентка

Київський національний торговельно економічний університет
м. Київ, Україна

Вступ. Фотоіндустрія як одна зі складових креативної економіки забезпечує стійкий розвиток передумов для створення знанєвого суспільства через творчість та інновації. Важливу роль у вирішенні завдань соціально-відповідальної поведінки (як на рівні загальнодержавної або регіональної політики, так і на рівні окремо взятих підприємств) відіграють сьогодні соціальні фоторепортажі. Зазначене, а також те, що фотобізнес, по-перше, має суттєвий вплив на емоційне благополуччя тих, хто прямо чи опосередковано пов'язаний з його продукцією і це фактично більшість населення земної кулі; по-друге, в епоху цифровізації набув нових рис (зокрема, через здатність підключатися до інтернету, появу нових технологій обробки цифрових світлин і, як наслідок, виникнення діджитал (англ. digital) та піксельного мистецтва (англ. pixel art) фотографії і т.п.) свідчить про доцільність уваги до розвитку фотоіндустрії та вирішення ймовірних помилок у діяльності фотопідприємців (особливо якщо вони можуть виявитися стратегічними).

Мета цього дослідження полягає у визначенні: основних сучасних трендів розвитку фотоіндустрії; ймовірних стратегічних помилок фотопідприємців, зважаючи на наявну нині ситуацію на фоторинку; ролі фотоіндустрії у вирішенні соціальних проблем та формуванні соціально-відповідальної поведінки у процесі ведення підприємницької діяльності.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Інформаційною базою дослідження були праці вітчизняних та іноземних науковців, результати деяких наших попередніх досліджень [1 та ін.], дані он-лайн опитування фотопідприємців, офіційні дані Євростату, Японської асоціації виробників камер CIPA тощо.

Результати та обговорення. Проблематика розвитку фотоіндустрії у наш час є недостатньо вивченою. Її розгляд у наукових працях має фрагментарний характер переважно торкаючись аспектів: історії фотографії [2 та ін.]; фотожурналістики [3]; взаємозв'язків фотографії та графічного дизайну [4]; технологій фотографії, у т.ч. пов'язаних з впливом на них штучного інтелекту [5; 6 та ін.]. Проте для того, щоб стати успішним у фотобізнесі підприємець має не тільки розумітися на історії розвитку фотографії та фототехнологіях, а і зважати на соціальні та економічні фактори впливу на фотоіндустрію, вміти своєчасно ідентифікувати та уникати стратегічних помилок у своїй діяльності.

Варто наголосити, що сектори креативної економіки (і фотоіндустрія тут не є виключенням) зазнали сильного негативного впливу внаслідок COVID-кризи. Так, наприклад, за попередніми оцінками Євростату [7] негативні тенденції можуть торкнутися близько 7,3 млн. культурних та творчих робочих місць по всьому ЄС. При цьому понад 30 % у секторах креативної економіки є самозайнятими та не мають належного соціального захисту. В Україні ситуація очевидно не краща, оскільки і до пандемії пересічні українці часто обмежували себе у витратах на продукцію креативної економіки, а це, як наслідок, негативно позначалося на рівні доходів в її секторах, у т.ч. й у фотоіндустрії.

Показовим для характеристики розвитку фотоіндустрії є продаж фотокамер. Протягом одинадцяти місяців 2020 р. за даними Японської асоціації виробників камер CIPA [8], що об'єднує Canon, Fujifilm, Nikon, Olympus, Panasonic, Ricoh, Sony та інших виробників фототехніки, в цілому у світі продаж і цифрових камер, і зі змінними об'єктивами суттєво скоротився порівняно з попередніми часовими періодами (табл. 1).

У цілому на ринку впродовж останніх років сформувалася достатньо стійка тенденція до зменшення продажів фототехніки. Частково, на наш погляд, це можна пояснити тим, що значна кількість людей віддає сьогодні перевагу смартфонам та т.п. техніці з вбудованими фотокамерами, відмовляючись від покупки спеціалізованої фототехніки. З іншого боку, це можна пояснити і загостренням конкуренції на ринку фото послуг через часткову втрату клієнтів підприємцями у секторі фотоіндустрії. Серед основних причин таких втрат варто виділити, по-перше, орієнтацію багатьох клієнтів на самообслуговування, а по-друге, зростання кількості фотографів-початківців, які часто не орієнтуються у ринкових цінах на якісні фотопослуги або просто не можуть забезпечити високу якість і унікальність своєї продукції та вдаються до реалізації стратегії низьких цін (за середнього або навіть низького рівня якості самих послуг).

Таблиця 1

**Порівняння за роками динаміки продажів різних видів фотокамер у світі,
тис. одиниць**

Вид фотокамер	Роки / абсолютні відхилення	Місяці року											
		01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
Цифрові	2020	804,6	679,0	597,5	551,4	369,7	511,5	656,6	683,9	1011,0	1134,9	1040,4	н/і
	2019	1001,4	935,1	1251,0	1519,4	1349,3	1252,4	1165,4	1300,1	1492,0	1470,4	1428,4	1052,0
	2020 / 19	-196,8	-256,1	-653,5	-968,0	-979,6	-740,9	-508,8	-616,2	-481,0	-335,5	-388,0	н/і
	2018	1340,5	1341,0	1677,2	1942,2	1708,7	1675,1	1496,6	1726,8	1732,1	1782,4	1675,4	1325,9
	2019 / 18	-339,1	-405,9	-426,2	-422,8	-359,4	-422,7	-331,2	-426,7	-240,1	-312,0	-247,0	-273,9
Зі змінними об'єктивами	2020	796,3	799,0	610,5	457,2	348,7	597,7	664,3	749,4	962,7	1161,3	1037,2	н/і
	2019	963,6	1004,1	1106,4	1388,8	1271,2	1048,7	1096,1	1144,3	1461,2	1409,7	1302,0	1040,8
	2020 / 19	-167,3	-205,1	-495,9	-931,6	-922,5	-451,0	-431,8	-394,9	-498,5	-248,4	-264,8	н/і
	2018	1198,3	1346,5	1597,7	1694,4	1683,3	1562,3	1492,7	1565,5	1528,9	1711,3	1524,6	1118,2
	2019 / 18	-234,7	-342,4	-491,3	-305,6	-412,1	-513,6	-396,6	-421,2	-67,7	-301,6	-222,6	-77,4

Джерело: розроблено авторами за даними Японської асоціації виробників камер CIPA [8].

Збільшення кількості фотопідприємців ускладнює процес реалізації стратегії диференціації та просування унікальних фотопослуг у середовищі їх масового споживання (під час організації та проведення святкових подій, подорожей і т.п.). Проте ця стратегія цілком виправдовує себе, коли йдеться про діяльність фото підприємця у сегменті B2B (зокрема, у процесі розробки професійної рекламної кампанії підприємств, створенні їх іміджу як соціально-

відповідальних організацій на конкурентному ринку і т.п.). Фотопідприємці, які прагнуть забезпечити у стратегічній перспективі стійкий успіх завдяки унікальності, не економлять на фототехніці. А тому не дивно, що починаючи з 2018 р. ритейлери, що спеціалізуються на продажі фототехніки преміум-класу, почали отримувати додаткові прибутки завдяки збільшенню кількості фотопрофесіоналів, які орієнтовані на забезпечення високої якості своєї продукції. На глобальному рівні частка ритейлерів фототехніки преміум-класу зросла до 44 %. Майже 70 % їх прибутків формується за рахунок продажів камер вартістю 1 тис. євро та більше [9].

Серед імовірних стратегічних помилок сучасних фотопідприємців, які часто заважають їм досягти бажаних результатів діяльності на ринку, варто виділити такі, як [10]: 1) орієнтація на так званого «середнього споживача», що спонукає підприємця встановлювати на свої послуги середні ціни та орієнтуватися на відповідні ринкові показники, на подібну з конкурентами пропозицію та шляхи її просування, а отже фактично реалізувати завідомо «програшну» стратегію; 2) нерозуміння того, де саме знаходяться головні джерела доходів у фотобізнесі та звідки можуть надходити головні замовлення клієнтів; 3) відсутність ексклюзивності та дефіциту у подібній з конкурентами фотопропозиції.

Для уникнення вище перелічених помилок вже на початковій стадії фотопідприємцю варто чітко визначити ймовірні ризики для започаткування та подальшого ведення свого бізнесу, можливості фасилітації підприємницької діяльності, створення передумов для його фінансової безпеки (зокрема, користуючись вже напрацьованими загальноприйнятими рекомендаціями [11-13 та ін.]). Водночас має сенс ідентифікувати привабливу та прибуткову нішу для розвитку. Для цього доцільно в цілому подивитися на ринок фотопослуг в країні, регіоні або місті, де їх, передусім, заплановано надавати. Розуміння того, в яких нішах нині сконцентровані потенційні конкуренти, дасть змогу обрати найкращий у тій чи іншій ситуації ринковий сегмент для просування. Зауважимо, що згідно з проведеного нами у грудні 2020 р. он-лайн опитування

53 фотопідприємців України було встановлено, що переважна більшість з них працює у нішах: «Весілля та свята» (45 % від загальної кількості респондентів); «Портретні та колективні фото», тобто фото родини або окремих її членів, учнів класу на випускні альбоми і т.п. (34 %); «Рекламні матеріали та кампанії» (40 %). Серед інших також були названі такі ніші, як: «ЗМІ», тобто фото на замовлення різного роду ЗМІ, «Ділові заходи», «Туризм & Пляж», «Спорт та спортивні змагання», «Історичні та культурні пам'ятки», «Мода», «Розваги», «Їжа & гастрономічний відпочинок у закладах ресторанного господарства». Оскільки деякі українські фотопідприємці, як показало опитування, сьогодні намагаються діяти відразу у декількох ринкових нішах, то ті, хто обрав вузьку спеціалізацію і пропонує щось відмінне від широкого загалу може отримати реальну конкурентну перевагу, яка принесе більший дохід навіть за меншу кількість замовлень та витрат часу і фізичних зусиль.

Обираючи ринкову нішу варто поцікавитися і тим, де саме можна найбільше заробити. На жаль, лише 1/3 опитаних нами українських фотопідприємців визначили середню суму, що вони заробляють за день. Це, а також те, що більшість з них працюють одночасно у різних нішах фотоіндустрії, не дозволяє зробити обґрунтований висновок щодо того, в якій з вищеназваних ніш ведення фотобізнесу в Україні є нині найбільш прибутковим. Водночас, користуючись даними сайту techtalk.currys.co.uk на сторінці «Обличчя фотографії: сьогодні та завтра» [14], бачимо, що у Великобританії найбільші прибутки отримують за послуги у ніші «Весілля» (600 фунтів за день), а також нішах «Пейзажі» та «Подорожі» (по 250 фунтів за день). Найменше заробляють у ніші «Портретна та сімейна фотографії» (150 фунтів за день).

Досліджуючи розвиток фотоіндустрії, акцентуємо увагу й на зростанні ролі соціальних фоторепортажів у формуванні позитивного сприйняття соціально-відповідальної поведінки підприємств на конкурентному ринку. Тим більше, що просування соціально-відповідального бізнесу, що реалізує принципи стійкого розвитку усіма можливими засобами комунікації (у т.ч.

завдяки фотографії) сьогодні як ніколи на часі – до нього вдаються все більше великих корпорацій, долучаються середні та малі підприємці. Як слушно наголосила Ю. Чікель [15], фото «заморожує» швидкоплинні і складні соціальні ситуації, дозволяючи їх аналізувати більш детально та у різні часові періоди. Соціальні фоторепортажі підвищують якість діагностики того чи іншого явища, події, впровадженого рішення, допомагають пояснити значущість певних соціальних проектів тощо. Варто пам'ятати, що, знімаючи та демонструючи у часі зміни якоїсь соціальної ситуації чи результатів реалізації соціального проекту в компанії / на підприємстві, підприємець фактично може моментально відкрити перед своїми стейкхолдерами темпоральні тенденції своєї соціально-відповідальної поведінки та створити стійкий позитивний імідж / бренд своєї(го) компанії / підприємства у їх підсвідомості.

Висновки. Підводячи підсумок констатуємо, що фотоіндустрія з розвитком цифрових технологій зазнала суттєвих змін, а COVID-криза призвела до різкого зменшення продажів різних видів фотокамер та зменшення попиту на фотопослуги як такі, що не є життєво необхідними. Фотопідприємці у своїй діяльності можуть припускатися стратегічних помилок, але є реальні науково обґрунтовані підходи до їх виправлення. Стратегічно перспективним є розвиток ніші соціальних фоторепортажів про соціально-відповідальну поведінку підприємств / компаній у контексті розробки та реалізації їх стратегій стійкого розвитку.

Список використаних джерел

1. П'ятницька Г.Т. Управління підприємством в епоху глобалізму: монографія / Г.Т. П'ятницька. – К.: Логос, 2006. – 568 с.
2. Frosh P. Photography as a Cultural Industry: A Historical-theoretical Overview / Paul Frosh // The Handbook of Photography Studies; Pasternak G. (ed.). – London: Bloomsbury, 2019. – P. 255-272.
3. Черняков Б.І. Фотографія в журналістиці від винайдення до початку ХХ ст. / Б.І. Черняков; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1999. – 59 с.

4. Павлов І.Є. Фотографія у сучасному графічному дизайні. Локальна й професійна специфіка дослідження. Основні види використовуваних фотографічних технік / І.Є. Павлов // Вісник ХДАМ: зб. наук. праць; за ред. Даниленка В.Я. – 2007. – № 7. – С. 96–99.

5. Підгурний І.С. Сучасні тенденції розвитку технології фотографії / І.С. Підгурний // Вісник ХДАДМ. – 2015. – № 7. – С. 126-130.

6. Bochen Zh. The Influence of Intelligent Technology on Photography Technology and Art / Zhang Bochen // IOP Conference Series: Materials Science and Engineering. – 2018. – Vol. 382, Issue 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/382/5/052022>.

7. The Future of Culture and Creative sectors in post-COVID-19 Europe. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cultureactioneurope.org/news/the-future-of-culture-and-creative-sectors-in-post-covid-19-europe/>.

8. Statistical data on Digital Camera and Interchangeable Lens. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cipa.jp/index_e.html.

9. Продажи мировой фотоиндустрии упали на 11% в I полугодии 2018 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sostav.ua/publication/v-pervom-polugodii-2018-goda-prodazhi-mirovoj-fotoindustrii-upali-na-11-79803.html>.

10. Фотография как бизнес. Ошибки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.takefoto.ru/articles/raznoe/1934_fotografiya_kak_biznes_oshibki.

11. П'ятницька Г.Т. Концепція фасилітації підприємництва: від еволюції теорії підприємництва до нових принципів / Г.Т. П'ятницька, Л.В. Лукашова // Ефективна економіка. – 2020. – № 8. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/15.pdf.

12. Федулова І.В. Сигніфікація ризик-менеджменту, антикризового управління та комплаєнсу в управлінні фінансовою безпекою підприємства / І.В. Федулова, Г.Т. П'ятницька // Економіка та держава. – 2020. – № 8. – С. 26-34.

13. П'ятницька Г.Т. Фінансова безпека країни та підприємства: визначення, взаємозв'язок та передумови забезпечення / Г.Т. П'ятницька,

І.В. Федулова // Ефективна економіка. – 2020. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2020/16.pdf.

14. The Face of Photography: Today and Tomorrow. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://techtalk.currys.co.uk/photography/dslr-csc-cameras/the-face-of-photography-today-and-tomorrow/>.

15. Чікель Ю.Б. Сучасні тенденції розвитку соціальної фотографії / Ю.Б. Чікель. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/nmc.nd/student_nauka/2018-2019/zhurn_roboty/14.pdf.

НАУЧНО ОБОСНОВАННОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СИСТЕМ

Цыпкин Юрий Анатольевич,
д. э. н., профессор, заведующий кафедрой
городского кадастра, эксперт РАН

Пакулин Сергей Леонидович,
д. э. н., профессор

Ильичев Кирилл Сергеевич
аспирант

Государственный университет по землеустройству
г. Москва, Россия

Козлова Наталья Васильевна,
к. э. н., доцент,

Белгородский государственный технологический
университет им. В. Г. Шухова,
г. Белгород, Россия

Феклистова Инесса Сергеевна,
к. э. н., доцент,

Высшая школа финансов и менеджмента РАНХиГС,
г. Москва, Россия

Введение./Introduction. На территориальном уровне необходимо оценивать эффективность управления земельными ресурсами сельских территориальных систем (СТС). Подобный анализ способствует оптимальному распределению инвестиционного потенциала, выделению стратегических зон хозяйствования и стратегических хозяйственных центров СТС региона.

Цель работы./Aim. Целью исследования являлось разработка новой методики оценки эффективности системы управления земельными ресурсами сельских территориальных систем с использованием многофакторного корреляционно-регрессионного анализа.

Материалы и методы./Materials and methods. В основе методики оценки эффективности системы управления земельными ресурсами сельских

территориальных систем лежит многофакторного корреляционно-регрессионный анализ. Для обоснования целесообразности применения новой методики мы использовали ретроспективный анализ, графический и метод экспертных оценок.

Результаты и обсуждение./Results and discussion. Традиционные механизмы управления земельными ресурсами СТС в современной слабо предсказуемой ситуации зачастую становятся неэффективными. Поэтому при решении этих проблем аграрного сектора целесообразно использовать разные варианты программно-целевого управления, реализуемого в виде комплексных целевых программ, которые позволяют активнее внедрять инновации в системе управления земельными ресурсами (СУЗР) на конкретном территориальном уровне. Система показателей оценки экономической эффективности СУЗР СТС может быть разбита на три взаимосвязанные группы (рис. 1).

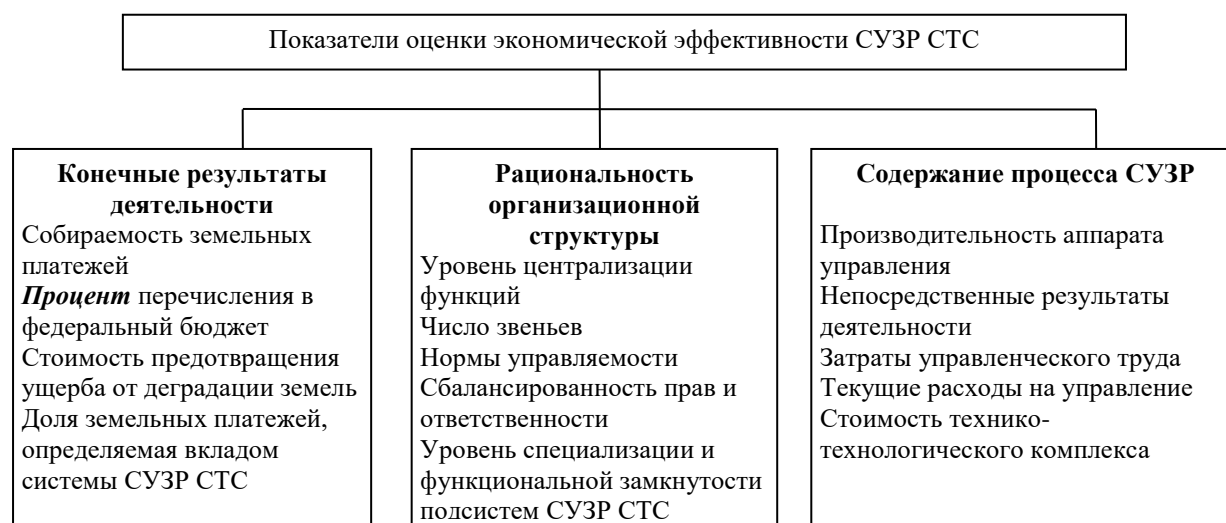

Рис. 1. Показатели оценки экономической эффективности СУЗР СТС

Критерий эффективности целесообразно определять по схеме, представленной на рис. 2.

В последнее время важную роль приобретает целевой подход, в основе которого лежит принцип построения управленческой структуры на основе системы целей, которые надо достигнуть. Это обуславливает поиск адекватных форм его реализации в СУЗР СТС. Это объясняется тем, что в развитии

земельных отношений и системы землепользования растет значение и количество комплексных, сложных, межотраслевых, экономических и социальных проблем. Для их успешного решения необходимо обеспечить взаимосвязанную деятельность многих СТС.

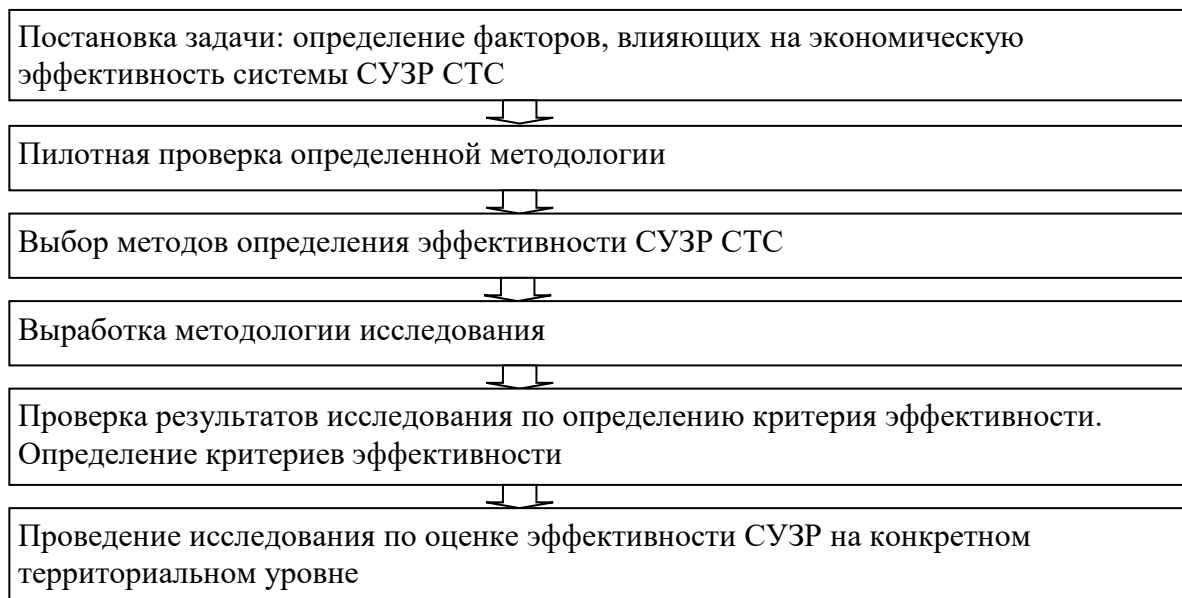

Рис. 2. Основные этапы определения критерия эффективности СУЗР СТС

Эффективное использование земельных ресурсов СТС является одной из важнейших задач решения продовольственной безопасности РФ и успешного развития аграрного сектора экономики. Используемые в настоящее время методики для анализа эффективности использования земельных ресурсов СТС имеют ряд серьезных недостатков: низкий потенциал для использования в прогнозировании и при разработке конкретных мероприятий по улучшению существующего положения дел; отсутствие сопоставимых показателей об эффективности использованных земельных ресурсов и работе СТС; статичность, негибкость с точки зрения использованных показателей. Таких недостатков, по нашему мнению, лишена предлагаемая нами модель оценки эффективности использования земельных ресурсов СТС.

Для анализа мы составили таблицу исходных данных, где был размещен массив из 24 показателей по каждому из 14 обследованных СТС Орловской области в 2020 г., которые оказывают влияние на эффективности

использования их земельных ресурсов. Затем в результате расчетов коэффициентов корреляции из этих факторов были отобраны наиболее значимые на данный период времени. Следует особо отметить, что нами были отобраны предприятия со схожей специализацией и несущественными отклонениями в размерах деятельности, которые специализируются на производстве зерна и выращивании крупного рогатого скота. В таблице нами были представлены данные факторного анализа, где выделены 5 факторов, наиболее существенно влияющих на эффективность использования площади сельскохозяйственных угодий (Y): X_1 – численность КРС, голов; X_2 – производство зерна, т; X_3 – количество работников, чел.; X_4 – количество тракторов, ед.; X_5 – энергетические мощности, л.с.

Для проверки автокорреляции мы использовали критерий Дурбина-Ватсона. Близость его величины к 2,0 характеризует полное отсутствие автокорреляции, а, следовательно, и корректность найденного уравнения регрессии. На основе факторов с наиболее существенными значениями коэффициентов корреляции были построены регрессионные функции следующего вида:

$$P_{\text{СУ РАСЧ.}} = f(X_1, X_2, \dots, X_n), \quad (1)$$

где $P_{\text{СУ РАСЧ.}}$ – площадь сельскохозяйственных угодий СТС, полученная расчетным путем.

Регрессионная модель имеет следующий вид:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n, \quad (2)$$

где $a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ – постоянные числа.

В регрессионном анализе для получения оценок коэффициентов модели использовался метод наименьших квадратов. Результаты расчетов показали, что оптимальная величина коэффициента Дурбина-Ватсона составила 1,926 в случае использования зависимости площади сельскохозяйственных угодий от четырех факторов: X_2 – производство зерна, т; X_3 – количество работников, чел.; X_4 – количество тракторов, ед.; X_5 – энергетические мощности, л.с.

Близость коэффициента Дурбина-Ватсона (1,926041) к 2,0 говорит об очень незначительной автокорреляции, а, следовательно, о корректности найденного уравнения регрессии.

Уравнение регрессии в нашем случае имеет вид:

$$\begin{aligned} \Pi_{\text{СУ РАСЧ.}} = & 219,6465 + 0,075523 X_2 + 0,362749 X_3 + \\ & + 39,02521 X_4 + 0,199384 X_4. \end{aligned} \quad (3)$$

Коэффициент детерминации, представляющий собой квадрат коэффициента корреляции и показывающий долю объясненной вариации во всей динамике изменений, составил 0,978485. Его величина говорит о том, что в представленном выше регрессионном уравнении площади сельскохозяйственных угодий учтено 97,85 % факторов, влияющих на нее.

Далее нами по уравнению регрессии были определены расчетные значения площади сельскохозяйственных угодий по каждой СТС. Определение коэффициента эффективности использования земельных ресурсов СТС осуществлялось на основе решения следующего выражения по каждой СТС:

$$K_{\text{ЭИЗР } i} = \frac{\Pi_{\text{Ф. } i}}{\Pi_{\text{Р. } i}}, \quad (4)$$

где $K_{\text{ЭИЗР } i}$ – коэффициент эффективности использования земельных ресурсов конкретным предприятием, ед.; $\Pi_{\text{Ф. } i}$ – фактическая площадь сельскохозяйственных угодий i -й СТС, га; $\Pi_{\text{Р. } i}$ – площадь сельскохозяйственных угодий i -й СТС, полученная расчетным путем по уравнению регрессии, га.

Неэффективно использующие земельные ресурсы конкретные СТС фактически не используют 809,94 га или 1,7% общей площади сельскохозяйственных угодий 14 обследованных СТС региона. Легко посчитать экономический эффект от повышения эффективности использования земельных ресурсов. Для этого отрицательное отклонение по площади сельскохозяйственных угодий необходимо умножить на урожайность зерновых и цену 1 ц. В нашем случае экономический эффект от улучшения

использования земельных ресурсов в целом по 14 СТС региона в 2020 г. составил 24,789 млн. руб.:

$$809,94 \text{ га} \times 40,3 \text{ ц/га} \times 1,056 \text{ тыс. руб./ц} = 34468 \text{ тыс. руб.}$$

Это очень существенный эффект, который свидетельствует о необходимости активизации работы по повышению эффективности использования земельных ресурсов СТС региона.

Необходимо особо отметить гибкость методики, два ее существенных преимущества: возможность использования неограниченного числа факторов с учетом статистических параметров уравнения регрессии; доступность данных для анализа и наличие показателей в отчетности СТС. Ее применение будет способствовать принятию научно обоснованных управленческих решений по улучшению использования земельных ресурсов СТС региона. Методика проста в расчетном отношении, доступна пониманию работников аналитических служб. Она может применяться на всех уровнях управления сельским хозяйством при корректном отборе факторных признаков и позволяет повысить качество аналитической экономической работы. Неоспоримым преимуществом методики является и то, что в основе расчетов используются данные, полученные из официальной общедоступной статистики. Это позволяет широко использовать методику оценки эффективности управления земельными ресурсами СТС на территориальном уровне научными работниками, студентами вузов, в учебном процессе.

В ходе исследования нами была обоснована целесообразность применения в практической аналитической деятельности нового методического подхода к оценке эффективности использования ресурсного потенциала сельских территорий, основанная на ресурсно-результативном подходе и включающая анализ потенциала их комплексного развития (потенциал естественных факторов, потенциал производства экономических благ, потенциал производственной подсистемы, потенциал социальной сферы), апробированный на агропроизводственной подсистеме сельской территориальной системы региона.

Преимуществом предлагаемого подхода является то, что он позволяет выявлять эффективно и неэффективно развивающиеся СТС в границах области, что обеспечивает относительную сопоставимость расчетных показателей. Это расширяет возможности и делает более статистически корректным использование коэффициента для справедливой оценки работы аграрного сектора региона.

Совершенствование методики оценки эффективности хозяйствования и землепользования аграрного сектора СТС региона как определяющего фактора развития сельских территорий играет важную роль в решении проблемы эффективного функционирования аграрного территориального комплекса. Научно-обоснованная оценка позволяет проводить анализ эффективности хозяйствования и землепользования СТС за счет обеспечения сопоставимости результатов. Важными являются справедливость и научная обоснованность результатов оценки.

Выводы./Conclusions. Разработанный и апробированный методический подход к оценке уровня эффективности использования ресурсного потенциала СТС районов региона, основанный на расчете соответствующего коэффициента, прост в расчетном отношении, доступен пониманию работников аналитических служб. Он может применяться на всех уровнях управления СТС при корректном отборе факторных признаков и позволяет повысить качество аналитической экономической работы. Неоспоримым его преимуществом является и то, что в основе расчетов могут быть заложены данные, полученные из официальной общедоступной статистики. Это позволяет использовать методический подход к оценке эффективности использования ресурсного потенциала СТС районов региона научными работниками, студентами вузов, в учебном процессе. Предложенный методический подход можно рекомендовать к практическому использованию для оценки эффективности и других видов экономической деятельности СТС, социально-экономического развития, развития социальной сферы.

ОБҐРУНТУВАТИ ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИВЧЕННЯ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ТОРГІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Череп Олександр Григорович,
д. е. н., професор,
Демидюк Аделіна Ігорівна,
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

Вступ. Актуальність теми визначається тим, що товарні ринки відіграють важливу роль в економіці кожної держави. Тому аналіз та дослідження його показників відіграють провідну роль у забезпеченні сталого розвитку та всієї економіки. На цьому етапі розвитку внутрішнього ринку та подолання наслідків економічної кризи торгівля відіграє важливу роль. Завдяки торгівлі зберігається рівновага між виробництвом та споживанням, формується значна частина доданої вартості, надаються вакансії для населення, яке займається господарською діяльністю. Розвиток українського торгового ринку - це дуже складний та динамічний процес, який відбувається під впливом багатьох екзогенних та ендогенних факторів та в умовах трансформації та змін національної економіки. Сьогодні це особливо важливо, оскільки українська економіка змінює свій напрямок розвитку у напрямку європейського ринку.

Наукова новизна дослідження полягає в удосконаленні підходів вивчення ринку продукції. Дослідивши існуючі підходи до визначення сутності поняття торговельне підприємництво, пропонуємо в подальшому розглядати його як діяльність з обміну товару на гроші, з урахуванням потреб споживачів та виробників з метою задоволення потреб перших та забезпечення ефективної діяльності виробників, що позитивно впливає на кон'юнктуру ринку та рівень конкуренції на ньому.

Пропонуємо також авторське визначення сутності поняття торговельна діяльність, яке пропонуємо розглядати як діяльність підприємств, в тому числі

посередників з продажу товарів, робіт і послуг на засадах та принципах підприємницької діяльності.

Мета роботи. У сучасному світі тема вивчення і дослідження ринку торгівельної продукції, на мою думку, є дуже актуальною. Їх результати використовують і враховують фірми та підприємства практично на всіх етапах руху і виготовлення продукції. Тому, метою роботи є обґрунтування важливості вивчення ринку продукції торгівельних підприємств.

Матеріали та методи. Для вирішення поставлених завдань були використані дані аналізу ринку роздрібної торгівлі товарами повсякденного попиту (FMCG-рітейлу) в Україні компанії Pro-Consulting, за допомогою яких було зібрано та узагальнено теоретичний матеріал з досліджуваної теми, а також підведені підсумки дослідження.

Результати та обговорення. У сучасному світі, при виході на ринок нового бренду, освоєнні нових технологій виробництва або продажів ефективної діяльності організації, істотно сприяє цілісний аналіз ситуації на ринку. Ось чому вивчення продукції ринку безпосередньо торгівельних підприємств важливе для поліпшення якості продукції, та успішного досягнення виробництв (фірм) своїх цілей.

Торговельне підприємництво – діяльність у сфері товарного обігу, спрямована на реалізацію продукції, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує її реалізацію шляхом надання відповідних послуг (торгові дома, оптові бази, підприємства роздрібної торгівлі, діяльність брокера та ін.). Законопроект «Про внутрішню торгівлю» станом на вересень 2011 містить таке визначення: Торговельна діяльність — діяльність з купівлі-продажу товарів, зокрема власного виробництва, або посередницька діяльність, зокрема із надання агентських, комісійних та інших послуг у просуванні товарів від виробників (постачальників) до кінцевого покупця. Торговельне підприємництво забезпечує постійний обіг різних видів товарів, їх рух зі сфери виробництва до сфери споживання, тому його визначають як діяльність, пов'язану з купівлею-продажем товарів й наданням послуг. Основним змістом

торговельного підприємництва є товарно-грошові та торговельно-обмінні операції.

Якість товарів безпосередньо впливає на імідж не тільки підприємства-виробника, але й на торгову організацію, яка згодом продає цей товар. У сучасних умовах підприємства торгівлі функціонують у висококонкурентному середовищі, тому їм доводиться на власному досвіді відчувати вплив ринкових відносин на особливості їхньої діяльності і вживати необхідних заходів стосовно адаптації до них. За умов ринкової економіки покупець товарів чи послуг є господарем становища. Це стає причиною того, що роздрібні підприємства змушені займатися вивченням ринку з метою реалізації товарів та послуг, що цікавлять покупців, тобто працювати на засадах маркетингу. Усе це приводить до усвідомлення необхідності проведення маркетингових досліджень, до розуміння того, що не оперуючи самими передовими методами маркетингу, вони приречені на невдачі в конкурентній боротьбі.

Метою маркетингових досліджень є виявлення проблем та можливостей, за якими компанія перебуває у конкурентній позиції на конкретному ринку в конкретний час, зменшення ризиків та невизначеності та збільшення ймовірності успішної маркетингової діяльності.

Темами маркетингових досліджень є конкретні маркетингові питання, пов'язані з мікросередовищем підприємства або зовнішнім діловим середовищем, а також їх цільова система "підприємство-ринкова економіка", конкретні теми або специфічні характеристики.

Роздрібна галузь відіграє важливу роль у розвитку національної економіки України та є важливою частиною її фізичного сектору. Це непрямий канал для просування товарів до споживачів, який не тільки забезпечує необхідні темпи та пропорцію процесу відтворення, але також забезпечує необхідні темпи та пропорцію для загального попиту та пропозиції та обміну між департаментами. На сучасному роздрібному ринку України є велика кількість учасників, і вони борються за найвпливовішого учасника в середовищі - покупця. Жорстка конкуренція між продавцями, можливість

іноземних інвесторів мати цю перевагу (з великим капіталом) - це здатність іноземних інвесторів зайняти цю сферу, що вимагає від власників бізнесу створення ряду додаткових послуг та програм лояльності для регулярних клієнтів та заходи щодо залучення нових покупців.

У свою чергу, численні варіанти торгівлі зробили сучасних українців більш вимогливими до покупок та посилили бажання людей отримувати більше послуг із найменшими витратами часу та грошей.

Розвиток роздрібною торгівлі - складний динамічний процес, під впливом багатьох правових, соціальних та економічних факторів національна економіка зазнала складних трансформацій та змін. Варіативність цих факторів впливає на тенденцію розвитку ринкового середовища комерційних підприємств, і для забезпечення ефективного використання їх ресурсного потенціалу необхідно застосувати відповідні методи управління.

Pro-Consulting проаналізувала ринок роздрібною торгівлі споживчими товарами в Україні (FMCG-Retail). Він визначає поточні параметри ринку та динаміку його змін, використовується для обчислення даних про продажі та товарно-матеріальні запаси категорій, що вивчаються в роздрібній мережі, та коригується відповідно до кількості населення

Вивчення ринку продукції торговельних підприємств сьогодні необхідне для наступних цілей:

По-перше, визначення пріоритетних напрямків поліпшення української торгівлі за сучасних умов призведе до поліпшення української торгівлі.

По-друге, це буде сприяти розвитку внутрішньої ринкової конкуренції між виробниками та постачальниками товарів шляхом реалізації відповідної державної політики та реформ у галузі економічного регулювання,

По-третє, це чудова нагода для залучення інвестицій як з України, так і з інших країн для розширення мережі об'єктів торгівлі товарами та послугами, які будуть адаптовані до стандартів ЄС та світу, впровадження на внутрішньому ринку передових технологій у сфері маркетингу та торгівлі.

Основним завданням як і раніше залишається врегулювання таких питань: збільшення товарообігу в країні може бути досягнуто або за рахунок збільшення випуску продукції, або за рахунок зменшення природних складових державної економіки та посилення товарного характеру селянської економіки для розширення обсягу валютного обігу. Одним з основних моментів збільшення обсягу торгівлі між українським населенням є поліпшення соціального життя населення та підвищення платоспроможності.

Перш за все, для стабілізації швидкості розвитку роздрібною галузі необхідно стабілізувати економіку країни. Тобто стабільний курс національної валюти та іноземної валюти та фактичний рівень заробітної плати, необхідний для нормального життя. Важливо також регулювати діяльність великих ринкових підприємств, щоб уникнути монополізму. На місцевому рівні важливо звертати увагу на ринкову торгівлю, щоб запобігти стихійній торгівлі.

Висновки. Оптова торгівля є важливою ланкою для забезпечення необхідної сили та прискорення потоку товарів у ринкових умовах. Це стратегічна сфера діяльності, оскільки вона може відігравати важливу роль у розвитку внутрішнього виробництва, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, тобто для кращого задоволення потреб споживачів та позитивного впливу на соціально-економічний розвиток країни.

Основна мета торгової компанії - максимізувати прибуток від продажів. Напрямок і стадія цих стратегій розвитку можуть досягти цієї мети в процесі управління торговою діяльністю підприємств. Визначаючи поняття факторів розвитку підприємницького підприємства, слід враховувати такі категорії: торгова мережа (взаємопов'язана система торгових підприємств), торгова інфраструктура (виділений транспорт, зберігання, інформація, реклама, сервісний центр, упаковка тощо).) І споживачі. Суть торгової компанії полягає в максимізації споживчого попиту на товари, товари та послуги у зручний час, у відповідному асортименті та в необхідній кількості. Отже, наша робота дозволяє зробити висновок, що дослідження та аналіз ринку справді є надзвичайно важливими для успішного функціонування підприємства. Дуже

невизначені та динамічні вимоги різних компонентів маркетингового середовища вимагають надійної, ефективної та чіткої інформації. Це вимагає систематичного дослідження ринку та спеціалізованої бібліотеки загальних методів, щоб ви могли отримати достатньо інформації для прийняття ефективних управлінських рішень на підприємстві.

Список використаних джерел

1. Войчак А. В. Маркетингові дослідження: підручник / А. В. Войчак, А. В. Федорченко. - К.: КНЕУ, 2007. - 408 с.
2. Куцик П. О. Діяльність торговельних підприємств у конкурентному середовищі: контрольно-аналітичне забезпечення системи управління: монографія / П. О. Куцик, Л. Г. Медвідь, В. О. Шевчук, Д. О. Харинович-Яворська. – Чернівці: Технодрук, 2015. – 370 с.
3. Бланк І. О. Управління торговельним підприємством: підручник / І. О. Бланк. – Харків, 2007. – 420 с
4. Зашук М.С. Управління інноваційним розвитком торговельного підприємства: дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / М.С. Зашук , 2012. – 203 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Череп О. Г.

д. е. н., професор

Которощук А. О.

Запорізький національний університет

Анотація. Розширено запропоновані Шульгіною Л.М [1] та Ткешелашвілі М.Л [1] маркетингових завдань розширити з урахуванням сучасних туристичних підприємств, доповнивши їх завданням урівноваження (збалансованості) інтересів клієнтів та туристичних компаній в розрізі ціноутворення та захисту їх прав.

Запропоновано розширити напрямки діяльності туристичних підприємств з урахуванням концентрації маркетингового менеджменту, а саме наступними напрямками: формування нових потреб туристів, просування туристичного продукту на ринок, мотивація споживачів щодо прихильності до туристичного підприємства та користування послугами на постійній основі, контроль результатів маркетингової діяльності туристичним підприємством.

Ключові слова: туристичний продукт, ринок, клієнт, туристичне підприємство, стратегічний план.

Метою роботи є розширення маркетингових завдань та удосконалення управління маркетинговою діяльністю туристичного підприємства.

Матеріали і методи. Управління маркетинговою діяльністю на підприємстві – це система різних видів діяльності, яка представляє собою широкий комплекс заходів стратегічного й тактичного характеру, які пов'язані між собою і спрямовані на ефективне здійснення ринкової діяльності підприємства та досягнення його основної мети – задоволення потреб споживачів.

Питанням теоретичних та практичних аспектів управління маркетинговою діяльністю підприємства присвячені роботи багатьох

зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як Шульгіна Л. [1], Ткешелашвілі М. [1], Дудяк Р. [2], Джефкінс Ф. [3], Жук І. [4]. Тому тема наукового дослідження є актуальною і своєчасною.

В процесі написання роботи були використані методи статистичного аналізу, теоретичного узагальнення, маркетингові прийоми та засоби.

Результати. З упровадженням технологій масового виробництва поступово почало поширюватися визнання маркетингового спрямування менеджменту у сенсі найбільш реального шляху для отримання комерційного успіху. Виходячи з цього, виникла необхідність у союзі двох наук – маркетингу і менеджменту. В результаті їх поєднання з'явився «маркетинг менеджмент» або іншими словами «маркетингове управління», тобто управління яке підпорядковується умовам маркетингу [1, с. 9].

Ще 80–90-х роках ХХ ст. маркетинг на вітчизняних підприємствах розглядався тільки як засіб удосконалення функцій продажу або рекламної діяльності. Але вже у 2000 р. стало очевидним, що в основі маркетингу лежить процес управління ринковою діяльністю в кожній структурі народногосподарського комплексу. При цьому система управління маркетингом обов'язково має включати взаємоузгоджені підсистеми, а саме: формування і стимулювання попиту, розроблення стратегій кожного з елементів маркетингового комплексу, підтримки і посилення конкурентоспроможності підприємства. І до речі, це стосується не тільки комерційних структур, але і некомерційних (громадських і муніципальних) організацій. [1, с. 9].

Згідно з В. Гуменюком суб'єкти господарювання туристичної діяльності за функціональним призначенням можна поділити на два сектори: виробничо-збутовий та координаційно-управлінський. Перший сектор є полем функціонування, взаємодії та розвитку суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, які виробляють або забезпечують збут матеріальних благ та послуг туристичного призначення. Другий координаційно - управлінський сектор туристичної галузі, він здійснює розроблення та

впровадження соціально-економічних заходів, які спрямовані на зміцнення економіки туризму і підвищення, безпосередньо ефективності цієї галузі.

Кожна з наведених класифікацій має в своїй основі поділ суб'єктів туристичної діяльності на прибуткові та неприбуткові підприємства, зокрема комерційні та виробничо-збутові. Так, класифікація В. Гуменюка зосереджує увагу на функціональному призначенні суб'єктів туристичної діяльності, охоплює усі типи організацій та підприємств туристичної галузі, виділяючи туристичні. Таким чином, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що розглянуті класифікації охоплюють різні масштаби туристичної діяльності. [1, с.21-22].

Класифікація В. Гуменюка систематизує більш широке коло суб'єктів з урахуванням усіх видів організацій і підприємств туристичної діяльності, до послуг яких можуть звертатися туристи під час подорожі. Водночас Т. Ткаченко більш детально розглянула підприємства та організації суто туристичного спрямування. Однак слід зазначити, що усі описані класифікації вказують на центральну роль у галузі надання туристичних послуг саме туристичних підприємств: туроператорів та тур агентів установи управлінського характеру в окрему групу.

- Ми вважаємо за доцільне розширити запропоновані Шульгіною Л.М та Ткешелашвілі М.Л маркетингових завдань розширити з урахуванням сучасних туристичних підприємств, доповнивши їх завданням урівноваження (збалансованості) інтересів клієнтів та туристичних компаній в розрізі ціноутворення та захисту їх прав.

Технологізація маркетингової діяльності - підвищення організованості та ясності проведеної роботи, чітке визначення основних етапів її здійснення. Технологізація процесу маркетингової діяльності дає змогу найбільш ефективно вирішувати проблеми, що виникають у даній сфері. Вона здатна забезпечити підвищення наукової обґрунтованості маркетингової діяльності з точки зору узгодження інтересів туристичного підприємства, споживача і суспільства загалом.

У сфері управління туристичним підприємством і, зокрема, маркетингом, технології використовуються вже досить давно.

Технологія нерозривно пов'язана з машинізацією виробничого або невиробничого, насамперед, управлінського процесу. Будь-яка технологія, у тому числі й маркетингова, містить у собі методи, прийоми, режим роботи, послідовність операцій та процедур. Сучасні технології засновані на досягненнях науково-технічного прогресу й орієнтовані на виробництво продукту: матеріальна технологія створює матеріальний продукт, інформаційна технологія (ІТ) – інформаційний продукт [2].

Правильне застосування маркетингових технологій надає допомогу в просуванні й реалізації товарів, що, у свою чергу, сприяє ефективному товарообігу, зміцненню ринку та стабілізації економіки загалом. Ці технології різноманітні, але мета їх використання одна – підвищення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки [3; 4].

Маркетингові технології – це сукупність взаємопов'язаних суб'єктів маркетингу, управлінських процедур, певних процесів та їх стадій, чітких у своїй послідовності операцій, прийомів та дій, спрямованих на досягнення маркетингових цілей. Отже, поняття "маркетингові технології" може розглядатися у широкому сенсі як будь-яка сукупність послідовних процесів, прийомів та дій. Більш вузький, сфокусований підхід як предмет дослідження визначає конкретні сформовані маркетингові технології, що вже є сталими як для теорії, так і практики маркетингу, зокрема, це такі: сегментування, націлювання, позиціонування, брендинг [4].

Серед основних маркетингових технологій виділяють : сегментування, націлювання, позиціонування, аналіз, прогнозування.

Вважаємо за доцільне окрім запропонованих вище технологій використовувати технології медійного маркетингу, оскільки він направлений на цільового клієнта і дозволяє заохочувати клієнта при допомозі медійної реклами. Саме медійний маркетинг дозволяє зробити туристичні послуги

привабливими, стимулювати клієнта до придбання саме тої послуги яка для нього є найбільш цікавою ш доступною в розрізі ціни. Використання розглянутих маркетингових технологій в туризмі дасть змогу туристичним підприємствам цілеспрямовано обирати найбільш ефективні у конкретній ринковій ситуації маркетингові заходи, оптимізувати маркетингові процеси, раціоналізувати і координувати вибір ефективних маркетингових інструментів. Застосування маркетингових технологій забезпечить підвищення ефективності управління як маркетинговою діяльністю, так і діяльністю туристичного підприємства загалом на основі спеціалізації праці маркетологів, розробки і застосування сучасних наукових методів та засобів планування, організації, обліку, аналізу й контролю діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шульгіна, Л.М., Ткешелашвілі, М.Л. Маркетингове управління туристичними підприємствами [Текст] : монографія / Л.М. Шульгіна, М.Л. Ткешелашвілі; Нац. техн. ун-т України «КПІ», Київ. нац. торг.-екон. ун-т, Європейський ун-т. – Київ-Тернопіль : Астон, 2011. – 296 с.
2. Дудяк Р. Маркетинг туризму та його особливості // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія : Економіка АПК. - 2018. - №25. - С. 133-138.
3. Джефкінс Ф. Реклама : [учебное пособие для вузов] / Ф. Джефкінс, Д. Ядин; пер. с англ. под ред. Б.Л. Еремина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. –416 с.
4. Жук І. Маркетингове управління діяльністю вітчизняних суб'єктів господарювання на ринку туристичних послуг України // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. - 2013. - Вип. 33. - С. 219-230.

LEGAL SCIENCES

RESEARCH METHODOLOGY OF CRIMINOLOGICAL ACTIVITY OF FORENSIC SCIENCE INSTITUTIONS

Filipenko N.,

PhD in Law, Docent,

Associate Professor at the Department of Law of

National Aerospace University “Kharkiv Aviation Institute”

Kharkiv, Ukraine,

Bublikov A.,

Senior Researcher at National Scientific Center

«Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute»,

Obolientseva-Krasyvska O.,

Senior Researcher at National Scientific Center

«Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute»

Introduction. One of the main tasks while research is a clear definition of its tools and more precisely: the methodology definition of research. In order to study the issue of criminological activities of science forensic institutions and develop research proposals to expand the preventive capabilities of this entity, it is necessary to use appropriate methodological approaches to the study of processes and phenomena of reality.

Aim. This article aim is to study the research methodology of criminological activity of forensic science institutions of Ukraine.

Results and discussion. The research methodology of criminological activity of forensic science institutions, as well as other criminological theories, along with the general cognition tools formed by its epistemological orientation has in its arsenal a group of general cognition methods of and effectively applies them. In its pure form, the application of either general or specific scientific methods is difficult to imagine, because they are usually in a complex combination due to research topic, the of the object nature under research , the existence scope and so on.

Considering the analysis procedure of criminological activity of an individual subject of preventive activity as a kind of cognition procedure of social and legal phenomena; methodologically this procedure is divided into three main stages: information gathering, processing with further analysis of processing results and their evaluation. Gathering information here is considered a very important step, because it is based on research program and its implementation ensures the achievement of research goal, analysis correctness, objectivity of the results and validity of the conclusions and recommendations.

System approach is a methodology direction of scientific knowledge and social practice based on research of objects as systems [1, p. 6]. The need to apply a system approach is explained by issue complexity of crime counteraction as analysis object is associated with the diversity of practical tasks and objectively forms the urgent need for such an approach. In our research a system approach is necessary to study the system of crime counteraction and its impact on the organization of criminological activities of a particular entity: forensic science institutions. The use of this method is also necessary to determine the place and role of forensic science institutions among other subjects of crime hindering.

It is advisable to use a synergistic approach. More generally, synergetics can be considered as an interdisciplinary field of research, which task is to study phenomena and processes based on the principles of self-organization of systems consisting of autonomous subsystems [2, p. 15]. Taking into account the specifics of the activities of forensic science institutions to ensure criminal proceedings and trial of criminal offenses, this entity also investigates the crime circumstances (taking into account the mechanism of its commission) that further provides the opportunity to form and propose appropriate measures to eliminate such circumstances.

As well, our study will use a *comprehensive approach*, given the fact that preventive activities of forensic science institutions are the criminological science research subject of not only but also criminalistics (within forensic prevention) and expertology (forensic prevention). In this regard, it can be agreed that the intradisciplinary and intersectoral synthesis of scientific knowledge can be achieved

only on the basis of an integrated approach based on a combination of disparate systems of knowledge of different sciences. The use of this approach will help to deepen knowledge about specifics of preventive activities of forensic science institutions.

In order to form scientifically substantiated proposals for improving criminological activities of domestic forensic science institutions, it is promising to research into experience of such activities in some developed foreign countries, as well as to study the results of international cooperation of these institutions in crime hindering. In this aspect, it is advisable to use a comparative method. In general, the comparative analysis of combating crime in Ukraine and other countries contributes to a deeper understanding of its effectiveness and development trends, as well as provides a reasonably critical assessment of experience of their country and other countries. The latter allows to apply the experience of foreign countries in domestic legislation, theory and practice and to expand cooperation with. In addition, this method in combination with the legal should be used to study the coordination of criminological activities of forensic institutions and their interaction with other actors in the crime hindering system, as well as to establish the characteristics of the relevant elements of multilevel systems.

Logical-normative method can be used for the analysis of the relevant norms of laws and by-laws regulating the functions, tasks and powers of forensic science institutions in the field of crime counteraction. This method is also used to form a system of theoretical and applied recommendations and proposals aimed at optimizing the practice of preventive activities of forensic science institutions and development of draft amendments to legal documents defining activities of this entity.

Research on issues of criminological activities of forensic science institutions also includes a study of certain issues related to forecasting the development of certain social phenomena and scenarios for the development of such phenomena in the future. The latter issues cannot be investigated without the use of specific methods of criminological research.

Mostly in criminological science such methods include *specific sociological methods* (sociological observation, questionnaires, expert surveys), psychological methods, mathematical methods of obtaining and generalizing information, cybernetic methods, etc. [3, p. 138]. For example, *traditional sociological methods* of obtaining criminological information are survey, observation, experiment, study and analysis of documents and the method of expert assessments. We consider it expedient to use methods of *survey* (questionnaire), expert assessments and also *studying and analysis of documents* (in traditional and formalized ways).

Let us dwell separately on *method of expert assessments*. This method is one of the ways to obtain criminological information by researching the opinions of persons who have relevant knowledge and experience (forensic experts) on prevention of forensic science institutions, prevention measures for certain types of crimes, etc. [3, p. 143]. This method is often used in forecasting crime and certain types of crimes to establish the level of latency and solve other criminological problems. Among other things, this method is the basis of the *scenario approach* of forecasting certain phenomena of the future [4, p. 53-54].

Statistical research methods were used to analyze quantitative and qualitative indicators that characterize the criminological activities of forensic science institutions. These indicators include the following: the number of forensic researches performed in criminal proceedings, number of developed preventive recommendations for each type of expert research, number of preventive measures implemented by law enforcement agencies, indicators of the effectiveness of preventive recommendations on the level of specific crime.

In turn, *specific sociological and statistical methods* are used in criminological research to predict individual processes. Thus, information obtained as a result of the activities of forensic science institutions in criminal proceedings can be used to make short-term forecasts as for forensic and criminological. In fact, forensic forecasting of possible criminal offenses is a component for continuation of criminological forecasts and has its own specifics in the activities of expert units. The basis for forecasting is the data of forensic practice, information about new tools and the results of

experiments providing opportunities to identify legitimate links between the established circumstances and possible criminal encroachment [5, p. 130-137]. These data suggest that if the circumstances remain unchanged, then in the future crimes can be committed using a similar or other method of commission.

In the future, to improve quality of such short-term forecasts, it is advisable to optimize the accounting of criminological, forensic and forensic information. This will subsequently expand the preventive capabilities of law enforcement agencies, as well as affect the effectiveness of the strategy to reduce the possibility of committing crimes (for example, the manufacture of technical means of property protection, confidential information, etc.).

In this aspect, it is promising to study the introduction of the State Automated System of Criminological Information (SASCI) and establish cooperation in the exchange of criminologically significant information (about the offender identity, the crime circumstances, means of preventing certain crimes) from information databases -expert institutions that have departmental affiliation (database of forensic science institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, database of forensic science institutions of the Ministry of Justice of Ukraine, database of forensic science institutions of the Ministry of Defense of Ukraine, database of forensic science institutions of the SBU, and in the future database of non-state forensic science institutions) [6, p. 30-32].

Conclusions. Summarizing the above, we note that specific set of general scientific and special methods and approaches considered by us serves as a proper basis for conducting this criminological research. It is combination of these methods and approaches is the methodological basis for finding ways to solve research tasks.

Conceptual and methodological model of research of criminological activity of forensic institutions in modern conditions should be based on the use of modern methods of scientific research through the integrated use of a set of approaches to criminological research: general and specifics methods of scientific cognition.

It should also be noted that during the practical implementation of the methodology of research of criminological activities of forensic science institutions,

method of criminological study should comprehensively cover a significant amount of information arising from the results of a particular type of forensic examination within the framework of criminal proceedings, such as the method of committing a crime specifics of the mechanism of individual criminal behavior, circumstances, circumstances that caused (facilitated) commission of a particular crime, information about the tools of the crime. This information, in combination with the already available criminological information on crime and its individual types, helps to develop scientifically sound measures aimed at improving the preventive impact of law enforcement agencies on individual crimes.

References

1. Методологія системних досліджень в державному управлінні: навчальний посібник/Бакуменко В. Д., Кравченко С. О. Київ: ВПЦ АМУ, 2011. 116 с.
2. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства: автореф. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2010. 38 с.
3. Кримінологія. Академічний курс/кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Кондор, 2018. 588 с.
4. Титаренко О. О. Державне програмування протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Промарт, 2019. 698 с.
5. Філіпенко Н. Є. Напрямки удосконалення науково-методичного забезпечення кримінологічної діяльності судово-експертних установ України. *ПравоUA*. 2020. № 2. С. 130-137.
6. Філіпенко Н. Є., Свідерський О. О. Складові частини інформаційної системи судово-експертної діяльності // Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 10–11 жовтня 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 30–32.